PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PJ
5129
C27R42
1907

רפאל נעריצך

אן ערצעהלונג וועגען א סטאָליער וואָס איז
געקומען צום שכל.

פון אב. קאַהאַן

19

PJ
5129
C27R42
1907

All rights reserved.

Copyright, 1907,
By ABRAHAM CAHAN.

פאָררעדע.

דאס ביכעל, וועלכען איך לייג דאָ פאָר פאר'ן פובליקום, איז צום ערשטען מאָל ערשינען אין יאָהר 1894, אין דער וועכענט־ליכער אידישער „ארבייטער צייטונג“. א יאָהר שפּעטער איז עס איבערגעדרוקט געוואָרען אין דער טעגליכער „אבענד־בלאַט“, און אַ קורצע צייט נאָכדעם איז עס ארויסגעגעבען געוואָרען פון פער־איינינגטע אמעריקאַנער אָרגאַניזאַציאָנען אין צוויי טהייל. דיא אויסגאבע איז געווען פערשפּרייט אין דיא פעראייניגטע שטאאטען און אין רוסלאנד, און איז שוין לאנג אויסגעגאנגען. דיא נאָכפראגע נאָך דיא ערצעהלונג איז געווען זעהר שטארק דיא גאנצע עטליכע יאָהר, און דיא לעצטע צייט האָט דאס זיך געפיהלט נאָך שטארקער.

דיא ערשיינונג פון דיעזע אויסגאבע האָב איך צו פער־דאנקען אַ קאָמיטע פון מיינע גענאָסען און פריינדע, וועלכע האָ־בען מיר אויפגעפאָדערט דיעזע נייע אויפלאגע צו צופּערטיגען, און האָבען זיך בעשעפטיגט מיט דיא ארבייט, וועלכע איז געווען נויטיג דעם פּלאַן אין גאנצען צו פערווירקליכען. דיא זעלבע קאָ־מיטע האָט אין זינען ארויסצוגעבען אויך אנדערע פון מיינע אידישע ווערק.

אין דיעזער נייער אויסגאבע זיינען געמאַכט געוואָרען בע־דייטענדע ענדערונגען, דער עיקר אין דער פאָרמע פון פער־גרעסערונגען.

א. ק.

אינהאַלט-פערצייכניס:

1. אין קרוליץ.
2. אין אַ נייע וועלט.
3. רפאל לערנט דאָס איבער מיט שרה גיטלען.
4. אוים נעריצך.
5. שרה גיטלען אויף להכעים רעדט רפאל קאַפּויר און דערדעדט זיך צו אַ שכל.
6. שיר השירים.
7. דיא פאַבריקען שלינגען זיך, ווערגען זיך שלינגענדיג און ברעכען אוים אַרבייטער.
8. רפאל בעזיעגט אַ סאָלדאַט מיט אַ ביקס.
9. רפאל נעהמט איין אַ פעסטונג.
10. רפאל גיט אַ׳ן אדוואָקאַט האַנד־געלד.
11. רפאל בעט דאָס וואָרט.
12. רפאל בעקומט דונערס פון אַפּלאָדיסמענטען.
13. דיא וועלף אַליין ווען זיך דיא צייהן פון דיא מיילער ניט אַרויסרייסען.
14. צי מעג אַ קהל פון אַרבייטענדע מענשען אוועקגעהמען ביי דיא קאַפּיטאַליסטען זייער אייגענס?
15. וויא קען רפאל׳ס פּלאַן מקוים ווערען?
16. קען מען דיא וועלט איבערמאַכען נאָך אַ׳ן אויסגעקלערטען פּלאַן נאָך?
17. אַ׳ן עלעקטרישער פונק טרייבט פון רפאל׳ן אַרוים זיין לעצטען פונק אידישקייט.
18. רפאל טהוט אוים זיין מאַסקע.
19. „ניט רייכער, ניט פרימער, אָבער מעהר מענש“.
20. שרה גיטלען פערוויילט זיך צו געהן מיט רפאל׳ן אויף אַ „פּאַרטי“.
21. וויקער׳ס געשיכטע.

רפאל נעריצך

1.

אין קרוליץ.

„אז רפאל פאַלירט אָב א שטיקעל האַלץ, דאַרף מען קיין שפּיגעל ניט"; „אז רפאל'קע נעריצך לאָזט ארויס א שטיקעל ארבייט, רעדט דאָס אַזש" — דיעזע שבחים האָבען דערגרייכט עטליכע מייל ארום קרוליץ. און איהר האָט בעדאַרפט רפאל'ען זעהן ביי דער ארבייט: מיט אן ערנסטען פּנים, מיט א פּער־טיעפטען קוק, אַזוי וויא דיא גאַנצע נשמה זיינע וואָלט ער דורך'ן זעג, דלאָט און הובעל אין דיא טויטע שטיק האָלץ אריינגעלאָזען,— גלייך וויא ער וואָלט איהר לעבעדיג געוואָלט מאַכען. און ווען עס איז פאַרטיג געוואָרען, האָט עס טאַקע ביי איהם געלעבט און טאַקע עפּעס אַזוי וויא גערעדט. ער פלעגט שטיין און בעקוקען דעם טישעל אָדער דעם עלמעריל, און בויגען דעם קאָפּ אָן איין זייט, אָן דעם אנדער זייט, וויא א מאַמע וואָס באַקוקט אן אויסגעפּוצטע בת־יחידה; און דער טישעל פלעגט, דאַכט זיך, צוריק קוקען מיט חן, פאַרפּעסציעט וויא א בת־יחידה.

„רפאל! רפאל! דיא גרויפּען ווערט דאָך קאַלט". אָבער רפאל הערט, רפאל מאַרגען! רפאל איז אריינגעטאָהן אין זעגען, האָבלען, דלאָטעווען, קלייענען, הובלען, — אן אויסגעצויגענער מיט'ן גאַנצען גוף איבער'ן ווארשטאַט, מיט דיא ציפּקעלעך קוים אָנ־ריהרענדיג דיא פּאָדלאָגע, הובעלט ער און הובעלט און זינגט דער־ביי צו הויך און פרייליך מיט קונציגע חזן'ישע דריידלעך.

און וואָס מעהר הנאה ער האָט געהאַט פון דער ארבייט, אַלץ בעסער האָט זיך ביי איהם אין האַלז גערדריידעלט, אַלץ פרישער האָט זיין קול'כיל געקלונגען. און דער הובעל האָט איהם געציילט דעם טאַקט.

א מאָל איז דורכ'ן שטעדטעל דורכגעפאָהרען א בעריהמטער חזן אן האָט שבת געדאַוונט מוסף. רפאל איז געשטאַנען מיט דיא מויל נאַסטעזש אָפען און האָט געשלונגען יעדען „לײ־דײ־טערײדי". דעם בעריהמטען חזן'ס „נעריצך" איז לאַנג ביי אַלעמען אין

כאַגען געלעגען. אָבער קיינער האָט איהם ניט געקענט אזוי אויס־דרייען מיט אלע קליפּערלאַך וויא רפאל; און אפשר אַ האלב יאָהר נאָך אנאַנד האָט זיין הובעל קיין אנדער נגון פון איהם ניט געהערט. דערנאָך פלעגט ער זינגען אַנדערע נגונים אויך; אָבער, ווען נור ער פלעגט זיך פערטיעפען אין אַ שטיקעל ארבייט, וואו ער האָט געקענט בעוויזען ווער רפאל איז, פלעגט שוין דער „נעריצך" זיך אליין נעהמען ארויסוויקלען פון האלז און פארשרייען דיא שטוב מיט אַ שטיק וועג ארום.

פאר וואָס עפּעס גראָד דעם דאָזיגען „נעריצך"? וועט איהר פרעגען. רעדט מיט רפאל'ען, וועט ער אייך זאָגען, אז ער איז „אויסגעדריידעלט קונציגער" וויא אלע נגונים. אָבער דער דור־שטיגער, ביינקעדיגער שמייכעל, מיט וועלכען ער פלעגט דעם נעריצך זינגען, האָט געוויזען גאָר אויף אַן אנדער זאַך. צו רפאל'ס סאַמע הארץ האָט דער נגון גערעדט; ער האָט איהר געצופּט, געגלעט, געגריזשעט, דיא הארץ. און דאָס האָט רפאל אָנגערופען „קונציג אויסגעדריידעלט". איין מאָל ביי'ן עסען, באַלד נאָך דעם וויא דער פערפאַסער פון דעם נעריצך איז פארשוואונדען, האָט רפאל זיך פארקלעהרט, מיט אַ פולע מויל באַטשווינע מיט ברויט, און געזאָגט: דאַכט זיך אזא גראָבער נאָז און אזא מיאוס'ע באָרד, און האָט אזא „נעריצך" אויסגעזונגען. וואו נעהמט זיך דאָס ביי איהם?

שרה גיטעל האָט אויף איהם אַ קוק געטהאָן וויא אויף אַ משוגענעם, און אַ קוועטש געטאָהן מיט דיא פּלייצעס, אזוי וויא זיא וואָלט זאָגען: „וואָס באַלבעט ער, דער משוגענער!? ער ווייס זעהר וואָס זיין צונג טאַלעלאיעט!" וואָס רפאל האָט געמיינט צו זאָגען איז געווען, אז דער חזן האָט געהאַט אַ פּראָסטען פּנים אָהן אַ ברעקעל גייסטיגען לעבען אין זיין געשטאַלט, און ער, רפאל, האָט זיך דעריבער געוואונדערט פון וואַנען עס נעהמט זיך ביי איהם אזא טיעף־אומעטיגער, אזא הארצעדיגער, נשמה'דיגער נגון.

ווען דער דורכגעפאָהרענער חזן איז שוין ניט געווען און מען האָט זיך דערוואוסט, אז רפאל דער סטאָלער קען איבערזינגען דעם „נעריצך", פלעגט מען איהם פּאַרמאַטערן. אַ ליץ האָט איהם דאָן אַ נאָמען געגעבען „רפאל'קע נעריצך" און אזוי איז עס געבליעבען;

און פון דיא האלב טוץ צונעמענעסן, וואס ער האט פריהער גע־האט, איז געוואָרען זיעבען.

פאר קיין חכם האט מען רפאל'קען אין שטעדטעל ניט גע־האלטען, און זיין ווייב האט אויך געהאט אזא מיינונג. אָבער דיעזע מיינונג האט געשטאמט בלויז פון דעם, וואס ער האט ניט געוואוסט וויא צו ריידען מיט א קונד, וויא איינצורייידען מעלות, פארריידען חסרונות, וויא פון געשעפט וועגען א מאָל א ליגען צו זאָגען. דיעזע אלע זיעבען זאכען פלעגט ער איבערלאָזען זיין שרה גיטלען. און ער אליין איז געווען א מענש אהן המצאות, א פראָסטער חי וקים, וואס אויף'ן לונג דאס אויף'ן צונג. וואס געדעכט, דאָס געמיינט; און אזעלכע מענשען האט מען אין קרוליץ געהאלטען פאר נאררעלאך.

אזוי אבער האט ער פערשטאנען א געשעפט. און, ווען מען פלעגט איהם זאָגען א ליגען, פלעגט ער גלייך דערקענען נאכ'ן נאָז און פלעגט אויסשיסען: „אבער ברודער, ביזט פערפאָהרען מיט דיא האלאבלעס"!

צו ער איז אבער געווען א חכם צו ניט קיין חכם — דאס האבען אלע אין שטעדטעל צוגעגעבען, אז קיינער איז ניט אזא בריה אויף אזעלכע קונציגע „פאצעצעס" (וויא ער פלעגט דאָס אליין רופען) וויא רפאל דער סטאָלער. ווער האט אין שול צוגע־ריכט א „פאצעצע", אז דיא ליכט זאלען זיך אליין אנצינדען, — יעדע וואס געהט אוים זאל דורך א לאנגען צוגעבונדענעם קנויט אנצינדען אן אנדערע. און עס זאל אזוי זיין פייער פון פרייטאג ביז אויף „אשרי תמימי דרך" צו זאָגען, גאר אהן סטאסוק'ען דעם שבת־גוי? — ווער? רפאל. ווער האט געמאכט א המן־קלעפעל מיט פיער און צוואנציג העמערלעך, מיט אזא „פאצעצע", אז ווען מען דרעהט דיא הענטיל געהט אויבען ארוים המן און פיהרט מרדכי'ס פערד פאר'ן צאם? רפאל. ווען ביי טויבע דיא שיינקערקע פלעגט פארפאלען ווערען געלד פון טיש־קעסטעל, ווער האט צוגעריכט אזא „פאצעצע", אז יעדעס מאָל, ווען דער טיש־קעסטעל פלעגט זיך עפענען, פלעגט עס געבען א קלונג, — הגם דעם גלעקעל'ען האט מען ניט געקענט געפינען? רפאל!

רפאל האט זעהר ליעב געהאט צו קלערען. א הויז א פיינע שטיקעל ארבייט, א חויז א גוטען חזן און א געראָטענעם טשאָלענט

פון בעבלאך, האט ער מעהר פון אלץ חשק געהאט צום קלערען. ווענען וואס? — ווענען וואס ניט? ! קלעהרענדיג פלעגט זיין מח אָפט פערקריכען איך וויים ניט וואו. אמאָל פלעגט ער פון דאָרטען ברייננען עפּעס א נייע „פאצעצע“ און אמאָל גלאט אזעלכע רייד, פאר וועלכע מען פלעגט איהם אָפט רופען „באַלבעטון“. אנ־שטאט „פארמאַך דיא לאָדען“, למשל, פלעגט ער ליעב האבען א זאָג צו טהאָן: „פאַרלעש דיא פענסטער“; געלד האָט ביי איהם געהייסען „מערען צימעס“, און ווען דער פּראָצענטניק פלעגט געהן דאווגען, פלעגט רפאל זאָגען, אז ער געהט פאררייידען דעם רבונו של עולם דיא צייהן.

איין מאָל האט רפאל געקראָגען ארבייט ביי א פּריץ עפּעס א סך לייסטען אזעלכע צו מאכען. עס איז געווען ארבייט אויף א היבשע צייט. רפאל האָט געהאט צו זעגען און צו זעגען — מעהר פון אלץ צו זעגען. רק דיא זעלבע ארבייט איז איהם מיאוס געוואָרען. קיין קונצען האבען אין דעם ניט געשטעקט—א פּראָסטע גלאטע ארבייט, אלץ דאס זעלבע פון אין דער פריה ביז ביי נאכט, און אויף מאָרגען וויעדער דאס זעלבע. ער האט שוין ניט געקענט אויס־האַלטען און פלעגט שטעהן ביי דער זעג אדער ביי דעם הובעל וויא א נעכטיגער, און פון דעם „נעריצך“ איז אזוי וויא קיין שריד ופליט ניט געבליעבען. איין מאָל ביי נאכט האט ער ניט געקענט אנשלאָפען ווערען: ער איז געלעגען און געטראכט און אָפט גערעדט צו זיך. ער האט זיך אויפגעכאפּט פאר טאָג און האט זיך געשטעלט מייסטרעווען א „פאצעצע“.

אין עטליכע טעג ארום, געהענדיג פון בית המדרש, האָט ער אריינגערופען זבל דעם שוסטער, דעם לץ, אויף א טרונק בראנ־פען. זבל האט געזעהן אז רפאל איז פרעהלעך.

— דוא קוקסט מיר עפּעס אוים יום טוב׳דיג, רפאל — עפּעס א בעל שמחה? האסטו יאָהרצייט, צי וואָס?—האָט דער לץ גע־פרעגט.

רפאל האָט איהם אָבער גאָר דערצעהלט, אז ער האָט אויסגע־סטראָיעט א פאצעצע, וואס זעגט זעקס לייסטלאך מיט אמאָל אוז וואס מען קען צוריכטען צו יעדע מאָס וואס מען דאַרף. ער אר־בייט איצטער א סך וויניגער און עס איז איהם ניט אזוי נעפּריאט־

נע און ער האט מעהר צייט צו קאָרמען דיא ציעג, געהן זעהן דיא תבואה אויף דיא פעלדער הינטערן שטאָדט, און ווען דיא ווייב צולאָזט זיך אויף איהר, „מענה לשון מיט צוואנציג פרושים“, קען ער אוועקגעהן אין בית המדרש און זיך צולאָזען אויף אן אפּעטיט־נעם קאפּיטעל תהלים.

— ארבייטסטו ווינציגער?

— אלץ הייסט ווינציגער!

— און פערדיענסטו פערדיענען דעם טאָג אזוי וויא פריהער?

— נאָך מעהר — ענטפערט רפאל.

— טאָ שטעל זשע נאָך אמאָל בראנפען, זאָגט דער ליץ.

און רפאל שטעלט.

קיין געלד האט ער ניט געהאט, זיינע גאנצע פערדיענסטען פלעגען אוועקגעהן אויף חיונה, און אמאָל פלעגט מען נאָך שבת דארפען לאָזען דעם טלית אין שיינק אויף א משכן פאר א טרונק בראנפען. אבער מען האט זיך „געקאָפּייעט וויא עס איז“, און א ציעג איז געווען אן אייגענע און בוריקעס פון אן אייגענעם גאר־טען אויך; קיינעם איז ער ניט שולדיג געווען און קיינער איז איהם ניט שולדיג געווען; שבת און יום טוב פלעגט מען מאכען מיט לייטען צו גלייך; ער איז זיך געווען „סאם כאָזיאאין“, פאר זיך בעל הבית, וויא ער פלעגט אליין זאָגען און אליין פערטייטשען, און קיינער האט אויף איהם קיין דעה ניט געזאָגט און קיין קרומען קוק ניט געטהאָן, א חוץ זיין שרה־גיטעל אפשר.

אָפט פלעגט ער זיך אָבשטעלען בעקוקען זיין ווארשטאַט מיט זיינע געצייג און דאן פלעגט ער זיך גאר מחיה זיין. „עס איז אלץ מיינע, ברוך השם“ — פלעגט זאָגען זיין הארץ און דיא ליפען פלע־גען צושמייכלען דערביי מיט רחבה—„מ ײ נ ע הובלען, מ ײ נ ע זעגען. מ ײ נ ע דלאָטען, מ ײ נ ע ענבויערס, מ ײ ן גרונט־וואגע, מ ײ נ ע טישען, אלץ מיינע, קיינעם ב"ה א גראָשען ניט שולדיג אויף דעם. הלואי ווייטער, ניט צו פארזינדיגען“!

ער האט אפילו פיינט געהאט דעם אססעסאָר, דעם פיאניצע, וואָס פלעגט איהם קיין מאָל ניט בעצאָהלען פאר דיא ארבייט. וואס ער פלעגט פאר איהם מאכען — און מאכען האט מען געמוזט.

נור בכלל איז קיין סכנות ניט געווען, און אזוי האט ער זיך געלעבט און געזעגט און געהובעלט און צוגעזונגען, ניט צו פערזינדיגען, — ביז עס איז איהם אנגעקומען א בריעף פון זיין אינגערן ברודער פון אמעריקא.

דער בריעף האט רפאל'ן מיט דיא ווייב גאר פאר'שכור'ט. שרה-גיטעל האט גע'טענה'ט: אז אזא שטיק בראך וויא מאיר'קע קען ביי סטאלעריי פערדיענען 20 רובעל א וואך (דאס הייסט, צעהן דאלאר. און וועגען דיא פינף חדשים וואס ער איז אומגעגאנגען אהן ארבייט, האט מאיר'קע אין בריעף ניט דערמאהנט). וועסטו דאך געלד שמידען! רפאל, וויעדער, האט קיין נעכט ניט געשלאפען קלערענדיג. ער האט געקלערט וועגען דיא ווייטע, ווייטע לאנד איבערן ים; וועגען דיא מאשינען מיט דיא קונציגע „פאצעצעס", וואס דארטען זעהט מען, וויא זיין ברודער האט געשריעבען; ער האט זיך פערקלערט וועגען דעם, וויא דארטען איז קיין קיסר ניטא, און מסתמא איז דאך קיין אססעסאר און קיין קלוטשוואיט אויך ניטא. און דאס איז איהם אי געפעלען געווען אי ניט, ווארום — וויא קען מען פארט אויסקומען אהן א קיסר און אהן א קלוטשוואיט? אין פרק שטעהט דאך... און זא ווייטער.

הכלל, אמעריקא איז רפאל'ן ביסלאכווייז אויסגעקומען עפעס וויא א מין כשוף-לאנד און איז איהם פון זינען ניט ארויס. און דיא אונטערשטע שורה איז געווען, אז מען האט פערקויפט דיא געצייג מיט דיא בעט-געוואנט, מיט דיא איבריגע ביסעלע ארימ-קייט, מיט דיא ציעג — אלץ פאר א רובעל 90 — און מען איז אוועק נאך אמעריקא.

2.

אין אַ נייע וועלט.

אויף מאָרגען נאָך זיין אנקומען נאָך ניו יאָרק האט ער זיך געטראָפען מיט אַ „לאַנדסמאַן“. מען האט זיך צוגעכאַפּט איינער צו דעם אַנדערען מיט אַ „בנימין! דער זעלבער בנימין, וויא אין קראָליץ, וויא איך בין אַ איד“! און מיט אַ „רפאל! ווען ביסטו גע־קומען? — איך האב גאר ניט געהערט — מיט דיא ווייב מיט אַלע־מען“? מען האָט זיך אָנגעשמייכעלט, קוקענדיג איינער אויף דעם אַנדערען. מען האָט זיך צורעדט, און רפאל האָט געשאָטען פראַגען; טראַיקעס־ווייז. בנימין האט קוים פאַספּייעט צו ענטפערן אויף איין פראַגע פון דריי. אבער עס האט ניט אויסגעמאַכט: רפאל האט סיי־וויא־סיי ניט גוט צוגעהערט. איהם האט זיך געוואָלט מעהר פרעגען וויא הערען, און אַלע זיינע שאלות בסך הכל האבען אין אמת׳ן אליין געהאַט דעם פּשט פון אַ תירוץ.

ווען איהר וואָלט אין יענער מינוט געקענט צוקומען צו זיין הארצען און ביי איהר פרעגען: וואס איז מיט דיר? וואס ביזטו עפּעס וויא אין אַ היץ־קריינק — עפּעס וויא אַ צושראָקענע? — וואָלט זיא אייך געענטפערט: „איך וויים ניט אויף וואס׳ער וועלט איך בין דאָ. עפּעס אַ גערודער, אַ געשריי, אַ געפּילדער. פון אויבען אַ פּייפעריי, אַ סאַפּעריי, פון אַלע זייטען — אַ געלאַף, אַ הוזשעריי... ס׳ארא מאָדנע מענשען! ס׳ארא דויבע מויערן! קראָכען! וועגען, טאַטשקעס, פּאַצעצעס.... עס געהמט מיר אָן אן אימה. עס איז מיר עלענד, עס קלעמט מיר. איך וויים אליין ניט וואס מיט מיר אין...“

ביי רפאל׳ס הארץ האט אבער קיינער גאר ניט געפרעגט, און זיא האט זיך געריסען אויסצורײדען עס זאָל איהר אביסעל גרינגער ווערען. בנימין איז ניט אזא וויא דיא, וואס לויפען דאָ

ארום און שפּארען זיך וויא דיא פּאר׳סם׳טע. דאס איז א קרוליצער בנימין, „בנים׳קע דעם טעפּער׳ס“, א מענש וויא אלע מענשען. אַמ פאר איהם קען מען זיך אויסריידען. רפאל׳ס מויל שעהמט זיך אבער עפּעס צו זאָגען אויף פראָסט וואס זיין הארץ הייסט, און זיא זעצט איבער זיין הארץ׳ס ווערטער אויף פראגען, וועלכע רפאל׳ס אויערן הערען אפשר אליין ניט; פון דעסטוועגען איז איהם א מחיה.

מ׳איז אריין אין א שיינק, און רפאל האט דערהערט, אז א שיינק רופט מען אין אמעריקא „סאלון“, אבער עס איז טאקי גאר אַן אנדער מאַכערייַ! עס בלישצעט, עס בלאנקט, אזוי פיין, אזוי רייך, און עפּעס גאר אנדערש וויא אין דער היים א שיינק. אבער א שיינק איז עפּעס היימישער, עפּעס מעהר מעשה שטוב... א קעלט האט געטראָגען פון דיא רייכע בלישצענעס, פון דיא שפּיגלען, פון דיא פּולירטע האַלץ, מעש און זילבער, פון דיא הונדערטע בלאנקעדיגע גלעזלאך אויף קלאָר־ווייסע אויסגעשפּרייטע טישטוכער, הינטער דעם שיינקער מיט זיין געגאָלטע באָרד מיט זיין שניי־קלאָהרען פארטוך. דער שיינק איז קיין שיינק ניט, זיין פּוץ איז קיין פּוץ ניט, — אזוי וויא אלץ אין אמעריקא...

מען האט אנגעגאָסען בראנפען... וויעדער ניט וויא אין דער היים! דער שיינקער האט ניט אליין אנגעגאָסען, נור ער האט אוועקגעשטעלט א פלעשעל מיט צוויי קורצע, קליינע גלעזלאך און בנימין האט פון דיא פלעשעל אין דיא גלעזלאך ארייננגעגאָסען צו ביסלאך — וויינינגער וויא האלבע. אין דער היים, ווען דיא שיינקערקע פלעגט ניט דערגיסען ביז׳ן סאמע ברעג, פלעגט רפאל זיך דינגען, און דאָ... ס׳ארע מאָדעס!... היינט דיא בראנפען גופא: רויטליכע! אזוי וויא פסח׳דיגע... אלץ איז קאפּויר...

דיא בראנפען איז אָבער געוועזן גוטע, אמת׳ער פייער..... עס האט באלד פערברענט רפאל׳ס קלעמינעס, ער איז געוואָרען א רפאל מיט דעם קרוליצער רפאל צוגלייך.

— נו, טאַ זאָג־זשע, וויא געהט דאס דיר, בנימין? — פרעגט רפאל א דריטען מאָל.

— ווי א צדיק אויף דער וועלט — ענטפערט בנימין, — פריהער האט מען נאך געקענט מאכען א לעבען ביי דיא ציגארען. איצטער האט מען אבער אוועקגעשטעלט מאשינען און כאטש טהו אן א שטריק אויפ'ן האלז.

רפאל פערשטעהט ניט.

— וואס איז דא ניט צו פערשטעהן? פריהער פלעגט מען צאהלען 5 טאלער א טויזענד. וועלל, קיין גרויסער בעל מלאכה בין איך נאך אפילו ניט; אבער א זעכצעהן הונדערט א וואך האב איך געמאכט, פלעג איך מיר מאכען מיינע 8 טאלער, שור; און אמאל נאך מעהר. דיא מאשין ראללט אבער פיער־פינף טויזענד א טאג.

בנים'קע דעם טעפער'ס לשון קלינגט רפאל'ען עפעס האלב ווי א גוי רעדט אידיש — עפעס „מאכען א לעבען", „איך מ א ך מ י י נ ע אכט טאלער", „שור" — הכלל, עס איז עפעס אי יע בנים'קע אי ניט בנים'קע. רפאל איז אבער צו טיעף פארקאכט אין א קשיא, און קיין זאך ליעגט איהם אין זינען ניט.

— הערסט! איז דאך נאך בעסער! דארפסטו זיך דאך פרייען; ד ו א דאנה'סט נאך?

— וו'הייסט איך דארף זיך פרייען?

— סטייטש. דוא זאגסט אליין, אז פריהער פלעגסטו מעהר ניט מאכען ווי א — וויא פיעל?

— זעכצעהן הונדערט.

— זעכצעהן הונדערט טשוגארען — כאפט רפאל אונטער אין איילענעם און מיט חשק צו פאקען בנים'קען ביי א תרתי דסתרי — און איצט מיט דיא מאשין קענסטו מאכען פינף טויזענד. — פינף טויזענד א טאג, זעקס מאל פינף בעטרעפט דרייסיג, — קענסטו דאך איצטער מאכען דרייסיג טויזענד; — דרייסיג מאל פינף איז וויא פיעל?

— הונדערט און פופציג. זאגט בנימין אונטער מיט א שמייכעל, און מיט אויגען וואס ווארטען וואס דא וועט זיין.

— וואס שמייכעלסטו? דא מוז עפעס זיין. איך רייד וויא מיין סטאלארסקער שכל פארטראגט מיר. איך ווייס מעהר ניט,

אַז אין דער היים זייענדיג האָב איך אַמאָל אויסגעקלאַפּטשעט אַ פּאַצעצע צום זעגען ליטסטלאַך, וואָס פלעגט זעגען זעקס מיט אַמאָל; נו האָב איך טאַקי אין אַ שעה פּערדיענט פּונקט וויא פריהער אין זעקס. האסטו דאָך איצטער בעדאַרפט פערדיענען טאַקי הונדערט פופציג דאָלאַר אַ וואָך. עס איז, דאַכצעך, אַ פּראָסטער חשבון.

—טאַ־ראַ־ראַ־בום דיא איי !—האָט בנים׳קע אַרויסגעשאָסען מיט אַ געלעכטער.

און רפאל האָט זיך צום ערשטען מאָל אויף זיין לעבען ערקוני־דיגט, אַז אַ חוץ וואָס ער איז אַ סטאָלער איז ער אויך נאָך עפּעס, וואָס מען רופט אין אַמעריקאַ אַ גרין־האָרן. און אין אַ מינוט אַרום האָט ער שוין פערשטאַנען, אַז מיט דיא צוויי ווערטער מיינט מען דאָס זעלבע, וואָס זיין שרה גיטעל מיינט בשעת זיא זאָגט „אַ פלאַ־קען בלייבט אַ פלאָקען". ביי רפאל׳ן איז אויף באָרד און פּאות׳ן און אויף וואָנטשעס געוועזן אַזאַ גערעטעניס, וויא ביי שרה גיטלען אויף קללות און אויף טרעהרען — האָט זבל דער שיסטער אַמאָל געזאָגט, — אבער דאָ, וואו אויף זיין פּנים איז נאָר געוועזן אַ ליידיגער אָרט, איז געוואָרען רויט וויא אַן אויפגעשניטענער בוריק. דאָס איז געוועזן רפאל׳ס האַנד־געלד אויף שכר לימוד פאַר׳ן פער־שטעהן וואָס „פּאַצעצעס" מאַכען אָן. דיא שכר לימוד גופא האָט ער געצאָהלט און געצאָהלט. מיר וועלען דאָס שפּעטער זעהן.

בנים׳קע האָט זיך געקייקעלט לאַכענדיג און דיא ווערטער „אוי אַ גרין־האָרן, אוי אַ גרין־האָרן"! האָבען זיך געקייקעלט פון זיין מויל.

— וואָס־זשע לאַכסטו דאָ? — פרעגט רפאל שטיל און אַזוי וויא אַן אָבגעשמיסענער — אדרבא, גיעב מיר צו פערשטעהן: וואָס קומט מיר, אַז איך ווייס ניט?

בנים׳קע איז אין קרוליץ געוועזן אַ ישיבה בחור, האָט זיך געשניטען אויף אַ מלמד און האָט שוין געהאַט אַ שם פאַר אַ שטי־קעל בעל פּועל — ער פלעגט לייענען דעם שיעור מיט דיא בעל הבית׳שע איננגלעך; האָט ער רפאל׳ען אַזוי גענעבען צו פערשטעהן.

— וועמעס מאַשין — „פּאַצעצע", וויא רופסטו דאָס? — וועמעס איז דאָס געוועזן?

— וו׳הייסט ווענמעס? ווענמעס זאָל דאָס זיין? מיינע!

— אָט אַזוי רייד: דיינע! טאָ גנעדיינק־זשע, רפאל! די „פּאַפּעצע“ איז געווען דיין אייגענע האָסטו פער.־יענט מעהרער ווי פריהער; ווארים מען פלעגט דיר צאָהלען ווי פאַר געוועהנ־ליכע אַרביים.

וואס ווייטער איז בנימין אַלץ מעהר פערקאַכט געוואָרען אין זיין אמאָל בעליעבטע מלמד׳שע קונסט, און זיין קול איז אַלץ ווייטער פערקראָכען צו א גמרא נגון — פון אַלטע געוואָהנהייט.

— די מאַשינען אבער, וואס ראָללען ציגאַרען, זיינען ניט מיינע. זיי געהערען צו דעם בעל הבית פון דער פאַבריק און זיי אַרבייטען פאַר איהם, ניט פאר מיר, פערשטעהסטו?

רפאל האט גענומען עפּעס פערשטעהן, וואס, האט ער נאָך אליין ניט געוואוסט.

— נו, ווייטער?

— ווייטער איז אָך און וועה! צו די מאַשין דאַרף מען קיין ציגאַרען־מאַכער ניט. זיא איז אליין א קינצלערקע. א קליינע מיידעלע איז גענוג צו איהר. די מיידעלע לייגט דעם טאַבאַק און עס שניידט שוין. אן אנדער מיידעלע לייגט דעם באָנטש—די אינוויי־ניגסטע פון דעם סיגאַר — מיט די טאַבאַקענע העמדעל — מען רופט דאס „ראַפּער“ — און דרעהט א הענטיל. און עס וויקעלט זיך אליין, און עס קלעפּט זיך אליין און עס קומט ארויס א גלאַטער ציגאַר, און מען דאַרף בנימין׳ען מיט טויזענדער אנדערע אַזעלכע בנימין׳ס אויף כפרות! פערשטעהסט? ס׳איז נאָך גוט וואָס די מאַשין טויג ניט מעהר ווי אויף פּראָסטע ציגאַרען. בעסערע מוז מען לעת עתה מאַכען מיט׳ן האַנד. אבער ראשית, ווי טהוט מען, אז מען איז נאָך ניט קיין גוטער בעל מלאכה און מען טויג ניט מעהר ווי צו די פּראָסטע? געהט מען איבער די הייזער! (דאָס האט בנימין געזאָגט מיט דעם נגון פון „ושבועתנא לא שבועות“). שנית — האב צייט! מען וועט מאַכען א מאַשין וואס וועט די גוטע אַרבייט אויך מאַכען; אויף דערויף איז דאָך דאָס אַמעריקע גנב!

— הער אבער, בנימין: טאָ פאר וואס־זשע זאָלסטו ניט קויפען אן אייגענע מאשין און ארבייטען מיט איהר, וועסטו דאָך אליין פון איהר האבען דיא פּאָלזע? זאָגסט דאָך אליין, אז...

— ווייטער א גרין־האָרן! שלאָגט בנימין איבער דיא רייד. — א מאשין קאָסט אזוי פיעל געלד, אז עס איז ניט פאר מיין קבצן׳ישע קעשענע געדאכט. היינט ווען איך וואָלט שוין יע געהאט א מאשין, וואס וואָלט איך מיט איהר געטהאָן? צימבלען מיט איהר? מען דארף דאָך צו איהר האבען א גרויסען שאפּ מיט א סך טאבאק מיט א סך געלד אויף רענט און אויף נאָך מאשינען — אויף באַנטשעס און פאר מענשען א פריהער צו בעצאָהלען פאר זייער ארבייט. איין מענש קען דאָך ביי אזא גרויסען געשעפט זיך אליין ניט צוריי־סען. און אָהן א גרויסען געשעפט וואָלט דיא מאשין ניט לוינען. פערשטעהסט? היינט וואו נעהמט מען דאס דיא געלד אויף אלץ?

— און דיין בעל הבית? ער האט דאס אויף אלץ? אזא גביר איז ער?

— נאררעלע, ער האט אפשר זיין האלב מיליאָן.

— טצ! טצ! טצ! א האלב מיליאָן האט ער! — און איז נאָך א ציגארען־מאכער? מיר דאכט זיך איך וואָלט געווען אזוי רייך, וואָלט מיר גאר ניט אנגעשטאנען צו זיין א בעל מלאכה.

— א שעהנער בעל מלאכה איז ער! אזעלכע בעל מלאכות זאָלען מיר ביידע שוין זיין! וואס פעהלט איהם, נאר? ער פאָהרט זיך גאנצענע טעג ארום און לעבט א גוטען טאָג, נעוועך מיין!

— און דיא מענשען מוזען ביי איהם ארבייטען, ווייל זיי זיי־נען אליין ארימע לייט און קענען אליין ניט איינסטראָיענען אזעלכע גרויסע ווארשטאטען מיט אזעלכע מאשינען מיט אזוי פיעל סחורה?

— אבי דוא פערשטעהסט!

— אהא, דעריבער מוזען זיי אנקומען צו זיין לאסקע! איצט פערשטעה איך שוין — זאָגט רפאל מעהר צו זיך אלייז וויא צו בנימין׳ען.

רפאל פערקלערט זיך:

„אָט דאס שילט דאס דער טאטע רק דעם באהן! — הויבט ער אָן צו פערשטעהן אן עסק — איידער מען האט דעם באהן איינגעסטראָיעט פלעגט ער פערדיענען נישקשה׳דיג. דערנאָך האט

ער געמוזט ווערען אויס בעל העגלה. דער מאשין פיהרט וועלוועלער און גיכער... אהא!... אליין קיין מאשין קויפען אנשטאט זיין קליאטשע און בויד האט ער דאך ניט געהאט מיט וואס צו קויפען, — א שעהנע מעשה כלעבען! וויא קומט ער איינצוסטראיען אזא מאכעריי מיט רעלצעס, מיט־מיט־מיט־מיט איך׳ וויים וואס. אהא, דער מאשין האט איהם געקוילעט, אזוי וויא בנימין׳ען!

איהר בעדארפט וויסען, אז אן אייזענבאהן לאקאמאטיוו איז דיא איינציגע מאשין, וואס רפאל האט ווען עס איז געזעהן ארום קרוליץ. דיא קרוליצער פלעגען זאגען „באהן" אין זייער יום־טוב שפראך — געוועהנליך הייסט דאס ביי זיי „מאשין", „וועט איהר פאהרען קיין מינסק אויף׳ן מאשין אדער מיט א פוהר"? אזוי פלעגט מען דארטען ריידען. עס איז דעריבער ניטא וואס צו לאכען פון רפאל׳ן, וואס ווען בנימין האט גענומען ריידען וועגען מאשינען, איז אין זיין קאפ אויפגעמאלט געווארען אן עכטער בילד פון א מאשין, וואס פייפט און רויכערט און סאפעט און פליהט און שלעפט „וויא א שווארץ יאהר".

דיא אויגען האבען זיך רפאל׳ן גאר געעפענט, — גאר א נייע וועלט האט זיך פאר זיי אויפגעוויקעלט. ער איז פון בנימין׳ען אוועק פערקלערט. און וואס ווייטער ער האט געקלערט, האט ער אלץ מעהר פערשטאנען. דיא גאנצע מעשה האט איהם אבער פארלויפיג אינטערעסירט בלויז וויא יעדע שכל׳דיגע זאך, אויף וועלכע ער פלעגט ליעב האבען צו „שייערן דעם מח"; עס האט איהם גענעבען דעם זעלבען פארגניגען, וויא אויסצוקלעהרען א „פאצעצע", אדער צו הערען א „פלינקע דריידעלע" פון א חזן. נאך בעסער האט ער פערשטאנען וואס בנימין האט איהם ערקלערט, ווען מאירקע האט איהם מיט דעם פארמען׳ס ערלויבנים אריינגעפיהרט אין דעם שאפ, וואו ער האט געארבייט. דארטען איז רפאל גאר פון דיא כלים ארויס. אי! אי! אי! ס׳ארא קונציגע פאצעצעס! וואו נעהמט מען דאס אזא קאפ? דאכט זיך, וויא פראכט! — פאר וואס־זשע איז ער, רפאל, אויף דעם פלאן ניט געפאלען? אבער יע, ער האט גאר פערגעסען: טאקי דיא רימענס דרייען זיך פון דעם

מאשין וואס איז אזוי וויא א לאָקאָמאָטיוו — אבער וויא אזוי? אויף דעם האט ער שוין קיין ענטפער ניט געקענט קריגען. מאיר'קע האט אויך ניט גוט פערשטאנען. „פארע" הייסט, „פארע" מאָרגען— וויא אזוי דרייט זיך דאס אבער פון דיא פארע? אז צוליעב דיא מאשינען — א רוח אין זייער טאטען אריין — מוז דער בעסטער בעל מלאכה זיין א מענש אין דער פרעמד — דאס האט ער אין שאפ שוין געזעהן גאנץ קלאָר.

3.

רפאל לערנט דאָס איבער מיט שרה־גיטלען.

— און מיין ווייבערשער שכל בענעהמט דאס פאַרט ניט, זאָגט שרה גיטעל אין כעס'לאַך.

— וואס איז דער חדוש? רופט זיך אָפּ רפאל.

— וואס „וואס איז דער שמידוש"?

— עה! ביסטו דאָך טאקי אין אמת'ן אין כעס! וואָס איז דער חדוש, אז דיין קאָפּ בענעהמט ניט? אז זיא וואָלט אבער ביי דיר ניט געווען אבגעליינט אויסצוקלערען שפּאָגעל נייע קללות מיט רש"י, וואלסטו געווען א ווייבעל פון ווייבעל לאנד, וואלסטו פער־שטאנען, אז אמעריקא איז ניט קרוליץ.

— און אָהן אזא חכם וויא דוא ווייס מען דאס גאר ניט! — ענטפערט שרה גיטעל מיט גיפט — אויף דערויף איז מען דאָך אהער געקומען, וואס דאָ איז ניט קרוליץ. מען האט דאָך עפּעס זיך געריכט אויף בעסערס. היינט נאָ דיר! צו קיין אייגענעם וואר־שטאט קען ער אפילו זיך ניט צושלאָגען! א מענטש וועט ער גאר איבער א נייעס ווערען! געהאָרעוועט און געהאָרעוועט — מזל טוב! ווייטער א מענטש, ווייטער ביי א פרעמדען! אָך און וועה מיינע פינסטערע יאהרען! וואס האט מיר געפעהלט אין דער היים! צו וואס האסטו מיר אהער פארשלעפּט?!

— שאַ, זיא פערקריכט שוין מיט דיא האַלאָבלעס, וויא איך בין א איד! שוין גאר א י ך האב איהר פערשלעפּט! — מיינט רפאל, אבער זאָגען סמייעט ער ניט, און קומט אָפּ מיט א שמייכעל.

— אזא בעל הבית'שקייט! אזא כאזשאיסטווע! איידער מ'האָט דאס צונויפגעפּאַטאָלעוועט! הפנים א י ה ם האָט גע־דארט דער מח? אזא הויזראָט! קיין שעהנערע בעטגעוואנט איי־

ביי דעם קיסר ניטאָ... צום סוף — אַט האָסטע דיר! א מענטש וועט ער ווערען אויף דער עלטער! וואס איז געוועזן — איז געוועזן — ווייטער זיך שטעלען דיענען ביי א בעל הבית... אויסגעפיהרט וויא קורטע, כלעבען! פארקויפען אלדאָס גוטס בחצי חנם און פליהען... וואס איז? א וואָך־מענש ווערען אין אמעריקע... א בראָך איז מיר! בעסער וואָלט איך איינגעזונקען געוואָרען א לע־בעדיגע...

דיא לעצטע ווערטער האבען זיך שוין געלאָזען צו שרה־גיטעל'ס דיסקאנטיל צו. און שרה גיטעל'ס פנים האט אנגעהויבען זיך צו פארקאָרטשען אָן א זייט „צו מאַכען וואָרע פאר א שלאַגס־טרערען". ניט אומזיסט האט זבל דער שוסטער אַמאָל זיך געוואונ־דערט וואס אויף שרה גיטעל דיא סטאָלערקע'ס באַקען וואַקסען ניט קיין אוגערקעס — אזא גערעטענעס איז ביי איהר אין דיא אויגען אויף רעגען.

— עה, שוין געקאָנטשעט דיא תוכחה? עס האלט שוין ביי דיא תחינה? — איז שוין ניט היימלאָך. אַט הער אויף, — זאָגט רפאל וויא א קאַטינקע און גיט דער ווייב א גלעט, — אַט זעץ זיך אניעדער און לייג צונויף דיא הענט וויא א בעל הבית'טע און הער וויא איך וועל דיר געבען צו פערשטעהן. דוא האסט דאָך עפּעס געהאַט א שם פאר א קלוגע.

— און דוא ביסט געוועזן א פלאָקען און בלייבסט א פלאָקען.... זעה אָקאָרשט, אויב דיין מאיר'קע נאַררט דיר ניט אָפּ, איז מיין נאמען ניט שרה גיטעל.

— נו, וועט זיין ראָשע טיגעל, בעמערקט רפאל אויף פער־קעהרט לשון.

איהרע אויגען קוקען מיט שפּיזען.

— ווייטער הוטא בעגל געוועזן? נו וועט דיין נאָמען זיין בריינע זלמן — אבי טשעפּע זיך אָפּ. א געלעכטער אָן א זייט. הער אָקאָרשט צו. וויא פיעל קאָמאָרען האב איך געקענט מאַכען אין דער היים א וואָך?

דאס האט שוין געשמעקט מיט „מסחר" און שרה־גיטעל האט גענומען פיהלען וויא א פיש וואס מען ווארפט פון דער יבשה פלוצ־

לונג צוריק אין וואסער אריין. איהר פנים איז ווידער גלייך געוואָ־
רען און זיא האט געהערט.

— אז איך האב געמאכט א קאמאָר א וואָך איז דאָך שוין
דאס געווען א בריה׳שקיים. נו, און דאָ מאכט א סטאָלער צוואנציג
קאמאָדען א וואָך, און אזוי וויא ניט איהם מיינט מען דאס!

— צוואנציג קאמאָדען א וואָך איין סטאָלער? צו ביסטו
משוגע, צו חסר דעה? צוואנציג קאמאָדען?!

— און נאָך וואסערע!

— דו מיינסט טאקע קיין קאטאָוועס ניט, רפאל? — פרעגט
זיא פעראינטערעסירט.

— זאָל יענער מיינען מיט׳ן פאטילניצע, דער וואָס מיינט
קאטאָוועס! נארעלע, דו מיינסט אין אמת׳ן דאָ איז רפאל א רפאל?
אָט דאריבער זאָגט מען דאָך, אז אמעריקא איז ניט קרוליץ. אין
קרוליץ איז רפאל געווען א מארים אויף פאצעצעס. האָסט אָבער
בעדארפט דאָ זעהען פאצעצעס, וואלסטו שוין וויסען, אז מיט דיין
רפאל איז א קנאפער יחוס.

און זיין טאָן ווערט ערנסטער און ער דערצעהלט:

— העכער וויא א שעה בין איך אָבגעשטאַנען אויפ׳ן פעק־
טאָרי, וואו מאיר׳קע טהוט. איך האָב דיא אויגען פראָסט ניט
געקענט אפרייסען. עס איז גאָר ניט דיזעלבע סטאָלעריי — ס׳איז
גאָר אנאנדער וועלט. א הובעל נעהמט מען אפילו אין האנד ניט.
יאקזשע מאָי הובעל! עס דרעהט זיך א לעדערנע פאס, און פון
דעם דרייען זיך צוויי קיילעכדיגע אייזענס. מען נעהמט א ברעט
און מען גיט איהר א רוק צווישען דיא אייזענס; עס הויבט אן
צו גרילצען, אז איך האָב געמוזט דיא אויערען צומאכען און מיט
דיא צייהן פארקריצען.

רפאל ווערט נתפעל דערמאָנענדיג זיך, און דיא אויגען
הייבען ביי איהם אן צו פינקלען.

— נו?

— נו, און דיא ברעט קריכט דורך וויא א בלאט לאָקשען
פון אונטער א וואלגער־האָלץ און שוין! — זיא איז שוין אין
גאנצען אן אבגעהובעלטע און גלאט, אז שמואל דער שוחט וואָלט

א פנימה'לע ניט דערטאפט. מיר דאכט זיך, איך וואלט אין א האלבע שעה דיא ברעט ניט אבגעהובעלט, און דארטען איז דאס געווארען אין א מינוט. אט דאס איז א פאצעצע, שרה גיטעל!

— אזעלכע מאשינען האבען זיי! — רופט זיא זיך אפ ערנסט.

— כאפ אקארשט ניט; מען וועט דיר אריינגיסען באזונדער. אויף זעגען האבען זיי אויך א מאשין. מי לאזט אריין א ברעט פון איין זייט, און זיא קומט אין א מינוט ארויס פון אנדערען זייט א צוזעגטע — גלייך וויא א סטרונע, — אזוי וויא מען שפאלט א קינעלע, למשל, פארשטעהסט?

— נו?

— היינט האבען זיי א מאשין, וואס שניידט אויס צאפענס; און נאך א מאשין, וואס מאכט צורעכט צום קלייענען; און נאך א מאשין, וואס זעגט אויס אלערליי צאצקעס, און א מאשין וואס מאכט אלערליי פארדרייעניסען אויף געזימסען, און נאך און נאך. און אלץ געהט אויף „שטים" — אויף פארע, מיט אזא מאשין, וויא א מאשין, אויף וואס מען פאהרט. פון דעם מאשין דרעהען זיך דיא רימענס און פון דיא רימענס דרעהען זיך דיא אלע מאשינען.

— פערדרייט זאל שוין ווערען גאנץ אמעריקא, כ'לעבען! און וויא פיעל וואלט קאסטען צו קויפען דאס אלץ פאר זיך?

— איך וויים? — מאיר'קע זאגט א טאלער צעהן, צוועלף טויזענד.

— גוט נו! נא דיר און עסק! — אבער איך פערשטיי ניט: צי דען קענסט דוא ניט אויסקומען אהן דיא אלע פארקרוטשעניסען! האסט דאך עפעס אין דער היים אויך געמאכט ארבייט. ניט צו פארזינדינגען, מען האט דאך געהאט א שם ביי דיא גרעסטע פריצים. נו, האסטו דארטען זיך געקענט בעגעהן מיט דיינע גע־צייג, ווערסטו דא אויך זיך באגיין. אט פאלג מיך, רפאל, זאל דיר מאיר'קע קויפען א פאאר הובלען, זעגען, דלאטען, עקבויערס, פיהר איין א ווארשטאט און שטעל זיך טהאן, און זיי ווייטער פאר זיך א בעל הבית. גאט איז אומעטום דערזעלבער; ער

וועט צושיקען, נישקשה. באשר מאיר'קע איז א קאליקע — מוז ער אנקומען צו א פרעמדען. דו האסט דאך אבער גילדערנע הענד, וועסט אויסקומען אהן דיא מאשינען מיט דיא מאשמינען מיט דיא אלע כאנדריאלען זייערע — צו אכציג שווארץ יאהרען זאלען זיי געהן!

— קינד איינע — ענטפערט רפאל אביסעל מיט אונגעדולד און מיט אן ארפגעפאלענע הארץ — איך זאג דאך דיר: וויא דו זאגסט, וואלט איך געמאכט א קאמאד א וואך; מיט דיא „כאנדריאלען" אבער מאכט מען צוואנציג. עס מאכט זיך אליין. עס ענגט זיך אליין, עס הובעלט זיך אליין; עס האקט צאפענס אליין, פארשטייסט? דא איז דיין רפאל אוים יחסן. מע דארף זיינע גילדערנע הענט אויף כפרות. דיא מאשינען האבען גאר קיין הענט ניט, און פון דעסטוועגען מאכען זיי אפ א גלאטערע שטיקעל ארבייט און איידער מען גיט זיך א קעהר.

— טא וויא וועט זיין?

— וויא וועט זיין? וועט רפאל מוזען פארגעסען, אז ער איז אמאהל געווען א סאם כאזשאיען און וועט געהן זוכען ארבייט אויף א פרעמדעןווארשטאט.

— און וויא פיעל וועסטו פערדיענען?

— כ'וויים! ווייסט דאך, אז מאיר'קע נעהמט איצט אכט דאלאר א וואך.

— הערסט, דארפסטו דאך וויינינגסטענס נעהמען צוואנציג!

— וואס איז? דוא מיינסט אודאי ביי דער מאשין איז א גרויסע נפקא מינה צו די ברעט שפארט אין איהר א גוטער בעל־מלאכה, צי א פארטאטש? סיי וויא סיי דארף מען מיינע קונצען ניט. — אז אליץ כמעט מאכט דיא מאשין.

שרה גיטעל האט זיך פארקלעהרט און ביסלעך־ווייז האט זיא ארפגעלאזען דיא קאפ. אללע איהרע פלענער זיינען ביי איהר נעבעך צושלאגען געווארען. דער געדאנקען, אז זיא וועט ניט זיין קיין בעל־הבית'טע איבער אן אייגענעם ווארשטאט מיט אייגענע קונדען, מיט אייגענעם „מסחר", וויא זיא האט עס ליעב געהאט צו רופען—

האט איהר פארקוועטשט דאס הארץ. זיא האט רחמנות געקראגען אי אויף זיך אליין אי אויף איהר רפאל'ען; אין איהר מוח האט זיך אויפגעוויקעלט קרוליץ מיט איהר בעל־הבית'שקייט, מיט דעם וואר־שטאט מיט דיא ציעג מיט דעם גארטען; פאר איהרע אויגען איז אבער אויף'ן וואר געוועזן א חדר'ל מיט אן אייזערנעם אויוועלע, און דורכ'ן פענסטער האט געסטארצעט א באליע און א בארג טראנטעס אויף אן אייזערנעם גאניקעל עפעס. דער ערשטער בילד האט וויא מיט צוואנגען איהר געצויגען פאר'ן הארץ'ען; דער צווייטער איז איהר געוועזן ווילד פרעמד, קאלט, שווער; און פוןביידע צוזאמען איז איהר געווארען ביטער און א קלעמענעם האט זיך צוגאסען אין איהר הארץ. זיא האט זיך צו־וויינט.

רפאל איז געזעסען און האט געקוקט אויף עטליכע קעמעל־האר פון א צוריסענעם ארט אין דער קאנאפע און געקלעהרט כמעט דאס זעלבע וואס שרה גיטעל, און עס האט זיך איהם געביינקט וויא איהר. מעהר ניט וואס ער האט ניט געוויינט.

4.

אוים נעריצך.

דיא לינקע האנט אויפ'ן שוים; דיא רעכטע אָנגעשפּאַרט מיט'ן עלענבויגען אָן דיא לינקע, מיט צוויי פינגער אויפ'ן באַק: דער קערפּער וויגט זיך טרויעריג; דיא מויל איז צונויפגעקאַר־טשעט. שרה גיטעל זיצט איינע אַליין אין אַ טענעמענט קעמעריל, און דאָס האַרץ קלעמט איהר און קלעמט. עס איז שוין פיער אזייגער. רפאל איז אוועק זעקס אין דער פריה, און זיא האָט איהם נאָך אַלץ ניט געזעהען. דאָס איז זיין ערשטער טאָג אויף דער פאַבריק. זיא איז גאָר ניט צוגעוואהנט אַזוי לאַנג צו זיין אָהן איהם. ניטאָ וועמען צו רופען צו גרויפּען, ניטאָ וועמען צו רייסען פון הובעל, ניטאָ ווער עס זאָל פאַרהילכען דיא שטוב מיט חזן'ישע קונצעלעך. און פון דרויסען קומט אַריין אַ פאַרשטיקטע הוזשעריי, און אַלץ איז פרעמד, ווילד. דער בעזים איז קיין בעזים ניט, דער אויוועז איז קיין אויוועז ניט, דיא שכנה איז קיין שכנה ניט... ווער ווייס וואָס מיט רפאל'ען איז דאָרטען אויפ'ן פעקטאָרי? און וואָס איז דאָס אַזוינס אַ „פעקטאָרי“? — מאַשינען ביי סטאָלעריי.... עפּעס אַ מויער וויא דער שוואַרץ יאָהר, מיט פּאַרע, מיט מענשען וויא אין גאַנץ קרוליץ, מיט עפּעס אַ „פאָרמאַן“, זאָגט רפאל.... גאָט ווייס וואָס מיט רפאל'ען וועט דאָרטען זיין.... וויא קומען זיי דערצו? צו וואָס דאַרפען זיי דאָס? וואָס האָט זיי געפעהלט אין דער היים?....

צום צעהנטען מאָהל צוגיסען זיך טרעהרען ביי שרה גיטלען אין האַרצען.

ביי רפאל'ען אויפ'ן האַרצען איז אין דיעזער מינוט אויך יום־כפור. אָבער אין דער פריה איז ער נאָך געוועזען ששון ושמחה. לוסטיג, לעבעדיג איז ער געגאַנגען אין פאַבריק אַריין. ערשטענס,

איז איהם שוין דאס לעבען מיאוס געוואָרען זוכענדיג אַרבייט. און איצט האָט ער שוין! ער וועט ברייגנען אייגענע טאָלערס שרה גיטלען, ער וועט שוין ניט ליעגען מאיר'קען אויפ'ן קארק. צוויי־טענס, איז גלאט א ציקאווונע זאך צו ארבייטען אין א גרויסען „ווארשטאט“ פון פינף גארען, מיט מאשינען, מיט קונציגע „פאַ־צעצעס“ — און אויף ציקאווונע זאכען איז רפאל דאך אזא בעלן.

ער איז געקומען פריהער פון אללעמען, ער האט זיך קוים דערוואַרט אויפ'ן פייף; וויא אויף א חתונה צו דער וועטשערע איז ער געלאָפען מיט נאך הונגעריגע ארבייטער איבער דיא טרעפּ צו דעם ווינקעל, וואָס דער פאָרמען האָט איהם נעכטען אָנגעוויזען. ער האָט זיך קוים צוגעכאַפּט צו דער ארבייט.

דיא ערשטע עטליכע מינוטען איז אפילו ביי רפאל'ען אויפ'ן הארצען געווען א ביסעל פארכמארעט, עפּעס אזוי וויא „אין „גוי'עשקע הענט“ וואָלט ער אריינפאלען — אזוי האָט ער געפיהלט קוקענדיג ארום זיך אויף דיא צעהנדליגע אונבעקאנטע געגאָלטע קריסטען, אויף דעם גרויסען שאפּ, אויף דיא מאשינען, אויף דעם פאָרמען מיט דיא געדיכטע רויטלעכע וואָנצעס וויא א האלבע לבנה איבער'ן מויל.... אמאָהל, בחור־ווייז, איז רפאל אויף א פּאָאָר וואָכען אריינגעפאלען אין א קאזארמע, ביז מען האָט אָבגעגעבען מעהר וויא מען האט געדאַרפּט און איהם, דעם לגאָטניק, האָט מען געלאָזען געהן. עס איז א מעשה פון א יאָהר צוואנציג, און רפאל פלעגט גאָר קיין מאָהל ניט דערמאָהנען זיך וועגען דעם. אָבער דאָ אין פאבריק האָט איהם עפּעס זיין הארץ אין מיטען דערינען ער־אינערט אָן דעם. עפּעס האָט זיא זיך צוזאַמענגעקוועטשט, זיין הארץ, עפּעס האָט זיא אויסגעוויזען ניט וויא אללע מאָהל, עפּעס וויא א'ן אלטע בעקאנטע, וואָס מען האָט עפּעס יע אמאָהל געקענט און מען קען זיך ניט דערמאָהנען ווען און וואו. אָה! דערמאָהנט זיך רפאל, דאמאלס אין קאזארמע... דאָרטען האָט דיר, הארץ, אזוי געקוועטשט!....

פון דעסטוועגען נעהמט זיך רפאל צו דער ברעט מיט חשק.

גאָר ניט דיעזעלבע סטאָלעריי—אָבער דיא קאָפּ איז גוט, דיא פינגער קלעפּען. עס געהט וויא געשמירט. דער פאָרמען גיט א קוק;

ער זאָגט „אַלל רייט“! עס ווערט פרייליכער אויפ'ן הארצען. דער לעדערנער פּאַס לויפט לוסטיג. דיא ראָד דרייט זיך מיט א ליעב־ליכע מינע צו איהם, זיא בליסצעט מיט א פריינדליכען קוק. מעשה גוטער ברודער. ארום, פון אללע זייטען — אמעריקאנער, טייטשען, גוים — בריות; און ער, רפאל, איז מיט זיי צוזאמען — א כוואַט, א מענש מיט מענשען צוגלייך אין אן אמעריקא, ניט אין א קרוליץ א פערשלומפּערטע. ער קווועלט גאָר פון דיא מאַשין. וויא שכל'דיג! און וויא פּראָסט! היינט וויא קלוג דאָס איז אלץ איינגעפיהרט! יעדער האָט זיך זיין ארבייט, און אויף יעדען פּלאָאר א בעזונדערע מין ארבייט. וויא שפּאָרעוודיג אלץ איז! דער שטייט און האַלט נאָר אין איין זעגען, דער הובעלט נאָר; אונטען, ווידער, מאַכט מען נאָר געזימסען, אויף א נידעריגערען פּלאָאר טהוט מען ניט קיין אנדער זאך וויא פּאָלירען. יעדער ווערט אזא בריה אויף זיין חלק פון דיא ארבייט, אז ער קען בערג איבערקעהרען. ניט וויא אין דער היים, וואו ער, רפאל, האָט אליין געזעגט, אליין געהאַקט, געהובעלט, געקלייעט, געפּאָלירט. ער האָט טאַקי אלץ געקענט. אָבער וויא קומט! אז מען ליגט טאַקי רק אויף איין סאָרט ארבייט, גייט גאָר אנאנדער מזל ברכה אריין. היינט וויפיעל צייט מען פערליערט דאָס פון קאָנטשען הובלען למשל און נעהמען זיך צו פּאָלירען! און דאָ איז א תענוג: שטיי און הובעל און הובעל, אי דאָס — מיט א מאַשין. וואָס מאַכט דאָס אלץ כהרף עין. ס'איז גאָר אנאַדער וועלט, כ'לעבען!

רפאל פאַרטיעפט זיך אין דער ארבייט. אלץ איז איהם א גייעס, א מחיה. ער זעהט זיך ניט ארום, וויא דיא צייט גייט אוועק. ער פאַרטיעפט זיך נאָך מעהר, און ער הערט אליין ניט, וויא זיין קולכ'עלע, דעם אמאָליגען רפאל'ס קול'כעלע, צולאָזט זיך:

„נע—ע—ע—ע—רי—אי—איאי—אי—צך!“

אזוי שטייט ער מיט'ן גוף זיך בייגענדיג, דרייענדיג זיך; זיין נשמה איז אין דער ארבייט, און דער „נעריצך“, שוין צום צווייטען מאָל, דריידעלט זיך און דריידעלט זיך ארויף, ארויף, און

צוטאַנצט זיך איבער'ן גאַנצען גרויסען סופיט און שרייט איבער דעם „דזש־דזש־דזש“ מיט דעם „טרר־טררר־טררר“ פון דיא מאַשינען.

ונ—אַ—אַ—אַק—די—אי—אי—אי...

— שאַר אַפּ! — גיט דאַ איהם פלוצלונג אַ צופּ אין אויער און נאָך אַ צופּ פיהלט זיין פלייצע.

דער „ונקדישך“ אין זיין צווייטען מאָל איבערזינגען דעם בע־ריהמטען קרוליצער נגון איז איבערגעהאַקט אין מיטען.

רפאל קעהרט זיך אָפּ, און קוקענדיג וויא אַ האָהן, ווען מען שלאָגט איהם איבער דעם קרייען. דער זעהט ער דעם פאָרמען לעבען זיך. דער פאָרמען שרייט, און רפאל קען שוין אויף אזוי פיעל ענגליש, אַז ער פערשטייט, דאָס ווען מען שרייט מיט אַ בייזען קול, איז דער טייטש דערפון, אַז מען איז אין כעס. וואָס האָט ער, רפאל, געטהאָן? דאַכט זיך, ער טהוט דיא ארבייט וויא פריהער, נאָך בעסער. און פריהער איז דאָך געווען „אָללע רייט“? דיא בלוט גיט זיך אַ גאָס צו רפאל'ס פנים. ער שטייט און קוקט — אַלץ וויא אַ האָהן, אָבער איצט שוין וויא אין „בני אדם“.

דער פאָרמאַן הייסט אַ דייטש'ען, וואָס שטעהט דערביי, איהם ערקלעהרען. דער דייטש פערטייטשט דעם פאָרמען'ס ווערטער און רפאל ערקונדיגט זיך, אַז אין פעקטאָרי טאָר ער ניט זינגען, אַז דאָ איז ניט זיין אייגענער וואַרשטאַט, אַז דאָ דאַרף ער זיך פרעהען וואָס מען לאָזט איהם אליין אריין, אַז זיינע „נעריצך'ס“ סמייעט ער ניט מיטצונעהמען.

רפאל איז אָפּהענטיג געבליבען. אויף איהם זאָל מען אזוי שרייען!.... עפּעס אזוי וויא אויף אַ לעהרען־אינגעל. וואָס איז ערשט אָנגעקומען אויף זיין ערשטען טערמין.... און פאַר וואָס?.... דער־לעבט יאָהרען! אַ קול טאָר מען גאָר ניט ארויסלאָזען!... דעם פאָרמען'ס בייזער פנים טרעט ניט אָב פון זיין געדאַנקען. ער פאַלט ביי זיך אראָפּ. עלענט ווערט איהם, וויא אַ קליין קינד ווילט זיך איהם וויינען.

ער נעהמט זיך צוריק צו דער ארבייט. ער איז אָבער שוין ניט דאָס וואָס פריהער. דער לעדערנער פּאַס פליהט איצט וויא

א חיה רעה; דיא ראָד בליסצעט אזוי וויא א גיפטיגער שמייכעל; דיא הוזשעריי, דיא קוויטשעריי ארום און ארום גרילצט איהם וויא א באנדע ניט־גוטע. יעדער הוילער ציגעל אין וואנט קוקט וויא א שונא.

ביטער איז רפאל'ן אויפ'ן הארצען. ער ארבייט, אָבער זיין קאָפּ איז ניט דערביי: וויעדער אין קרוליץ איז זיא, זיין הארץ; וויעדער שלעפט זיא אהין זיין נשמה. אך, אז ער וואָלט דאס איצט געקענט אַלץ צוריק אומקעהרען און וויעדער שטיין ביי זיין אייגענעם ווארשטאַט, וויא געוועזן, מיט זיין שרה גיטלען דערביי, אָהן שום פאַרמענס, אָהן דיא אַלע קוויטשעדיגע, בייזע, ווילדע רעדער... ער וואָלט זיך געשטאַנען ביי זיך אין שטוב, געהובעלט מיט זיין אייגענעם הובעל זיין אייגענע ברעט: דער הובעל וואָלט איהם צוגעקלאַפּט צום נגון; קיינער וואָלט אויף איהם ניט גע־שריען. שרה גיטעל וואָלט אפשר א קללה נעגעבען; אָבער וויא זיס איהרע קללות זיינען! — האָט זיך דאָ, אין דיא אמעריקאַנער פעקטאָרי, רפאל'ען געדאכט.

נאָך דיא מיטאג שטונדע איז דער בעל הבית פון פעקטאָרי אריינגעקומען: א רויטער געפּוצטער גוי, מעשה פריץ, גאָר ניט וויא א סטאָלער. ער האָט געזאָגט א פּאָר ווערטער צום פאָרמען, זיך דורכגעשפּאַציערט איבער'ן פלאָאָר, זיך אָבגעשטעלט, א קוק געטהאָן ביי דיא מאַשין, ביי יענע. ער איז צוגעגאַנגען צו רפאל'ען, און רפאל איז אָבגעשטאָרבען מיט דיא גליעדער. עס איז אָבער געוועזן אומזיסט: דער בעל הבית האָט צו איהם קיין וואָרט ניט געזאָגט, אפילו קיין קוק אויף איהם ניט געטהאָן. אָט, דיא מאַשין, וועהט איהר, ביי וועלכע רפאל איז געשטאַנען און געארבייט א צוציטערטער, האָט דער בעל הבית אפילו שלום עליכם געגעבען, א גלעט, א פריינדליכען קוק געטהאָן, געזעהען וואָס זיא מאַכט.... און האָט זיך אָבגעטראָגען וויא דער רוח.

אין דער היים, אפילו ווען מען איז א מענש אין דער פרעמד, אפילו אויפ'ן טערמין, איז אויך בעסער — קלעהרט רפאל. טאַקי מען ציטערט פאר'ן בעל הבית'ם דוך. טאַקי מען דאַרף גנב'ענען שטיקלאך ברויט פון דער בעל הבית'טע, ווען זיא געהט אוועק אין יאַטקע. מ'איז אָבער פאָרט פאררעכענט פאר א לעבעדיגען

מענשען. שבת עסט מען מיט'ן בעל הבית ביי איין טיש. ווען דער בעל הבית מאכט חתונה א טאכטער, איז מען א מחותן; און אפט טרעפט, אז מען איז גאר אליין דער חתן — עפעס א נאווינע, וואס! און דא — א שיינע מעשה, כ'לעבען! חתונה האבען מיט אזא פריץ'ס טאכטער! מע סמייעט אויפ'ן שוועל ניט ארויפצוטרעטען. מע ווייס אפילו ניט וואו ער וואוינט, — אויף דער פינפטער עוועניו מסתמא....

עפעס אזוי וויא בהמות איז מען דא צונויפגעטריבען, קלערט רפאל ווייטער. מען פייפט אפילו צום עסען און ווען אויפצוהערען עסען — טאקי, וויא צו בהמות אין פעלד. אבער אפילו דער פייף איז דא אויך א מאשינאווער, אויך אויף פארע, טראכט זיך רפאל א ביטערען וויץ, און גרייט איהם אן איבערצוזאגען זיין שרה גיטלען, ווען ער וועט קומען אהיים. אט דאס איז דער גאנצער אונגליק, וואס אהן א מאשין איז דא ניט פון ארט, זאגט רפאל ווייטער צו זיך אליין, אט דעריבער ליגט מען דא אזוי אין דר'ערד. אליין אזעלכע מאשינען איז ניטא מיט וואס צו קויפען, אזוי שפארעוודיג איינסטראיען דיא ארבייט, אזוי גרויס פיהרען, אזוי וואלוועל אלץ קויפען, א סך מיט א מאל, אגולנע — אגיף דעם האט דער פראסטער בעל מלאכה ניט. נו, ליגט מען אין דר'ערד! שרייט אויף דיר א ליאדער פויער, וויא אויף א אינגעל!....

רפאל קלעהרט ווייטער. דיא ארבייט ווערט איהם שוין מיאוס. רק דיא זעלבע ארבייט, רק רוק ברעטער אין מאשין — דיא ארויס, דיא אריין. מע קען משוגע ווערען פון אזא ארבייט; אהן שום טעם, קיין שום שכל, שטעה און שפאר ברעטער וויא א גולם, קלעהרט שוין איצט רפאל; און דיא מאשין ווערט איהם אזוי נמאס, אזא בלוט שונא ווייזט זיא איהם אויס, אז ער וואלט איהר, דאכט זיך, צובראכען אויף פיצלאך מיט דיא אלע פערדרייעניסען מיט אלעמען.

אויפ'ן הארצען איז רפאל'ען א וועהטאג. דיא הענט הויבען זיך נישט. ער פארקוקט זיך. א ווילע דורכ'ן פענסטער....

ווידער א פליק אין פלייצע; ווידער שטייט דער פּאַרמען לעבען איהם און שרייט — דיעזען מאָל נאָך בייזער — און דער דייטש גיט איהם צו פערשטיין מיט ווערטער און מיט אוואַיעס, אז ווען ער וועט זיך נאָך א מאָל אזוי פערטראַכטען, וועט מען איהם הייסען גיין — אז אזוי זאָגט ער, דער פּאַרמען.

אזוי וויא מען וואָלט איהם צוקוועטשט וויא א פליג האָט זיך רפאל געפיהלט. פּונקט וויא מען וואָלט איהם אָבגעשמיסען וויא א חדר אינגעל, האָט ער ביי זיך אליין אויסגעקוקט דיא גאַנצע צייט ביי דער ארבייט; ביז עס האָט גענומען ווידער פייפען, און אלע האָבען גענומען אויסטהאָן דיא פּאַרטיכער, און ער האָט געטהאָן וויא אלע.

אהיים איז ער געלאָפען, ניט געגאַנגען, — געלאָפען א צו־נויפגעקאָרטשעטער, א העלפט פון דעם רפאל'ען, וואָס איז אין דער פריה איבער דיא זעלבע גאסען געגאַנגען אין פעקטאָרי. דער פייף האָט איהם דיא גאַנצע צייט געהילכט אין דיא אויערן, און אין געדאַנקען איז איהם אויפגעמאָלט געוואָרען א בילד — דיא אידען אין גלות, אין מצרים. דער בילד איז אָבער געווען א פאָ־טאָגראַפיע פון דיא פעקטאָרי וואָס ער האָט נור וואָס פערלאָזען, פּרעה האָט געהאַט דעם פּנים פון דעם בעל הבית — אפילו דעם זעלבען צעלענדער - הוט האָט ער געטראָגען — און דיא שוטרים מיט דיא לוחצים האָבען אויסגעקוקט פּונקט וויא דער פּאַרמאַן, בשעת ער האָט אויף איהם געשריען.

„מ'איז אלץ אין גלות" האָבען רפאל'ס ליפען געשעפּטשעט צו רפאל'ען אליין.

— מזל טוב דיר, שרה גיטעל, דיין מאַן איז שוין אויס רפאל נעריצך, שוין א הויכער רפאל — זיינען געווען זיינע ערשטע ווערטער, אריינקומענדיג אין שטוב מיט א געמאַכטען שמייכעל.

.5

שרה גיטלען אויף להכעיס רעדט רפאל קאפויר און דערגעדט זיך צו א שכל.

דער „נעריצך“ איז אליין ניט אוועק: נאך איהם זיינען ביסלעכווייז נאכגעגאנגען רפאל'ס קיילעכדיגע באקען, ברייטער קארק, אויסגעשטעלטע ברוסט, דער היימליכער „פראסטער חי וקים“ קוק פון די אויגען, דער אפטער שמייכעל פון די ליפען. דאס אלץ, פון וואס שרה גיטעל פלעגט אמאל, אז עס איז געווען גוט אויפ'ן הארצען, קלייבען נחת, איז אוועק, אפשר אויפ'ן קרוליצער בית עלמן, אבי אין אמעריקא ניט געבליבען. דא איז ניט פאר זיי דער ארט, מסתמא. אין איין האלב יאהר איז דאס אוועק, און אין איין האלב יאהר איז אונזער רפאל עלטער געווארען אויף א יאהר צעהן. און זיין מוח איז אויך ניט הינטערשטעליג געבליבען: ער האט אויך אפגעלעבט א יאהר צעהן אין דעם האלב יאהר — אבגעלעבט אין דאגות און אין קלעהרען.

קיין שטענדיגע ארבייט איז ניט געווען, און, ווען עס האט זיך יע געמאכט א דזשאב אויף א וואך פינף, זעקס, האט דיא פעקטארי רפאל'ען געגריזשעט וויא ראסט גריזשעט אייזען. דער פייף, דעם פארמאן'ס בליק, דער ווינקעל, אין וועלכען רפאל האט זיך געפיהלט וויא א סאלדאט אויף דער אוטשעניע, דיא גאנצע קוויטשעדיגע, הוזשעדיגע, שרייעדיגע, צוטומעלטע הויז, אין וועלכע ער איז עפעס וויא א טראפען אין ים, — דאס אלץ האט איהם ניט אויפגעהערט צו נעהמען דעם לעבען. היינט דיא ארבייט גופא — שטיי גאנצענע טעג און ברעך זיך און שטעך זיך ביי דער מאשין, און סמיע כמעט ניט אויסצושפייען, שטיי און רייס דיא הויט פון זיך אהן שום טעם און ריח; דיא מאשין איז דער מייסטער און ער, רפאל, דערלאנגט איהם דאס נור צו דער האנד, וויא א

גולם א לעהרען־אינגעל, — דיענסטאג וויא מאנטאג, מיטוואך וויא דיענסטאג, אהן שום ענדערונג, קיין שום הנאה ניט פאר'ן קאפּ, ניט פאר דיא הענד.... עס נודעט איהם, עס ברעכען איהם דיא ביינער, און דיא מאשין טהוט איהר זאך און לאזט זיך ניט אפּדיכענען — ס'אויך איהר דאגה!.....

רפאל איז מקנא א פּאר אנדערע אידישע סטאָלערס. זיי זייַנען אנגעקומען מיט איהם צוגלייך. זיי האבען זיך שוין צוגעוואוינט, זיי קימערט דאס שוין וויא דיא קאץ — אבי עטליכע דאָלאר וויידזשעס; און ער קען אליין ניט אויסהאלטען.

ניט ווילענדיג ארבייטען דיא הענט, אבער זיי דארפען קיין קאפּ צו זיך ניט. דיא קאפּ פארקלעהרט זיך אפט און קלעהרט און קלעהרט און קלעהרט... פאר וואס איז דא אנדערש וויא אין קרוליץ? — קלעהרט זיא — פאר וואס איז מען דא אזוי פערקויפט? פאר וואס איז אזוי שווער זיך צו־צו־שלאגען צו אן אייגענעם שאפּ? ווייל דא מאכט מען קאמאדען מיט מאשינען, און א סך מיט א מאָל; הונדערטע מענשען אין איינעם מאכען זיי — קומט אוים אזוי ביליג... מען דארף זיין א גרויסער גביר צו אזא פאבריק; דער בעל מלאכה אליין, וויעדער, קען מיט הגילע הענד אזוי ביליג דיא קאמאדען ניט מאכען. דעריבער קען ער זיך ניט שטעלען נעגען דעם פאבריקאנט, מוז ער צו איהם קומען זיך פארקויפען וויא פארצייטען פלעגט מען זיך פארקויפען פאר א סאָלדאט; דעריבער ליגט מען דא אזוי אין גלות. מען זאגט, אז אמעריקא איז א פרייע מדינה. דער וואס האט דעם גראשען איז טאקע פריי. אט דער בעל הבית געהט זיך אום פריי און פראנק אן אויסגעפּוצטער, וויא א פריץ, און לעבט א לעבען וויא א לעקאך. און דער בעל הבית איז ביי איהם א קנעכט. פאר וואס זאגט מען דאס אז אין רוסלאנד איז מען ניט פריי און דא — יע? דאכט זיך איך בין דארטען געווען פרייער וויא דא. איך בין מיר געווען פאר זיך א בעל הבית, דער ווארשטאט איז געווען מיינער, איך האב מיר געארבייט, און קיינער האט איבער מיר קיין דעה ניט געהאט צו זאגען. אי דארטען איז דא א קיסר און דא איז דא א פרעזידענט? וואס איז דער חילוק? דער קיסר האט ליעב דעם רייכען, און דער פרעזידענט האלט דא

אויף מסתמא פאר דיא גבירים — ער איז דאָך מסתמא אליין אַ גביר. היינט האָט מען עפּעס פאר אַ פּאָר וואָכען דערצעהלט, אַז עס איז געוועזן אַ סטרייק אויף דיא באהנען, האָבען דיא סאָל־דאטען געשאָסען דיא ארבייטער. איז דאָך אַ סמן אַז דיא גאנצע מלוכה האַלט דאָ פאר דיא בעלי־הבתים. ד׳ווייס, אפשר וואָלט דאָ טאקע געוועזן בעסער. אפשר איז דאָס אַלץ, ווייל מען איז דאָ אזוי ניט פרום: דאס רוב אידען גייען מיט געגאָלטע בערד, און רויכערען אום שבת און מען מוז דאָ ארבייטען אום שבת... אין קרוליץ וואָלט מען אזעלכע מיט אַ פויק פון שטעדטעל ארויסגעיאָגט....

וויא דיא מעשה איז, דאָ איז ניט קיין גאָלדענע לאַנד — אסור אַ לעק! — האָט זיך אמאָל רפאל געטראכט; און דערביי האָט זיך איהם פאַרגעשטעלט העסטער סטריט מיט דיא טראנטע־וואטע טענעמענט הייזער, מיט דיא אָבגעריסענע, אָבגעשליסענע מענער, פרויען, קינדער — אַ ים מיט דלות און מיט בלאָטע. און עפּעס האָט זיך גלייך נאָך העסטער סטריט אין דיא פּאַנאָראַמאַ פון זיין מוח אויפגעוויקעלט דיא פינפטע עוועניו, וואו ער פלעגט ליעבען צו פארגיין שפּאַצירענדיג, ווען ס׳איז קיין ארבייט ניט געוועזן. עס איז שוין מסתמא אזוי פון גאָט — איינער זאָל פאר־פינסטערט ווערען אין דחקות און דער אנדערער זאָל לעבען אין אַ פּאַלאַץ. אָבער פאר וואָס קומט דאס, אַז דער וואָס רייסט קריעה, ארבייטענדיג, יענער ליגט גראָד אין דער ערד, און דער, וואָס טהוט גאָר ניט — דער האָט דעם טעלעריל פון הימעל? אפשר איז דאס, ווייל אַ צדיק קומט אָפּ אויף דער וועלט. וויא מען זאָגט? זיינען דאָך דיא ארבייטער גאָר ניט אזעלכע צדיקים? זיי ארבייטען אום שבת און דאַווענען ניט. היינט זיינען זיי דאָך דאָס רוב גאָר גוים, קריסטען.... און וויא קען מען גאָר זיין פרום, אַז מ׳איז אַן אָרימאַן?..... פאר וואָס זשע זיינען פאַרט דאָ רייכע מיט אָרימע אויף דער וועלט? פאר וואָס זאָלען ניט זיין אַלע גלייך, קיינער זאָל ניט האָבען צופיעל און קיינער ניט צו ווייניג — נור יעדער אַ בכבוד׳ען רוהיגען לעבען — פאַלט רפאל׳ען אין זינען אריין אַ נייעס. נור ביי גאָט טאָר מען קיין קשיות ניט פרעגען, ענטפערט זיך רפאל און קלעהרט וועגען אנדערע זאכען.

ווענען פערשידענע זאכען האט רפאל געקלערט. אבער מעהר פון אלץ — ווענען דיא ארבייט דא און אין דערהיים. דיא פעקטארי מיט דיא מאשינען — אט דאס מאכט דא אן אלע צרות, איז ביי איהם געבליעבען. אין קרוליץ מאכט מען קאמאדען מיט הובלען, זעגען, דלאטען, עקבויערס — אהן מאשינען, אהן גרויסע פאבריקען, אהן א סך ארבייטער, — דעריבער קען מען גרינג ווערען פאר זיך א בעל הבית, און וואס גאט שיקט צו דאס האט מען. דא גייט ניט אהן דיא אלע פערדרייעניסען; דעריבער איז מען א קנעכט ביי א פרעמדען, ביי דעם וואס האט א פעקטארי, פון וואנען נעהמען זיך דיא טויזענדע ביי דעם פאבריקאנט? — ער טהוט דאך גאר ניט, — ער גייט דאך אום פוסט און פאס? פון וואנען - זשע? פון דעם ארבייטער'ס שוויים! דער ארבייטער בעקומט עטליכע דאלאר, און דעם בעל הבית פון דיא פעקטארי בלייבט פון איהם אפשר דריי מאל אזוי פיעל.

וואס ווייטער רפאל האט זיך געמאטערט, און וואס ווייטער ער האט געקלערט, האבען דיא פעקטארים מיט דיא מאשינען איהם אלץ מעהר אויסגעקוקט וויא דם שונאים. „מע וואלט איך ניט געקענט" — פלעגט ער אין געדאנקען צו זיי זאגען — „וואלט מען נאך געקענט לעבען אויף דער וועלט. ווען אלע ארבייטער וואלטען געווען חכמים, האבען זיי בעדארפט צוברעכען און צו־מאהלען אויף אש אלע פאבריקעס מיט אלע מאשינען".

מאיר'קען איז אויך געגאנגען מיט דיא פוטער אראפ. ער האט זיך אפגעשניטען א פינגער ביי דער ארבייט, און אלץ וואס ער האט געקענט ארויסקריעגען פון באס איז געווען 200 דאללאר: איז מעהר וויא העלפט געבליעבען ביי'ן אדוואקאט; און ליידיג איז ער אומגעגאנגען אזוי לאנג אז דיא ווייזשעס, וואס ער האט פארלארען, האט בעטראפען מעהר וויא דאס וואס איהם איז אנגעקומען פון דער געשיכטע.

ווען מאיר'קע האט ווידער געקענט ארבייטען און ער האט געקראגען א דזשאב, איז ער געווען אזוי אבגעוואינט צו ארבייטען מיט זיין האלב-פארהיילטען פינגער, און אזוי נערוועז, אז גלייך, דעם ערשטען טאג, האט ער שיער־שיער זיך ניט אבגעהאקט א

גאַנצע האַנד. דאס האָט איהם אַזוי איבערגעשראָקען, אַז ער האָט פשוט מורא געהאַט ווייטער צו געהן צו דער ארבייט. זיינע נערוועץ זיינען געווען אַזוי צוטרייסעלט, אַז ווען ער איז פאַרט געקומען אין פעקטאָרי, האָט ער פראָסט געציטערט זיך צו צוריהרען צו דער מאַשין. דיא קאָפּ האָט ביי איהם געשווינדעלט און אַ שווייס האָט ארויסגעזעצט אויף זיין געזיכט. ער איז אוועק אהיים און איז שוין מעהר צוריק ניט געקומען.

ווען זיין כלה׳ס ברודער, וועלכער האָט געהאַלטען אַ סטאָר אין מיזורי, ניט ווייט פון סט. לואיס, האָט דערופן זיך דערוואוסט, האָט ער איהם געשריבען אַ בריעף, אַז ער זאָל קומען אהין. דאָרטען קען ער פעדלען און מאַכען אַ לעבען. מאיר׳קע האָט זיך דערפרייט, און איז אוועקגעפאָהרען; און רפאל׳ען איז נאָך שווערער געוואָרען אויפ׳ן הארצען: איצט אַז מאיר׳קען האָט מען אויך פון איהם צוגענומען, האָט אמעריקאַ איהם אויסגעוויזען נאָך פרעמ־ער, נאָך בייזער, נאָך שרעקליכער.

אמאָל אין דיזע טעג האָט רפאל מיט שרה גיטלען געהאַט אַ ויכוח. זיי פלעגען איצט אָפט ויכוחים האָבען. שרה גיטעל פלעגט צייטענווייז דעבאַטירען אויף איהר קרוליצער שטייגער; אָבער רפאל פלעגט שוין אויף איהרע קללות ניט ענטפערען מיט קיין שמייכעלע און גלייכוועדטלאַך. עס איז גאָר ניט דער אַמאָליגער רפאל געווען. ווען זיא פלעגט נור איין פּיפּס ארויסלאָזען, פלעגט ער זיך פאַרקרימען, אויסשטעלען דיא אויגען, אַ בראָזג טהאָן אָן דער ערד וואָס ער האָט אין האַנד געהאַלטען, און אָפט נאָך אָפּצאָהלען איהר מענה לשון בכפל כפלים. היינט פלעגט ער אָפט נאָך אליין זיך פארצעפען מיט איהר, וואָס אין קרוליץ האָט דאס קיין מאָל ניט געטראָפען. דערנאָך פלעגט איהם אָבער אימער פארדריסען, און ער פלעגט צו זיך אליין זאָגען: „איך ווייס אליין ניט פון וואַנען ביי מיר נעהמט זיך אַזא כעס... נור וואָס איז דער חדוש? אַז דיא הארץ איז תמיד פארביטערט...“

דיזען מאָל איז דער ויכוח געווען אַ געלאַסענער, אָהן קללות.

רפאל איז געקומען פון שאָפּ אין מיטען טאָג. עס איז מעהר קיין ארבייט ניט געווען. מען האָט איהם אָבגעשאַפט. און אָנגעבלאָזענער איז ער אריין אין שטוב מיט אַ פערקרימטע מינע. צווישען דיא ציין האָט ער אָנגעזאָגט שרה גיטלען דיא ביטערע בשורה, און האָט זיך אַוועקגעזעצט ביים פענסטער און גענומען קוקען אויפ'ן פייער - עסקייפּ מיט אַ פערוואָלקענטען פּנים. אין אַזעלכע מינוטען פלעגט שרה גיטעל איהם דאָ, אין אמעריקאַ, ניט צעפען. זיא פלעגט פראָסט ציטערען פאר איהם. אַ ביסעל פלעגט זיא אויף איהם אויך רחמנות האָבען. אַ ביסעל פלעגט זיא שטילינקער-הייט צואווינען אויף איהרע פינסטערע יאָהרען, וואָס זיי זיינען געקומען אין אמעריקאַ. אַ ביסעל פלעגט זיא אַ מאָל נעהמען חושד זיין, אַז רפאל האָט איהר שוין ניט אַזוי ליעב וויא אַ מאָל; וואָרים, וואו האָט מען דאס פריהער פון איהם געזעהען, ער זאָל אויף איהר אין כעס ווערען? איהר לייגנסטע תוכחה פלעגט ער דאָך אראָבשלינגען וויא אַ פלוים און פלעגט זיך נאָך פרייען, אַז זיא פלעגט איהם גלייך נאָך דעם צולאָזען צו זיך, פארבייסען מיט אַ קוש, —און דאָ.... וועה איז צו איהר, וואָס אמעריקאַ האָט פון איהר רפאל'ען געמאַכט!...

רפאל איז ביים פענסטער אָבגעזעסען עטליכע מינוט. שרה גיטעל האָט איהם מיט אַ נעבאָך-פּנים'על גערופען עסען. ער האָט אויף איהר רחמנות געהאַט און איהר געענטפערט מיט אַ ליעבליכע מינע און איז געגאַנגען צום טיש.

ביי'ן עסען האָט מען זיך צורעדט. מען איז ביסלעכווייז אַרויף אויף זיין ארבייט. ניט ווילענדיג און ניט וויסענדיג פאר וואָס, איז רפאל באַלד ווייטער אין כעס געוואָרען. ביי יעדען וואָרט וואָס שרה גיטעל האָט געזאָגט, האָט זיך איהם געדוכט, אַז זיא מיינט ניט דאס וואָס זיא זאָגט, אַז זיא צעפּעט זיך, אַז זיא האָט פּרעטענזיעס צו איהם פאר וואָס ער פאַרדיענט ניט. פון רעסטוועגען האָט ער זיך איינגעהאַלטען און גערעדט געלאַסען.

— היינט וואָס קען מען מאַכען, אַז דאָ איז אַלץ מיט פּעקקטאָרים — זאָגט רפאל.

— א ! זאָלען שוין דיא פעקטאָרים, מיט דיא מאַשינען, מיט דיא קאַלעשינען איינגעזונקען ווערען, רבונו של עולם ! — רופט זיך אָפּ שרה גיטעל.

רפאל פארשטייט אַליין ניט פאר וואָס איהם ווילט זיך נור ענטפערען קאַפויר, מיט סטירדעס ; און ווייל זיא זאָגט אזוי, זאָגט ער :

— בהמה דוא, וואָס זיינען דיא פעקטאָרים מיט דיא מאַשינען שולדיג ?

— וויא הייסט, וואָס זיינען זיי שולדיג ? פרעגט זיא, נשתומם ווערענדיג. קנאַפּ ליגען מיר אין דער ערד צוליעב דיא אַלע פארדרייעניסען, פארדרייט זאָל שוין אמעריקא ווערען, כ'לעבען......

רפאל איז צוגעשפּאָרט צום וואַנט. שרה גיטעל האָט רעכט ; ער זאָגט דאָך אַליין אימער דאס זעלבע. עס ציהט אָבער דיא האַר'ץ צו זאָגען פארקעהרט, איהר אויף להכעיס, און צו בלייבען גערעכט. ער גיט אַ קלעהר ; דיא קאָפּ איז גוט ; ער גיט זיך גלייך אָן עצה.

— דיא פעקטאָרי מיט דיא מאַשינען זיינען שולדיג, כאַ־כאַ ! דאכט זיך, הלואי וואָלט איך געהאַט אַ פעקטאָרי מיט מאַשינען, וואָלסטו דיין נדן, וואָס דוא האָסט מיר געגעבען, ניט צוגעלייגט. דוא ביסט מעהר ניט אַ בריה צו שיטען קללות. קיין שכל איז ניטאָ פון דאנען אהין. דיא מאַשינען זיינען אַן אונגליק !...

און וואָס ווייטער ער רעדט, דערערדט ער זיך אַלץ נעהנטער צו אַ נייעם שכל.

— דער אונגליק איז וואָס דער בעל מלאכה האָט נ י ט קיין מאַשינען. דיא נ י ט ־ מ א ש י נ ע ן איז דיא צרה. דיא מאַשינען אָבער, — הלואי האָב איך זיי ! האָט מיר עפּעס געפעהלט אין קרוליץ, אַז איך האָב אויסגעקלעהרט דיא „פאַצעצע" צו זעגען לייסטלאַך ? איך האָב וויינינגער געהאָרעוועט און מעהר פארדיענט. היינט מיט אזעלכע מאַשינען וויא דיא היגע, וואָלט דאָך גאָר געוועזען אַ תענוג. עס וואָלט אודאי זיין בעסער וויא אין דער היים איז געוועזען צו ארבייטען מיט דעם הובעל און מיט דיא זעג.....

דיא לעצטע ווערטער האָט ער שוין גערעדט גאַנץ רוהיג, וואָרים ער האָט זיי שוין גערעדט מעהר צו זיך אַליין, וויא צו שרה גיטלען. דיא רייד האָבען איהם אַליין פאַראינטערעסירט.

שרה גיטעל'ס „לעצטער וואָרט" אין דער דעבאַטע איז גע־ ווען אַ זיפץ, אָבער רפאל דעבאַטירט שוין איצט מיט זיך אַליין. זיינע אייגענע ווערטער האָבען אויף איהם אַזאַ איינדרוק געמאַכט, אַז ער איז געבליבען זיצען און קלעהרען. אָה, ווען דער בעל מאכה וואָלט דאָ אַליין געהאַט דיא פּעקטאָרי מיט דיא מאַשינען! — האָט ער געקלעהרט — אָבער וויא קומט אַ חוץ דעם: וואָס וואָלט שוין געווען, אַז יע? איינער אַליין אַרבייטען מיט דיא אַלע מאַשינען קען מען דאָך ניט: מען דאַרף דאָך האָבען אַ סך מענשען: דער זאָל שטיין ביי ד י א מאַשין, דער ביי י ע נ ע. מוז מען דאָך צודינגען מענשען, איז דאָך דאָס זעלבע וויא איצטער, — ווערען דאָך דיא צוגעדונגענע טאָקע אויסגעצאַפּט, און דער בעל הבית לעבט פון זיי אַ גוטען מאָג.

רפאל קלעהרט ווייטער, און עס פאַלט איהם אריין אין קאָפּ אַן עצה: אַז אַ סך אַרבייטער וואָלטען געקענט מאַכען בשותפות און קויפען אַ פּעקטאָרי מיט מאַשינען, און וואָלטען אַליין געאַר־ בייט און וואָלטען אַליין געווען דיא בעל הבתים. אָט דאָס וואָלט געווען גוט! וואָלטען זיי אַלע געווען גליקליך! דאָס וואָס איצט פערדיענט דער בעל הבית אָן זיי, וואָלטען זיי אַליין געהאַט. אָבער וויא קומט! וואו נעהמט מען דאָס דיא געלד?

.6

שיר השירים.

איין מאָל האָט רפאל'ען זיך געמאַכט ארבייט אויף א קליינע פעקטאָרי. ניט מעהר וויא א מאַן 25 האָבען דאָרט געארבייט. מאַשינען איז דאָרט געוועזן ניט אַזוי פיעל וויא אין דיא גרויסע פאבריקען, וואו ער איז פריהער געוועזן. עס פלעגט איהם אָפט אויסקומען צו טהאָן האַנד־ארבייט, און ווען דער בעל הבית האָט געזעהען, אַז ער איז אַ גוטער בעל מלאכה, האָט ער איהם געגעבען אַ „טשאַנס", וויא רפאל האָט זיך אין אמעריקא אויסגעלערענט צו זאָגען.

רפאל האָט מעהר פערדיענט. פון דער ארבייט האָט ער מעהר הנאה געהאַט. ער האָט זיך אין שאַפּ ביסלעכווייז גענומען פיהלען אַזוי וויא ביי זיך אין דער היים. עס איז איהם פרעהליכער געוואָרען אויפ'ן הארצען.

ליידער אָבער ניט אויף לאַנג. רפאל האָט א מאָל גענומען בעמערקען, אַז דער באָס געהט אָפט אום וויא א צומישטער און אַז יעדען „פיי דיי" האָט ער גרויסע צרות איידער ער קריעגט דאָס געלד ארייננצולייגען אין דיא קאָנווערטען אויף וויידזשעס.

אין א פּאָר וואָכען ארום איז דער שאָפּ גאָר צוגעמאַכט געוואָרען. רפאל האָט אראָבגעלאָזען דיא קאָפּ. עס איז איהם פינסטער געוואָרען אין דיא אויגען. וואו נעהמט מען דאָס נאָך אַזא פּלאַץ? ער האָט פאַרנאַנדערגעפרעגט וואָס דיא מעשה איז, און ער האָט זיך דערוואוסט, אַז דער בעל הבית האָט אָנגעזעצט און איז געבליבען אַן אביון שבאביונים. עס איז זאָגאַר געוועזן אַ קלאַנג, אַז ער איז אוועקגעפּאָהרען אין שיקאַגאָ און האָט זיך דאָרטען אליין געשטעלט ארבייטען פאַר וויידזשעס אין א פרעמדע פאַבריק.

רפאל וויל אלץ וויסען. ער פרעגט זיך נאך: וויא אזוי? פאר וואס? און ער דערגייט: דער בעל הבית פלעגט זיינע מיט־בעל פערקויפען אין עטליכע פוירניטשור סטארס, וועלכע פלעג־גען מיט איהם האנדלען פון וויא פיעל יאהר. צו דיא דאזיגע קראמען האבען גענומען קריכען אגענטען פון דיא גרויסע פאבריקען און אנבאטען דיא זעלבע סחורה צו פארקויפען פיעל ביליגער. רפאל'ס באס האט גערעכענט און גערעכענט און האט אויסגערעכענט, אז פאר דעם זעלבען פרייז, וויא דיא גרויסע פאבריקאנטען, קען ער ניט פערקויפען. פאר וואס? ווייל ער קויפט ניט אזוי פיעל מא־טעריאל מיט א מאל וויא זיי, און האט ניט אזעלכע מאשינען מיט אזעלכע צוריכטונגען וויא זיי. ער האט פון דעסטוועגען ניט גע־וואלט נאכגעבען און האט פערקויפט פאר דעם זעלבען פרייז און האט צוגעלייגט געלד. אזוי האט ער צוגעלייגט, צוגעלייגט; זיין קליינער קאפיטאל איז אויסגעשעפט געווארען; ער האט זיך פארשולדיגט ביז'ן האלז, פערמאטגעדזשד דעם שאפ, דיא הויז וואס ער האט געהאט, ביז דיא סטרונע האט געפלאצט און א סוף, אראפ פון מארק! אוים בעל הבית! און וואו זיינען אהינגע־קומען זיינע קאסטימער? ביי דיא גרויסע פאבריקאנטען!

— אזוי!... — זאגט רפאל פארטראכטערהייט, — דיא גרוי־סע פיש שלינגט איין דיא קליינע.....

א מאל, שטעהענדיג מיט א בעקאנטען לעבען רידלי'ס סטאר*) אויף גרענד סטריט, און קוקענדיג אויף דיא גרויסע, ווייסע געביידע מיט פענסטער אויסגעפוצט מיט סחורה, מיט עטליכע טירען, דורך וועלכע הונדערטע ווייבער און גוי'עס געהען אריין און ארוים, האט רפאל זיך מיט דעם בעקאנטען צורעדט וועגען דיא עשירות וואס דא שטעקט.

---

*) בשעת דיעזער ביכעל איז געדרוקט געווען צום ערשטען מאל, איז דאס געווען א גרויסע קלייט אין רעכטען מיטען פון דעם אידי־שען קווארטאל. פריהער א ביסעל איז דאס געווען איינע פון דיא בע־ריהמטע קלייטען אין גאנץ ניו יארק און פרויען פלעגען אהין קומען קויפען פון גאנץ שטאדט, פון ברוקלין און פון אנדערע ארומיגע גע־גענדען.

— און איך געדיינק נאָך, אַז רידלי'ס סטאָר איז געווען אַ סך קלענער — זאָגט רפאל'ס בעקאַנטער, אַ מאַן פון אַ יאָהר פערציג, און קיין גרינער ניט שוין אַ יאָהר צעהן: — דאס איז געווען דריי סטאָרען אָבגערוקט איינע פון דיא אַנדערע, און אין מיטען זיינען געווען אַנדערע סטאָרקעס פון אַנדערע ביזנעס־לייט.

— האָט רידלי ביי זיי דיא סטאָרס אָבגעקויפט? פרעגט רפאל.

— אַ ברירה האָבען זיי געהאַט! זיי האָבען דען געקענט זיך האַלטען לעבען איהם?

— אַהאַ! — פאַרטראַכט זיך רפאל — אויף אַ גרויסע פיש האָט איינגעשלונגען עטליכע קליינע פישלעך.....**)

וואָס ווייטער האָט אַלץ רפאל מעהר געטראַכט וועגען אַזעלכע זאַכען, און ער פלעגט אַלץ אָפטער קשיות פרעגען, און ביי יעדען ענטפער פלעגט ער אַלץ זאָגען „אַהאַ!" פאַרטראַכטערהייט.

אַ מאָל האָט מען איהם אויפ'ן גאַס דערלאַנגט אַ פיינינקען שרייב־ביכעלע — גאָר אומזיסט. ער האָט שוין פון לאַנג אָן גע־וואוסט, אַז דאס איז אַן אַדווערטייזמענט. אָבער קיין מאָל האָט ער זיך ניט פאַרקלעהרט וועגען דעם. איצט אָבער, האַלטענדיג דעם ביכעלע אין האַנד, האָט ער זיך פאַרטראַכט און פּאַראינטערעסירט צו וויסען וואָס אויף דיא טאָוועלאַך איז אויפגעשריבען מיט אַזעלכע פיינע, גילדערנע אותיות. ער האָט אימיצען געבעטען איבערלייענען, און מען האָט איהם פאַרטייטשט: „מעקאָרמיק'ס קראַגענס און מאַנזשעטען זיינען דיא בעסטע, דיא שעהנסטע און דיא ביליגסטע. מיר גאַראַנטירען, אַז אונזער סחורה איז שטאַר־קער פון אירגענד וועלכע אין דער גאַנצער וועלט". רפאל האָט

**) רידלי'ס קלייט איז שוין לאַנג ניטאָ. זיא איז איינגעשלונ־גען געוואָרען פון נאָך גרעסערע פיש, וועלכע געפינען זיך אויף וואַזש־נגערע גאַסען. אַ ביסעל דורך דעם, און אַ ביסעל אויך דורך דעם, וואָס עס איז שטאַרק אויסגעוואקסען דער אידישער קוואַרטאַל מיט זיינע אייגענע אידישע געשעפטען, איז פון דיא ריעזיגע קלייט צוריק געוואָרען עטליכע קלענערע, אָבגעזונדערטע — אַלע אידישע.

זיך דערמאָנט, אַז אויף דיא שטיקעל ענגלישע צייטונג, אין וועל־
כע ביי איהם איז עפּעס דאָן גראָד געוועזן איינגעוויקעלט, איז גע־
וועזן אויסגעמאָהלט אַ פּאָר מאַנזשעטען מיט אַ קראַגען. דערביי איז
עפּעס געוועזן אויפגעשריבען אויך. ער איז געוועזן אַ בעלן צו בעטען
איבערלייענען, און מען האָט איהם געזאָגט, אַז עס שטייט אַזוי:
„פּרופּט בראַון'ס קראַגענס און מאַנזשעטען — דיא בעסטע, דיא
שטאַרקסטע, דיא שעהנסטע און דיא ביליגסטע אין דער וועלט“.

—ביידע זיינען דיא בעסטע אין דער וועלט, אי מעקאַרמיק'ס
אי בראַון'ס — זאָגט רפאל צו זיך אַליין מיט אַ שמייכעל. —
עפּעס וויא דיא היישעריקען זיינען דיא ביזנעס לייט. וויא דיא
הינט רייסען זיי זיך אַרום......

און דאָ איז איהם אַרי׳ן אין זינען זיין בעל הבית. וואָס
האָט אָנגעזעצט, און ער האָט ווייטער זיך פאַרטראַכט, און האָט
אַזוי געטראַכט און געטראַכט ביז ער האָט צו זיך געזאָגט:

— דער גרעסטער הונט איז גובר דעם קלענערען, און אַזוי
רייסט מען זיך און מען בייסט זיך רק.... און נאָך זאָגט מען דאַס,
אַז עס איז אַ געבילדעטע לאַנד, אַן אידעלע לאַנד!.... וויא דיא
ווילדע חיות פאַלט מען אָן איינער אויף דעם אַנדערען.... דער
פאַבריקאַנט אויף דיא אַרבייטער. איין פאַבריקאַנט אויף דעם אַנ־
דערען פאַבריקאַנט.... נור אמת, דיא אַרבייטער גופא רייסען זיך
אויך און בייסען זיך צווישען זיך. יעדער וויל אוועקנעהמען דעם
דזשאַב ביי דעם אַנדערען. אויף איין דזשאַב פאַלען אָן הונדערטער,
און ווער לעקט אַ ביינדעל? דער בעל הבית!... און דעם בעל
הבית איז אויך ניטאָ וואָס מקנא צו זיין. ער ציטערט פאַר דעם
רייכערען בעל הבית; ער שלאָפט אויך קיין נעכט ניט.... גוואַלד,
פאַר וואָס זאָלען מענשען ניט קענען לעבען וויא ברידער — בשלום,
פריינדליך, און ניט רייסען זיך פאַר דיא נעזער, און ניט כאַפּען
איינער פון דעם אַנדערען, און ניט שטיקען און ניט טרעטען אונטער דיא
פיס דעם אָרים־מאַן?....

אַ מאָל, פערקלערענדיג זיך וועגען אַ טעלעפאָן, דורך וועל־
כען דער סופּעראינטענדענט האָט גערעדט מיט דעם בעל הבית,

וועלכער איז געווען ביי זיך אין דער היים, האָט רפאל זיך דער־טראכט צו אזעלכע מחשבות:

היינט וואָס קומט שוין ארויס פון דיא אלע חכמות? א גליק האָט מיר געטראָפען! טעלעפאָנען, טעלעגראפען, מאשינען! אז וואָס מעהר מאשינען איז אלץ מעהר צרות..... .

אָט מען וואָלט קענען אויסקלעהרען אזא מאשין, אז אלע־מען זאָל זיין גוט אויף דער וועלט.... אָט דאס, זעהסטו, וואָלט געווען א מאשין!..... .

דאָ דערמאָנט זיך רפאל אָן דעם פּלאַן, וואָס איהם איז א מאָל אין קאָפּ אריינגעפאלען: א סך בעלי מלאכות זאָלען מאכען בשותפות, און קויפען אָן אייגענע פאבריק מיט אייגענע מאשינען; זיי זאָלען אליין זיין דיא בעל הבתים, בשותפות, און אליין זיין דיא ארבייטער. — אָט דאס וואָלט געווען גוט: זיי וואָלטען צו קיינעם'ס לאַסקע ניט אָנקומען, און וואָלטען אליין גענאָסען דאס וואָס דער פאבריקאַנט פאַרדיענט אָן זיי..... .

בלייבט דאָך דיא אלטע קשיה: וואו זאָלען זיי נעהמען אזוי פיעל געלד? ..... נאָר אמת, וואָס וואָלט שוין זיין, אז זיי וואָלטען שוין אפילו יע האָבען געלד? וואָס איז געווען מיט זיין פריהערדיגען בעל הבית, דעם פאבריקאַנט, אז ער האָט שוין גע־האט זיין אייגענע פאבריק מיט זיינע אייגענע מאשינען? איז ער אויך גענעזעלט געוואָרען. דיא גרעסערע פיש האָבען איהם איינגעשלונגען. קען דען דער זעלבער אונגליק ניט געשעהן מיט א בשותפות'ען שאָפּ פון ארבייטער? א גרעסערער שאָפּ וועט פארקויפען וועלוועלער און זיי וועלען בלייבען מיט'ן בייטש, וויא חיים טעווקע דער בעל העגלה, און וויעדער מוזען ווערען פערקויפטע ביי א פרעמדען...... .

דיא זעלבע מחשבות זיינען רפאל'ען דערנאָך אריינגעפאלען אין קאָפּ גאנץ אָפּט.

א מאָל האָט ער זיך צורעדט מיט א לאַנדסמאַן וואָס האָט געהאלטען א גראָסערי סטאָר. מען האָט זיך צושמועסט וועגען ביזנעס, וועגען דיא פערשידענע סוחרים פון אמעריקא. רפאל'ן האָבען דיעזע זאכען איצט שטארק אינטערעסירט, און ער האָט ווע־

גען דעם געשטעלט פראגען ביי וועמען ער האָט נאָר געקענט. דער גראָסערי מאַן איז געווען א פיפיקער אידעל און האָט גע־וואוסט וואָס עס טהוט זיך אין דיא אמעריקאנער ביזנעסען. ריי־דענדיג וועגען צוקער, האָט ער פאר רפאל'ען זיך בעקלאָגט, אז דער גראָסערי קרעמער פארדיענט אָן צוקער קיין סענט ניט, און אז ער מוז עס האַלטען צוליעב דיא קאָסטימער.

— היינט וואָס קענען דיא סטאָרס זיך העלפען? האָט ער ווייטער גע'טענה'עט אז אלע צוקער־פאבריקאנטען האָבען געמאכט אחדות און האָבען איצט איין געשעפט אויף גאַנץ אמעריקא? נו האָבען זיי אונז אין דיא הענד און קענען טהאָן וואָס זיי ווילען. מיט דיא קעראָסין איז אויך אזוי. דאס איז אויך ביי איין קאָמ־פאני אין דיא הענד......

דאס איז רפאל'ען אריין טיעף אין מוח אריין. אחדות! אויף גאַנץ אמעריקא איין געשעפט, אָהן רייסעריי. אָהן בייסעריי... ניטאָ קיין גרויסע פיש און קיין קלענערע; מען שלינגט זיך שוין ניט.....

רפאל טראכט. בשותפות'ע שעפער פון ארבייטער וואָל־טען אויך ניט געטויגט. האָט ער עטליכע מאָל זיך געקלעהרט, ווייל איין שאפּ וואָלט דעם אנדערען שאפּ איינגעשלונגען..... סטייטש, אָט איז דאָך אָן אויסגעצייכענטער פלאַן, כ'לעבען!.... אלע סטאָלארעם וואָלטען געמאכט בשותפות, אלע צוזאמען, און אלע וואָלטען זיי געהאט דעם גאנצען מעבעל געשעפט פון אמעריקא אין איינעם, וויא דער צוקער־געשעפט, למשל... אָט דאס וואָלט געווען א פלאַן! אליין וואָלטען זיי געווען דיא בעל הבתים און אליין דיא ארבייטער, אליין וואָלטען זיי אליין פארדיענט, און קיי־נער וואָלט ניט מורא געהאט טאָמער לאָזט אן אנדערער וועל־וועלער...... .

אָט דאס וואָלט געווען א „מאשין", וואָס וואָלט דעם אר־בייטער גליקליך געמאכט! צו אזא מאשין וואָלטען שוין אלע מאשינען גוט געווען. דער ווערטעל „מאשין" געפעלט דאָ רפאל'; אליין, און ער גייט ווייטער מיט איהם און טראכט זיך מיט א

שמייכעל אין געדאנקען: אַ מאַשין אויף צו־רעכט צו מאַכען אַלע מאַשינען וואָלט דאַס געווען — אַ מאַשין איבער אַלע מאַשינען, אַ מין שיר השירים, אַ געזאַנג פון געזאַנגען, וויא דער קרוליצער רב פלעגט יעדען פּסח טייטשען, נעהמענדיג זיך אַלע יאָהר צו דעם זעלבען פּשט'על, וועלכען רפאל האָט שוין געוואוסט מיט אַלע קליפּערלאַך..... און עס וואָלט זיך טאַקע געזונגען, פריילאַך אויפ'ן הארצען וואָלט דעם ארבייטער אַלע מאָל געווען מיט אַזאַ מאַשין, קלערט רפאל; איצט זיינען דיא מאַשינען פאַר איהם מלאך־המות'ען; און מיט אַזאַ מאַשין, מיט אַזאַ „שיר השירים פּאַצעצע", וואָלט יעדע מאַשין געווען אַ ברכה. דיא ארבייטער־וואָלטען טאַקע געארבייט גדיינגער — אַזוי וויא ער אין קרוליץ מיט זיין „פאַצעצע". היינט וואָלטען זיי געווען גוט אָפּ, און וואָלטען אליין געווען בעל הבתים איבער זיך. קיין ווילד־פרעמדער וואָלט פון זייער פראַצע פוסט־און־פּאַס ניט אומגעגאַנגען וויא דער פריץ. דענסטמאָל וואָלט טאַקע געווען בעסער וויא אין קרוליץ.

און דער נייער פּלאַן זיינער קריעגט ביי רפאל'ען אַ נאָמען „שיר השירים"; און ער בלייבט ביי דיא אַלטע שאלה: וואו זאָלען דיא ארבייטער אָבער נעהמען אַזוי פיעל געלד אַזאַ מין גע־שעפט איינצופיהרען?

.7

דיא פאַבריקען שלינגען זיך, ווערגען זיך שלינגענדיג און ברעכען אוים ארבייטער.

רפאל האָט ווידער געקראָגען א נייעם פּלאַץ, און ווידער א גוטען. זאָלבע פופציג האָבען זיי דאָרט געארבייט. און רפאל איז גיך קענטיג געוואָרען פאר אַן אויסגעצייכענטען בעל מלאכה.

שרה גיטעל האָט ביסלעכווייז זיך גענומען פארגעסען אָן קרוליץ. האָט זיך שוין לאנג אויסגעלערענט צו זאָגען „סילינג" אנשטאָט „באלטען", „ווינדע" אנשטאָט פענסטער, און נאָך א פּאָר טוץ ווערטער אזעלכע; האָט צוגענומען א פּאָר באָרדערס, און אזוי איז דיא צייט ביי איהר אוועק. קאָכענדיג פאר דיא באָרדערס, קריגענדיג זיך מיט דיא באָרדערס, קריגענדיג זיך מיט דיא שכנות. וואָס האָבען געוואָלט אָברייםען דיא באָרדערס, פאר־ברייננגענדיג א פּאָר שעה יעדען טאָג אין איבערטאַפּען דיא קאָ־שיקעס אויף העסטער סטריט. אבי רפאל האָט געבראכט דיא פּאָר דאָלאַר אלע וואָך, האָט זיא איהם געלאָזט צו־רוהה. ווען רפאל פלעגט פארלירען א פּלאַץ, פלעגט אפילו זיין צרות; עס איז אָבער געווען צו דערהאַלטען. עפּעס דאָ אין אמעריקאַ האָט שרה גיטעל׳ס מענה לשון קיין שליטה ניט געהאט צו איהם.

ווען עס איז קיין ארבייט ניט געווען, פלעגט רפאל גיין אי־בער דיא פעקטאָרים. און דאן פלעגט ער ליעבען צו פארגיין אין סענטראל פּארק אָדער אין דיא רייכע געגענדען, וואו עס איז ריין און גראָם און שטיל. דאָרטען פלעגט ער גיין און טראכטען און טראכטען. קיין מאָל פלעגט זיך איהם ניט אזוי טראכטען וויא אויף דיא שפּאַציר־גאַנגען זיינע, ווען ער פלעגט זוכען ארבייט. דיא ווייב האָט פון דיא באָרדערס געצאָהלט רענט און נאָך גע־

האָט אויף א טהייל חיונה אויף. פאר רפאל'ען איז דער וואָרמעס אימער פארטיג געווען — צו ער האָט געארבייט צו ניט. קיין עלענט, קיין ציטערנים פאר דעם מאָרגענדיגען טאָג האָט זיין ברוסט ניט געשטיקט; אָבער עפּעס א פוסטקייט האָט ער גע־פיהלט, עפּעס הונגעריג זאַטער־הייד, דורשטיג אָהן דורשט. עס האָט זיך איהם געביינקט, אָבער שוין ניט נאָך קרוליץ; ער וואָלט דאכט זיך געפלויגען; אָבער וואוהין — ווייס ער אליין ניט.

און וואָס שטארקער עס האָט זיך איהם אזוי געביינקט, אַלץ מעהר פלעגט זיך איהם טראכטען. וואָס זיין אויג פלעגט נאָר דערזעהען, פלעגט דאס אוועקלאָזען אלע רעדעלאך פון זיין מוח.

לעבען דיא פאבריק, אין וועלכע רפאל האָט איצט געאר־בייט, איז געשטאנען נאָך א מעבעל פאבריק — אויך מיט א מאַן פופציג ארבייטער. איין פריהמאָרגען האָט רפאל דערהערט א נייעס: דער בעל הבית פון דיא אנדערע פאבריק האָט זיין געשעפט פארקויפט צו רפאל'ס בעל הבית. פשוט ווייל ער איז געווען ביז'ן האלז אין חובות. רפאל'ס בעל הבית, ווידער, איז א פיפיקער ביזנעס מאַן, האָט א גלאטען צינגעל, האָלט בעסערע אגענטען, א שטרייגנערען פאָרמען; דיא אונטערשטע שורה — ביי איהם איז גאָר אן אנדער מזל ברכה אין ביזנעס, און ער האָט ביי זיין שכן ניט איין קאָסטימער שוין צוגענומען. דער שכן האָט זיך געצאפּעלט וויא א לעבעדיגע פיש אויף א סקאָוואָרעדע, ביז סוף כל סוף איז ער געקומען צו מיסטער ארנאָלד'ען (אזוי האָט געהייסען רפאל'ס בעל הבית) און האָט איהם פאָרגעלייגט צו קויפען זיין פאבריק. מיסטער ארנאָלד'ען האָט אפילו אויסגעפעהלט געלד; אָבער ער האָט געקענט א וואנט מיט א וואנט צונויפ־ברייגנען; האָט ער צוזאמענגעראבעלט דיא נויטיגע סומע. האָט אָבגעשווינדעלט זיין שכן פון קאָפּ ביז דיא פיס, איז געוואָרען א בעל הבית פוןביידע פאבריקען און האָט זיך נאָך אינטערגעשמיי־כעלט אין בערדעל אריין וואָס פאר א גאָרנישט יענער איז אין ביזנעס.

עס האָט זיך גענומען הערען, אז מיסטער ארנאָלד קלייבט זיך דורכצוברעכען דיא וואנד און פון ביידע פאבריקען צו מאכען איינע.

רפאל'ען האָט דאָס ניט געקימערט. דיא איבעריגע ארבייטער אויך ניט: וואָס אַרט דאָס זיי? פריהער האָבען זיי געארבייט זאלבע פופציג אין איין קליינע פעקטאָרי און זאלבע פופציג אין דיא אנדערע; און היינט וועלען זיי זיין זאלבע הונדערט אין איין גרויסע פעקטאָרי.

זיי האָבען אָבער אלע נעבאך א טעות געהאַט.

ווען פון דיא צוויי פעקטאָרים איז געוואָרען איינע, האָט מען רפאל'ען מיט נאָך זיבצעהן ארבייטער אָבגעזאָגט. פאר וואָס? זיינען דיא געשעפטען ביי מיסטער אַרנאָלד'ן עפּעס קלענער גע־וואָרען? א האָר אויך ניט! ער האָט אי אלע זיינע אייגענע קאָס־טימער אי אלע קאָסטימער פון זיין שכן. פאר וואָס זשע? מיס־טער אַרנאָלד האָט אויסגערעכענט, אז ווען 72 ארבייטער וועלען ארבייטען אין איינעם, וועלען זיי קענען אויפטאָהן פונקט אזוי פיעל, וויא פיעל דיא הונדערט האָבען אויפגעטהאָן ארבייטענדיג בע־זונדער, צו פופציג אויף א פעקטאָרי. ערשטענס, קען מען אויף אזא פאבריק שוין געברויכען אזעלכע מאשינען, וואָס פריהער האָט זיך ניט געלוינט; צווייטענס, וואָס מעהר מענשען, קען מען דיא ארבייט אלץ מעהר צוטיילען אויף פּראָסטערע חלקים און יעדער וועט טהאָן גיכער, און עס וועט זיין שפּאָרעוודיגער. און דאָס איז נאָך אויך ניט גאָר. דאָ, וואו מען האָט פריהער געפאָדערט א גוטען בעל מלאכה, וועט איצט טויגען א קאַליקע. און דער סוף איז געוועזן, אז רפאל'ען האָט מען געהייסען גיין, ווייל ער פלעגט אונטער צעהן צוועלף דאָלאר ניט ארבייטען, און אויף זיין פּלאַץ האָט מען איצט געקענט אוועקשטעלען א פינף־דאָלארדיגען איינגעל. מען האָט אויך אָבגעזאָגט איין בוכהאלטער מיט איין פאָרמען. איין בוכהאלטער איז גענוג פאר דיא גרויסע פאבריק אויך, און אנשטאָט פיער פאָרלייט, צו צוויי אויף א פאבריק, איז איצט אזוי וויא ביידע פאבריקען זיינען איינס, גענוג דריי.

רפאל גייט זוכען ארבייט. ער גייט אום איבער'ן גאס און טראַכט: איין פיש שלינגט אין ביזנעס איין דיא אַנדערע. פון א פּאָר קליינע ווערט איין גרויסע און א מאָל נאָך שלינגט איין

גרויסער לויתן איין א סך קליינע פישלאך מיט א מאל.... רידלי'ס סטאר, למשל; דער קעראסין ביזנעס, דער צוקער ביזנעס..... דא זיינען אויך א מאל געווען א סך ביזנעס־לייטעלעך.... זיי זיינען אבער שוין איינגעשלונגען.....

אבער וואס וועט דאס ווערען דערפון? טאקע עס איז שפאַרעוודיגער, אבער וואס קומט ארויס דעם ארימאן דערפון? וואס גרעסער דער געשעפט ווערט, אלץ מעהר ארבייטער פערלירען זייערע פלעצער. פריהער האבען ביי מיסטער ארנאלד'ען געארבייט פופציג מענשען און ביי דעם אנדערען אויך פופציג. ווען מיסטער ארנאלד האט איהם איינגעשלונגען, האבען 18 ארבייטער פערלארען ארבייט. היינט וואו איז דער בוכהאלטער און דער פארמען? זיי, דיא פעקטארים, ווערגען זיך מסתמא, ווען זיי שלינגען איין איינע דיא אנדערע; זיי ווערגען זיך און ברעכען אוים עטליכע ארבייטער דערביי..... .

גראדע אין דיעזער מינוט האט רפאל בעמערקט, וויא עס בויט זיך א 15־עטאזשיגע געשעפטס־הויז אויף א גאנצען בלאק. נאך מיט עטליכע מאנאטען צוריק, געדיינקט ער, זיינען אויף דעם בלאק געשטאנען עטליכע סטארס..

וואס וועט דא ווערען? קלערט ער. אט אזוי וועט מען זיך אלץ שלינגען און ארבייטער וועלען אלץ בלייבען אהן ארבייט און שטארבען פון הונגער..... עס קומט אוים פונקט וויא מיט דיא מאשינען. כ'לעבען, פאלט רפאל'ען אריין אין געדאנקען; און זייערע אויגען הויבען אן צו בליסצען פון דעם שכל. דיא מאשין פארשפארט דאך ארבייט, דארף זיא דאך גרינגער מאכען דעם לעבען — וויא איהם זיין קרוליצער פאצעצע. צום סוף מאכט זיא נאך שווערער דעם ארבייטער'ס געמיטה. אזוי איז אויך מיט דיא איינשלינגענעס. וואס מעהר פאבריקען מען שלינגט איין, ווערט פון קליינע פאבריקען אלץ וויניגער. אבער אלץ גרעסערע; דיא גרעסערע זיינען שפארעוודיגער און פיהרען דיא ארבייט קליגער, מיט וויניגער פראצע; אבער וואס קומט ארויס דעם ארבייטער פון דעם? ער בלייבט אהן ברויט! פיעלע בלייבען גאר אהן ארבייט, און אנדערע מוזען ארבייטען פאר קלענערע ווידזשעס — מען דארף זייערע קונצען ניט.....

יע, דער גאנצער אונגליק איז אליין, וואס דער ארבייטער איז עפעס וויא אן איינגעבעטענער — וואס ער האט ניט, ניט דיא מאשינען ניט דיא גרויסע פאבריקען.....

א שיר השירים פאצעצע צו אלע פאצעצעס — אי צו דיא מאשינען, אי צו דיא איינשלינגענעסען — אט דאס וואלט געראטעוועט!.... אז אנשטאט דיא קליינע געשעפטען וואלטען ווערען גרויסע, — יעדער געשעפט אויף גאנץ אמעריקא — מיט דיא בעסטע מאשינען, און דיא ארבייטער וואלטען געווען דיא שותפים איבער דעם און אליין געארבייט — אט דאס וואלט געווען א שיר השירים!.....

נארישקייטען אבער... וואס אין א סטאליארסקע קאפ קען אריינפאלען! — קלעהרט זיך רפאל — דאס וואלט דאך הייסען, אז קיין ארימע לייט זאלען ניט זיין אויף דער וועלט, און דאס קען דאך ניט זיין. דיא וועלט קען מען דאך ניט איבערמאכען..... גאט וויל מסתמא אזוי, אז דער בעל מלאכה זאל אויסגעריסען ווערען.... און ער פערקלעהרט זיך וועגען א בריעף, וואס ער האט בעקומען פון קרוליין, פון א שוועסטער, און אז ער האט נאך אליין דעם בריעף ניט אוועקגעשיקט צו מאיער'קען אין מיזורי.

אין א פאר מינוטען ארום שטעלט ער זיך אפ לעבען א קוזנע און פארקוקט זיך, וויא דער שמיעד מאטערט זיך אנצוטהאן א שינע אויף א ראד פון א קארעטע, און וויא דער שוויים קאפעט ביי איהם און קאפעט. רפאל גייט זיך באלד זיין וועג און אין עטליכע מינוטען ארום בעגעגענט ער אויף בראדוויי א רייכע בליסצענדיגע קארעטע. דיא קארעטע שטעלט זיך אפ לעבען א גרויסע סטאר. א לאקיי עפענט אויף דיא טירעלע, פון איהר קומען ארויס א געפוצטער שיינענדיגער העררר מיט א דאמע און זיי גייען אריין אין סטאר. רפאל פערקוקט זיך אויף דיא קארעטע, און ער דערמאנט זיך אן דעם שמיעד מיט דיא שוויים, וואס האט געקאפעט און געקאפעט פון זיין פנים, און עס פאלט איהם אריין אין זינען: דער שמיעד גייט צו פוס און אין זיינע קארעטען, וואס ער מאכט ברעכענדיג זיך און גיסענדיג שוויים, פאהרען ארום ווילד־פרעמדע, אט דיא וואס ברעכען זיך ניט און גיסען

קיין שוויים ניט... וויין גיסען זיי, ניט קיין שוויים..... און דיא וויין גופא איז אויך פרעמדע שוויים, רויטע בלוט איז דאס, ניט קיין רויטע וויין.

רפאל גייט ווייטער.

דער גערשנקען מיט דיא קארעטע פלאָנטערט איהם זיך אלץ אין קאָפּ. זיין אויג שטעלט זיך אָב אויף א שעהנע וואָהנונג אין א זייטיגע סטריט. — „דיא וואָס האָבען געבויט דיא הויז, וואוינען אין א צרה'דיגע טענעמענט". זאָגט זיין מוח. ער דערזעהט רייכע זייד־וואַרג אין א פענסטער „דער וואָס האָט דאס געוועבט האָט מסתמא קוים פערקיל פאר דיא ווייב אויף א קלייד" — זיפצט זיין געדאנקען. און רפאל ווערט אין כעס אויף דער גאנצער וועלט, וואָס זיא איז אזוי אָהן יושר, אזוי נאריש. גוואַלד, פאר וואָס זאָל מען טאַקע ניט איינפיהרען זיין שיר השירים? אָט דאן וואָלט געווען יושר אויף דער וועלט, וואָלט קיינער ניט מוזען האָרעווען פאר קיין פוסט און פאסניקעס.

נאָר אויף גאָט פרעגט מען קיין קשיות ניט. ניט מיר האָבען דיא וועלט געמאכט, ניט מיר וועלען איהר איבערמאכען....

.8

רפאל בעזיעגט אַ סאָלדאַט מיט אַ ביקס.

אַ געפאנגענער אין אַ טורמע דארט דעם מוח, זוכענדיג מיט־לען זיך ארויסצוכאַפּען אויף דער ווייסער וועלט. ער גיט זיך אַן עצה, קריעגט געצייג, גראָבט אַ טונעל אונטער דיא פּאָדלאָגע און פּויזעט ארוים. אָה! שוין אונטערן פרייען הימעל! פייגעלעך זינגען, דער בלויער הימעל איז פריינדליך. צווייגען מיט גרינע בלעטעלאך...... אַט, אַט איז ער פריי! ער גייט ווייטער, אַ צומישטער פון פרייד. דיא הארץ קלאַפּט פון אונגעדולד. אַט, אַט.... ער גייט, ער גייט. אַט באלד.... פלוצלונג — אַ הויכע שטיינערנע וואַנט שטייט שטרענג און קאלט און ריהרט זיך ניט פון אָרט.. און פון אַ זייט — אַ סאָלדאַט מיט אַ ביקס אויפ'ן פּלייצע.... פארפאלען! דער געפאנגענער בלייבט אָפּהענטיג. ער קוקט זיך ארום: קיין אָפּענער ווינקעלע, קיין האָפנונג.... און דער סאָלדאַט טרעט ניט אָפּ. אַ קאַלטער שווייס גיט אַ גאָס איבער דעם געפאנגענעם'ס פּנים. דיא בלוט שטעלט זיך אין איהם אָפּ, דיא פיס קענען קוים שטיין. פערפאלען! מיט דיא לעצטע כוחות קריעכט ער צוריק אריין אין זיין קעמעריל און פאלט אַנידער אויף זיין צוגעשמידטען באַנק אין אונמאַכט. אויף מאָרגען קריכט ער ווידער ארוים. דער סאָלדאַט און דיא וואַנט זיינען אַלץ דאָ. אויף איבערמאָרגען ווידער — און ווידער דאס זעלבע. ענדליך הערט ער אויף צו קריכען און בלייבט אין זיין שמאָלינקען חדר'ל. יעדער שטראַהל האָפנונג איז אויסגעלאָשען.

דעם געפאנגענעם'ס נאָמען איז רפאל. וואָס מעהרער ער האָט געטראַכט, איז איהם דיא וועלט אַלץ מעהר געוואָרען וויא אַ טורמע. ער האָט געזוכט מיטלען וויא אזוי מען קען פון דיא געפענגנים ארויסגיין אויף אַ פרייע ווייסע וועלט. ער האָט גע־

כונען א וועג : „א שיר השירים פאצעצע" — א פלאן, אז אלע ארבייטער זאלען מאכען בשותפות, אליין האבען דיא פאבריקען מיט דיא מאשינען ; אלע פיהרען אויפ'ן גרויסען שטייגער ; יעדער געשעפט זאל זיין צוזאמען פאר דיא גאנצע לאנד ; קיין שלינגענעס ; קיין קריעה־רייסענעס פאר אן אויסגעפוצטען בעל הבית ; קיינע בעל הבתים — ניין, אלע אי בעל הבתים, אי ארבייטער ! דענסטמאל וואלט ניט געגאנגען צו פוס דער וואכ מאכט א קארעטע ; און דער וואס מאכט גאר ניט וואלט אין קיין קארעטע ניט אומגעפאהרען. קיינער וואלט ניט מחויב געווען צו גיסען שוויים פאר איהם. דער וואס גיסט שוויים וואלט אליין געווען א שותף אין דעם געשעפט. אלע וואלטען געארבייט און אלע וואלטען געלעבט א פיינעם רוהיגען לעבען. אבער וויא קומט מען דערצו ? ערשטענס, וואו נעהמען דיא ארבייטער אזוי פיעל מיליאנען, אזעלכע גרויסע פאבריקען מיט אזעלכע מאשינען פאר זיך בשותפות איינצוריכטען ?... וויא א שטיינערנער מויער שטייט דיא קשיה פאר רפאל'ען און פארשטעלט איהם דיא וועג צו דיא אמת'ע ווייסע וועלט. צווייטענס, וויא קען מען דאס גאר קלעהרען פון אזא פלאן ! דאס וואלט דאך הייסען דיא גאנצע וועלט איבערמאכען. ניט דער מענש האט איהר געמאכט, ניט ער קען איהר איבערמאכען. זינט זיא שטייט זיינען געווען ארימע און רייכע. איז דאך א סמן אז גאט וויל אזוי — היינט וואס העלפען דיא דבורים מיט דיא פלענער ? — און רפאל'ס אמונה שטייט מיט א ביקס און פארצאמט רפאל'ס מוח דיא וו..ג.

צוואנציג מאל, אין פערשידענע צייטען, קעהרט זיך רפאל אום צו זיין פלאן, און יעדעס מאל בלייבט ער אפהענטיג פאר דיא וואנט מיט דעם סאלדאט און קעהרט זיך אום צוריק. סוף כל סוף גיט ער איין מאל פאר אלע מאל א מאך מיט'ן האנד און הערט שוין אויף צו קלעהרען. אויף ד י א וועלט איז שוין ביי רפאל'ען קיין האפנונג ניטא — א טורמע, אן אמת'ע טורמע, אבער אנדערש קען שוין ניט זיין....

א פאר מאנאטען זיינען אוועק, און רפאל האט דעם סאל־דאט מיט'ן ביקס אוועקגעטריבען — גאר אומגעריכטער־הייט. עס איז אזוי געווען :

בנים׳קע איז געקומען צו גאסט. „וויא גייט דאס? אר־בייטסטו?“ — „און דוא“? — „האסט עפעס בריעף פון קראליץ“?...

הקיצור המעשה, רפאל פרעגט ביי בנים׳קען: „וואס הערט זיך עפעס גלאט נייעס? — דוא לייענסט דאך פייפערס“. און בנים׳קע דער־צעהלט, אז ער האט אקארשט געלייענט, אז מען דארט דעם מוח אויף אזא מאשין, מיט וועלכע מען זאל זיך קענען זעהן פון גאנץ ווייט — „למשל, ווען דוא זאלסט זיין דא, און איך אין לאנדאן, וועלען מיר זיך קענען זעהן אויפ׳ן טעלעגראף, פערשטעהסט“?

— ניט א י ך פערשטעה, ניט ד ו א פערשטעהסט, ניט מען קען פערשטעהן — ענטפערט רפאל — סיידען מענשען זאלען ווערען מלאכים... וויא הייסט דאס איך זאל דא זעהן אזש אין לאנדאן? ! מילא הערען דורך א טעלעפאן — נא, דאס קען מען נאך אזוי צוריכטען, אז דורכ׳ן דראט זאל זיך הערען דער קול. דאס איז א קנאפער קונץ. אין קראליץ פלעג איך נאך אינגעל־ווייז ריידען מיט דיא אינגלעך איבער א לאנגען פאדים. אבער זעהן.... וויא קען מען דאס זעהן, ווען עס איז פערשטעלט מיט שטעדט און מיט בערג און מיט מאלע וואס? ...

בנים׳קע קוקט, קוקט און צולאכט זיך.

— אזוי? איך האב גאר ניט געוואוסט, רפאל, אז דוא ביסט אזא בריה. א נו, מאך אקארשט א טעלעפאן. קענסטו? אבער ניט, אז מען זאל זיך קענען צונויפריידען פון דיא קראליצער שול ביז יוזיק דעם שוסטער׳ס שטוב. פרוף מאכען, אז מען זאל קענען הערען פון דאנען אין באסטאן.

— א, ס׳ארא חכם דוא ביסט! איך זאג דאך מעהר ניט, אז עס לייגט זיך מיר אויפ׳ן שכל, וויא אזוי מען קען הערען דורך א א דראט. דער ווארט, וואס קומט ארויס פון מויל, געהט איבערן פאדים צו דעם אנדערן ברעג. היינט, אז אהן א מאשינקע קען מען הערען אויף עטליכע איילען, קען מען דאך שוין וויא עס איז זיך געבען אן עצה מיט אזא מאשינקע דעם ווארט צו שטופען ווייטער.

רפאל פערשטעהט ניט, אז זיין אייגען־געבאקענע ערקלעה־רונג פון דעם טעלעפאן טויג נעבאך אויף כפרות. אבער בנים׳קע פערשטעהט אויך ניט. און הגם ער רעדט דאס ניט ארויס, וואונ־

דערט ער זיך אין זיך, וויא קומט א סטאָלארסקע קאָפּ צו אזא שכל. און פערוואונדערטערהייט און א ביסעל פערשעהמטערהייט זאָגט ער נור: „נו?“

— וואס נו? — רופט זיך אָפּ רפאל — וויא קען מען אבער זעהן א מענשען פאר טויזענד מייל? סיידען ער זאָל קומען צו פליהען איבער'ן דראָט, וויא דער וואָרט פליהט, — ווייס איך וואס!

בנים'קע איז אבער אויך קיין גראָבע קאָפּ ניט, און ער ענטפערט:

— באשר מיר פערשטעהען ניט, מיינען מיר, אז מען קען דאס ניט מאכען. אז מיר וואָלטען פערשטעהן, וואָלטען מיר דאך אליין דאס געמאכט. אויף דערויף נעהמט מען דאך א פּעטענט. דער וואס האט דיא גוטע קאָפּ אויסצוקלערען דיא מאשין, יענעם גיט מען א פּעטענט, און ער מאכט דיא געלד דאביי. און דער וואס ווייס ניט וויא דאס אויסצוקלערען, יענעם דוכט זיך, אז עס קען גאר ניט זיין, — ביז ער זעהט מיט זיינע אויגען אז עס איז פּאָרט אזוי.

— דאס איז אלץ גערעדט וועגען אלע אנדערע מאשינען — טענה'עט רפאל — אבער מאכען אז מען זאָל זיך קענען זעהן פון דאנען ביז לאָנדאָן, דאס איז ניט געוועען און וועט ניט זיין, סיידען מען זאָל איבערמאכען דיא גאנצע טבע פון דעם אויבערשטען'ס וועלט.

— אזוי זאָגסטו? שמייכעלט בנים'קע. אבער אזעלכע חכמים זיינען אלע געוועען איידער מען האט אויסגעקלערט דעם באהן מיט דעם טעלעגראַף, מיט־מיט־מיט... דיא אלע אנדערע מאשינען. אז דוא וואָלסט געקענט לייענען, רפאל, וואָלסטו געוואוסט, אז דער וואס האט אויסגעקלערט דעם טעלעגראַף, האט געהאט געהאקטע צרות איידער מען האָט איהם געוואָלט אויסהערען. מען האט זיך פון איהם אויך פון אָנהויב אויס־געלאכט. מען האָט איהם גערופען משוגענער, און מען האט אויך געזאָגט, אז דיא טבע קען מען ניט איבערמאכען, און אז דורך א דראָט צו שרייבען פאר עטליכע מייל וויט וועט מען ניט קענען אזוי לאנג וויא דיא וועלט וועט זיין א וועלט. און וואס

איז געוועזן מיט קאָלאָמבוס׳ען? איהם האט מען אויך פריהער געהאַלטען פאר א משוגענעם און קיינער האט פון זיין פּלאַן אפילו ניט געוואָלט הערען.

בנים׳קע לאָזט זיך אריין אין אביסעל אפיקורסות און ער זאָגט ווייטער:

— אז מען זאָגט א אידען, אז מען האלט ביי׳ן אויסקלערען אזא און אזא מאשין, לאכט ער זיך אויס, און האט נאר איין טענה, אז דיא וועלט קען מען ניט איבערמאַכען, אז קיין נסים זיינען זינט דער חורבן בית ניטאָ. וויא אָבער מען ווייזט אזא אידען אזא מאַשין און מען טיקעט איהם אין נאָז אריין, גיט ער זיך גלייך אן עצה און זאָגט: „פּטור נו, אין כל חדש תחת השמש“ — פערשטעהסט דאָך דעם טייטש דערפון, רפאל?

רפאל האט פערשטאנען, און איז אנשוויגען געוואָרען. בנים׳קע האט געזעהן, אז ער האט דאָ געוואונען דיא דעבאַטע, און זיינע אויגען האבען געשמייכעלט און אזוי וויא געזאָגט: „א סטאָלער איז פאָרט א סטאָלער און אן איידעלער מענש איז פאָרט אן איידעלער מענש“.

רפאל איז בעזיעגט געווען. אָבער צו דיעזע מפלה זיינע האָט ער זיין באָבעס ירושה ניט צוגעלייגט. מיט איהר האט ער בעזיעגט דעם סאָלדאַט מיט׳ן ביקס.

בנים׳קעס ווערטער זיינען איהם „אין מאָגען אריין“, און, ווען אין א פּאָר טעג ארום האט ער געהערט, אז מען האט אויס־געקלערט א מאשין, וואס זאָל זעצען אותיות צום דרוקען. אזוי וויא א לעבעדיגער שריפטזעצער, האט ער זיך פערקלערט. בנים׳קע איז דאָך טאקע גערעכט, אז עס דוכט זיך מעהר ניט, אז דיא וועלט קען מען ניט איבערמאַכען! אין אמת׳ן מאַכט מען דאָך איהר רק איבער, מען האלט איהר אין איין איבערמאַכען. דער טאַטע פלעגט דערצעהלען, אז ווען מען האָט צום ערשטען מאָל גענומען ריידען נאָך דעם אייזענבאַהן — אַז אַ וואַגאָן וועט גיין אָהן פערד, האט מען זיך אין שטעדטעל אויסגעלאַכט. דערנאָך איז ביי דיא בעלי־העגלות פון דיא געלעכטערס געוואָרען טרערען. אָט האבען מיר וועגען, וואס פליהען — ניט נור זיי געהען — אָהן פערד; איז

רעדט מען זיך דורך א דראָט צונויף פון דאַנען ביז ייראָפּ; שטומע מאַשינען זעגען און האַקען, און הובלען, און פּיילען און קלעפּען און מאַלען וואָס זיי טהוען!

א נייער געדאַנקען גיט א בליטץ אין רפאל׳ס מוח: וויא באַלד מען קען דיא וועלט אַזוי איבערמאַכען, אַז וועגען זאָלען פליהען אָהן פערד, אַז מען זאָל קענען ריידען פון דאַנען אין יוראָפּ, אַז מען זאָל קענען איך ווייס ניט וואָס טהאָן, הייגט פאַר וואָס זשע זאָל מען ניט קענען דיא וועלט אַזוי איבערמאַכען, אַז עס זאָל ניט זיין קיין אָרימע לייט, אַז אַלעמען זאָל זיך לעבען גליקליך?

וואָס קומט אַרויס פון דיא אַלע מאַשינען? ניט מעהר וויא צרות! וואָס מעהר מאַשינען, אַלץ מעהר צרות — אַלץ מעהר אַר־בייטער אָהן אַרבייט, און אַלץ וויינינגער פערדיענסט פאַר דיא וואָס האָבען שוין א שטיקעל דזשאָב. פאַרוואָס זאָל מען ניט קענען צו דיא אַלע מאַשינען צומאַכען קיין „שיר השירים“ געצייג? מיט דעם וואָלט יעדע מאַשין דאָך טאַקי געווען א ברכה! דאַכט זיך אַזאַ „שיר השירים“ איינצוריכטען דאַרף מען האבען וויינינגער קאָפּ וויא אויף א טעלעגראַף מיט א טעלעפאָן, מיט דיא אַלע זיבען זאַכען...

קען דאָס געמאָלט זיין, אַז מענשען, וואָס האבען אַזעלכע טהייערע קעפּ, אַז זיי קענען אויסקלערען א טעלעגראַף אָדער א פאָנאָגראַף, זאָלען ניט טויגען צו אַזאַ פּראָסטע זאַך, דאַכט זיך, ווי זיין „שיר השירים“? אַז ער, רפאל דער סטאָלער, האָט דאָס גיקענט פערשטעהן, דאַרפען דאָך דיא גרויסע לייט געוויס דאָס פערשטעהן! און וויסען וויא דאָס איינצופיהרען! א גליק האט איהם געטראָפען— זיי האבען אויסגעטראַכט מאַשינען! — נסים ונפלאות! אַז פון דיא נסים קומט אבער אַרויס ניט מעהר וויא גרויסע יסורים...

קען דאָס זיין, אַז אַזעלכע גוטע קעפּ זאָלען ניט קענען אַזוי פיקסען אַלע מאַשינען זייערע מיט אַמאָל, אַז פון זיי זאָל טאַקע דער לעבען גרינגער ווערען ביי אַלעמען — מיט אַזאַ מין פּאַטשינקע, למשל, וויא זיין „שיר השירים פּאַצעצע“? קען דאָס זיין, אַז דער וואָס קען מאַכען א נעה־מאַשין, למשל, זאָל ניט קענען צו איהר

צומאַכען א שרייפּעלע, וואס איהר פעהלט? דיא היינטיגע וועלט
מיט איהרע מאַשינען איז אויסגעצייכענט. עס איז אין גאַנצען
אַן אַנטיק א מאַשין. דיא מאַשין געהט אבער שלעכט, זיא קריצט
און גרילט און רייסט און מאַכט אַן א חורבן. אַלץ וואס מען דאַרף
זיא זאָל ארבייטען גוט, איז א „שיר השירים“ שרייפּעל אין איהר
אריינצושטעלען. היינט פאַרוואס זאָלען מענשען ניט קענען אויפ־
טהאָן אזא קלייניגקייט, ווען זיי האבען געקענט איינסטראָיען דיא
גאַנצע קונציגע מאַשין?

יע, איבערמאַכען דיא וועלט וואָלט מען שוין קענען. פאַר
דעם סאָלדאַט מיט'ן ביקס האָט רפאל קיין מורא ניט. אָבער
וואו נעהמט מען אזוי פיעל געלד דערצו? דיא וואַנט ארום זיין
טורמע שטייט נאָך אַלץ, הויך, דיק, שטאַרק וויא אַן אייזען.

9.

רפאל נעהמט איין אַ פעסטונג.

וואס ביי מיין רפאל'ן האט געדויערט חדשים פערנעהמט ביי מיר א קאַפּיטעל. צו וואס זיין מוח איז צוגעקומען נאָך פיעלע וואָכען קלערען און טראַכטען — קלערען און טראַכטען צו ביסלאַך־ווייז: אַ שטיקעלע געדאַנקען היינט, אַ ברעקעלע אפשר אין עטליכע וואָכען ארום — דאס נעהמט מיין פעדער צונויף אין איינעם, וויא א גראַבלע גראַבעלט צונויף צוזייטע, צושפּרייטע קערענדלאַך, און גרייט דאס פאר'ן לעזער צום טיש פיקס און פארטיג איינגעדאַרט, איינגעוויאנזעלט אין א פּאָאר טוץ שורות.

צום ביישפּיעל: איין מאָל איז איהם ארויפגעקומען אויפ'ן געדאַנק, אַז אפילו אַמעריקאַ איז אויך ניט אלע מאָל געווען א רעפּובליק. ער האָט שוין געוואוסט, אַז דעם 4טען דזשולאַי, ווען דיא אַמעריקאַנער אינגלאַך שיכען מיט פּיסטאָנעס און פייער־ווערק און צינדען אָן בערג מיט אַלערליי זאַכען אין דיא גאַסען, איז אן אנדיינקען אן דעם טאָג, ווען דיא אמעריקאנער האבען זיך ער־קלערט פריי פון דעם ענגלישען טראָהן. דאס איז געווען העכער וויא הונדערט יאהר צוריק. און וויא איז געווען נאָך פריהער? ווען מען וואָלט דאמאלס געזאָגט, אַז מען וועט אמאָל אויסקומען אָהן דעם קעניג, אַז מען וועט מאַכען א רעפּובליק — וואָלט מען מסתמא אויך געזאָגט, אַז דיא וועלט קען מען ניט איבערמאַכען! וויא קען מען דאס אויסקומען אָהן א קיסר? וואָלט מען געזאָגט.

רפאל האט ווייטער געקלערט און געטראַכט. און מיט דיא גאַנצע אַמעריקאַנער ביזנעס וויא איז? איז הפּנים דאס אלץ פריהער געווען? פאַרצייטען איז דאָ מסתמא געווען וויא אין א קליין שטעדטעל אין רוסלאַנד: קליינע וואַרשטאַטלאַך אָהן מאַשינען,

און קליינע בעל הבתים׳לאך, אהן געלד, — אט אזוי וויא ער, רפאל, איז געווען אין קרוליץ. און דאס אלץ האט מען איבערגעמאכט אוי האט מען איבערגעמאכט! אוי האט מען איבערגעמאכט!

וויא דיא מעשה איז, וואס מעהר רפאל האט געטראכט, איז איהם געווארען אלץ דייטליכער, אז דיא וועלט האלט זיך אין איבער־מאכען, און אז איהר אזוי איבערצומאכען, אז עס זאלען ניט זיין קיין ארימע, אז אלעמען זאל זיך לעבען וויא אין א גן־עדן התחתון, איז גאר ניט אונמעגליך. וואס מעהר ער האט געטראכט, זיינען דיא מאכערס פון דיא מאשינען, דיא גוטע קעפ, דיא קינצלער, אלץ מעהר אויסגעקומען וויא משוגעים. זיי בויען אויף אזא פיינעם רייכען פאלאץ, האט ער זיך געקלערט, און ווייסען ניט אזא נאררישקייט וויא דיא טהירען צוצושלאגען. דיא מאשינען מיט דיא אלע זיבען זאכען קענען מאכען א פאלאץ פון דער וועלט. עס פעהלט מעהר ניט, אז דיא טהירען זאל מען צושלאגען — אז אלץ זאל זיין בשותפות. דאן וואלט געווען א מחיה צו לעבען אין פאלאץ; אזוי אבער ווערט מען פערפרארען, דיא צימערן זיינען פול מיט וואסער, מען פוילט און מען קרייגקט אין רעכטען מיטען פון אזא שעהנע הויז. ניט אומזיסט זאגט מען, אז דער גרעסטער חכם איז אמאל א גרויסער נאר. גוואלט, ווען ער, רפאל, וואלט דאס געקענט צו־קומען צו דיא גרויסע לייט און וואלט זיי געקענט אנווייזען אויף זיין „שיר השירים“!...

נור אמת, עס איז נאך א קשיא צו זיי וועלען דאס וועלען. צו וואס דארפען זיי, אז דער ארבייטער זאל זיין דער בעל הבית? וואס פעהלט זיי, אז זיי נעהען אום מיט דיא הענט אין דיא באַ־קעס?!...

ער וואלט כאטש געקענט ריידען צו אלע ארבייטער מיט אמאל — וואלטען זיי גלייך זיך אנגעכאפט...

אבער וואס וועט דאס זיי העלפען? וואו וועלען זיי נעהמען אזוי פיעל געלד — אלץ דיא אלטע קשיא, אלץ דער זעלבער פעס־טער מויער שטעהט און פארצאמט דיא וועג פון טורמע.

אמאל, שפאציערענדיג, איז רפאל אוועקגעגאנגען צו דיא מאשינעריי וואס פאמפעט אן וואסער פאר גאנץ שטאדט ניו יארק.

דיא גרויסע דאמפף־מאשינען וויא עוג מלך הבשן מיט דיא הונ־דערטע שרייפלאך, מיט דיא גאנצע צוריכטונג האט איהם גאר פון דיא כלים ארויסגעבראכט.

אבער וואס איז דיא פעולה? — האט ער צו זיך געזאגט שפעטער א ווײלע, קומענדיג אהיים — נאך א פוסט און פאסניק ווערט רייך פון פרעמדע שוויים. און דערביי האט ער זיך דער־מאנט אן דיא פיגורען פון דיא ארבייטער, וואס ער האט ביי דיא דאמפף־מאשינען געזעהן, וויא זיי זיינען איינגעריכט וויא דיא שווארץ־יאהרען און וויא זיי האלטען אין איין ווישען דעם שוויים. און פארוואס קענען דאס דיא בעלי הבתים פון דיא וואסער־פעק־טארי (אזוי האט רפאל אנגערופען דעם ארט פון וואנען עס געהט דיא וואסער פאר גאנץ שטאדט) אומגעהן מיט דיא הענד אין דיא קעשענעס און סייווען געלד פון פרעמדע שוויים? (דא האט זיך זיין מוח פארגעשטעלט, וויא דיא טראפענס שוויים, וואס דיא ארבייטער ווישען פון זיך, ווערען פערגליווערט און וויא עס ווערט פון דעם זילבערנע טאלערס) פארוואס? אלץ ווייל דיא ארבייטער האבען ניט דיא מאשינען! דיא בעלי הבתים זייערע האבען יע, און אט אזוי קענען זיי מיט זיי טהאן וואס זייערע טריפה'נע הער־צער געלוסטען.

דיא „וואסער פעקטארי" איז רפאל'ען געווען אזא ציקאוועס, אז ווען ער האט בעגעגענט, האט ער גענומען דערצעהלען וועגען דעם. אזוי האט ער א מאל אנגעטראפען א בעקאנטען, וועלכער האט איהם גענעבען צו פערשטעהן, אז דיא „וואסער פעקטארי" בעלאנגט ניט צו קיין קאפיטאליסט, נאר צו דער שטאדט, צו קהל.

אזוי? אבי איך האב געמיינט, אז דאס איז א קאמפאניע און אז דיא יענדלארדס קויפען דאס דיא וואסער ביי איהר!

דער נייעס איז רפאל'ן אריין טיעף אין זינען. עס האט זיך איהם פשוט דער מוח געעפענט. ער האט גראד אין דער פריה גע־זיפצעט, וואס דיא ארבייטער האבען ניט קיין געלד איינצופיה־רען אלע פאבריקעס פאר זיך, בשותפות, און דער ענטפער, אז צו קהל געהערט דיא „וואסער פעקטארי" האט איהם א שיין גע־טהאן אין זיין מוח מיט א תירוץ אויף דיא דאזיגע קשיא.

פון אנפאנג האט ער נאך דייטליך אליין ניט געזעהן וואס פיר א שייכות דאס האט איינס מיט דאס אנדערע. ער האט בלויז געפיהלט, אז אין דעם קהל ליעגט דער שליסעל צו זיין שווערע רעטענים, און פון יענסמאלט אן האט ער ניט אויפגעהערט צו טראכטען וועגען דעם.

נאך אין א פאאר וואכען ארום איז איהם אויסגעקומען צו געהן פון ברוקלין נאך ניו יארק אפטאון. ער האט אין קעשענע געהאט בלויז דריי סענט. דעם ברוקלינער בריק איז ער אריבער צו פוס און האט א סענט ניט בעצאהלט. קומענדיג נאך ניו יארק האט זיך איהם געוואלט נעהמען דעם עלעוויטעד: עס איז נאך ווייט צו געהן און דיא פיס חלש'ען. ער גיט א טאפ אין קעשענע, אפשר וועט זיך אויסטאפען נאך א פאאר סענט — עס איז אבער אן עבירה דיא ארביים.

ער געהט צו פוס. ער געהט און טראכט: דער בריק איז קהל'ס — דאס וויים ער; דער עלעוויטעד בעלאנגט צו א מיליאנערסקע פריוואט־קאמפאניע — דאס וויים ער אויך. קהל לאזט איהם געהן איבערן בריק אומזיסט, דיא קאמפאניע נעהמט 5 סענט. אמאל פלעגט קהל פאר'ן אריבערגעהן איבער'ן בריק אויך נעהמען געלד, אבער דיא געלד האט קהל גענדארפט בלויז צו דעקען דיא קאסטען פון בויען דעם בריק. וויא דיא קאסטען זיינען שוין געדעקט געווארען אזוי האט קהל גענומען לאזען געהן איבערן בריק פראנק און פריי. דאס האט רפאל שוין אויך געהערט. און דיא קאמפאניע? — זיא האט גענומען פינף־סענטיגע און נעהמט פינף־סענטיגע. דיא פיס חלש'ן ביי רפאל'ן און ער וואלט, דאכט זיך, דיא קאמפאניע צוריי־סען וויא א הערינג.

פארוואס זאל קהל שוין אויך ניט בויען קיין עלעוויטעד? פרעגט ער זיך אליין. ער דערמאנט זיך אן דיא „וואסער פעקטארי". יוויבאלד אז קהל קען צושטעלען וואסער פאר א גאנצע שטאדט פון איין גרויסע פאבריק, אז קהל קען בויען א בריק, טא פארוואס־ושע זאל קהל ניט בויען קיין באהנען? ער גיט ווייטער א קלעהר. און פארוואס שוין טאקי ניט מאכען פעקארניעס פאר דער גאנצער שטאדט צוצושטעלען ברויט, קליידער־פעקטאריס צו בעזארגען דעם עולם מיט קליידער? מיט וואס איז דאס ברויט און קליידער ערגער

פאר וואסער? א מענש דארף דאס אזוי וויא דאס. אזוי צאפט דיא קאמפאניע אוים דיא בלוט.... ניין, זיי צאפען צוויי מאל; דעם אר־בייטער צאפען זיי אין פאבריק און דעם זעלבען ארבייטער צאפען זיי ווידער, ווען ער קומט קויפען דיא סחורה. אט זעהט מען דאך; דער עלעווייטעד צאהלט אזעלכע צרה'דיגע ווידזשעם דיא קאנ־דוקטארען. און אז א קאנדוקטאר וויל פאהרען איבער דעם עלעוויי־טעד, ניט ווען ער ארבייט, מוז ער אויך צאהלען 5 סענט. איבערן בריק אבער לאזט מען אלעמען אומזיסט, און דיא וועכטער פון בריק, האט רפאל געהערט, נעהמען העכער וויא צוואנציג טאלער א וואך.

דא זיינען רפאל'ס געדאנקען איבערגעשלאגען געווארען.

אין א פאאר טעג ארום האט זיין מוח זיך פארטראכט וויא קונציג דיא פאסטען זיינען צוגעריכט. אזוי פיעל מיליאנען בריעף געהען אין טויזענדער פערשיעדענע ערטער — דער אהער, דער אהין, און יעדער בריעף קומט אן אויפ'ן ריכטיגען פלאץ און אזוי גיך. היינט וויא וואלוועל! פאר 2 סענט געהט א בריעף אוים גאנץ אמעריקא און, אויב ער טרעפט ניט דעם מענשען, קומט ער צוריק אין האנד אריין. דאס איז געשעפט!.... יע, אבער קהל איז דער בעל הבית איבער דעם דאזיגען גרויסען געשעפט....

עס איז נאך א נס כלעבען! אז ניט, וואלט א סטעמפ געקאסט אפשר פינף סענט. דיא קאמפאניע וואלט דאך ניט מיינען קיין מצות. א קאמפאני מיינט ניט מעהר וויא פראפיט. קהל אבער דארף ניט פערדיענען אן דעם קאסטימער.... א שעהנע מעשה! ווער איז קהל? אלע קאסטימער אין איינעם — אט דאס איז קהל! קהל איז דער בעל הבית איבער דיא פאסט, און קהל שיקט דיא בריעף; היינט וויא קען דאס פערדיענען קהל אן קהל — אן זיך אליין? יע, היינט נעהמען דיא בריעף־טרעגער פיינע ווידזשעם — ביי צוואנציג דאלאר פאר 8 שטונדען ארבייט! עס וואלט געווען אין דיא הענד פון א קאמפאניע, וואלטען דיא טרעגער בעקומען אפשר פיער אדער פינף דאלאר א וואך... נור אמת, ווער זיינען דיא טרע־גער — ניט קהל, וואס? אט דאס איז א געשעפט! דער בעל הבית איז קהל, דיא ארבייטער קהל און דיא קאסטימער אויך קהל — אלץ

קהל און דער געשעפט איינער אויף גאַנץ אמעריקא — ניט קיין רייסעריי, ניט קיין איינשלינגענעס. אַט אַזוי האָט מען בעדאַרפט איינסטראָיען אַלע געשעפטן. אַלע פאַבריקען, אַלע קראָמען, אַלע באַהנען, אַלע טעלעגראַפען, אַלץ זאָל זיין פאַר גאַנץ אמעריקא און זאָל געהערען צו קהל. און קהל זאָל אליין אַרבייטען דערביי און אליין זיין דיא קאַסטימער. בלייבט דאָך אַבער דיא קשיא — וואו נעהמט קהל אַזוי פיעל געלד?

איין מאָל האַט זיך רפאל פאַרטראַכט וועגען דיא גרויסע, ריעזיגע קעסלען פון דיא גאַז־קאָמפּאַניעס. וויא אַזוי מאַכט מען גאַז־בעלייכטונג? וויא אַזוי קומט דאַס אריין אין דעם קעסעל און דערנאָך פון דעם קעסעל דורך רורעס און רורקעס אונטער דער ערד איבערן גאַנצען שטאָדט אין דיא טויזענדער הייזער אריין?

ער האַט אַבער באַלד זיך פערגעסען אָן דער פראַגע וויא אַזוי דאַס אַלץ איז צוגעריכט און האָט זיך פאַרטיעפט אין אַ פראַגע, וועלכע האַט איהם אינטערעסירט פיעל מעהר וויא דאַס. דיא גאַז געהט פון גרויסע קעסלען דורך רורעס און רורקעס דורך דער ערד אין דיא אַלע הייזער פון שטאָדט. דאַס איז דאָך פונקט וויא דיא וואַסער, כלעבען! נו, איז דאַס אויך אַ קהל׳שער ביזנעס, וויא דיא וואַסער?

ניין! ער ווייס גאַנץ גוט, אַז דיא גאַז (גאַז) בעלאַנגט צו אַ פּריוואַט קאָמפּאַניע, וועלכע שינדט דיא הויט ביי יעדען קאַסטי־מער...

דעם אַטהעם פערכאַפּט אַזש ביי רפאל׳ן פון אַ קשיא, וועלכע פאַלט איהם אריין אין קאָפּ: סטייטש, עס איז דאָך כמעט דיא זעלבע זאַך! דאַס געהט איבערן גאַנצען שטאָדט דורך רורעס אונ־טער דער ערד, און דאַס געהט איבער׳ן גאַנצען שטאָדט דורך רורעס אונטער דער ערד; אָהן דעם קען קיינער ניט אויסקומען און אָהן דעם קען קיינער ניט אויסקומען, — מעהר ניט וואַס דאַס איז צום טרינקען און דאַס — צו בעלייכטען; וואַס איז דיא נפקה מינא? אבי מען דאַרף דאַס נויטיג האַבען. היינט פאַרוואַס האַלט דיא וואַסער קהל, און דיא גאַז ליעגט אין דיא הענט פון פּריוואַט־מעני־

שען, פון בלוט־צאפּערם? וואו איז דער יושר? וואו איז דער שכל? גוואלט, וואו איז דער יושר?...

רפאל האט פראַסט געציטערט פון א געמישטען צאָרן און שפּאָט, פון א צופּענדען, ברענענדען געפיהל פון אונרעכט און דומהייט.

און וויעדער שרייען זיין מח און זיין הארץ אוים: דיא גאז־פעקטאָרים האבען בעדאַרפט זיין קהל'שע; דיא קליידער־פאבריקען קהל'שע, דיא באהנען קהל'שע, דיא אייזען־פאבריקען דיא צוקער־פאבריקען — אלץ, אלץ, אלץ האט בעדארפט זיין קהל'שע!...

און וויעדער שטעלט זיך איהם אין וועג דיא פראגע: וואו וואָלט דאס קהל נעהמען אזוי פיעל געלד אויף אלץ?

אבער עפּעס פיהלט ער, אז דיזע פראגע איז שוין ניט אזא „דארבע קשיא" וויא בשעת ער פלעגט זיך פרעגען: „וואו וואָלטען דיא ארבייטער גענומען געלד — אויף אלץ אליין איינצוסטראָיען? פון אנפאנג האט ער נאך אליין ניט פערשטאנען פאר וואס עס איז א גרויסע נפקה מינא צווישען „אלע ארבייטער" און „קהל". אבער ביסלעכווייז איז דאס איהם קלאָהר געוואָרען.

אויף דערויף איז דאָך דאס קהל! — זאָגט ער צו זיך אליין — ניט אומזיסט זאָגט מען א ווערטעל, אז „קיין ארים קהל איז ניטאָ". אָט האט דאָך קהל דיא וואסער־פעקטאָרים, און דיא פּאָסט־אָפיסעס און דיא סקוהלס, און מאלע וואס! אה, ביי קהל איז קיין „ניטאָ" ניטאָ. אָט ארבייטער זיינען קבצנים...

נור אמת, ווען אלץ וואָלט בעלאַנגט צו קהל וואָלט דאָך יעדער מענש געוועזן אן ארבייטער. יע, אבער א בעל הבית אויך!... אי אן ארבייטער אי א בעל הבית...

און רפאל שפּרינגט אזש פאר בעגייסטערונג פון דעם זיעג וואָס ער האָט געהאט: א פעסטונג איינגענומען, א וואנט דורכגעבראָכען, — דיא וואנט, וואס האט איהם פארצאמט דיא וועג פון דער טורמע...

10.

רפאל גיט אַן אדוואָקאַט האַנד־געלד.

רפאל האט ניט גערוהט. וויא א הוהן וואס דארף לייגען אַן איי האט ער זיך ארומגעטראָגען מיט זיין פּלאַן. שטונדען־ווייז פלעגט ער ביינאכט אפליגען אין בעט מיט אָפענע אויגען, אלץ קלערענדיג, טראַכטענדיג. ביי'ן עסען פלעגט ער אָפּט זיך אבשטעלען מיט א ביסען אין מויל און זיצען און קוקען אויפ'ן וואנט; געהענדיג אהיים, פלעגט ער אמאָל פערקריכען עטליכע איבעריגע גאַסען; אין פעקטאָרי האט ער שוין אמאָל צעהן שיער א פּאָאר פינגער ויך ניט אָבגעשניטען ביי דעם מאשין, וויא מאיר'קע, — אלץ צוליעב דעם פלאַן, וואָס איז איהם פון זינען ניט ארויס, און וואָס ווייטער ער האָט גע־טראכט, האָט ער אלץ וויינינגער געדולד געהאַט צו דער וועלט. וואָס פאר א נאַראָנים!—פלעגט ער אין זיין הארצען אָפּט אויסשרייען — א וועלט מיט נאראָנים! מען האט דאָך געקענט אזוי גליקליך זיין, עס וואָלט דאָך געקענט זיין א וועלט פון לויטער גבירים....

אזא קליינינקייט פערשטעהט מען ניט... און אזעלכע חכמים, אזעלכע קונציגע זאכען, אזא בריה'שקייט בעווייזט מען! טעלעגראפען איבער דעם גרויסען ים, אייזענבאהנען איבער דער־גאנצער וועלט, און אזא גרינגע זאך, דאכט זיך — א קינד האט דאס געקענט פערשטעהן — און דאָך פערשטעהט קיינער ניט, און דיא נאראָנים ארבייטען פאר פרעמדע און ווערען אויסגעריסען, און מען רייסט זיך און מען בייסט זיך, און אפילו דער גביר האט אויך קיין הנאה ניט פון לעבען: קנאה, שנאה, אין א לעפעל וואסער וואָלט איינער דעם אנדערן דערטרונקען...

ווען רפאל פלעגט זיך טרעפען מיט א בילד פון אונגעוועהנ־ליכע עלענד — אן ארבייטער פאמיליע אויפ'ן גאס, ארויסגעווארפען פון דער דירה, אדער אן אלטען קראנקען בעטלער, — פלעגט איהם צוערשט פערקוועטשען דאס הארץ און גלייך נאך דעם פלעגט ער ווערען אין כעס אויף דיא גאנצע וועלט. און אפט פלעגט ער דערביי פשוט צוזאמענדריקען דיא פויסט און פערקריצען דיא ציין — גוואלט, ס'ארא פלעקער! ס'ארא וועלט מיט גולמים!...

וויא קומט מען אבער צו מיט זיין פלאן צו דער גאנצער וועלט? אן קהל ווענדעט זיך אלץ. אז קהל וואלט איהם אויסגעהערט, וואלט מען אלץ איינגעפיהרט אין איינע עטליכע חדשים... וויא קומט מען אבער צו צו קהל?

וויא אזוי קהל וואלט איינגעפיהרט דיא פאבריקען מיט אלע געשעפטען נאך זיין פלאן נאך — וואו קהל וואלט פארט נעהמען אזוי פיעל געלד, דאס איז רפאל'ן אפילו אין זינען ניט אריינגעפא־לען זיך צו פרעגען. קהל קען אלץ טהאן, פאר קהל איז קיין זאך ניט אונמעגליך — און א סוף!... וויא ליעב רפאל האט ניט געהאט אלץ איבערצוקלעהרען, וואס פאר א גרויסער בעלן ער איז ניט גע־ווען אויף אלץ צו פרעגען קשיות — דער ווארט „קהל" האט עפעס אזוי וויא פער'כשופ'ט זיין מוח און קיינע קשיות האבען שוין קיין שליטה ניט געהאט צו איהם.

הקצור — ווען קהל זאל נאר דערהערען זיין פלאן, וועט קהל שוין גלייך כאפען און טהאן אלץ וואס מען דארף.

וויא קומט מען צו צו קהל?

רפאל האט געהערט, אז דער פארמען פון זיין שאפ האט אויסגעקלערט עפעס א נייעם מין צוזאמענגעלייגטע בעט, און האט אויף דעם ארויסגענומען א פעטענט אין וואשינגטאן. רפאל האט שוין לאנג געוואוסט פון פעטענטס. עס איז איהם אבער קיין מאל אין זינען ניט געלעגען. דיזען מאל אבער איז דאס איהם אריין אין מוח. סטייטש, א פעטענט! א פעטענט נעהמט מען ארויס אין וואשינגטאן — ביי קהל. יעדער, וואס קלערט עפעס אויס א נייעס, ווענדעט זיך מיט דעם צו קהל. הייגט א פשיטה שוין ער מיט זיין

נייעס !... ווען מען וועט קהל נאך אזוי אויפכאפען וויא איהם מיט זיין נייעס — דאס איז דאך פאר קהל א גליק, טאקי אן אמת'ער גליק!

וויא קומט מען אבער צו צו קהל נאך א פעטענט? דורך א לאיער! און דער פרעזידענט פון רפאל'ס לאדזש נאראיעט איהם א לאיער.

דער לאיער איז געוועזן פון דעם מין, וואס איהר קענט בלויז געפינען אויפ'ן גאס לעבען א פאליציי־געריכט. דארטען איז דאס רוב זייער קאנטאר אויך. ווארים אלע זייערע קליענטען שארען זיך צו דיא פאליסלייט גופא. ווען א פאליסמאן, למשל, טשעפעט זיך צו צו א פעדלער און שלעפט איהם אין געריכט, רעקאמענדירט דער פאליסמאן אליין זיין ארעסטאנט צו זיין לאיער; און דער פאליסמאן ווערט פון א מקטרג גאר א מלאך מליץ און דער לאיער איז אזא בריה, אז ער געווינט אימער דעם „פראצעס", ביידע מאכען א פאר דאלאר פון דעם עסק, און דער ארעסטאנט איז פריי, און אלע דריי זיינען צופרידען. אזוי ווי אויף אזא מין קונציגע יוריספרודענץ איז קיין פראפעסאר ניט קיין בריה, שטאמען דיא לאיערס פון דעם דאזיגען מין ניט פון קיין אוניווערסיטעט. זייער שטודיום מאכען זיי דורך ביי דיא „באר"*) פון א פאליטישען'ס שיינק און און ווערן דאן צוגעלאזען צו די „באר" פון פאליציי־געריכט. די ביי־דע־ערליי בארס געפינען זיך דאס רוב איינע נעגען דיא אנדערע—עס זאל לייכטער זיין פאר דיא סטודענטען צו פארבינדען טהעאריע מיט פראקטיקע — אזוי וויא צו א מעדיצין - שוהלע איז צוגע־מאכט א האספיטאל, למשל.

הקצור, רפאל האט בשתיקה פון דער ווייב אבגעריסען פון זיינע פארדיענסטען, געשפארט פון זיינע הוצאות, האט זיך ניט פארגונען צו געהן אין באד, צו קויפען אן עליה, צו נעהמען א

---

*) „באר" הייסט אויף ענגליש אן אבצאהמונג; עס גייט אי אויף דיא סטאיקע פון א שיינק אי אויף דעם ארט וואו אדוואקאטען, שטעהען און טענה'ען פאר'ן געריכט. „צוגעלאזען ווערען צו דער באר" הייסט אנערקענט ווערען אלס אדוואקאט.

„העך קאַט“, האָט וויא עס איז צונויפגעקליבען צעהן דאָלאַר און איז מיט דעם פרעזידענט פון זיין לאָדזש, אוועק צום לאָיער פון עסעקס סטריט, לעבען פּאָליציי געריכט.

דעם פרעזידענט האָט ער געזאָגט א ליגען, אז ער דארף דעם לאָיער אָנפרעגען װעגען א גוטען פריינד װאָס א מיידעל וויל „אויפנעהמען“ פאר „בריטש אָוו פּראָמיס“.

הקיצור מען איז אריין אין שיינק, געמאכט א שנאַפּס אויף רפאל׳ס חשבון; דער לאָיער האָט דעם פרעזידענט מיט א װאונק משלח געווען און האָט מיט רפאל׳ען זיך געזעצט אין א ווינקעלע ביי א טישעל.

דער לאָיער האָט גערעדט ניויאָרקער „קאַלוואריער דייטש“ מיט יענקישע „ר“ען. רפאל האָט זיך דעריבער פאר איהם ווייניג געשעהמט און האָט אָנגעפאנגען.

— איך וויל קיינער זאָל ניט וויסען, מיסטער לאָיער.

— דהאַט׳ס אָלל־רייט! — האָט דער מיסטער לאָיער א קריי געטאָן פארבייסענדיג מיט א כזית טשואינג טאַבעקאָ.

איך האָב מיסטער יוויי׳ן געזאָגט, אז איך האָב צו ריידען מיט אייך װעגען א לאַנדסמאַן, וואָס א מיידעל וויל אויפנעהמען.

דער לאָיער האָט אָנגעשטעלט א פּאָר קיילעכדיגע אויגען, און האָט אזא פילאָזאָפישען קיי געגעבען זיין טאבאַק, אז זיין מויל איז אויך געוואָרען קיילעכדיג — וויא א 10־סענטיגער, און צוזאמען איז פון זיינע אויגען און מויל בעת מעשה געוואָרען וויא דיא דריי קוילען וואָס הייגנען איבער אן אמעריקאַנער לאָמבארד.

— אין אמת׳ען וויל איך נאָר ארויסנעהמען א פּעטענט.

דער מיסטער לאָיער האָט א קלעהר געטהאָן, וויא ביי רפאל׳ען אוועקצוגנב׳ענען דעם פּעטענט.

— וואָס פאר א פּעטענט? — האָט ער געפרעגט, אויסשפּייענדיג דעם פראגע צייכען אויף׳ן פלאָר מיט טשואינג טאַבעקאָ זאפט.

דאָ האָט רפאל זיך אוועקגעלאָזען אין דיא ווייטע דרכים און האָט גענומען איהם בעווייזען וויא שלעכט און וויא נאַריש דיא וועלט פיהרט זיך. ער האָט גע'טענה'ט, אז דיא ארבייטער זיינען געצוואונגען צו רייסען קריעה פאר פוסט־און־פּאסניקעס, בלויז ווייל זיי האָבען ניט קיין פאבריקען מיט מאשינען מיט מאטעריא־לען; אז אלעמען לעבט זיך שלעכט — אפילו דעם רייכען אויך — ווייל מען רייסט זיך נור און מען בייסט זיך; אז ער, רפאל, האָט א פלאַן דיא וועלט גליקליך צו מאכען: עס זאָלען ניט זיין ניט קיין אָרימע, ניט קיין ליידיג־גייער, וואָס באָדען זיך אין וואוילטאָג אויף דעם ארבייטער'ס חשבון.

— זאָל קהל אלע פאר־יקען אליין האלטען, — אלע פאבריקען מיט אלע קראָמען, מיט, מיט אלע געשעפטען! האָט זיך רפאל צוקאָכט.

דער לאָיער האָט ביי זיך אין מוח שוין לאנג רפאל'ען מכבד געוועזען מיט א „דעם פול". און האָט זיך שוין לאנג פארקלעהרט וועגען וויכטיגערע זאכען, און ביי דיא דאָזיגע ווערטער רפאל'ס האָט ער שוין אין געדאנקען געהאלטען ביי דעם וועט, וואָס ער האָט נעכטען פארלאָרען ביי דיא רייסעס, און האָט דיא צרות פערביסען מיט א נייעם כזית טאבאק.

על כל פנים, רפאל האָט גע'טענה'ט; דער לאָיער האָט מיט'ן מוח געוועזט און געוועזט, און מיט'ן מויל געקייט און גע־קייט. פון רפאל'ס טענות האָט ער בלויז געהערט עטליכע הונ־דערט ווערטער פון אָנהויב. עס איז אָבער גענוג געוועזן. ניט אומ־זיסט איז ער דאָך א געשטודירטער.

ווען רפאל האָט געענדיגט און האָט אויסגעשטעלט א פּאָר בליסצעדיגע אויגען, ערוואַרטענדיג אז דער לאָיער וועט נאָר ארויס פון דיא כלים פון זיין פלאַן, האָט יענער א שפּיי געטהאָן מיט גע־לע גרוים וויא א גילדערנער צעהן־דאָלאר שטיק, און האָט גע־זאָגט:

— אָלל־רייט, אין דריי טעג האָט איהר א פּעטענט פון וואשינגטאָן. צוליעב מיסטער ליוויי וועל איך טשארדזשען ניט מעהר וויא פינף און צוואנציג דאָלאר.

רפאל האָט אָבגעלעבט, און איז גלייך וויא א טויטער גע־בליבען, וואָס ער האָט בלויז צעהן דאָלאר. עס האָט אָבער ניט אויסגעמאכט. אויף דערויף איז דאָך דער לאָיער געווען פון דיא רחמנים בני רחמנים. ער האָט „דערוויילע“ צוגענומען דיא צעהן און האָט רפאל׳ען געזאָגט אז עס וועט שוין זיין „אָלל־רייט“, — ער דארף בלויז דיא איבעריגע פופצעהן ברענגען וואָס גיכער, ווייל צוואנציג דאָלאר דארף איהם אליין קאָסטען.

.11

רפאל בעט דאָס וואָרט.

רפאל האָט פון זיך געשפּאַרט, דיא הויט געריסען, זיך פאַר־פּלאָנטערט אין אַ נעץ פון ליגענס פאר דיא ווייב, זיך געקריעגט און געשאָלטען מיט איהר, בשתיקה אַוועקגעשלעפּט אין פּאַן שאַפּ אַ פּאָר זאַכען פון שטוב און — געטראָגען צום לאַיער. פון דיא דריי טעג איז געוואָרען דריי מאָנאַטען, פון דיא פינף און צוואַנ־ציג דאָלאר — העכער וויא אַכציג, און פון פּעטענט נאָך קיין סמן ניט. עס איז אָבער געקומען דער סוף, רפאל האָט פארלאָרען זיין פּלאַץ; עס איז ניט געוועזען פון וואָס צו שפּאָרען, — וואָס צו טראָגען דעם לאַיער. דעם לאַיער האָט געפעהלט נאָך איינע צעהן דאָלאר אין סיטי האָלל צו בעצאָהלען, אַזוי האָט דער לאַיער גע־זאָגט. — וואָס פאר אַ סמיכת הפרשה אַ פּעטענט האָט מיט'ן כיטי האָלל*) איז אַן אַנדער קשיה — אַבי אָהן דיא צעהן דאָלאר קען רפאל ניט האָבען זיין פּעטענט, כאָטש צוריים זיך. און רפאל האָט זיך טאַקע שיער צוריסען, און קיין פּעטענט איז אַלץ ניט געוועזען. דער לאַיער האָט אָבער געהאַט געדולד צו וואַרטען, — און אַזוי איז רפאל צו איהם געגאַנגען און געגאַנגען. אַלץ האָט דאָך אָבער אַ שיעור; האָט דעם לאַיער'ס געדולד אויך זיך מיישב גע־וועזען און גענומען אַ שיעור; און דער לאַיער האָט איין פריהמאָרגען גענומען רפאל'ען און איהם ארויסגעשטופּט פון שיינק אַנטקעגען דיא קאָורט הויז.

---

*) פּעטענטס ווערען ארויסגענומען ביי דער רעגיערונג פון'ם גאַנצען לאַנד, אין וואַשינגטאָן.

רפאל האָט זיך צואווײנט וויא אַ קלײן קינד, דערנאָך איז ער געוואָרען אַזוי מלא רציחה, אַז ער האָט שוין געוואָלט לויפען צו אַן אַנדער לאָיער זיך משפּט'ען מיט דעם ערשטען. ווען ער וואָלט געהאַט אַ פינף־דאָלאַרדיגע, וואָלט ער אפשר דאס אַזוי אַריינגע־בראַכט. אָבער אַזוי וויא נאָט שמייכט ניט מיט צוויי ביישטען, האָט רפאל אפילו קיין פינף סענט אויך ניט געהאַט.

און אַזוי איז דאס געבליבען.

אין שטוב איז געוואָרען אַ גיהנם. רפאל פלעגט אָפט מוזען אַנטלויפען פון שרה גיטעל'ס קללות. וואוהין דיא עטליכע דאָלאַר זיינען ביי איהם אַוועק, האָט זיא קלאָהר ניט געוואוסט. ער האָט איהר שוין אפילו יע אויסגעזאָגט, אַז ער האָט אויסגעקלעהרט אַ מאַשין און אַז זיי וועלען רייך ווערען; אָבער אַזוי וויא רייך זיינען זיי אַלץ ניט געוואָרען און קיין ארבייט איז אויך ניט געווען, איז געווען גרויסע צרות.

— נאָט וויים וואו ער האָט פארהולטעוועט מיינע שווער־פאַרהאָרעוועטע פאָר דאָלאַר — פלעגט זי זיך אָפט צו מענה־לשון'ען — דער שווארץ יאָהר וויים וואָס פאַר אַ ליובאָווניצע דוא האָסט ערגעץ־וואו. אַ בראַנד, אַ פינסטערע היץ־קריינק, אַ אַ אַ געשוואָלענע חלי רע וואָלט נעהמען דיר מיט דיין געשטופּעלטע פערזעהענים אין איינעם, וואָלט איך אַזוי ניט פערשווארצט געוואָרען אויף דער וועלט.

פון וואַנען שרה גיטעל האָט געוואוסט, אַז רפאל'ס ליובאָווני־צע איז געווען אַ געשטופּעלטע, איז קיין קשיה ניט. ווען זיא פלעגט זיך צולאָזען מיט איהר צונג, פלעגט אויף איהר אַרויף אַ מין רוח נבואה, און זיא האָט טאַקע אַזוי וויא פאַר איהרע אויגען געזעהען אַ געשטופּעלטע ליובאָווניצע.

— ער שווייגט גאָר! שווייגען זאָלסטו שוין אויפ'ן טהרה ברעט, כ'לעבען.....

און דאָ פלעגט דער שטורעם, נאָך דיא פּאָר מינוטען שטי־לעס וועטער, זיך צובושעווען מיט דאָפּעלטע האסט און עס פלעגט זיין אַן עק וועלט, ביז רפאל פלעגט זיך ראטעווען פון דעם שרעק־

ליכען געװיטער מיט דעם װאָס ער פּלעגט ארויסלויפען פון שטוב מיט דיא הענד פארמאכענדיג דיא אויערען.

װען ער איז איין מאָל אזוי ארויסגעלאָפען און האָט זיך שוין ביי א האלבע שעה ארומגעשלעפּט איבער דיא גאסען, האָט מען איהם ביי א קאָרנער דערלאנגט א אידישען הענד־בילל. רפאל האָט צוגענומען און האָט געלייענט.

ארבייטער! ארבייטער!

װילט איהר װיסען

פאר װאָס איך איז אזוי שלעכט,

װיא אייער לאגע צו פערבעסערען און װיא

דיא װעלט צו מאכען פאר א גן עדן התחתון?

קומט.........

װייטער איז געשטאנען װאו און װען מען זאָל קומען, און דער נאָמען פון דעם רעדנער.

איהר קענט שוין אליין זיך פאָרשטעלען, װאָס רפאל האָט געפיהלט איבערלעזענדיג דעם הענד־בילל. מיט א פלאמענדען פנים, מיט א האסטיג שלאָגענדע הארץ, האָט ער איהם איבערגעלייענט א מאָל צעהן. ער האָט פארגעסען אָן שרה גיטל'ען מיט איהרע קללות מיט דעם אָנבייסען. װאָס ער האָט געלאָזט ניט אָנגעהויבען. זיין גאנצע נשמה און זיין גאנצער גוף, דאכט זיך, זיינען אריין אין דיא גרויסע װערטער פון דעם הענד־בילל.

דער מיטינג װעט אָבער זיין ערשט שבת־צו־נאכט און דאָ איז נאָך ערשט דאָנערשטאג. רפאל װאָלט, דאכט זיך, צעהן יאָהר פון זיין לעבען געשאָנקען מען זאָל דיא פּאָר טעג פון דער װעלט צונעהמען. אזוי װיא א גרויסער שטיין, װאָס פארצאמט א דורשטי־גען זיא װעג צו א ברונען מיט פרישע װאסער, האָבען איהם דיא פּאָר טעג אויסגעװיזען. ער װאָלט איך װיים ניט װאָס געטהאָן דעם שטיין אװעקצוקייקלען.

ער האָט געציילט דיא שטונדען. שבת איז ער אויפגעשטאנען פריהער װיא געװעהנליך, און װען ער האָט אויפגעעפענט דיא אויגען, איז זיין ערשטער געדאנק געװען: שוין שבת.... היינט ביי נאכט.... א גאנצען טאָג האָט ער געהאלטען אין איין קוקען

אויפ'ן זייגער, איז עפּעס געוואָרען זעהר גוט צו זיין שרה גיטל'ען און האָט.איהר געהאָלפען אין שטוב נאָך איידער זיא האָט געבעטען.

און זיין מוח האָט געארבייט אָהן א שיעור. וועד זיינען דאָך דיא וואָס מאַכען דעם מיטינג? וואָס פאר אן עצה האָבען זיי צו מאַכען דיא וועלט פאר א גן עדן? האָבען זיי אויך אזא פּלאַן וויא ער? אָדער, א קשיה אויף א מעשה, טאָמער מיינט מען דאָ גאָר געלד אויסצונאַרען?.... (דער לאַיער האָט איהם אזוי אָנגעלערענט, אז ביי יעדע זאַך פלעגט איהם ארויפקומען אויפ'ן זינען אָט דיא דאָזיגע קשיה); נאָר ניט איהם, רפאל'ען, וועט מען שוין איצט בעשווינדלען... און טאָמער איז דאס טאַקע ראיעל, — וועט ער זיך אויסריידען זיין הארץ, וועלען אלע צו איהם צושטיין, און מען וועט איהם העלפען צוקומען אין וואשינגטאָן נאָך א פּעטענט.......*)

דער מיטינג איז געווען אנאָנסירט אויף אכט אוהר. אָבער זיעבען אוהר איז שוין רפאל אומגעגאנגען איבער'ן סייד וואָק הין און צוריק לעבען דעם האָלל.

הקצור, ער איז שוין אינעווייניג. אין דעם זאל איז געווען א פּלאַטפאָרמע, בעצויגען מיט קארפּעט. אין א ווינקעל איז געשטאַנען אַן ארון קודש, וואָרים אויף שבת אין דער פריה איז דער זעלבער צימער געווען פארדונגען צו דיא עמיגראנטען פון א געוויסע ליטווישע שטאָדט אויף א שוהל. אויף דיא ווענט זיינען געהאנגען שעהן אויסגעשריבענע קאָפּיעס פון דיא טשארטערס פון

---

*) ווען היינטיגע צייטען וואָלט רפאל געקומען פון רוסלאנד, וואָלט ער, נאַטירליך, שוין געוואוסט נאָך פון דער היים, וואָס אזעלכע מיטינגען בעדייטען; אַ חוץ דעם זיינען אזעלכע פערזאמלונגען איצט אין אמעריקאַ גופא צווישען דיא אידישע עמיגראנטען שוין אַזוי גוט בעקאַנט, אז אַ קינד וויים וואָס דאָס איז. אָבער ווען רפאל איז געקומען אין אמעריקאַ, איז נאָך קיין „בונד" אויף דער וועלט ניט געווען, און אין אמעריקאַ איז דיא סאָציאַליסטישע בעוועגונג ביי אונזערע אידען נאָך געווען אַ נייע זאַך, הגם זיא איז שוין געווען גאנץ שטאַרק.

עטליכע פערשידענע לאַדזשען, וועלכע האָבען אין דעם זעלבען צימער אָבגעהאַלטען זייערע מיטינגען — יערע לאַדזש אין אן אַנ־דער אבענד.

רפאל איז געקומען, ווען דער זאל, אין וועלכען עס איז געוועזן פלאַץ פאר עטליכע הונדערט פערזאָן, איז נאָך געוועזן פוסט. בלויז זעקס מענשען זיינען דאָרט געוועזן. צוויי יונגע לייט זיינען געזע־סען אויף דיא סאַמע ערשטע באַנק; דיעזע זיינען שוין געוועזן א ביסעל געניט אויף דיא מיטינגס, און זיי זיינען געקומען פריה אום צו פארכאַפּען דיא בעסטע ערטער. אנדערע צוויי — א יונגער מאַן און א מיידעל, האָבען זיך געזעצט אין א ווינקעל, אום צו קענען אי גוט הערען, אי אונגעשטערט ריידען צווישען זיך, איי־דער רעדנער וועט אָנפאַנגען זיין רעדע. דיא דריטע פּאָר וויע־דער — צוויי יונגע לייט — זיינען געשטאַנען אָנגעשפּאַרט לעבען טיר און גערעדט און געלאכט אין דער הויך מיט פרייע מינעם. דאס זיינען געוועזן שוין גאָר געניטע מענשען אויף דיעזע מיטינ־גען; זיי האָבען זיך געפיהלט וויא ביי זיך אין דער היים. און ווען עס זיינען אריינגעקומען נאָך און נאָך מענשען, האָבען איינינע פון זיי זיך בעגריסט מיט דיעזע צוויי, אָדער זאָגאר צוגעשטאַנען צו זיי, ביז עס איז געוואָרען א גאַנצע קופּקעלע. באלד איז אין אן אנדער טהייל פון דעם זאאל געוואָרען אן אנדער קופּקעלע אזעל־כע, — א דריטע קופּקעלע און א פערטע.

רפאל האָט זיך דאָ געפיהלט אזוי פרעמד און שעמעוודיג, אז ער האָט אפילו ניט געסמייעט צו זעצען זיך נעהנטער צו דער פּלאַטפאָרמע. ער האָט זיך אוועקגעזעצט לעבען טיהר אויף א באַנק, וועלכע איז נאָך געוועזן אין גאנצען ליידיג. איינינע פון דיא, וואָס זיינען געקומען צום מיטינג, האָבען אויסגעזעהען וויא געשטודירטע בעל־הבית׳ישע קינדער פון דער היים; אנדערע האָבען אויף איהם געמאַכט אן איינדרוק אלס בעל־מלאכות, אָבער דאָך ניט קיין פּראָסטע מענשען, ניט פון זיין סאָרט. און אלע האָבען זיי אויף איהם ארויפגעוואָרפען אן אונגעוועהנליכע בושה. ער איז געזעסען און געקוקט און דיא קלענסטע זאך האָט איהם אויסגעוויזען זאָנדערבאר אינטערעסאנט, און זאָנדערבאר וויכטיג.

א פּאָר פון דיא וואָס זיינען געשטאַנען און געלאַכט, האָבען אַ קוק געריהאָן אויפ'ן זייגער און האָבען גענומען ארומפּאַדען: צוזאַמענ־רוקען איינינגע ביינק, כדי עס זאָל זיין מעהר פּלאַץ, אריינברייננגען אַ פּלאַש וואַסער מיט אַ גלאָז, וועלכע מען האָט אוועקגעשטעלט אויף אַ שמאָלען מין שטענדער מיט אַ מירמעל־שטיינערנע ברעטעל, אויף דער פּלאַטפּאָרמע. רפאל קוקט מיט אָן אָפענע מויל, אַזוי וויא ער וואָלט דאָס אַלץ נאָך קיין מאָל ניט געזעהען, הגם זיין איינענע „שוהל" איז אויך אין אַזאַ זאַאַל און זיין לאָרזש אין אַן אַנדערען אַזעלכען.

דער מיטינג האָט זיך אָנגעפאַנגען מעהר וויא אָנדערהאַלב שעה שפּעטער וויא עס איז געווען אַנאָנסירט. דער זאַאַל איז געווען נישקשה'דיג געפּאַקט.

עס ווערט שטיל און ביי רפאל'ען קלאַפּט דאָס האַרץ. מען שטעלט פאָר דעם פּאָרזיצענדען און דער עולם אַפּלאָדירט, און רפאל'ס האַרץ זעצט נאָך האַסטיגער; עס ווערט טויט שטילל. עס הערט זיך בלויז וויא דער רעדנער גיסט אָן אַ גלאָז וואַסער פון פלאַש.

אַלע אויגען זיינען אָנגעשטעלט אויף דעם רעדנער. רפאל'ס האַרץ קלאַפּט האַסטיגער, האַסטיגער. דער רעדנער פאַנגט אָן, רפאל טרינקט זיין יעדען וואָרט.

דיא רעדע איז געווען אַן ערקלעהרונג וויא אַזוי דער קאַפּי־טאַליסט פּאַרדיענט אָן דעם ארבייטער. זיא איז אייגענטליך גע־ווען ניט נאָר פאַר אָנפאַנגער און, וויא עס טרעפט אָפט, האָט זיא ניט אין גאַנצען געשטימט מיט דעם הענד־בילל. דיא צוהערער זיינען אָבער, וויא רפאל האָט געקענט זעהען, דאָס רוב שוין גע־ווען בעקאַנט מיט דעם ענין, און פיעלע האָבען אַלע ווייל צוגע־שאָקעלט מיט דיא קעפּ, און אַ מאָל אויך מיט התלהבות אַפּלאָדירט, הגם אין איינינגע ערטער זיינען פאָרעלעך זיך געזעסען און זיך רוהיג געשושקעט, אַזוי וויא ניט זיי מיינט מען דאָס.

רפאל האָט ניט אַלץ פערשטאַנען. פיעלע ווערטער זיינען איהם אויסגעקומען וויא טערקיש. אָפט פלעגט זיך דער עולם שטאַרק צולאַכען פון אַ וויץ, און ניט אַלע מאָל פלעגט דעם וויץ

רפאל פערשטיין, הגם ער האָט ניט ווילענדיג מיטגעלאכט; און אנדערש מאָל פלעגען פיעלע זיך צולאכען און דער רעדנער אליין האָט משמעות געקוואָלען פון זיין אייגענעם וויץ. הגם רפאל האָט דאָ גוט פערשטאַנען און זיך געקלעהרט, אז עס איז גאָר ניט אזא געראָטענער וויץ; — און דער גאנצער גאנג פון דער רעדע האָט איהם געקלונגען זאָנדערבאר פרעמד. אין אלעמען האָט ער אָבער פערשטאַנען גאנץ גוט, אז דער רעדנער ווייזט אויף מיט א טיעפען שכל, וויא אזוי דיא קפּיטאליסטען בע׳גנב׳ענען דיא ארבייטער און דיא ארבייטער פארשטייען דאָס ניט. אָפט פלעגט דער רעדנער זיך אָבשטעלען צו שילדערען דעם עלענד פון דיא ארבייטער, און דאָס האָט רפאל׳ען אזוי גענומען פאר׳ן הארצען, אז א פּאָר מאָל איז איהם דערביי א קעלט אריבער איבערן לייב און איין מאָל האָבען אפילו טרערען אָנגעקוואָלען אין זיינע אויגען. ער וואָלט קענען וואָלט ער דעם רעדנער בשעת מעשה געפאלען אויף׳ן האלז און וויינענדיג געקושט. ווען דער רעדנער פלעגט עפּעס זאָגען, וואָס ער האָט ניט געקענט פארשטיין און וואָס אלע אנדערע האָבען יא פערשטאַנען, וויא ער האָט געזעהן פון זייערע אפּלאָדיסמענטען, פלעגט ער קוקען אויף דיא איבריגע מיט קנאה און בעווּיערען וואָס ער איז אזא „גראָבער יונג" וויא ער פלעגט זיך אליין אין געדאנקען רופען.

— איך האָב אייגענטליך נאָך א פּאָר פּונקטען צו בעריהרען, — האָט דער רעדנער צום שלוס געזאָגט, נאָך דעם וויא ער האָט ביי דעם פּאָרזיצענדען נעפרעגט דעם זייגער — איך האָב אָבער אזוי אויך שוין צו לאנג גערעדט, איך וועל דעריבער שליכען. פון אלץ וואָס איך האָב געזאָגט איז דייטליך, אז דיא ארבייטער קענען בלויז דאַן געניסען דיא פולע פרוכט פון זייער ארבייט, בלויז דאַן ווען זיי פארשפּאָרען צו געבען דעם קאַפּיטאליסט מעהר־ווערט, ווען זיי וועלען אוועקנעהמען דיא פּראָדוקציאָנס־מיטלען און זיי מאכען פאר זייער געמיינשאַפטליכע אייגענטהום, מיט אנדע־רע ווערטער: ווען פריוואט אייגענטום אין דיזע פּראָדוקציאָנס־מיט־לען וועט אָבגעשאפט ווערען, ווען עס וועט פערניכטעט ווערען

די לאַהן סיסטעם און די קאָנקורענץ און עס וועט געגרינדעט ווערן די סאָציאַליסטישע סיסטעם פון פרייהייט, גלייכהייט און ברידערליכקייט!

כמעט אַלע אַפּלאָדירען, און וויא רפאל האָט בעמערקט, אַפילו איין פּאַרעלע. וואָס האָט זיך נאָר געשושקעט דיא גאַנצע צייט. רפאל זיצט און קוקט מיט דיא אויגען עפּעס אַזוי וויא איינער ווען מען רייסט ביי איהם ארויס אַ גלאָז וואסער נאָך איידער ער האָט זיך אָנגעטרונקען.

דיא גאַנצע צייט האָט ער מיט אונגעדולד געוואַרט אויף דיא ערקלעהרונג וויא אַזוי מען קען מאַכען אַ גן עדן התחתון אויף דער וועלט: און ווען דער רעדנער האָט אָנגעהויבען: „דיא ארבייטער קענען בלויז דאַן געניסען דיא פולע פרוכט פון זייער ארבייט", האָט ער געמיינט אָט־אָט וועט שוין קומען דאס אויף וואָס ער וואַרט. צום סוף נאַדיר! עטליכע ווערטער. אי דאָס קען ער זיי ניט פאַרשטיין. עפּעס „ראָדוקציאָנס־מיטלען" „לאָהן סטעם" „צאַ־ליסטישע", „קאָנקערענץ"... אין פערלויף פון דער רעדע האָט ער דיעזע ווערטער שוין געהערט אַזוי אָפט, אַז ער קען זיי שוין איבער־זאָגען, אָבער וואָס דאָס בעדייט, האָט ער פריהער ניט געוואוסט און ווייס איצט אויך ניט.

— דער פּלאָר איז אָפען פאר דיסקוסיאָן! יעדער וואָס וויל זיך מעלדען צום וואָרט קען האָבען צעהן מינוטען רעדע צייט!
— האָט דער פּאָרזיצענדער אויסגערופען.

קיינער רופט זיך ניט אָפּ.

— אפשר איז ווער עס איז ניט איינפערשטאַנען מיט דעם וואָס דער רעדנער האָט געזאָגט, אפשר האָט איינער וואָס צו פרעגען — בעט זיך דער פּאָרזיצענדער.

אין האַלל זיצען עטליכע מיט רעדעס שוין אזש אין דיא העלזער. זיי ריהרען זיך אָבער ניט פון אָרט. יעדער וואַרט אַז אימיצער זאָל אָנהויבען. ווען איינער אָדוואַזשעט זיך צו ווערען דער „אימיצער", פּאַרשרייבען זיך דאָס רוב גלייך נאָך איהם אַ גאַנצער טוץ. אָבער אַזוי קען מען מיינען, אַז מען וועט מוזען גלייך צומאַכען דעם האַלל...

— שעמט זיך ניט, — רעדט דער פּאַרזיצענדער איין אום ניט אזוי גיך צו בלייבען אָהן אַ קנעלונג — מיר זיינען דאָ אַלע ארבייטער. דער וואָס האָט עפּעס צו פרעגען דאַרף זיך ניט שעהמען. דער רעדנער וועט אַלץ פערענטפערען — מעלדעט זיך ווער צום וואָרט?

רפאל'ס האַרץ קלאַפּט וויא מיט אַ האַמער. זיין פּנים ווערט אַפּגעגאָסען מיט פאַרב, און ער גערדיינקט אַליין ניט וויא אזוי עס איז געקומען דערצו, אַז ער איז ארויף אויף דער פּלאַטפאָרמע און דער פּאַרזיצענדער האָט אויסגערופען.

ביטטע אום אָרדנונג! מיסטער ראַדעצקי האָט דאָס וואָרט.

.12

רפאל בעקומט דונערס פון אפּלאָדיסמענטען.

ווען בחור־ווייז איז רפאל געשטאַנען צום פּריאָם, איז ער ניט אַזוי בלייך געוואָרען, וויא איצט, זיך שטעלענדיג פאַר דעם עולם פון דעם מיטינג. אייניגע סעקונדען איז ער אַזוי געשטאַנען און האָט ניט געקענט דיא מויל עפענען. ווען ער האָט שוין געעפענט דיא מויל, האָט ער גענומען שטאַמלען און שטאַמלען, אַזוי שטיל, אַז אפילו דער פּאָרזיצענדער האָט ניט געקענט הערען.

צו רפאל'ס גליק אבער איז אין האָלל דאָן געווען א גערודער. גלייך נאָך דיא הויפּט־רעדע זיינען פיעלע ארויס אין פּאָרהויז, אַנדערע האבען גענומען בייטען דיא ערטער, זיך געבען דיא הענט, שמועסען, לאַכען. ווען רפאל איז ארויף אויף דיא פּלאַטפּאָרמע, האבען דיא ארויסגעגאַנגענע גענומען אריינקומען צוריק; מען האָט זיך גענומען הויבען אום זיי צוצולאָזען צו זייערע ערטער; עס איז געווען א הוזשעריי, הגם זיא איז אַלץ שוואכער געוואָרען. דיא הוזשעריי האָט אבגעצויגען דעם עולם'ס אויפמערקזאַמקייט פון דער פּלאַטפּאָרמע; ניט אַזוי פיעל אויגען און ניט אַזוי פיעל אויערן זיינען געווען אנגעשטעלט אויף רפאל'ן; און דיא, וואס האבען יע געוואָלט קוקען אויף איהם און הערען, וואס ער זאָגט, זיינען אויך געשטערט געווען און האבען געטשיסקעט עס זאָל ווערען רוהיג. בינו לבינו, איז רפאל'ס בלייכקייט ביסלאַכווייז אבגעגאַנגען, און ווען אַלע זיינען געוואָרען שטיל, איז ער שוין געווען כמעט דער געוועהנ־ליכער רפאל, דער פּראָסטער חי וקים.

ניט בלויז דיא איינגעלאַדענע רעדנער, זאָנדערן אויך די, וואָס אַטוואַזשען זיך צו בעטען דאס וואָרט צו דיא דעבאַטען, זיינען אויף אַזעלכע מיטינגען דעם פּובליקום דאס רוב גוט בעקאַנט; ווארים בלויז עטליכע זיינען סמיעלע גענוג ארויפצוגעהן אויף דער

פלאטפארמע און ריידען, און דיעזע ערוואַרט מען שוין יעדעס מאָל, ווען דיא רעבאטען פאנגען זיך אָן. ווען עס בעווייזט זיך אן אונבע־קאנטע פערזאָן, איז דאס א גרויסע נייעס, און ביי זיינע ערשטע ווערטער, ווען אָרדנונג איז שוין איינגעשטילט, לאָזט מען פון איהם דיא אויגען ניט אראָפּ. דאס רוב שמייכעלט מען אבער דערביי צו, אזוי וויא מען וואָלט זאָגען: „א נו, לאָמיר הערען, וואס דאס איז פאר א סוחר...“ און זאָל דער, וואס איך האב דיא הענט ניט געוואשען, שומר ומציל זיין, וואס עס טהוט זיך, ווען דער נייער „סוחר“ רעדט אויס א מיינונג, וואס געפעלט ניט דיא צוהערער!... דעם אמת זאָגענדיג, האָב איך מורא, אז מ י י נ ע צוהערער וועלען אפשר אויך ניט געפעלען דיעזע שורות מיינע.

בשעת עס איז שטיל און רוהיג געוואָרען, האָט רפאל איבער־א־נייעס אנגעהויבען פון אנהויב און מיט יעדען וואָרט איז ביי איהם געוואקסען דער קוראזש, און דער צונג איז געגאנגען אלץ גלאַטער.

— איך בין א פּראָסטער מענש, איך בין אן ארבייטער, איך בין א בעל מלאכה פון דער היים. איך שטעל זיך ניט ארויס פאר קיין רעדנער. איך וויל מעהר ניט עפּעס פרעגען, וואס איך האב ניט, וואס איך — כ'האב ניט אזוי גוט פערשטאַנען. בשעת איהר האט געזאָגט אייער רעדע — האט ער זיך געווענדעט צום רעדנער — האב איך אלץ פערשטאַנען און עס איז מיר געפעלען געוואָרען. עס איז אלץ ריכטיג וויא גאָלד. אזא יאהר זאָל מיר זיין...

עטליכע צעהנדליג ראַקעטען פון געלעכטער האבען עקספּלאָ־דירט אין האָלל. רפאל איז רויט געוואָרען.

— אָרדער! האט דער פּאָרזיצענדער א געשריי געטהאָן מיט א בייזען פּנים און מיט א קלאַפּ מיט'ן האמער אָן דיא מארמערנע ברעטעל פון זיין שטענדעריל; און רפאל'ן האט ער פריינדליך געבעטען ער זאָל ריידען ניט צום רעדנער, נור צום פּובליקום.

דעם פּאָרזיצענדער'ס אננעהמען זיך פאר איהם און דאס וואס דער עולם האט גלייך נעפּאָלגט, האט רפאל'ן צוגעגעבען מוטה. ער האט זיך געפיהלט, אזוי וויא דער פּאָרזיצענדער איז זיינער א קרוב, אז ער האט א גרויסען צד אין טיש, און אז ער האט שוין ניט וואס מורא צו האבען.

— וואס איז דאָ דאָ וואס צו לאַכן פון מיר? בין איך ניט קיין רעדנער! איך פערגלייך זיך הפנים מיט דעם דזשענטעלמאַן, וואס האט פריהער דאָ געזאָגט א ספּיטש? איך רייד וויא איך קען.

— רעדט! רעדט! האט דער הויפּט רעדנער איהם צוגעגעבען מוטה.

— איך זאָג, האט רפאל ווייטער גערעדט, אז אַלץ וואס דער ספּיטשער האט געגעבען צו פערשטעהן, וויא דיא ארבייטער ווערען אויסגעריסען, וויא — וויא זיי האָבען צרות אויף דיא פעקטאָרים און אין דער היים, וועלכע וואס זיי ארבייטען פאר פרעמדע און מאַכען זיי רייך און גראָב און אליין שטארבען זיי פאר הונגער. דאס אַלץ איז שוין אַללע רייט געווען, וואס דער רעדנער האט גע־ספּיטשט. דיא קשיה איז אבער וואס פאר א תחבולה עס איז דאָ דערצו. היינט גלאַט — פארוואס איז דאס אַלץ אזוי? פארוואס מוזען מיר דאס אזוי פערשווארצט ווערען? — אָט דאס איז דיא קשיה!

וויא ער האט זיך אזוי צורעדט, האבען זיינע אויגען גענומען פינקלען, און זיין פנים, מיט דיא געדיכטע בערדיל מיט אַלעמען, דאכט זיך, איז בעלויכטען געוואָרען מיט בעגייסטערונג און האט געוויעזען אויף א געבאָרענעם פערשטאנד און אויף א געוואָהנ־הייט צו דיינקען.

ער האט געמאַכט א גוטען איינדרוק אויף דיא צוהערער, און מיט שמייכלען פון נייגעריגקייט, הגם אביסעלע אויך פון פריינדליכע שפּאָט, וויא צו א קינד, האבען אַלע מיט אונגעדולד געווארט, וואס ער וועט דאָ זאָגען.

— דער רעדנער—איך מיין דעם דזשענטעלמאַן וואס האט געספּיטשט — האט דאָ עפּעס געזאָגט, אז מען דארף עפּעס איינ־פיהרען — איך קען דאס אפילו ניט איבעררריידען — עפּעס ראדוק־ציאָן שטעם, קאָקורענץ... איך בין א פּראָסטער סטאָלער, איך קען ניט קיין טייטש. אבער וואס איז געלעגען? האט אויף מיר קיין פּאראיבעל ניט, מיסטער ספּיטשער, ביי מיין סטאָלארסקען שכל קומט גאר אויס אנדערס. איך זאָג אזוי. דער גאַנצער אונגליק מיט אונז, ארבייטער, שטעקט אין דעם, וואס מיר האבען ניט קיין פּעס־טארים מיט קיין מאַשינען.

א שטורם פון געלעכטער געמישט מיט אפלאָדיסמענטען. דער הויפּט־רעדנער אפּלאָדירט אויך און לאכט פרעהלאך מיט. אפילו דער פאָרזיצענדער, קלאַפּענדיג מיט'ן האמער און שרייענ־דיג: „האלט זיך אין אָרדנונג"! קען אויך זיין פנים ניט איינהאלטען פון א ברייטען לוסטיגען שמייכעל. אלע בויגען זיך צו נעהענטער צו דער פּלאַטפאָרמע. רפאל פערשטעהט ניט וואס דאָ טהוט זיך. איצט אבער איז ער שוין אזוי וויא ביי זיך אין דער היים און ער ווערט שוין אביסעל אין כעס.

— וואס איז דאָ דאָ וואס צו לאכען? און אז איך בין ניט אזוי געבילדעט, דארף מען לאכען? מען האט דאך געזאָגט, אז יעדער האָט דיא פּראווע צו זאָגען וואס ער מיינט. איך האָב עפּעס הפנים דעם ספּיטשער בעליידיגט? איך זאָג מעהר ניט וואס מיין נארישע קאָפּ פערטראָגט; טאָ וואס קומט מיר דערפאַר? אויף דערויף האט מען דאך געזאָגט, אז דער רעדנער וועט אלץ פערענטפערן.

דאס אלעס האט ער אבגעזאָגט בייז און מיט אזא היץ און אזוי גיך, אז קיינער האט איהם ניט געקענט אבשטעלען, הגם פיעלע האבען דאס געוואָלט טהאָן.

— איהר האט א טעות, מיסטער, — וויא איז אייער נאמען? האט דער פאָרזיצענדער אם ענדע געזאָגט.

— ראדעצקי.

— איהר האט א טעות, מיסטער ראדעצקי. אדרבא, אלע זיינען איינפערשטאנען מיט וואס איהר זאָגט, איהר רעדט גאנץ ריכטיג.

א שטורם פון אפּלאָדיסמענטען.

— צו איך רייד ריכטיג צו ניט, וויא איך פארשטיי אזוי רייד איך. ביי מיר איז ניטאָ קיין קונצען. וואָס אויפ'ן לונג דאס אויפ'ן צונג.

דאס האט רפאל ארויסגערעדט מיט א מינע פון א בעליידיג־טען, און עפּעס אזוי וויא מען וואָלט דאָ פון איהם פּאָרט גע־לאכט, — אפילו דער פאָרזיצענדער אויך. איך מוז אבער מודה זיין, אז דיעזע מינע איז געוועזן א געמאכטע. אין הארצען האָט

רפאל שוין געפיהלט, אז מען לאכט פון איהם טאקע גאר ניט. און אז ער האט דא אויסגענומען. ער האט דאס געזעהען פון דיא סעריעזע און פריינדליכע פנים'ער פון דעם רעדנער און פון גאנצען עולם.

נאך מיט מעהר מוטה האט ער פארטגעזעצט:

—פאר וואס מוזען מיר אנקומען צו דעם באס'ם לאסקע? ווייל ער האט א פעקטארי מיט מאשינען, מיט מאטעריאלען און מיר האבען ניט. דעריבער מוזען מיר ארבייטען איהם פעט און גראב צו מאכען און אליין געהען מיר בארוועס און נאקעט. איך דער היים האב איך א מאל צוגעסטראיעט א מאשינקע צו דער ארבייט, איז מיר געווען בעסער. איך האב וויינינער קריעה גע־ריסען און פארדיענט האב איך נאך מעהר. און דא, אין אמע־ריקא, איז וואו מען גיט זיך א קעהר, איז דא א מאשין. דאכט זיך האבען דאך דיא ארבייטער געדארפט ארבייטען גאנ׳ץ ווינציג און נאך גיין אין געלד. נו, דזשענטעל־לייט, איז אבער וואס מעהר מא־שינען, אלץ מעהר ווערען זיי פאר'חשך'ט, אלץ מעהר קדחת האבען זיי.

ווייטער א שטורעם פון אפלאדיסמענטען. מען קוקט זיך אי־בער, מען קוועטשט מיט דיא פלייעצס.

— א, ער מוז דאס בלאפען — זאגט איינער פון פובליקום צו זיין שכן — ער מאכט זיך דאס אז ער האט ניט פערשטאנען, וואס דער רעדנער האט געזאגט, ער מוז זיין א סאציאליסט שוין פון לאנג אן.

— אפשר א גענאסע פון באסטאן אדער פון אן אנדער שטאדט, בעמערקט דער שכן.

— עס קען ניט זיין — מישט זיך אריין א דריטער, אבבייגענ־דיג דיא קאפ אויף הינטען פון א פאדערסטע באנק. — גיט א קוק אויף זיין בארד און פאות'ן! ער ווייזט ניט אוים וויא קיין סאציאליסט......

— איהר הערט אויף זיך צו שושקען? — שלאגט איבער א פערטער.

רפאל האט זיך צורעדט און צוקאכט. זיין צינגעל איז גע־גאנגען וויא א ראד. זיין קיל האט געקלונגען קלאהר און הויך.

אַפּט פלעגט זיך אין זיינע רייד מאַכען א גלאַטער, געלאַסענער וויץ, אַפּט עטליכע פייערדיגע ווערטער. און דער עולם האָט געקוואָלען, און אפּלאָדירט ניט זשאַלעווענדיג, און, ווען עס האָבען זיך געענ־דיגט זיינע צעהן מינוט, האָט מען איינשטימיג אָנגענומען איהם צו לאָזען ריידען וויא פיעל ער וויל.

אזוי ריידענדיג האָט רפאל ערקלעהרט אלץ וואָס ער האָט איבערגעטראכט, און וואָס מיר ווייסען שוין פון דיא פריהערדיגע קאפּיטלאך פון אונזער ערצעהלונג.

— מיינט איהר אָבער, זשענטעל־לייט, אז דער ארבייטער וועט שוין האבען מאַשינען, וועט ער שוין זיין א געהאָלפענער? — האט ער מיט התלהבות אויסגעשריען, ווען ער האט שוין לאנג גערעדט, — ניין, אסור א לעק!

און דא האָט ער זיך אַוועקגעלאָזען ערקלעהרען אויף זיין רפאל'שען שטיינער, ווענען דיא רייסעניש און שלינגעניש, אי צווי־שען דיא פאבריקאנטען אי צווישען דיא ארבייטער, און האָט בעווי־זען, אז ווען יעדער זאָל ארבייטען פאר זיך, מיט זיינע אייגענע געצייג, וועט ער גאָר ניט אויספיהרען: ערשטענס, ווייל דיא מאַשינען פאָדערען א סך מענשען זאָלען ארבייטען אין איינעם; צווייטענס, וועט א גרעסערער געשעפטסמאַן איהם איינשלינגען.

— דער בעסטער פלאַן, — האָט רפאל געזאָגט, צובויגענדיג זיך צום עולם, אזוי וויא בעטענדיג מען זאָל איינזעהען וויא ריכ־טיג זיין פלאַן איז, — דער בעסטער פלאַן איז, אז אָבער אלע פאבריקען זאָל דער בעל הבית זיין קהל, און אלע מענשען זאָלען ארבייטען בשותפות. איהר פערשטעהט, דזשענטל־לייט? אלע מענשען זיינען דאָך קהל, ניט אמת? נו, וועט קהל זיין אליין דער בעל הבית און אליין דער ארבייטער. און דיא פוסט און פאסני־קעס א קריינק אין מאָגען, וויא מיין אידענע זאָגט.

ווייטערע פאטשעריי און פרייליכער געלעכטער אויף איני־גע סעקונדען. און רפאל רעדט ווייטער און ערקלעהרט אלץ מיט משלים.

ווען ער האָט געענדיגט און איז א פארסאָפּעטער און פארשוויצ־טער ארונטער פון פלאַטפאָרמע, ווישענדיג זיין פנים מיט'ן אָרבעל,

האָט דער האָלל זיך געטרייסעלט פון אפּלאָדיסמענטען און קלאַפּעריי מיט דיא פּיס.

וויא אַ פּארטשארעטער, ניט וויסענדיג אויף וואָסער וועלט ער איז דאָ, האָט רפאל זיך אוועקגעשטעלט אין אַ ווינקעל. אָבער אַ צעהנדליג פון דיא וואָס זיינען געזעסען דערביי האָבען זיך אַ רוק געטהאָן איהם צו געבען אַ פּלאַץ צום זיצען.

ווען מען האָט אויסגערופען דעם נעכסטען רעדנער, האָט זיך רפאל פּלוצלונג אַ שטעל געטהאָן און, צולויפענדיג וויא אַ פּער׳סם׳טער צו דער פּלאַטפּאָרמע, האט ער אַ געשריי געטהאָן:

—אוי וועה צו מיר, דעם רעכטען עיקר האָב איך פארגעסען!

דער פּאָרזיצענדער איז געווען שטריינג. ער האָט רפאל׳ען געזאָגט, אז איצט האָט אַן אנדערער שוין דאס וואָרט, און אז וויע־דער ריידען וועט ער קענען שפּעטער — ווען עס וועט קומען זיין רייהע. דער נעכסטער רעדנער האָט אָבער זיך אָבגערופען:

— אויב קיינער האָט ניט דאגעגען, וועל איך מיסטער ראַ־דעצקען אָבטרעטען, און איך וועל נעהמען דאס וואָרט נאָך איהם. דער עולם האָט ניט געהאט דאגעגען, רפאל׳ס „וועה צו מיר“ האָט אין זיך געהאַט עפּעס אַזאַ זאָנדערבארען, פערצווייפעלטען, און צו דער זעלבער צייט, ברידערליך ־ ליעבליכען תחנונים ־ בעטענדען טאָן, און קיינער האָט אפילו ניט געלאכט; יעדער איז געווען גערן צו הערען, וואָס ער האָט דאָ נאָך צו זאָגען, — וואָס ער רופט אָן „דער עיקר“.

— איך זעה, אז מיין פּלאָן געפעלט אייך, דזשענטל־לייט, ניט אמת? — האט רפאל אנגעהויבען ווייטער זיך שטעלענדיג אויף דער פּלאַטפּאָרמע — וועל איך אייך אויסזאָגען דעם אמת: איך בין טאַקי געקומען אייך עפּעס בעטען מכח דעם. איך וויל ארויסנעהמען אַ פּעטענט אין וואשינגטאָן.

פון יעדען פּנים ווערט אַ פראגע צייכען.

— פריהער האב איך געמיינט, אז דאס דארף דורכגעהן דורך סיטי האָלל, איצט ווייס איך שוין אבער, אז דאס געהט אלץ פון וואשינגטאָן.

— אז קהל זאָל נור װעלען, קען ער מיין פּלאַן איינסטראָיען, און אזא יאָהר זאָל אונז אלעמען זיין, וויא אזוי עס הײַלט גע־ווען. איך בין שוין געוועזן ביי א לאָיער, האָט זיך אויסגעלאָזען אַן אויסגעבלאָזענע איי. ער האָט ביי מיר אויסגעפּאָקט א שעהנע עטליכע דאלאר, און איהר זעהט דעם פּעטענט? אזוי זעה איך איהם. איהר זייט דאָך א סאָסייעטי, וואס איהר מיינט דאָך דעם ארבייטער׳ס טובה, נו האָב איך מיר גערעכענט: איך ווייס, איך וועל פּרופען צו אייך געהן בעטען, אז איהר זאָלט מיר בע־הילפיג זיין.

נאָך אלץ אַן עולם פון פראגע צייכענס. קיינער קען אלץ ניט פארשטיין וואָס מיסטער ראדעצקי מיינט דאָ. וואָס פאר א פּעטענט? האָט ער עפּעס א מאשין אויסגעקלעהרט, צו וואָס?

— מען דארף מעהר ניט עטליכע טאָלער.... נו, איז וויא בלייבט? — ווענדעט זיך רפאל צום פּאָרזיצענדען.

—מעג איך שטעלען א פראגע ביי דעם רעדנער? — פרעגט איינער פון עולם. און ניט ווארטענדיג אויף קיין ענטפער צו ער מעג צו ניט, פרעגט ער גלייך:

— וואָס פאר א פּעטענט האָט איהר ארויסגענומען? האָט איהר עפּעס אויסגעקלעהרט א מאשין? דאס איז ערשטענס. צווייטענס, — איז דאָ ניט דער פּלאץ אויף דעם. אויב איהר.....

רפאל שלאָגט איהם איבער דיא רייד:

— וויא הייסט „וואָס פאר א מאשין“? איך האָב דאָך אייך שוין געגעבען צו פערשטעהן, וואס פאר א מאשין איך האב אויסגע־קלעהרט. איהר מעגט מיר גלויבען, אז עס איז שוין אַן אנטיק. עס איז אזא מאשין, אז זיא וועט מאכען אלע מאשינען אָלל רייט. איצטער האָבען דיא ארבייטער פון דיא מאשינען נישט מעהר וויא געהאקטע צרות, און מיט מיין מאשין וואָלטען זיי געוועזן מאג־נאטען. איהר ווייסט דעם טייטש פון „שיר השירים“? א געזאנג פון געזאנגען, א ליעד איבער ליעדער. אַט דאס איז מיין פּלאַן: א מאשין גוט צו מאכען אלע מאשינען. — אלע זאָלען ארבייטען בשותפות, און אליין זיין אי דיא בעל הבתים אי דיא ארבייטער; קיין צוויי בעזונדערע געשעפטען פון איין סאָרט זאָל ניט זיין.

אלע אין איינעם, קיין רייסערייי, קיין שלינגנעס. אָט דאס איז מיין מאשין איבער אלע מאַשינען, דאס איז מיין שיר השירים — און עס וואָלט טאקע זיך געזונגען לוסטיג; פרייילאך וואָלט אלעמען געווען אויפ'ן הארצען — אזא יאָהר אויף מיר.

רפאל האָט זיך ווידער צוקאָכט. די אויגען האָבען ביי איהם ווידער גענומען פינקלען.

— און דאס וואָס איהר זאָגט, אז ניט דאָ איז דער אָרט, פארשטיי איך אסור ניט. אויף דערויף האלט איהר דאָך מיטינגען פאר ארבייטער, זיי צו העלפען. איך מיין עפּעס מיין אייגענע טובה, וואָס? איך מיין אלעמען זאָל זיין גוט. העלפט מיר נאָר ארויסנעהמען א פּעטענט אויף מיין פּלאַן, אויף מיין שיר השירים. כאַ! — שמייכעלט רפאל אונטער, — וועט אייך דאָך אויך בעסער זיין..... הקצור, וויא בלייבט? די געלד דארפט איהר מיר גאָר אין האנד ניט געבען. איהר קענט אליין אפילו געהן צום לאָיער און איהם אלץ איבערזאָגען, וואָס איך האָב דאָ געזאָגט, און ער וועט שוין מאכען דעם פּעטענט. מעהר ניט איך וויל מיין נאָמען זאָל שטיין אויפ'ן פּעטענט — אז איך האָב דאָס אויסגעטראַכט. זעהט איהר אבער איהר זאָלט ניט נעהמען אזא סאָקער א לאָיער, וויא מיין שלים־מזל האָט פּאָפּארעט.

דער עולם פארשטייט שוין. קיין עקספּלאַזיאָן פון געלעכטער איז ניטאָ: דאס שפּאס איז צו לאנגזאם און צו שווער אָנגעקומען; אָבער דער האָלל איז פולל מיט בעזונדערע געלעכטער־לאך. פיעלע מאכען מיט די הענד איינע צו די אנדערע. עס איז א גערודער: „איהר פארשטייט שוין וואָס ער וויל? א פּעטענט! כאַ־כאַ! א פּעטענט אויף דעם סאָציאַליזמוס, ער איז שוין געווען ביי א לאָיער אויך! כי־כי־כי! וויא געפעהלט ער אייך?“

דער נעכסטער רעדנער, איינער מיט'ן נאָמען יאנאָוויטש, נעהמט דאָס וואָרט — א געניטער רעדנער און א גרויסער תקיף ביי דעם עולם. מען וואַרט אז ער וועט דאָ מיסטער ראדעצקי'ן שוין אלץ געבען צו פערשטעהן, וויא עס בעדארף צו זיין, און עס ווערט שטיל.

— גענאָסע טשערמאַן און גענאָסען! — הויבט יאַנאָוויטש אָן. — איך זעה, אז הערר ראַדעצקי האָט דאָ א טעות, און איך וויל איהם דאס ערקלעהרען. ערשטענס, מיינט ער, אז ער האט ענטדעקט אמעריקא מיט זיין פּלאַן. ער וויים ניט, אז מיר האלטען אלע פון דעם זעלבען פּלאן. ער האָט לײדער ניט פערשטאַנען, וואָס דער ערש־טער רעדנער האט געמיינט. ער האָט אָבער געזאָגט כמעט פּונקט דאס זעלבע, — אז מען דארף אָבשאפען דיא היינטיגע כאָרע צו: אַרבייטען פאר פּרעמדע און מאכען, אז דיא אלע מאשינען מיט דיא אלע מאטעריאלען, מיט דיא גאנצע פאבריקען, מיט אלע בטאַרס — אלץ —, זאָלען בעלאנגען טאקע צו קהל, וויא הערר ראַדעצקי רופט דאס. און טאָקע קיינע שלינגערייי און רייסערייי, נור אלע בשותפות און אין איינעם. אָט דאס האָט דער רעדנער געמיינט, מיסטער ראַדעצקי! איהר האָט געהאט א מיסטייק אין זיינע רייד. ער האָט געברויכט ווערטער, וואָס איהר האָט ניט פאר־שטאַנען. ער האָט אָבער געמיינט פּונקט דאס זעלבע וואָס איהר מיינט. ער האָט געזאָגט: „פּראָדוקציאָנס מיטלען” און מיט דעם מיינט מען אלע מיטלען פון דער ארבייט — מאשינען, געצייג, פעקטאָרים; און דאס וואָרט „קאָנקורענץ” בעדייט טאקע אָט דיא רייסענעס און שלינגענעס צווישען דיא בעל הבתים און צווישען דיא ארבייטער.

רפאל קוקט מיט אן אָפענעם מויל.

— איך מוז זאָגען דיא ווארהייט, — רעדט דער רעדנער ווייטער — איך בין איבערראשט און פערוואונדערט געוועזן זע־הענדיג, דאס הערר ראַדעצקי איז פון זיך אליין געקומען צו דיעזען שכל. איך וואָלט אפשר מיינען, אז ער מאכט זיך דאס ער וויים ניט: איך האָב גערעכענט, אז ער איז שוין פון לאנג א סאָציאַליסט.

— וואָס? — פרעגט רפאל.

— א סאָציאַליסט! יע, איהר זייט א סאָציאַליסט, הערר ראַדעצקי!

הילכענדע אַפּלאָדיסמענטען.

רפאל פערשטייט ניט. האלב דוכט זיך איהם, אז מען זי־דעלט איהם דאָ. ער האט שוין דעם וואָרט עטליכע מאָל פריהער

געהערט פון דעם ערשטען רעדנער, אָבער עס איז איהם אין איין אויער אריין און פון דעם אנדערען ארויס און ער געדיינקט אפילו ניט, אויב דאס איז א זידעל־וואָרט אָדער אזוי עפּעס א נאָמען. איצט רעכענט ער, אז דאס הייסט „עם הארץ“ אָדער „גראָבער יונג“ און אפשר גאָר „פיינער בחור“, „גוטע קאָפּ“, צו וואָס.

יעדענפאלס וויל רפאל געהן אויף אן אייזערנעם בריק און פּרופט אין כעס ווערען.

— א צאָצעליסט זייט איהר אליין, מיסטער ספּיטשער, און זידלען זיך דארפט איהר ניט! איהר האָט ניט געטראָפען דעם אָרט, פארשטייט איהר מיר!

זיינע ערשטע ווערטער זיינען איבערגעהאַקט געוועזן מיט אן עקספּלאָזיאָן פון געלעכטער. אבער ער האט דאס איבערגע־שריען און געזאָגט וואָס ער האָט געוואָלט.

.13

דיא וועלף אליין וועלען זיך דיא ציינען פון דיא מיילער ניט ארויסרייסען.

יאנקאוויטש האט אויף רפאל'ען אנגעשטעלט א פאר אויגען, אין וועלכע עס האט געבליצעט א דורכדרינגענדער שמייכעל.

— גאנץ גוט, איך בין צופרידען, — האט ער געזאגט, — איך בין א סאציאליסט און איהר זייט א סאציאליסט מיסטער ראדעצקי. אבער א געלעכטער אן א זייט. העדר ראדעצקי האט דא א טעות און איך וויל איהם פון דעם טעות ארויסברייננגען. זיין פלאן, וויא איהר זעהט, איז דער סאציאליזמוס. אזוי רופט מען דאס, העדר ראדעצקי. אז א מאן זאל פון זיך אליין קומען צו דעם, אזוי קלאהר פארשטיין דיא הויפט אורזאכען פון אלע היינטיגע צרות, און אליין קומען צום שכל, אז דיא איינציגע רפואה איז, אז דיא ארבייטער זאלען אליין זיין דיא בעל הבתים איבער דיא פאבריקען מיט דיא מאשינען און ארבייטען אלע צוזאמען, וויא שותפים — דאס ווייזט אויף מערקווירדיגע דיינקונגס - פעהיגקייטען, (אפלאדיסמענטען). דאס איז ליידער ניט קיין געוועהנליכע זאך, און איך קען העדר ראדעצקי'ן גראטולירען פון גאנצען הארצען מיט דעם וואס ער איז דערגאנגען מיט זיין אייגענעם שכל. איך מוז מודה זיין, איך בין איהם מקנא. איך אליין, מיט מיין אייגענעם שכל, האב אזוי ווייט צוקומען ניט געקענט. איך קען אויך אונזערע גענאסען גראטולירען מיט דעם נייעם גענאסע און רעדנער וואס מיר האבען צוגעקראגען (אפלאדיסמענטען).

דאס אלץ איז געזאגט געווען מיט אזא ערנסטען טאן, מיט אזא פריינדליכע מינע, אז ביי רפאל'ען איז קיין חשד, טאמער לאכט מען דא פון איהם, שוין מעהר ניט געווען. ער איז געווען

רויט פון נחת און פון פארשעמטקייט; ער האָט געפיהלט אויף זיך אלעמענס אויגען און איז געזעסען האלב וויא א חתן ביי דער סעודה. וואָס דאָ איז פאר א חברה האָט ער נאָך ניט געקענט קלאָהר פארשטיין.

— דאס וואָס הערר ראדעצקי זאָגט, אז קהל מוז איבער אלץ זיין דער בעל הבית — האָט יאַנאָוויטש ווייטער געזאָגט, — איז ריכטיג; דאס ווילען מיר טאקע דאס איז טאקע סאָציאַ־ליזמוס, אָבער דאָ קום איך ערשט צו הערר ראדעצקי׳ס טעות. ער מיינט, אז מען דארף דעם פלאַן אָנגעבען אין וואשינגטאָן, ארויס־נעהמען א פעטענט און אלץ וועט שוין איינגעפיהרט ווערען, וויא ער וויל און וויא מיר ווילען.

— נו, ערשטענס נעהמט מען א פעטענט ארויס בלויז אויף א מאשין אָדער א נייע מין סחורה, צום ביישפיעל. אויף א פלאַן צו מאכען אן ענדערונג אין קהל׳שע פיהרונגען גיט מען קיין פע־טענט ניט. אזעלכע פלענער ווערען פאָרגעבראכט אין דיא ער־טער, וואו מען מאכט דיא לאָאָס, דיא געזעצע, דיא זאקאָנעס — אין דיא פארלאמענטען, סענאטען, אין דעם וואשינגטאָנער קאָנגרעס — דאָ אין אמעריקא, — און ווען דיא קאָנגרעס־לייט נעהמען דאס אָן, און דער פרעזידענט שרייבט דאס אונטער, פיהרט מען דאס איין, — אויב דיא פיהרער פון דיא מלוכה היטען נאָר זייער פפליכט, און טהוען וויא דאס געזעץ הייסט.

רפאל האָט זיך אזוי פארטיעפט אין דיא ערקלעהרונג, אז ער האָט שוין אויפגעהערט זיך צו פיהלען וויא א חתן און איז וויעדער געוואָרען רפאל דער פראָסטער חי וקים.

— נו, זאָל זיין אזוי! — האָט ער זיך ארויסגעכאפט. — טאָ גיט דעם פלאַן אָן אין וואשינגטאָן, וויא איהר זאָגט....

דער פּאָרזיצענדער האָט זיך אזוי פאראינטערעסירט אין דער טשיקאווגע דעבאטע. אז ער האָט אבגעלאָזען דיא לייצעס און, רפאל׳ן וויינינגסטענס, האָט ער ניט געשטערט אונטער־צו־ברעכען דעם רעדנער.

— וואָרט־זשע, — האָט יאַנאָוויטש געענטפערט, — אָט ווע־גען דעם וויל איך טאקע ריידען, אָט דאָ קומען מיר צו דעם רעכטען

עיקר, הערר ראדעצקי. איהר זאָגט, אז מיר זאָלען אנגעבען אייער פלאַן, א ו נ ז ע ר פלאַן, דעם סאָציאַליזמוס. אין ז'עם וואשינג־טאָנער קאָנגרעסס. ווייסט איהר אָבער ווער די מענשען זיינען, וואָס זיצען אין קאָנגרעסס? זיי זיינען די שליחים אָט פון די פוסט ־ און ־ פאסניקעס, וואָס לעבען אויף דעם ארבייטער'ס חשבון — פון די פאבריקאַנטען, באַנקירען, באַהן־בעל הבתים און פון די איבעריגע זויגער פון דעם ארבייטער'ס שווייס און בלוט. נו, קען א שעפּסעלע פּועל'ען ביי א וואָלף ער זאָל אליין ארויסנעהמען ביי זיך די ציין, כדי ער זאָל איהר, די שעפּ־סעלע, ניט קענען איינבייסען די האַלז? אזוי קענט איהר פּ־על'ען ביי דעם קאָנגרעסס פון די קאַפּיטאַליסטען, אז ער זאָל אָננעה־מען אייער פּלאַן! ווארום אייער פּלאַן, הערר ראדעצקי, הייסט טאַקע ארויסנעהמען ביי די קאַפּיטאַליסטען די ציין מיט וועל־כע זיי בייסען דעם ארבייטער איין די האַלז אום צו טרינקען זיין בלוט. איהר האָט דאָך פריהער אליין געזאָגט, אז די אר־בייטער זיינען געצוואונגען די רייכע צו לאָזען זיי בעראַבעווען, ווייל זיי, די ארבייטער, האָבען ניט קיינע פאבריקען און קיינע מאשינען, ווייל די רייכע האָבען דאס יע און ווייל דעריבער מוזען זיי אָנקומען צו זייער לאַסקע. מיט וואָס־זשע קוילעט אייך דער בעל הבית? מיט דעם קאַפּיטאַל, וואָס ער האָט — מיט די פאַבריק, מיט די מאשינען, מיט די מאַטעריאַלען! דאס קאַ־פּיטאַל איז די ציין פון דעם קאַפּיטאַליסטישען וואָלף! און איך ועל אייך בעווייזען, אז מען קען אייער פּלאַן ניט אויספיהרען, סיידען די אַלע היינטיגע קאַפּיטאַליסטען זאָלען בלייבען אָהן זייערע געשעפטען, אז ניט קענען זיי ניט ווערן אונשעדליך—פּונקט וויא דער וואָלף קען ניט ווערען אונשעדליך סיידען ער זאָל בליי־בען אָהן ציינער.

די צעהן מינוט זיינען שוין פאַראיבער, אָבער אויף א פאָרשלאַג, וועלכען איינער פון פּובליקום האָט דאָ געמאַכט, האָט מען יאַנאָוויטש'ען אויך ערלויבט צו ריידען וויא פיעל ער וויל. ערשטענס, וויא איך האָב שוין געזאָגט, איז ער געוועזען פון די בעליעבטע רעדנער; צווייטענס, איז דער אינטערעס אין זיין

אנטוואָרט אויף רפאל'ס רעדע טאַקע געווען זעהר שטאַרק. דער עולם האָט ניט בעמערקט, וויא דיא צייט איז געגאַנגען, און איז געווען פערטיג צו הערען דיא דעבאַטע כאָטש ביז מאָרגען.

— וויא איך האב פערשטאַנען פון הערר ראַדעצקי'ס ווערטער, מיינט ער, אַז זיין פּלאַן זאָל קהל איינפיהרען מיט אייגענע געלד — אַז קהל זאָל אליין מאַכען פאַבריקען, קויפען מאַשינען מיט מאַטעריאַלען און שטעלען דיא ארביימער צו דער ארבייט (רפאל שאָקעלט מיט'ן קאָפּ) ; און אַז דיא יעצטיגע פאַבריקאַנטען זאָל מען לאָזען צו רוה, ביי זיי קיין זאַך ניט אַוועקנעהמען. און, וויא מען זאָגט, „זיי וועלען שוין אליין פגר'ן". (רפאל שאָקעלט האַסטיג מיט'ן קאָפּ און שמייכעלט פריילאַך צו). נו, וועל איך בעווייזען, אַז אַזאַ זאַך איז אונמעגליך. לאָמיר זעהען. וואו וועט דאס קהל נעהמען אַזוי פיעל קאַפּיטאַל? לאָמיר זעהען — וועד איז קהל? ווער זאָל דיעזען קאַפּיטאַל ארייגלייגען אין דיא אלע געשעפטען? קהל זיינען אייגענטליך אלע צוזאַמען, אלע איינוואָהנער פון לאַנד. נו, זאָל יעדער איינוואָהנער געבען אַ חלק און אַזוי זאָל מען צוזאַמען־נעהמען דיא מיליאָנען, מיליאָנען, וואָס מען דאַרף צו דעם פּלאַן האָבען? איז אַזאַ צרה: דיא וואָס האָבען „חלקים" זיינען דאַך קאַפּיטאַליסטען, לוינט זיי דאַך דער פּלאַן גופא ניט. אַ פּלאַן וואָס פאָדערט, אַז מען זאָל אין קיין פרעמדע שוויים זיך ניט קענען באָדען, איז פאַר זיי קיין פּלאַן ניט. זיי וועלען אפשר יע געבען צושטייער — אבער סיידען אויף קייטען און אויף טורמעס פאַר דיא וואָס ריידען נאָר וועגען אַזעלכע פּלענער. דיא, וויעדער, וואָס דער פּלאַן וואָלט זיי לוינען, — דיא ארבייטער, — האָבען ניט וואָס צו געבען צושטייער. פאַגעססט ניט, אַז דאָ האַנדעלט זיך אום אַ קאַפּיטאַל, וואָס איז גרויס גענוג איינצופיהרען נאָך אַ מאָל אלע פאַבריקען, באַהנען, טעלעגראַפען, א. ז. וו. אלע געשעפטען פון גאַנצען לאַנד. נו, האָבען דיא ארבייטער, אלע צוזאַמען אַזוי פיעל אייגענס?

נאָר אפשר מיינט הערר ראַדעצקי מיט'ן קהל דיא רעגירונג

— אַז דיא רעגירונג זאָל דעם גאַנצען קאַפּיטאַל געבען?

(הערר ראַדיצקי האָט זיך דאָ ארומגעזעהען, אַז ער האָט אליין ניט געוואוסט, וואָס ער מיינט מיט דעם „קהל". „קהל" —

און אַ סוף! דער וואָרט אַליין האָט איהם אָבגענאַרט און ער האָט געמיינט, אַז עס איז שוין דייטליך. קהל האָט אַלץ „ניטאָ“ איז ביי קהל ניטאָ — אַזוי האָט ער מיט זיך גע׳טענה׳ט. איצט אָבער האָט ער שוין געזעהען, אַז ער האָט זיך גענאַרט און יעצט האָט ער גע־שלונגען יעדעס וואָרט פון דיא ערקלעהרונג).

— נו, — האָט יאַנאָוויטש ווייטער געזאָגט, — דיא רעגי־רונג פון זיך אַליין האָט ניט קיין קאַפּיטאַל; זיא נעהמט אויף איהרע הוצאות פון דעם עולם, און זיא נעהמט אַזוי פיעל, וויא פיעל דיא הוצאות זיינען, — אַ חוץ דאס אפשר, וואָס דיא היינטיגע רעגיערער גנב׳ענען אראָפּ. — נו, ווען דיא רעגירונג זאָל ווע‍לען איינפיהרען אייגענע פאַבריקען, באַהנען, טעלעגראַפען און זאָ ווייטער, וועט זיא מוזען אויף דעם נעהמען פון דעם עולם. קומט ווידער אויס דאס זעלבע: ווער פון דעם עולם קען איהר דאס אַזוי פיעל געבען? דיא אַרבייטער האבען ניט. בלייבען איבער דיא קאַפּיטאַליסטען. דאס הייסט דיא רעגירונג וואָלט מוזען ביי דיא קאַפּיטאַליסטען נעהמען גענוג צו קענען איינפיהרען דיא אַלע געשעפטען, וואָס זיי, דיא קאַפּיטאַליסטען, האָבען היינט.

— דאָ דאַרף מען זיך דערמאָנען, אַז דער גאַנצער אייגענס כמעט ליעגט ביי דיא קאַפּיטאַליסטען אין געשעפט, ווארים דיא באַארע געלד, וואָס זיי האָבען אַלע צוזאמען, איז בלויז אַ קלייניגקע טהייל פון זייערע אייגענסען. דאס געלד איז מעהר ניט, וויא אַ מיטעל צו האַנדלען, — אַזוי וויא אַ וואָגען, וועלכער פיהרט אי־בער סחורה פון איין סוחר צו דעם אַנדערן. מיט איין וואָגען קען מען איבערפיהרען טויזענדער מאָל אַזוי פיעל סחורה, וויא פיעל אין איהם געהט אריין, ווען מען פאָהרט מיט איהם טויזענדער מאָל. אַזוי קען מען מיט איין רובעל אָדער דאָלאַר מאַכען גע־שעפט אויף טויזענדער — מיט דעם וואָס דער דאָלאַר געהט דורך טויזענדער הענט. דיא פאַרטיגע סחורות, וואָס זיינען דאָ צום גע־ניסען, זיינען אויך בלויז אַ קליינע טהייל פון דיא אייגענסען. דער רעכטער עיקר פון דיעזע אייגענסען שטעקט אין דיא פּראָדוק־ציאָן - מיטלען, — אין דיא לאַנד, פאַבריקען, מאַשינען, באַהנען א. ז. וו. אַלזאָ וואָלט דיא רעגירונג מוזען ביי דיא קאַפּיטאַליס־טען צונעהמען דיעזע אַלע זאַכען. אַ ל י י ן ג ע ב ע ן, האבען

מיר געזעהען, איז ניטאָ ווער. דיא ארבייטער האָבען ניט וואָס צו געבען און דיא קאפּיטאַליסטען וועלען ניט וועלען געבען. דיא רעגירונג זאָל אָבער נ ע ה מ ע ן, צו מען וויל, צו ניט — דאס האָט שוין אַ טעם. נעהמען וואָלט זיא געקענט ביי דיא קאפּיטאַליסטען: זיי האָבען.

— זעהט איהר אָבער, מיר זיינען פּאָרט געקומען צו דעם וואָס איך האָב געזאָגט, — אז מען קען אנדערש ניט איינפיהרען דעם פּלאַן, וואו דיא קאפּיטאַליסטען זאָלען ניט בלייבען אָהן זייערע קאפּיטאַלען. אָבער דאס וואָלט דאָך שוין ניט הייסען בויען נייע פאבריקען און נייע באהנען און לאָזען דיא קאפּיטאַליסטען אליין פּגר'ען ביי זייערע קאפּיטאַלען. ניין, עס וואָלט טאקע הייסען זיי זאָלען פּגר'ען, אָבער אָהן דיא קאפּיטאַלען, אָדער זיי זאָלען לעבען, ארבייטענדיג, וויא יעדער איינער.

— ווער־זשע אָבער זאָל ביי דיא קאפּיטאַליסטען אוועקנעהמען זייערע אייגענטען, אום איינצופיהרען אונזער פּלאַן? דיא רעגירונג! — אזוי איז דאָ ערשט ביי אונז אויסגעקומען. ווער אָבער איז אונזער רעגירונג? דיא שליחים פון דיא קאפּיטאַליסטען, דיא קאפּיטאַליסטען אליין! דאס הייסט אַלזאָ, דיא קאַפּיטאַליסטען זאָלען ביי זיך אַליין אוועקנעהמען זייערע רייכטהימער, — דער וואָלף זאָל זיך אַליין ארויסנעהמען דיא צייהן פון מויל. — וועל איך אייך אָבער בעווייזען, אז מען קען מאכען, אז עס זאָל זיין אזא רעגיערונג, וואָס זאָל ניט בעשטיין פון קאפּיטאַליסטען, און וואָס זאָל טאקע יע ארויסציהען דיא מערדערליכע צייהן זייערע, — יאָ, ניט אומזיסט האָט אַ דאָלאר צייהן ארום און ארום זיך. איך וועל אייך אויך ווייזען, אז עס איז קיין עולה ניט ביי דיא קאפּיטאַליכטען אויף אונזער פּלאַן אוועקצונעהמען אלע זייערע געשעפטען, — אז אדרבה: עס איז גאר אַן עולה וואָס מען לאָזט דאס ביי זיי איבער.

דאָ האָט זיך רפאל פארקלעהרט און דיא באַקען האָבען ביי איהם אָנגעהויבען צו ברענען פון אינטערעס און צוהיצטקייט. פּלוצלונג האָט ער זיך אַ שטעל געטהאָן און אונטערבראָכען דעם רעדנער מיט אַ געשריי:

— און איך האָב אַ בעסערען פּלאַן! און איך האָב אַ בעסערען פּלאַן!

ער איז אַלעמען אַזוי געפעלען געוועזן און אַזוי אינטערעסירט, אַז קיינער האָט איהם ניט געשטערט ריידען, ניט דער רעדנער, ניט דער עולם.

— אַן אַנטיק אַ פּלאַן האָב איך! אַזאַ יאָהר אויף מיר, אָט וועט איהר שוין הערען. צו וואָס זאָל מען ביי מענשען אוועקנעהמען זייער האָב און גוטס? צו וואָס זאָל מען כאַפּען? אַז מעהר קען מען אַזוי טהאָן: זאָל קהל פריהער מאַכען איין גרויסען געשעפט, אייגענע אייזענבאהנען, למשל, אָדער קוילען־ביזנעס, אָדער מאַלע וואָס! און דערנאָך אַז קהל וועט מאַכען אָן דעם אָן אוצר, וועט מען גייען אין נאָך אַ ביזנעס, דערנאָך ווייעדער אין איינעם, אָדער אין צוויי - דריי מיט אַ מאָל. און ביסלעך־ווייז, ביסלעך־ווייז וועט מען אַזוי אַלץ איינסטראָיען.

— און וויא אַזוי זאָל מען דאַס איינפיהרען? — האָט יאַנאָוויטש איהם געפרעגט — וויא מאַכט מען אַז קהל זאָל איינפיהרען אַליין אייזענבאהנען אָדער קאָהלען־מינען?

דער טשערמאַן האָט זיך געשטעלט געגען דעם, דאַס דיעזער רעדנער זאָל ענטפערען אויף פראַגען. דאַס דאַרף טהאָן דער לעקטשורער. דער לעקטשורער האָט אָבער אַ מאָך געטהאָן מיט'ן האַנד און געזאָגט, אַז עס מאַכט ניט אויס, און אַלע זיינען אַזוי געוועזן פאַראינטערעסירט, אַז מען האָט ניט געקוקט אויף קיינע צערעמאָניעס. אַלזאָ האָט דער צווייטער רעדנער ווייטער גערעדט:

— אום אַזאַ זאַך איינצופיהרען, דאַרף דאַס אַזוי בעשטימט ווערען אין דעם וואַשינגטאָנער קאָנגרעסס, צום ביישפּיעל. דאַס הייסט, פאַר אַזאַ פּלאַן מוזען שטימען דיא מיטגליעדער. נו, קומט דאָך ווייעדער אויס דאַס זעלבע: כל זמן דיעזע מאַכערס דיענען דיא אינטערעסען פון דיא קאַפּיטאַליסטען, וועלען זיי פאַר אַזעלכע פּלענער ניט וואָטען; פאַרקעהרט ווייעדער, אַז דער עולם וועט שוין האָבען שכל אויסצוקלייבען מעהרערע פאַרשטעהער וואָס וועלען דיענען דיא אמת'ע אינטערעסען פון פאָלק, און מען וועט קענען דורכפיהרען אַ פּלאַן ווענען קהל'שע קאָהל־מינען, וועט מען דאָך פאַר איין גאַנג שוין קענען אָבשטימען פאַר אַלע אַנדע־

רע געשעפטען אויך. אפשר וועט מען וויא עס איז קענען מיט געוואלד דורכשטופען א פלאן וועגען קהל'שע באהנען אפילו ווען דאס רוב מיטגליעדער וועלען נאך זיין געגען דעם סאציאליזמוס. אט זיינען היינט דא דיא וואס רופען זיך הענרי־דזשארדזשיסטען. זיי ווילען אז מען זאל אבשאפען אלע אבצאהלונגען אויסער דיא אבצאהלונג אויף לאנד; דורך דעם מיינען זיי וועלען זיי מאכען, אז דיא לאנד זאל געהערען בלויז צו דיא וואס בעארבייטען זיא טאקע אדער וואוינען אויף איהר, און ניט צו פרעמדע לענד־לארדס. דיא זעלבע הענרי־דזשארדזשיסטען זיינען אויך צופריעדען, אז באהנען און טעלעגראפען, למשל, זאלען בעלאנגען צו קהל. אנדערע ביזנעסען מוזען אבער זיין פריוואט, זאגען זיי. זיי צוטהיילען אלעס אויף צוויי קלאסען: זאכען וואס זייער טבע איז צו זיין קהל'שע, ווייל דערביי מוז זיין פעראייניגט דיא גאנצע לאנד, וויא דיא פאסט, דיא באהנען, דיא טעלעגראפען, און אזעלכע זאכען וואס קענען געפיהרט ווערען בעזונדער, וויא פאבריקען, שעפער, קראמען. וואס פאר אן אונטערשיעד עס איז צווישען דיא צוויי קלאסען, פאר וואס קהל קען האבען באהנען אבער טאר ניט האבען קיין אייזען־פאבריקען, למשל, — דאס ערקלעהרען דיא הענרי־דזשארדזשיסטען ניט. אבער ניט דאס בין איך אויסען. איך וויל דא נור זאגען, אז פאר דיא „נאציאנאליזירונג" פון אייזען־באהנען אדער טעלעגראפען, דאס הייסט, צו מאכען, אז דאס זאל איבערנעהמען דיא נאציאן — פאר דעם וואלטען וואוטען געוויסע מענשען, וואס האלטען ניט פון אונזער נייעם פריינד'ס פלאן. אום אבער איינצופיהרען אז אייזען־פאבריקען אדער צוקער־פאבריקען זאלען זיין קהל'שע, דערצו מוז מען שוין האבען א מאדזשאריטי פון אזעלכע מענשען וויא מיסטער ראדעצקי אדער מיר; און ווען מיר וואלטען שוין געהאט א מאדזשאריטי, טא צו וואס זיך נאריש מאכען מיט איין ביזנעס? אז מיר וואלטען שוין געהאלטען דערביי, וואלטען מיר

דאָך שוין געקענט אבשטימען אויף אַלץ, אויף צו צונעהמען אַלע געשעפטען פון דיא קאַפּיטאַליסטען.

— הערסטע! קומט ער פּאָרט צו דיא זעלבע, צו צוכאַפּען זייער האב און גוטס! מיין פּלאַן איז דאָך אבער, אז אַלץ זאָל געהן מיט׳ן יושר.

— אַלל־רייט — האט דער רעדנער געענטפערט מיט אן אונגעדולדיגען שמייכעל, — אָט דאס וויל איך טאַקי וויזען, אז דאס וואס איך זאָג איז דער יושר.

14.

צו מעג אַ קהל פון אַרבייטענדע מענשען אוועקנעהמען ביי דיא קאַפּיטאַליסטען זייער אייגענס?

— הערר ראדעצקי — האט יאַנאָוויטש וויטער געזאַגט נאָך דעם וויא ער האט גענומען א טרונק וואַסער — האט אליין דאָ גערעדט וועגען דיא קאַפּיטאַליסטען אַלס פּוסט־און־פּאַסניקעס, אַלס מענשען וואס שעפּען גאָלד פון פרעמדע שווייס. נו, היינט על פּי יושר ריידענדיג, זיינען זיי דען טאַקי דיא אמת׳ע בעלי־הבתים פון זייערע מיליאָנען? געהערען צו זיי טאַקי דיא פאַבריקען מיט דיא מאַשינען, מיט דיא הייזער, מיט דיא טעלעגראַפען, מיט דיא איבעריגע גוטס? דער שכל און דער יושר ענטפערען אויף דיעזע פראַגע: „ניין"! — לאָמיר זעהן: צוליעב דעם, וואס דער ארבייטער איז געצוואונגען צו ארבייטען ביי דעם קאַפּיטאַליסט, איז ער ביי איהם אויך געצוואונגען צו נעהמען א סך וויניגער וויא ער פערדיענט. ווען מען זאָל בארעכענען, וויא פיעל ארבייט עס פאָדערט זיך צו שאפען דעם ארבייטער׳ס חיונה — דיא פלייש, דיא ברויט, דיא פּוטער, וואס ער עסט, דיא קליידער, וואס ער טראַגט, דיא דירה, אין וועלכע ער וואָהנט — וועט אויסקומען אז אויף דעם אַלעמען צוזאמען פאָדערט זיך א סך וויניגער ארבייטס־צייט וויא ער גיט זיין בעל הבית. אויב ער ארבייט צעהן שטונדען א טאָג, למשל, ארבייט ער אויף זיין אייגענעם לעבענס־מיטעל אפשר ניט מעהר וויא פיער שטונדען און דיא איבריגע זעקס שטונדען ארבייט גיט ער אָהן געצאָהלט; דאָס געהט פאַר דעם פאַבריקאַנט, פאַר דיא לענדלאָרדס, באַנקירען, פאַר אַלערליי ניט־ארבייטער. ווען ער ארבייט אויף, לאָמיר זאָגען, פיר פינף דאָלאַר, בעקומט ער אפשר צוויי. ער גיט דעם בעל הבית, אַלזאָ, פאַר דריי דאָלאַר אונבעצאָהלטע ארבייט. מיט אנדערע ווערטער, זיין ארבייט

איז ווערטה מיט דריי דאלאר מעהר, ווי'א ער בעקומט. — וויא אונ־זער גענאָסע, דער ערשטער רעדנער, האט אין זיין לעקטשור דאס אנגערופען, נעהמט דער בעל הבית פון איהם אראָפּ פאר דריי דא־לאר מ ע ה ר ו ו ע ר ט ה. עס איז מ ע ה ר ו ו ע ר ט ה וויא צוויי דאלאר! עס איז ווערטה פינף; און איהם גיט ער בלויז צוויי. דריי דאלאר נעהמט ער אראָפּ. — פון זיין לייב און לעבען נעהמט דער בעל הבית דאס אראָפּ, — פון זיין שוויים און בלוט — ער „נעהמט"! חלה נעהמט ער פון זיין פלייש — וויא א אידענע קנייפּט אראָפּ פון א חלה א שטיק טייג... נו, אָט פון דיעזע הלה־נעהמען, פון דיעזע מעהר־ווערטה, פון דיעזע אונבעצאָהלטע ארבייט, פון דיעזע דריי־דאלארדיגע קלייבט דער קאפּיטאליסט אָן זיינע מיליאָ־נען, פון דעם וואקסט דאס א פאבריקאנטעל אין עטליכע יאהר אויס א פאבריקאנט א גביר, און האלט מעהר מענשען וויא פריהער, און רייסט מעהר דריי־דאלארדיגע וויא פריהער. — היינט וואס איז מכח דיא לענדלאָרדס, דיא באנקירען, באהן־בעלי־בתים, סוחרים, קאָמיסיאָנערען, און דיא גאנצע איבעריגע ערב־רב, וואס לעבט אין וואוילטאָג און אין הולטייסקע נעכט ניט ארייננלייגענדיג א פינגער אין קאלטע וואסער, נור באָדענדיג זיך אין שאמפּאניער? פון וואנען נעהמט זיך זייער שאמפּאניער־וויין? דאס איז אויך דיא פרישינקע בלוט פון ארבייטער, — פון אלטע מענער, יונגע מענער, פרויען, קינדער... אָט דיא בלוט פון דיעזע ארבייטענדע שפּיעלט דאס ביי זיי אין גלעזעל, ווען מיט שכור'ע, מיט צוהיצטע הולטייסקע פנים'ער שרייען זיי „לחיים"!...

דער רעדנער איז בעגייסטערט געוואָרען. ער האט גערעדט וועגען דיא קאפּיטאליסטישע רויבעריי מיט א גיפטיגע, פייערדיגע שפּראך. זיין שטימע האט געהילכט. קייל־עכדיגע ווערטער און שארפע אויסדריקע זיינען פון זיין מויל געפלויגען וויא קוילען.

— א טהייל פון זייערע ניט־פערדיענטע פערדיענסטען קומט דיעזע טעלער־לעקער אָן פון דעם בלוטיגען טעלער וואס בלייבט איבער פון דעם פאבריקאנט — האט ער גזאָגט — דער באנקיר כאפּט פון דיעזען פאבריקאנט פּראָצענט פאר דער הלואה וואס ער האט איהם געמאכט, — אזוי וויא איינער, וואס לייהט א גזלן א האַק צו הרג'ענען מענשען און נעהמט ביי איהם א חלק פון דיא

גזלה. דער לענדלארד, דער באהן־קעניג און דיא איבעריגע פון דער פיאוועקע־געזינדעל — יעדער שטעלט אויס דעם שנוק צום טע־לער — דער פאר רענט, דער פאר'ן פיהרען, יענער פאר'ן אדווער־טייזען, פאר'ן מעקלערן, פאר'ן העלפען שאכערן־מאכערן....

— און ווען דער ארבייטער קומט שוין מיט דיא צוויי דא־לאר פון דיא פינף אדער מיט אכט דאלאר אנשטאט דיא צוואנציג, וואס ער האט פערהארעוועט, רייסענדיג קריעה אין זיין אייגען לייב, ווען ער קומט מיט דעם שוין אהיים, בעפאלען איהם וויטער נגע־צרעת'ן: ז י י ן לענדלארד פליקט רענט פאר דיא צרה'דיגע צימערלאך, וואו ער, דער ארבייטער, מאטערט זיך מיט זיין אויסגע־מאטערטע פאמיליע; דער סוחר, דער קאמיסיאנער, דער באהן־באנדיט און דיא איבריגע פון דיא בלוט־זויפענדע כאלאסטרע — יעדער לייגט ארויף פאדאטקעס, צינזען אויף דיא צרה'דיגע שטיקעל ברויט, פלייש, פוטער אדער אויף דעם רעקיל, אויף דיא שיך, דיא הוט, דיא העמד, וואס דער ארבייטער קויפט. וואס עס איז ווערטה א דאלאר, קאסט דעם ארבייטער צוויי און אמאל דריי.

— אט אזוי ראבעוועט מען דאס פון אונז. אזוי שיילט מען דאס אונזער הויט, שניידט מען אונזער פלייש, ציהט מען אונזערע אדערן, צופט מען אונזער מארך ... אט פון דיעזע בערג אנגעשייל־טע הויט, אנגעהאקטע פלייש, אנגעריסענע אדערן, אנגעצופטע מארך ווערען דאס דיא בערג דאלארס ביי דיא מיליאנערען!...

— אבער לאמיר דאס אלץ אוועקלייגען אן א זייט. מיר ריידען דא וועגען דיא פארטיגע געשעפטען, וועגען דיא פאבריקען, מאשינען, באהנען, מינען, טעלעגראפען... נו, ווער האט דאס אלעס געבויט, געסטראיעט, בעשאפען? ניט דער ארבייטער? א! ציגעל ווערען ניט פון זיך אליין! — אן ארבייטער'ס הענד מוזען זיי קנעטען; ציגעל האלטען זיך ניט אהן וואפנע. דאס וויים א קינד אויך. אבער א חוץ וואפנע דארפען זיי נאך האבען א צעמענט פון מענשליכע שוויים, טרעהרען און בלוט! אז ניט קלעפט זיך א ציגעל צו א ציגעל ניט. מאשינען ווערען ניט געבארען אהן וועהעניסען. מענשען מוזען האבען שמערצען, יסורים וויא א קינפעטארין; זיי מוזען זיך ברעכען, שטעכען, אויסגעריסען ווערען, איידער זיי בעשאפען פון טוידטע אייזען א לעבעדיגע מאשין. דיא אייגענע נשמה בקאזען

זיי פון זיך ביסלאכווייז ארוים אין דיא קאלטע שטאהל אריין, אום זיא זאל לעבען, אום זיא זאל זיך בעוועגען, אום זיא זאל טהאן, מאכען, בערג איבערקעהרען... און מכח דיא באהנען, — מכח דיא בערג, וואס מען שניידט דורך, דיא טייכען, וואס מען דעקט צו מיט בריקען, דיא טויזענדער מיילען ערד, וואס מען שמידט אין אייזען — א. דארטען ליגען בערג מיט מענשליכע ביינער, דארטען פליסען טייכען מיט מענשליכע בלוט. דארטען הילכט אפ דער קלונג פון קייטען, אין וועלכע מחנות־מחנות מענשען זיינען געווען געשמידט, ארבייטענדיג וויא דיא קאטארזשניקעס אין סיביר...

— הייגט דיא מינעס, און דיא לאנד אין אלגעמיין! אין דעם שטעקט א גרויסע, פילייכט דיא גרעסטע, טהייל פון דיא קאפיטאליסטישע רייכטהום. נו, איז דאס ז י י ע ר ע? געהערט דאס צו דיא ליידיג־גייהער? ווער האט זיי דאס פערקויפט, פון וועמען האבען זיי א פאפיער אויף דעם? זיי זיינען דאך כלומרשט פרום און לעזען דיא ביכעל, דעם חומש, מיט פערגלאצטע אויגען. נו, אין חומש שטעהט דאך: „בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ" — „גאט האט בעשאפען דיא ערד", דאס זאגען זיי דאך אין קלויסטער אדער אין בית המדרש; — איז דאך גאט דער בעל־הבית. האבען זיי א שריפט, א „טייטעל דיד", א „קופטשאיא קרעפאסט", פון גאט? וואו זיי וועלען אזא פאפיער פון דעם רבונו של עולם אונז ניט ברייגנען קענען מיר ניט גלויבען, אז עס איז זייערע. אדרבא, זאלען זיי אוועקפאהרען אויף א לוסט־רייזע אין זיבעטען הימעל און ברייגנען אזא דאקומענט פון דארטען...

— ניין, דיא לאנד, דיא מינעס, דיא וועלדער מיט דיא וואסערן, מיט אל־דאס גוטס. וואס דיא נאטור האט פאר דעם מענשען, בעלאנגט ניט צו דיא פוסט־און־פאסניקעס. דיא זעלבע תורה זייערע זאגט: „בזעת אפיך תאכל לחם". מיט שוויים קומט מען ברויט. — דאס הייסט: דיא נאטור האט אין איהר בוזים כל טוב; זיא גיט דאס אבער ניט אומזיסט. און דיא געצאהלט, וואס זיא פאדערט, איז א ר ב י י ט. דער וואס ארבייט איז מיט איהר

קוויט; צו איהם געהערען איהרע עשירות; דער אבער וואס צאָהלט ניט מים ארבייט, איז קיין סוחר ניט; און אויב ער נעהמט דאָך פון דיא נאַטור'ס אייגענטהום — איז ער א פּראָסטער גנב.

— יא, דיא קאַפּיטאַליסטען זיינען גנבים און גזלנים, אי פון דער נאטור גנב'ענען זיי אי פון דער נאטור'ס עהרליכע קאָסטימער, פון די ארבייטענדע מענשהייט. די לאנד מיט די מינעס, מיט יא פעלדער, מיט די וועלדער, די פאבריקען מיט די מאשינען, מיט דיא באהנען, מיט דיא טעלעגראַפען — אַלע נאַטירליכע און אַלע אויסגעאַרבייטע גוטס — אַלץ געהערט צו דעם ארבייטער, און אַלץ געפינט זיך אין דיא הענד פון רויבער.

— נו, איז ניט קיין יושר, אז מען זאָל דאס ביי דיא רויבער צונעהמען און אומקעהרען צו דיא, ביי וועמען זיי האבען דאס אנ־גערויבעוועט? איז ניט קיין יושר, אז דאס זאָל צונעהמען א קהל, וואס זאָל בעשטעהן בלויז פון ארבייטענדע? איז דען ניט קיין עולה, אז דיא ארבייטער, דיא אמת'ע בעלי בתים פון דיא אלע גוטס, זאָלען אזוי אויסגעריסען ווערען, אזוי פערוואָגעלט און פערלאָרען זיין, צוליעב דעם וואס זייערע עשירות זיינען אין ווילד־פרעמדע הענט?

— קהל מעג און קהל מוז דיא געשעפטען מיט דיא נאַטיר־ליכע אייגענסען צונעהמען ביי די ליידיג־גייהער! (אפּלאָדיסמענט).

— און איצט וואָלט איך וועלען ריידען וועגען דעם, וויא מען קריגט אזא רעגיערונג, וואס זאָל דאס אוועקנעהמען — וואס זאָל ביי דעם וואָלף דיא ציין ארויסנעהמען. עס איז שוין אבער אזוי שפּעט; איך האב שוין אזוי פיעל צייט אוועקגענומען — האט דער רעדנער מיט אנגסט געזאָגט קוקענדיג אויף דעם פּאָרזיצענדען.

15.

וויא קען רפאל'ס פלאַן מקוים ווערען?

עס איז שוין טאקי געוועזן שפּעט: רפאל'ס און יאַנאָוויטש'עס רעדעס מיט דיא אונטערברעכונגען האבען פערנומען א סך צייט. בערלאוויטש, דער הויפּט־רעדנער פון דעם מיטינג, איז געזעסען וויא אויף שפּילקעס. איהם האט זיך זעהר געלוסט שוין צו האבען דאס וואָרט. זיינע אויגען האבען אויף יאַנאָוויטש'ען געשאָסען מיט פייער.

דער פּאָרזיצענדער האט א קוק געטהאָן אויף'ן זייגער.

— עס איז שוין שפּעט — האט ער געזאָגט — איך גלויב, אז דער לעקטשורער, גענאָסע בערלאָוויטש, וועט שוין ענטפערן אויף דיא איבריגע פּונקטען.

יאנאָוויטש, וועלכער איז געשטאנען אויפ'ן פּלאַטפּאָרמע, האט אפילו ניט געוואָלט ליידען. עס האָט אָבער ניט געפּאסט זיך צו דינגען.

— איך רעכען אויך אזוי. איך האב פיעל צייט פערנומען — האט ער געזאָגט ניט ווילענדיג, און איז אראָפּ פון דער פּלאַטפּאָרמע, פערליערענדיג דעם אפּלאָדיסמענט, וועלכען ער וואָלט בעקומען, ווען דעם פּאָרזיצענדער'ס ווערטער וואלטען זיך ניט אריינגעמישט ביי דעם סוף פון זיין רעדע.

בערלאָוויטש, דער הויפּט רעדנער פון יענעם טאָג, האָט גענימען דאס וואָרט:

— אלזאָ, וועל איך פאָרטזעטצען, וואס גענאָסע יאנאָוויטש האט ערקלערט. אייגענטליך האט הערר ראדעצקי בעריהרט פראגען, וועלכע פאָדערן עטליכע לעקטשורס. ער האט אנגעריהרט דעם גאַנצען סאָציאליזמוס. איך האָף אבער, אז הערר ראדעצקי, אדער ריכטיגער, גענאָסע ראדעצקי (אפּלאָדיסמענטען האבען איבערגעשלאָגען

דעם רעדנער דיא ווערטער. רפאל האט ביי דיא, וואס זיינען געזע־
סען לעבען איהם, געפרעגט: — „וואס בין איך, א גענאָסע“? מען
האט איהם ערקלערט מיט א פריינדליכען שמייכעל און ער איז
געבליעבען בלויז האלב צופריעדען).

— איך האָף, אז גענאָסע ראדעצקי — האט דער רעדנער אי־
בערגעזאָגט — וועט קומען צו אונזערע וייטערע פערזאמלונגען
און דאן וועט ער מיט אלעם גענויער בעקאנט ווערען. און היינט
וועל איך זיך בעשרײנקען מיט דעם וואס גענאָסע יאנאָוויטש האט
ניט פאספייעט צו ערקלערען; נעמליך, מיט דיא פראגע — וואס
זאָלען דיא ארבייטער טהאָן אום דיא רעגיערונג זאָל גיט זיין קיין
דיענסט ביי דיא קאפיטאליסטישע קלאסע, אום זיא זאָל זיין א
פריינדין, א טרייע דיענערין פון דיא ארבייטער, קורץ, אום זיא
זאָל ביי דיא קאפיטאליסטען אוועקנעהמען זייערע קאפיטאלען, דיזע
קאפיטאלען ערקלערען פאר דאס אייגענטהום פון דער גאנצער
געזעלשאפט, און אָרגאניזירען דיא ארבייט אויף דעם סאָציאליסטי־
שען פרינציפ — מאכען אז אלעס, אלעם זאָל געהערען צו קהל. וויא
מען האט זיך דאָ אויסגעדריקט, און אז אלע זאָלען ארבייטען
בשותפות? מיט אנדערע ווערטער, דיא פראגע איז: וויא קריגען
מיר אזא רעגיערונג, וואס זאָל ביי דעם קאפיטאליסטישען וואָלף
ארויסרייסען דיא ציין? אזוי האט זיך אויסגעדריקט מיין פאר־
רעדנער.

— אלזאָ — דער איינפאכסטער אנטוואָרט אויף דיזע פראגע,
דער אנטוואָרט, וועלכען הערר ראדעצקי אליין מוז שוין יעצט הא־
בען אין געדאנקען, איז: זאָלען דיא ארבייטער אין
דעם טאָג פון דיא וואהלען זייערע שטי־
מען אפגעבען ניט פאר קיין קאנדידאטען
וואס האלטען פאר דיא קאפיטאליסטען,
זאָנדערן פאר אזעלכע קאנדידאטען, וואס
זיינען איינפערשטאנען, אז מען מוז דיא
קאפיטאלען ביי דיא קאפיטאליסטען אפ־
נעהמען; פאר קאנדידאטען, וואס זאָלען זיך נעהמען, ווען זיי
וועלען אויסערוועהלט ווערען, צו ארבייטען פאר דיא דורכפיהרונג
פון דעם פלאן, וועגען וועלכען דאָ איז היינט געשפראָכען געוואָרען.

לאָמיר ריידען וועגען דיא לאַנד, אין וועלכע מיר געפינען זיך — וועגען דיא פעראייניגטע שטאאטען, און, וואס איך וועל זאָגען וועגען דיא פעראייניגטע שטאאטען, געהט אויך אויף ענגלאנד, פראנקרייך, און אויף יעדע אנדערע לאנד, וואו אן די שטימען פון פאָלק אין "עם וואהל־טאָג ווענדט זיך דיא גאנצע רעגיערונג. דאס פאָלק וועהלט אויס, עלעקטעט, דיא היגע רעגיערונג. דירעקט אָדער אינדירעקט, שטימענדיג גלייך פאר דיא קאנדידאטען אדער שטימענדיג פאר דיא, וואס שטימען פאר זיי, אדער וואס גיבען זיי שטעלען, ערוועהלט דער אמעריקאנער פאָלק יעדען בעאמטען, פון דעם פרעזידענט ביז דעם פאָליסמאַן. דיא ארבייטער האבען א גרויסע, אן אונגעהייערע מאיאָריטעט. זיי זיינען מיליאָנען, וועהרענד דיא קאפיטאליסטען זיינען א הייפעלע, דיא ארבייטער קענען מיט זייערע שטימען עלעקטען ועמען זיי ווילען. ווען אלע ארבייטער זאָלען אלזאָ אויסוועהלען סאָציאליסטען — איך מיין, ווען זיי זאָלען אויסוועהלען אזעלכע מענשען, וואס זאָלען וועלען דורכפיהרען הערר ראדעצקי'ס פלאן, זיי אויסוועהלען צום וואשינגטאָנער קאָנגרעס, צו דיא לעגיסלאטורען פון פערשיעדענע שטאאטען, צו דיא שטעלען פון דזשאַדזשעס — קורץ, ווען זיי וואָלטען אזעלכע מענשען ערוועהלט צו יעדען אמט, וואָלט אלץ געווען פיקס און בארטיג. "ער קאָנגרעס און דיא לעדזשיסלייטשורס — דיא וואס מאכען דיא געזעצע, — וואָלטען דאָ געמאכט א געזעץ, אז פריוואט־אייגענטהום אין דיא פראָדוקציאָנס־מיטלען איז פערבאָטען, און וואָלטען ערקלערט אלע קאפיטאלען, אלע יעצטיגע געשעפטען, פאר געזעלשאפטליכע אייגענטהום.

רפאל'ן האט געגומען שווינדלען אין קאָפּ. ער האט אפילו וויא עס איז פערשטאנען, וואס דער רעדנער מיינט, נאכ'ן שכל נאָך, — פון דיא אלע ערקלערונגען וואס ער האט זיך דאָ פריהער אנגעהערט. דער רעדנער האט אבער גערעדט אזוי שנעל — אום צו פאספייען צו ענדיגען איידער דער בעל הבית פון האָלל וועט קומען דערמאָהנען, אז עס איז שוין צייט אוועקצוגעהן — און זיין צונג האט וויא א מיהל געמאָהלען אזעלכע זאָנדערבארע ווערטער, אז פון סטארען־זיך גוט צו צוהערען, האט רפאל'ן גענומען טומלען

אין מוח. ער האט אבער פארט ניט אבגעלאזען דיא לייצעם און האט געהערט און וויא עס איז פערשטאנען אדער געמיינט, אז ער פערשטעהט.

— דיא רעגיערונג וואלט אלזא געוועזען א סאציאליסטישע — האט דער רעדנער זיך ווייטער געאיילט — זיא וואלט אלזא קאנפיסקירט, אוועקגענומען ביי דיא קאפיטאליסטען זייערע געשעפטען. דיא קאפיטאליסטען וואלטען זיך אפשר געוועהרט. זיי וואלטען געקעמפפט. אבער וואס פאר א ווערדע וואלטען זיי געהאט? דיא סאלדאטען מיט דיא פעסטונגען, מיט דיא געוועהר וואלטען געוועזען אויף אונזער זייט. דיא קאפיטאליסטען וואלטען זיך ניט געקענט העלפען, פונקט וויא דיא פרינצען מיט דיא אנדערע אדעליגע האבען זיך ניט געקענט העלפען אין פראנקרייך, פאר הונדערט יאהרען, ווען דיא רעגיערונג איז אריינגעפאלען צו דעם פאלק אין דיא הענד.

— דאס איז אבער אלץ גערעדט, אז דיא ארבייטער וואלטען אלע פערשטאנען אזוי גוט וויא אונזער פריינד ראדעצקי פערשטעהט. לײדער אבער פערשטעהען זיי דאס נאך ניט. דיא קאפיטאליסטען ווייסען גאנץ גוט, אז, ווען דיא ארבייטער וועלען האבען שכל, אז זיי וועלען דענקען, וועלען זיי—דיא קאפיטאליסטען—זיך מוזען זעגענען מיט זייער קרוין; דאריבער טרייען זיי, אז דער ארבייטער זאל זיין אונוויסענד, אז ער זאל ניט דיינקען, אז ער זאל זיך אינטערעסירען בלויז מיט פייטס, מיט בייז־באלל, מיט רייסעס. דורך זייערע צייטונגען פערבלענדען זיי איהם דיא אויגען און ריידען איהם איין, אז אלץ איז וויא עס ברויכט צו זיין, און יעדען, וואס וויל דעם ארבייטער עפענען דיא אויגען, שטעלען זיי פאר אלס א מישוגענעם אדער אלס א מערדער, אלס א שונא פון דעם פאלק. צום אונגליק זעהט דער אמעריקאנער ארבייטער, אז פון איירא‍פא קומען ארבייטער אהער; אז פון אמעריקא אין איירא‍פא פאהרען קיין ארבייטער ניט, — מיינט ער, אז בעסער וויא אמעריקא קען שוין גאר ניט זיין. דיא צייטונגען, דיא לעהרער אין דיא שולען, דיא גלחים אין דיא קלויסטערס און דיא פאליטישענס מיט זייערע שווינדלערשע רעדעס ווייזען אויף דעם ארבייטער, אז ער קען האפען צו ווערען רייך; זיי טענה'ן אלץ צו איהם, אז אין אמעריקא האט

יעדער א „טשאַנס", אַז מען דאַרף נור טרייען, ווערט מען דאָ א מיליאָנער. זיי גיבען איהם אַלס בעווייז דעם פאַקט, אַז פיעלע פון דיא היינטיגע מיליאָנערען זיינען אויך אמאָל געווען אַרים. און אַזוי פערברייננגט דער אַרבייטער דיא יאהרען אין האָפען, לויפענדיג אויף פייטס, אויף רייסעס, אָדער אויף בייז־באָלל.

— עס קומען אָן דיא וואַהלען. דער אַרבייטער מיינט, אַז דאַס איז אויך א מין ספּאָרט, א שפּיעל, בלויז א זאַך וואָס דאַרף איהם אינטערעסירען אַלס א מין פייט אָדער בייז־באָלל מעטש. עס זיינען דאָ קאַפּיטאַליסטישע פּאַרטייען: דיא דעמאָקראַטישע און דיא רעפּובליקאַנישע. ביידע שיטען מיט געלד. מיליאָנען גיבען דיא קאַפּיטאַליסטען צושטייער אויף דיא עלעקשאָנס. זאָל זיך דער אַרבייטער שטעלען דיא פראַגע: וואָצו גיבען זיי דאָס אַזוי פיעל געלד? זאָל ער פאַרשטעהן, אַז זיי מיינען ביזנעס; אַז מיט דיא געלד העלפען זיי עלעקטען זייערע טרייע דיענער; אַז אין עלעקשאָן טאָג קריגען זיי אַריין דיא גאַנצע רעגיערונג אין דיא הענד; אַז דעריבער איז דאָס דעם אַרבייטער נאַכהער אונמעגליך אויסצופיהרען א סטרייק — אַז דיא רעגיערונג שיקט סאָלדאַטען געגען דיא אַרבייטער, ווייל זיא איז א פערקויפטע רעגיערונג, דיא קאַפּיטאַליסטען'ס רעגיערונג; אַז דעריבער האַלטען דאָס דיא דזשאָדזשעס פאַר דעם רייכען; אַז דעריבער ווערען געמאַכט געזעצע בלויז פאַר דיא קאַפּיטאַליסטען און געגען דיא אַרבייטער... פרעגט אָבער דער אַרבייטער גאַר ניט און פאַרשטעהט גאַר ניט. ער נעהמט צוויי דאָלאַר פאַר זיין וואוט און פרעהט זיך מיט זיין כשר'ע מציאה. ער מיינט, ער האָט דיא פּאָליטישענס אָפּגענאַרט — אומזיסט צוויי דאָלאַר גענומען! ער פערשטעהט ניט, אַז פאַר דיא צוויי דאָלאַר פערקויפט ער זיין בכורה, אַז מיט דעם צעטעלע וואָס ער וואַרפט אין שטים־קאַסטען פאַר דיא קאַפּיטאַליסטישע פּאַרטייען וואַרפט ער אַריין זיין גאַנצע פרייהייט מיט זיין גאַנצען אייגענס אין דעם פיינד'ס הענט אַריין.

— דאָס דערמאָנט מיר אָן א געוויסען צעטעלע, וועלכען מיין פאָטער האָט מיר אמאָל געגעבען צו מיין רבי'ן אין חדר. צו ברייננ־גען א צעטעלע דעם רבי'ן איז א כבוד ביי א אינגעל. אַלע אינגלאַך זיינען איהם מקנא. אַליזאַ בין איך אין חדר אַריינגעקומען מיט

פרייד און מיט שטאָלץ, און מיט גרויס פּאראַד האָב איך דעם רבי'ן דערלאַנגט דעם צעטעלע. וויא איבערראַשט בין איך אָבער געוועזן און וויא ביטער איז געוועזן מיין איבערראַשונג, ווען דער רבי, נאָך דעם וויא ער האָט איבערגעלעזען דעם צעטעלע, האָט אויף מיר אַ בייזען קוק געטהאָן און האָט זיך מיר געהייסען לייגען אויפ'ן ביינקעל. סטייטש, איך האָב געמיינט ער וועט גאָר אַ גאַנצען טאָג צו מיר זיין גוט און פריינדליך. ערשט נאַ־דיר — ער לייגט מיר גאָר שמייסען! אַזוי איז אָבער אין צעטעלע געוועזן געשריעבען. איך האָב אליין מיין פּסק אויף זיך געבראַכט... פּונקט דאָס זעלבע איז מיט דעם ארבייטער, ווען ער וואַרפט אריין זיין שטים־צעטעלע פאַר אַ קאַפּיטאַליסטישע פּאַרטיי. ער מיינט ער ווערט אַ גאַנצער מחותן מיט דעם קאַפּיטאַליסטישען רבי'ן, און ווען דיא רעגיערונג שיקט ארויס סאָלדאַטען צו שיסען סטרייקערס, פּאָליסלייט צו שפּאַלטען סטרייקערס דיא קעפּ, זיינען זיי איבערראַשט... זיי האָבען ניט וואָס איבערראַשט צו זיין: זיי האָבען אליין דעם צעטעלע געבראַכט אַז מען זאָל זיי לייגען אויפ'ן ביינקעל.

— איך מוז זיך איילען. מען וועט מוזען באַלד שליסען דעם מיטינג. איך וועל דאָס מאַכען קורץ. הערר ראַדעצקי וועט נאָך הערען וועגען דעם און הערען. זאָל ער קומען צו דיא פערזאַמלונגען. אַלזאָ, מען מוז דעם ארבייטער אויפקלערען. מען מוז איהם ווייזען אַז עלעקשאָן־טאָג איז אַ וויכטיגער ביזנעס־טאָג — קיין קינדער־שפּיעל. לאָמיר זיך לערנען ביזנעס ביי דיא גרויסע ביזנעס־לייט. זיי פּערשטעהען געוויס ביזנעס. אַלזאָ, זיי האַלטען דעם עלעקשאָן־טאָג וויכטיג. היינט וויא באַלד פאַר זייער ביזנעס איז דאָס וויכטיג, איז דאָך פאַר דעם ארבייטער דאָס מסתמא אויך וויכטיג. אַז דיא מיליאָנערען זעהען צו עלעקטען ז י י ע ר ע מענשען, דאַרפען דיא ארבייטער זעהן צו עלקטען זייער אייגענע פּאַרטיי און שטימען פאַר זייערע אייגענע קאַנדידאַטען. אַזאַ פּאַרטיי האָבען מיר שוין— דיא סאָציאַליסטישע פּאַרטיי — (אַפּלאָדיסמענטען). פיעלע אַר־בייטער פערשטעהען שוין און זיי שטימען טאַקי פאַר דיעזע פּאַרטיי. אַזעלכע איז נאָך אָבער דאָ ווייניג. מען דאַרף לערנען דעם ארביי־טער, איהם אויפקלערען, און דאָס טהוט אונזער פּאַרטיי... און זיא וואַקסט... אַלץ שנעלער. אין דייטשלאַנד האַלטען מיר שוין ווייט...

אבער דאָ וועט באַלד אויך דאָס פאָלק מאַסען־ווייז איבערגעהן צו אונז... דיא צרות זעלבסט לערנען איהם... ער קומט צום שכל.

— בלויז נאָך א פּאָר ווערטער—עס איז זעהר וויכטיג. מיר קענען ניט האָפען, אַז אַלע ארבייטער וועלען טאַקי ווערען סאָציאַליסטען איידער מען וועט מאַכען א סוף פון דיא יעצטיגע פיהרונגען. אבער ווען א גאַנץ גרויסע טהייל — דער מאַיאָריטעט פון זיי — וועלען פערשטעהן, וועט שוין אויך זיין גענוג. דיא קאַפּיטאַליסטען וועלען זיך דאַן שטעלען געגען אונז. זיי וועלען אפשר דאַן אונז שטערן ביי'ן שטים־קאַסטען. עס וועט אפשר ווערען א קאַמפּף, א בלוטיגער קאַמפּף...

— דיא הערשענדע קלאַסען גיבען זייער טראָהן מיט גוטען ניט אָב... פיללייכט וועט דיא קאַפּיטאַליסטישע קלאַסע בענעהמען דעם זעלבען פעהלער וואָס דיא פראַנצויזישע אַריסטאָקראַטיע זיינען בענאָנגען, וואָס דער ענגלישער קעניג, דזשאָרדזש דער דריטער, איז בענאַנגען. וואָס דיא פּלאַנטאַטאָרס פון דיא סויטה זיינען בענאַנגען, ווען מען האָט דיא שוואַרצע שקלאַפען פון זיי בעפרייט; פיללייכט וועלען דיא קאַפּיטאַליסטען אויך שיקען ביקסען מיט קאַנאָנען געגען דיא ארבייטער... זיי וועלען דאַן אפשר נאָך האבען א טהייל פון דיא רעגיערונג... זיי וועלען פיללייכט געהן געגען דיא געזעץ, געגען דיא אבשטימונג — דאַן, אָה, דאַן וועה געשריען צו זיי! ווי נאַפּאָלעאָן האָט געזאָגט: דאָס פאָלק וועט דער צווייטער פון שייד דעם שווערד ארויסציהען, אבער ער וועט איהם דער לעצטער צוריק ארייננשטעקען! דיא רויבער וועלען דיא געזעץ ברעכען, און דאָס פאָלק וועט זיי איבערגעוואַלט מאַכען פאר געזעץ־פאָלגענדע. דיא בלוט־זויפער וועלען דעם קאַמפּף אנפאַנגען; אבער דאָס ארבייטענדע פאָלק וועט מיט זיינע קלעפּ דעם קאַמפּף ענדיגען—ענדיגען מיט א גלענצענדען, אייביגען זיעג פאר פרייהייט, גלייכהייט און ברידערליכקייט!

דער רעדנער איז אראָפּ פון פּלאַטפאָרמע. זיינע האַסטיגע, גענייליטע שלום־ווערטער האבען אזוי אנגעשטריינגט דיא אויפמערקזאַמקייט פון זיינע צוהערער, און דורך דעם אזוי עלעקטריזירט זייערע נערוועו און אנגעצונדען זייערע הערצער, אַז ביי דעם אויסרוף: „פרייהייט, גלייכהייט און ברידערליכקייט"! האבען זיך פיעלע

ניט ווילענדיג א שטעל געטהאָן און דער האָלל איז פערהילכט גע־
וואָרען מיט א לאנגען דונערענדען הורראה און מיט א פארטוי־
בענדען שטורעם פון האנד־פּאטשערייי...

א פריילין, אין א רוסישען מאנטעל און מיט דיא האָאר פער־
קעמט אויף רוסיש, האט מיט פלאמענדע אויגען א שפרונג געטהאָן
צו דער פיאנאָ און האט מיט אַלע קרעפטען גענומען שפּיעלען דיא
מארסעליעזע. גלייך האבען אַלע אונטערגעכאפּט דעם געטליכען נגון,
און דער האָלל איז אנגעפילט געוואָרען מיט געזאנג פון קלינגענדע
שטימען פון הערען און דאמען.

דיא גאנצע סצענע און הויפּטזעכליך דיא זיסע קאמפפס־
טענער, — דיא טרויעריג־פרעהליכע, דאָ שטאָלצע, דאָ סטראשענדע,
דאָ מיט ראכע־דורשט, דאָ מיט נצחון־פרייד קלינגענדע טענער,
דיא הימעלשע טענער פון דיא אונשטערבליכע פרייהייטס־ליעד, —
האבען רפאל׳ן וויא מיט א כשוף דורכגענומען. ער האט א ציטער
געטהאָן. א זיסע קעלט איז איהם אריבער איבער׳ן לייב. טרעה־
רען האבען א שפריץ געטהאָן פון זיינע עהרליכע, קלוגע און גוטע
אויגען.

ווען רפאל איז געקומען אהיים, האָט ער געשוויעגען. ער האָט
זיך אומגעטראָגען אזוי וויא מיט א וואזשנע, טהייערע נייעס. שרה
גיטעל האט א פּאָאר מאָל ביי איהם געפרעגט וואס ער זיצט „עפּעס
אזוי וויא א חתן“. ער האט איהר אבער גאר ניט געענטפערט. נור
שפּעטער, ווען דער גאנצער בילד פון דעם מיטינג איז איהם וויעדער
פאָרגעקומען אין געדאנקען אזוי וויא א לעבעדיגער, האט ער שוין
זיך ניט געקענט איינהאלטען און האט געזאָגט, געהיימניספול, מיט
דעם בעריהמעדיגען טאָן פון א חדר־איינגעל:

— בין איך היינט געווען אויף אן אָרט!

— וואו איז דאס?

— און אז איך וועל דיר זאָגען, וועסטו הפנים פערשטעהן?
דאס איז ניט פאר דיין ווייבערשען מח געדאכט. קיין חלה באקט
מען דאָרטען ניט און קיין טשאָלענט שטעלט מען דאָרטען אויך ניט.

ער האט גלייך חרטה געהאט וואס ער האט איהר געזאָגט. עס איז אבער שוין געווען פארפאלען. זיא איז צוגעשטאנען און ער האט געמוזט איהר דערצעהלען און ערקלעהרען. זיא האט אבער איהם באלד א שטופ געטהאָן איבער'ן קאָפּ, איהם געזאָגט, אז מעהר וויא אזא נאר און משוגענעם וויא ער ליעגען אזעלכע זאכען אין זינען נים, און גלייך איז זיא איבערגעגאנגען צו געשעפטען, וועלכע, נאָך איהר מיינונג נאָך, זיינען געווען פיעל וויכטיגער.

16.

קען מען דיא וועלט איבערמאַכען נאָך אַן אויסגעקלערטען פּלאַן נאָך ?

איין מאָל א פּאַרנאַכט, עטליכע טעג נאָכ'ן מיטינג, וויא רפאל איז אַזוי געגאַנגען איבער דעלענסי סטריט, איז פאַרביי איהם פאַרבייגעגאַנגען א קליינער, זעהר ניט קיין שעהנער אידעל, אר״ה אנגעטהאָן און מיט א קליינע צופּאַטעלטע בערדעל, איבער וועלכע עס האָט געבליסטשעט א נאַרישער שמייכעל.

— וואָס מאַכט איהר ? — האָט יענער זיך אָבגערופען צו רפאל'ען — איך האָב אייך געזעהן אויפ'ן מיטינג. נו, איהר מיינט נאָך אַלץ, אז א וועלט קען מען איבערמאַכען מיט א פּעטענט ?

זיין נאַרישער שמייכעל האָט זיך פאַרשפּרייט און איז געוואָרען נאָך נאַרישער.

— וואָס איז ? — האָט רפאל געפרעגט אַן איבערראַשטער, ניט וויסענדיג וויא אַנדערש דעם געשפּרעך אויפצו־האַלטען. ער האָט זיך צו איהם צוגעקוקט: דער אידעל האָט געהאַט א זעהר דינינקען נעזעלע, מיט א זעהר גרויסע קרומליכע מויל. פון דיעזע קרומע מויל זיינע האָט דאָס אַזוי וויא געשטראָמט זיין ניט־קלוגער שמייכעל. ער איז געווען זעהר ניט קיין שעהנער, אָבער רפאל'ען האָט געצווינגען צו איהם.

— ניין, מיין פריינד, דורך פּעטענטס מאַכט מען קיין וועלט ניט איבער — האָט יענער געענטפערט, ווידער א שמייכעל טאַנ־דיג אויף זיין נאַרישען שטייגער ; און געבענדיג א נייג מיט'ן קאָפּ, איז ער אוועק ווייטער.

רפאל איז אויף א ווײלע געבליעבען שטיין א פערוואונדער־טער און דערנאָך איז ער יענעם נאָכגעלאָפען.

— זאָגט מיר וואָס איהר מיינט. זעהט, זאָלט איהר געזונט זיין, איהר קענט דאָך מיר זאָגען וואָס איהר מיינט — האָט ער זיך געבעטען.

— איך מיין וואָס איך זאָג. אויסקלעהרען און ארויסנעהמען א פּעטענט אויף דעם — דאָס איז מעגליך מיט א מאשין אָדער א קונץ. א וועלט ווערט אזוי ניט געענדערט. אז איהר זאָלט מיט אייער פּלאַן זיך ארומטראָגען ווער־וויים וויא לאנג, וועט ער אויך ניט מקוים ווערען.

— אז איך אליין זאָל זיך מיט דעם ארומטראָגען, טאקי ניט; אָבער אז א סך מענשען זאָלען אין דעריין טאָהן, וועט טאָקי עפּעס ארויסקומען — האָט רפאל געענטפערט.

— אז אפילו צעהן טויזענד מענשען זאָלען זיך לייגען אין דער ליינג און אין דער ברייט וואָלט אויך גאָר ניט ארויסקומען, סיידען דיא וועלט וואָלט געווען פּארטיג דערצו. דאָס איז דער עיקר: דיא וועלט מוז זיין פארטיג דערצו.

— איך וועל אייך זאָגען דעם אמת, איך פארשטיי ניט וואָס איהר מיינט. איך בין ניט קיין געלערענטער. אָבער אז מען גיט מיר צו פארשטיין, פארשטיי איך.

— דער סאָציאליזמוס... אָט דאָס וואָס איהר ווילט איינ־פיהרען הייסט „סאָציאליזמוס“......

— נו, ווייס איך דאָך דאָס שוין. דער סאָציאליזמוס...— האָט רפאל נאכגעזאָגט.

— דער סאָציאליזמוס איז ניט קיין מאשינקע, וואָס מען קען אויסקלעהרען און מאַכען. עס איז אזוי וויא א בוים. עס מוז וואקסען. פארשטייט איהר מיך; קענט איהר א בוים אויסקלערען? קענט איהר איהם מאכען ? עס שפּראָצט און בליהט און וואקסט ; פון א קערענדעל שפּראָצט ארויס א ריטעלע, א שטעקעלע מיט צווייגעלעך, מיט קאָרע. עס ענדערט זיך רק; עס ענטוויקעלט זיך, ביז עס קומט ארויס א בוים מיט בלומען, מיט פרוכט. איהר פאר־שטייט?

דער אידעל האָט א נארישען שמייכעל געטאָהן. זיי האָבען זיך אָבגעשטעלט ביי א קאָרנער. וויא עס האָט אויסגעוויזען האָט דער אידעל בעדאַרפט אריינגיין דאָ ניט ווייט דערביי. רפאל האָט

געשלונגען יענעמ'ס רייד, און ער האָט געדורשט שוין צו הערען וואס ער וועט דאָ אויסברייגנען. דער געדאנק האָט איהם שטארק פאראינטערעסירט. אָבער וואָס וויל ער דאָ אויספיהרען ? די ארץ האָט ביי איהם געקלאפּט פון אונגעדולד.

— מיט דעם לעבען פון מענשען (איך מיין וויא זיי לעבען צוזאמען) איז אויך אזוי — האָט דער אונבעקאנטער ווייטער געזאָגט — איהר מיינט דאָך אודאי, אז די וועלט האָט זיך אימער געפיהרט אזוי וויא זיא פיהרט זיך איצט ? האָט איהר א טעות, א מאָל, גאָר פארצייטען, פלעגט מען לעבען אין איינעם, ארבייטען אין איינעם און אלע זיינען געווען די בעלי־בתים אין איינעם.

— איז דאָך דאָס טאַקי דאָס וואָס מיר ווילען !

— כאפּט־זשע ניט !—האָט דער אידעל מיט די צופּאטעלטע בערדעל און דינינקען נעזועלע געזאָגט זעהר מילד און פריינדליך — אי דאָס זעלבע אי גאָר ניט דאָס זעלבע. א האאָר אויך ניט ! זייט איהר א מאָל געווען אין קאָני איילענד ?

— ניין. וואָס אי' ?

— אין קאָני איילענד איז פאראן אזא געדרייטע שטיקעל אייזען־באהן מיט וואגאָנעס, וואָס לויפען זיך פון אויבען אראָפּ און פון אונטען ארוף. די ריילסען דרייען זיך וויא א פראָפּען־ציהער. זוען איהר קוקט וויא דער וואגאָן לויפט פון אונטען ארויף, זעהט איהר וויא ער גייט הין און צוריק. ער גייט צו מזרח זייט, דערנאָך צו מעריב, דערנאָך ווידער צו מזרח. וועלל, עס געהט טאקע צוריק צו מזרח זייט, אָבער דערביי הויבט ער זיך העכער. דער צווייטער מאָל מזרח איז העכער וויא דער ערשטער. איהר פארשטייט וואָס איך מיין ?

— געוויס פארשטיי איך — האָט רפאל געענטפערט שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ און פיהרענדיג דעם פינגער וויא איבער א פראָפּען־ציהער. די אויבערשטע שטיקעל וועג גייט צוריק ; זיא איז אָבער העכער וויא די אונטערשטע.

— נו, אָט אזוי איז מיט דעם סאָציאליזמוס. די גאנץ פארצייטיגע האלב־ווילדע מענשען האָבען געלעבט סאָציאליסטיש. דערנאָך זיינען מענשען פון דיעזען סאָציאליזמוס אוועק און מען האָט גענומען כאפּען יעדער פאר זיך; איצט וועלען מיר צוריק

קומען צום סאָציאַליזמוס. הייסט דאָס אָבער אז מיר גערען צוריק?
יע, צוריק צום סאָציאַליזמוס, אָבער צו א טויזענד מאָל העכערען
מין סאָציאַליזמוס וויא יענער. פארשטייט איהר?

רפאל׳ס פנים האָט געשיינט פון הנאה; און דורך זיין מח
האָט זיך געפּלאָנטערט א געדאַנקען: „אזא קלוגער מענש, און
האָט אזא נארישען שמייכעל"; און נאָך א געדאַנקען האָט זיך
ביי איהם געדרייט אין קאָפּ: „אזא געבילדעטע קאָפּ, און אויס־
וויזען ווייזט ער אויס וויא א טרעמפּ". און געצויגען האָט איהם
צו דיעזען ניט - שעהנעם אָרימען אידעל אָהן א ברעג.

— דער פאַרצייטיגער סאָציאַליזמוס איז געווען א גאַנץ
רויהע זאַך. דיא איינוואָהנער פון א דאָרף, א שבט למשל, האָבען
געפאַנגען חיות צוזאַמען אָדער בעארבייט דיא ערד צוזאַמען און
זיך געלעבט צוזאַמען וויא א משפחה. זייערע וואפען אָדער געצייג
זיינען געווען זעהר פּראָסטע; פון קיין מאַשינען האָט מען נאָך ניט
געוואוסט. שפּעטער האָט מען זיך ביסלעכווייז אָבגעטהיילט און
יעדער האָט גענומען ארבייטען פאר זיך און האָבען זיינע אייגענע
זאכען מיט זיינע בעזונדערע אינטערעסען. גאר שפּעטער אבער האָט
מען גענומען געברויכען מאַשינען צו דער ארבייט; און אנשטאָדט
צו ארבייטען יעדער בעזונדער, האָבען עטליכע ארבייטער גענומען
זיך צוטהיילען מיט דיא זעלבע ארבייט; דער טהוט דיא טהייל,
יענער יענע, און אזוי אזוי ווייטער. אזוי איז גיכער און שפּאָרעוו־
דיגער. אזוי איז ארויסגעקומען דיא פאבריק, וואו א סך ארביי־
טער ארבייטען אין איינעם מיט מאַשינען און מיט ארבייטס־פער־
טהיילונג. איין זאַך גייט א מאָל דורך דורך הונדערטע הענט.
און דיא מאַשינען זיינען א מאָל אזעלכע, אז ביי יעדער פאָדערען
זיך פיעלע מענשען. הקצור, ביי פאבריק - ארבייט קען מען בעזונ־
דער ניט ארבייטען, נור פיעלע מוזען ארבייטען צוזאַמען. דאָס
הייסט מען מוז ארבייטען ג ע ז ע ל ש א פ ט ל י ך. געזעלשאַפט־
ליך הייסט סאָציאַליסטיש. דאָס קומט ארויס פון א לאַטיינישען
וואָרט „ס אָ צ י א ל". ווער זיינען אָבער היינט דיא ארביי־
טער? זיי זיינען געדונגענע! דיא מאַשינען זיינען ניט זייערע;

דיא גאַנצע פאַבריק איז ניט זייערע. אַלץ געהערט צו דעם בעל הבית, און ער ארבייט דאָך ניט. אָבער איהם קומט אן דיא רעכטע סמעטענע....

— וואָס זשע זעהען מיר? דיא ארבייט ווערט געמהאָן סאָציאַליסטיש און אַז עס קומט צום האָבען הנאה, האָט גאָר הנאה אַ פּרעמדער טייוועל, און דיא ארבייטער ליגען אין דער ערד. האָט דאָס אַ זינען? ארבייטען אויף אַ סאָציאַליסטישען שטייגער און וויא עס קומט צום טיילען זיך, זאָל דאָס גיין אויף דעם כאַפּ־לאַפּאַנעם אופן? אזוי אַנגיין לאַנג קען ניט. וויא באַלד אַז דיא ארבייטער זיינען פעראייניגט ביי דער ארבייט, מוז שוין אויך קומען דערצו, אַז זיי זאָלען אויך זיין פעראייניגט ביי דער חלוקה, ביים טהיילען זיך. פּונקט ווי מען ארבייט סאָציאַליסטיש, אזוי זאָל מען זיך טיילען סאָציאַליסטיש.

— מילא ווען דער בעל־מלאכה איז אליין דער בעל הבית און ער ארבייט טאַקי אליין אין זיין בעזונדערען ווערקשטאַט און מיט זיינע בעזונדערע געצייג, קען דיא ארבייט אָהן דעם בעל־הבית ניט אויסקומען. היינט אָבער, אַז צו איין שטיקעל ארבייט פאָדערען זיך אזוי פיעל מאַשינען מיט אזוי פיעל מענשען, טאָ וואָס פאַר אַ בעדייטונג האָט שוין דער בעל הבית? אַז ער זאָל אפילו וועללען מיטארבייטען, קען ער אויך טהאָן ניט מעהר וויא איין ברעקעלע פון דער ארבייט. און מכח פיהרען? מכח זיין אַן אויפזעהער? איז דאָך דאָס אויך בלויז איין טהייל פון דיא גאַנצע ארבייט וואָס פאָדערט זיך; און פּונקט וויא דער ארבייטער איז אַ געדונגענער, אזוי איז געוועהנליך דער אויפזעהער, דער פערוואַלטער אַ געדונגענער.

— ווען דער בעל הבית איז אַ יורש — האָט רפאל אונטערגעכפּאַט — ווען דיא פעקטאָרי האָט אויסגעהאָדעוועט זיין טאַטע, און ער האָט איהר נור גע׳ירשן׳ט, קוקט ער אמאָל וויא אַ האָן אין בני אדם.

— גאַנץ ריכטיג — האָט זיך אָבגערופען דער אידעל מיט דיא צופאַטעלטע בערדיל, מיט דיא קרומלעכע מויל און מיט דעם דינינקען נעזיל — אָבער דאָס איז נאָך גאָר ניט. היינט גייט אַלץ אויף אקציעס, אויף „שערס“. אַ רייכער מאַן קויפט היינט,

למשל, שערם פון א שטאָהל פאַבריק, דאַס הייסט, ער ווערט א בעל הבית איבער דיעזע פאַבריק, כאָטש ער איז דאָרטען אפילו קיין מאָל ניט געוועזן און ער ווייס אפילו ניט וויא אזוי שטאָהל ווערט געמאַכט. מאָרגען פאַרקויפט ער דיא שטאָהל־אַקציעס און קויפט צוקער־אַקציעס. דאָס הייסט ער ווערט א בעל הבית איבער א צוקער־פאַבריק, און וויא מען מאַכט צוקער הויבט ער ניט אָן צו וויסען.

— וויא צו פרעסען צוקער, אָט דאָס ווייס ער, — האָט רפאל באַמערקט מיט א געלעכטער.

— נו, היינט צו וואס זיינען אזעלכע בעלי־הבתים נויטיג?

— האָט יענער ווייטער גערעדט אין א שטילען, זעהר ערנסטען, אין צו דעד זעלבער צייט ליעבליכען טאָן. — ניט אומזיסט פאָהרען דיא בעל־בתים אום איבער דיא פערגניגונגס־פּלעצער אָדער זיי וואהנען אין זוממער־פּאַלאַצען, ווינטער־פּאַלאַצען. נישקשה, דיא ארבייט גייט אָן אָהן זיי אויך, ניט אמת? היינט צו וואָס דאַרף מען זיי?

— וויא א פינפטע ראָד צום וואָגען — האָט רפאל געזאָגט מיט התלהבות.

— נו, און דאָס איז א כלל: ווען א געוויסער קלאַס מענשען הערשט אויף דער וועלט און ער הערט אויף צו זיין נויטיג, קען ער הערשען און קאָמאַנדעווען לאַנג ניט פערבלייבען. קיין פינפטער ראָד צום וואָגען דאַרף דיא מענשהייט ניט האָבען. א פינפטע ראָד ווארפט איהר וואָגען פון זיך מיט דער צייט אַראָפּ. וויא באַלד דיא ארבייטער קומען אוים אָהן דעם בעל הבית ביי דער ארבייט, וועלען זיי אויסקומען אָהן איהם, ווען זיי צוטהיילען זיך מיט דיא פּרוכט פון דער ארבייט אויך. דער יעצטיגער ווידערשפּרוך צווישען דיא סאָציאַליסטישע ארבייט און קאַפּיטאַליסטישע באַפעריי, קען לאַנג ניט אָנהאַלטען. איהר זעהט אלזאָ, אז מיר שטייהען אויף'ן שוועלל פון אן אמת'ע סאָציאַליסטישע צייט.. דיעזע סאָציאַליסטישע צייט וועט אבער געגען דיא פּאַרצייטיגע סאָציאַליסטישע צייט זיין וויא א אויסגעוואקסענער בוים געגען א גרעזעלע. דאן איז דער סאָציאַליזמוס געוועזן איבער קליינע דאָרפס־שבטים אָדער קאָמפּאַניעס פאַסטוכער. איצ־

טער וועט דאָס זיין אַ סאָציאַליזמוס איבער גאַנצע לענדער מיט טויזענדער ריעזיגע פאַבריקען מיט מאַשינען, מיט באַהנען, טעַ־לעגראַפען, טעלעפאָנען; מענשען וועלען זיין ביי דער ארבייט פעראייניגט וויא דיא טויזענדער גליעדער און אדערען פון א קערפער, און טהיילען זיך מיט דיא פרוכט פון זייער ארבייט וועלען זיי אויך וויא גליעדער פון אַ גרויסען לעבעדיגען קערפער, וויא שוועסטער און ברידער פון א פאַמיליע.

— דיא מענשליכע פיהרונגען וואקסען פון זיך אליין; זיי ענדערען זיך און ווערען פון קליין גרעסער און פון גרעסער נאָך גרעסער פונקט וויא אַ קינד ענדערט זיך און ביסלעכווייז ווערט פון איהם אַ מענש.

— ווען עס קומט דיא צייט, עס פאָדערט זיך אַן ענדערונג, קומט דאָס דאָס רוב גלאַט ניט אָן. שניידען זיך ביי אַ קינד ציינדלאָך אָהן יסורים? האָט א פרוי א קינד אָהן בויך־וועהטאָג? דיא קלאַסען, וואָס הערשען און מוזען אראָפּ פון ביינקעל, ווייל זייער ראָלע האָט זיך געענדיגט און זיי זיינען געוואָרען נאָר וויא אַ פינפטע ראָד צום וואָגען, קייקלען זיך אליין פון דעם היסטאָרישען וואָגען ניט אראָפּ. זיי ווילט זיך זעהר ניט אראָפּ־געהן. מען מוז זיי אראָפּוואַרפען. דאָס רוב פארגיסט זיך געוויס בלוט דערביי. איהר האָט דאָך מסתמא געהערט, אז אַ מאָל איז אמעריקאַ געווען אונטער ענגלאַנד און אַז זיא האָט געמוזט קעמפּ־פען און לאָזען גיסען איהר בלוט איידער דער ענגלישער קעניג מיט זיינע פריצים זיינען אראָפּ פון דעם אמעריקאַנער וואגען. אין פראַנקרייך האָט דאָס פאָלק ביטטער געקעמפּפט ביז ער האָט אראָפּגעזעצט פון וואָגען דעם פריצישען קלאַס. אַ מאָל האָט דיעזער קלאַס געשפּיעלט דיא הויפּט ראָלע. איצט אָבער האָט ער שוין דיעזע ראָלע פאַרלאָרען. עס איז געוואָרען אַ וועלט פון פאַבריקען, געשעפטען, — האָט שוין דער פאַבריקאַנט, דער סוחר, דיא הויפּט ראָללע געשפּיעלט. ער איז געוואָרען דער יחסן. נו, האָט דער אַלטער פריצישער קלאַס מיט גוטען אָפּטרעטען זיין מאַכט און הערשאַפט ניט געוואָלט; האָט זיך געגאָסען בלוט טייכענווייז. אַזאַ מלחמה הייסט „רעוואָלוציע“ — אַן אי־בערקערענגעס. דיא איבערקערענעס איז אָבער שוין געמאַכט געווען

פריהערביסלעכווייז. די־א צושטענדען קעהרען זיך איבער. איבער־צוקעהרען די־א פינפטע רעדער פון דיא וועגען איז שוין דאן א גאנץ נאטירליכע זאך. עס קומט אפשר אָן שווער און עס גיסט זיך פיעל בלוט, אָבער אנדערש זיין קען שוין ניט, ווייל דער קלאַס וואָס שפיעלט ניט קיין ווירקליכע ראָלע קען אויף׳ן ביינקעל ניט בלייבען.

— פארשטייט איהר שוין וויא עס גייט? ניט מיט פע־טענטס, ניט דורך פלענער ווערט דער סאָציאַליזמוס געמאכט. ער וואקסט; ער קומט פון זיך אליין, ווייל ניט קומען קען ער ניט, ווייל עס איז נאטירליך אז ער זאָל קומען.

— היינט צו וואָס דארפען אייערע מענשען זיך רייסען דיא גאָל? — האָט רפאל געפרעגט — וויא באלד אז עס מוז קומען, טאָ זאָל זיך קומען? צו וואָס זאָלט איהר נאָך געבען צו פארשטיין, ריידען, טאָלקעווען?

— וואָס זאָל מען אָבער טהאָן אז עס רעדט זיך, אז עס טאָלקעוועט זיך פארט? אָט דאָס גופא, וואס עס ציהט און רייכט צו ריידען און טאָלקעווען וועגען דיעזע זאכען — אָט דאָס גופא איז א סימן, אז דער סאָציאַליזמוס קומט אן. דיא ליפט איז פולל מיט דער נייער צייט. זיא פיללט אן דיא הארץ. עס רעדט זיך גאָר ניט ווילענדיג. מיר מיינען אז מיר ריידען דאָס מיט׳ן שכל. ווען דיא צייט וואָלט אָבער ניט געווען פארטיג פאר דעם סאָציא־ליזמוס, וואָלטען מיר אן אנדערען שכל געהאט, גאָר אנדעריש געדיינקט, אנדערש גערעדט און פאר אנדערע זאכען גע־קעמפפט.

וואָס רפאל האָט דאָ געהערט, האָט ער אי יע פערשטאַנען אי ניט פערשטאַנען. דעם הויפט־שכל האָט ער פארשטאַנען גאַנץ קלאָהר. ער האָט אָבער אזא זאָרט געדאנקען נאָך קיין מאָל ניט פארזוכט. ער האָט געפיהלט, אז דאָס דארף מען לערנען וויא מען לערענט גמרא; און וויא קומט ער, רפאל׳קע דער סטאָלער, צו דיא שכל׳ען פון גמרא אָדער אנדערע אזעלכע זאכען! און דאָך האָט דאָס איהם אזוי געצויגען! אי א טיעפער שכל אי א יושר־זאך א גרויסער!... וויא א מאַגנעט האָט דאָס איהם געצויגען; זיין מארך און זיין הארץ האָט דאָס צו זיך געצויגען.

ער איז געשטאַנען און צוגעהערט, ווי א פּאַרשעמטער, עפּעס ווי אַן אָבגעשמיסענער און עפּעס ווי אַ פאַרליעבטער.

ווען דער אידעל מיט דיא צופּאַטעלטע בערדעל האָט זיך מיט איהם געזעגענט, האָט זיך רפאל'ן זעהר ניט געגלוסט מיט איהם זיך צו שיידען; און יענער האָט דאָס בעמערקט.

— אויב איהר ווילט, קומט אויך אריין. איך געה אין דיא קאַפע. דאָרטען קומען זיך צוזאַמען סאָציאַליסטען, ארבייטער... אויף'ן ערשטען פלאָאַר איז דער אָפפיס פון דער „ארבייטער צייטונג" — אונזער בלאַט.

רפאל'ען איז דורכגעלאָפען א וואונדער אויף זיך אליין ווארום איהם איז פריהער קיין מאָל ניט ארויף אויף'ן זינען צו לעזען דיא „ארבייטער צייטונג". נור וויא קומט ער צו לעזען עפּעס א חוץ דעם סדור אָדער דיא סדרה אין חומש!

דיא קאַפע איז געווען אין א היבשען צימער, ניט קיין גאַנץ ליכטיגע און ניט קיין גאַנץ ציכטיגע. א גרויסע ווייסע בליסצענדע באַניקעלטע קאָפּע־קען, אזוי וויא א גרויסער סאַמאָוואַר, האָט פארנומען דעם אויבען־אָן פון'ם קאָונטער, וועלכער איז געווען פארלייגט מיט געבעק און מיט קעסטעלעך פאַפּיראָסען. צו דיא ווענט זיינען געווען צוגעשלאָגען רויטע, הילצערנע פּושקעס, אין וועלכע מען האָט געוואָרפען דיא קוויטעלעך, וואָס מען האָט בע־קומען ביי'ן בייצאָהלען — דאָס איז געווען דיא קאָנטראָלע איבער דיא מענשען, וואס זיינען געווען אנגעשטעלט אין דער קאַפע פון דער סאָציאַליסטישער ארגאניזאציאָן. אויף דיא ווענט זיינען געהאנגען פאָרטרעטען פון קארל מארקס, פערדינאנד לאסאל, א גרופּפּע פון דיא סאָציאַליסטישע דעפּוטאטען פון דעם דייטשען רייכסטאג און א קאָלירטע ביילאגע פון דער ניו יאָרקער דייטשער „פאָלקס־צייטונג".

ביי איינציגע טישלעך איז מען געזעסען, און געטרונקען אָדער געגעסען; אָבער דאָס רוב איז מען געזעסען ביי ליידיגע טישלעך, רויכערענדיג, שמועסענדיג, גלייכוואָרטלענדיג זיך, טריי־בענדיג פלאָטקעס. ביי א פּאָר טישלעך האָט מען געשפּיעלט אין

שאך אדער אין דאמינא. אלע זיינען דא געווען ארים געקליידט מיט פנים'ער פון ארבייטער אדער פון געבילדעטע ארימע מענ־שען.

רפאל איז אריינגעקומען זעהר שעמעדיג. ער איז אויף זיין לעבען ניט געווען אין קיין קאפע, א פשיטא שוין אין אזא זארט קאפע. דער אידעל מיט'ן דינעם נעזיל האט זיך מיט איהם אוועק־געזעצט אין א ווינקעלע און האט זיין גאסט מכבד געווען מיט קאפע און קייק. רפאל האט זיך אזוי געשעמט, אז ער האט ניט געוואוסט וואס ער טהוט: ער האט איינגעטונקט א צו גרויסע שטיק קייק אין דיא קאפע און האט זיך שיער ניט דערווארגען פרופענדיג דאס אראבשלינגען; און דערפון האט ער זיך נאך מעהר פארשעמט.

זיי זיינען געזעסען נאהענט לעבען איינעם פון דיא טישלאך, וואו מען האט געשפילט א שאך, און זיין נייער בעקאנטער האט אהין געווארפען זשעדנע אויגען, קוקענדיג אויף דיא שפיעל, טרינקענדיג זיין קאפע, רויכערענדיג זיין סיגארעטעל און ריי־דענדיג צו רפאל'ען — אלץ אין איינעם.

דעם אידעל'ס נאמען איז געווען לעאן וויקער. מען האט געזאגט אז ער איז א מערקווירדיגער שאך־שפיעלער, אבער שפיעלען פלעגט מען איהם קיין מאל ניט זעהען. גאנצע נעכט פלעגט ער אב־זיצען קוקענדיג, וויא אנדערע שפיעלען, צושמייכלענדיג מיט זיין נארישען שמייכעל. אין פריוואט געשפרעכען פלעגט ער זיך ארויסווייזען פאר א זעהר גלאטען און אינטערעסאנטען רעדנער, אבער אויף דער פלאטפארמע האט מען איהם קיין מאל ניט געזעהען. ווען ער פלעגט אמאל עפעס אויפשרייבען, איז דאס געווען זעהר וויציג און טיעפזיננינג, אבער צום דרוקען האט ער קיין מאל ניט נעגעבען. ער פלעגט דאס שרייבען גלאט אזוי זיך, פלעגט ער זאגען. פאר דער צייטונג צו שרייבען פלעגט ער אלץ־אפלייגען אויף „אן אנדעריש מאל“. ער איז געווען בעקאנט אלס איינער פון דיא באלעזענסטע, געבילדעטסטע מענשען צווישען דיא סאציאליסטען. אלין האט ער געלייענט און אלץ האט ער געוואוסט און געדיינקט. אבער אלץ האט ער געהאלטען פאר זיך; מיט קיינעם פון זיינע טאלאנטען זיך ניט גערוקט אין דער עפענטליכקייט. און דער

עולם האָט איהם בעהאַנדעלט אָהן שום אויפמערקזאַמקייט, אָהן שום רעספּעקט. אינוויינינג אין דיא הערצער האָט מען געוואוסט אַז ער איז אפשר וויכטיגער פון דיא וויכטיגסטע, אָבער אַזוי וויא ער האָט ניט געפאָדערט קיין כבוד, אַזוי האָט מען איהם קיין כבוד ניט געגעבען, ווארים כבוד איז אַ זאַך. וואָס, אַז מען נעהמט ניט איבער גוואלט האָט מען ניט... ער האָט זיך געקליידעט וויא אַן אָרי־מער פערלער, און אַזוי האָבען איהם אַנדערע אויך געהאַלטען. בלויז ווען מען פלעגט עפּעס האָבען אַ ויכוח וועגען אַ שווערען וואָרט אָדער אַ נאָמען אָדער עפּעס אַ זאַך פון אַ בוך, פלעגט מען זיך ווענדען צו איהם; מיט אַ שמייכעלע ווי צו אַ אינגעל, וואס האָט אַ גוטען קאָפּ, פלעגט מען זיך צו איהם ווענדען; און ער פלעגט ענטפערן, האַלטענ־דיג דיא אויגען אין אַ בוך אָדער אויף אַ שאַכמאַט־ברעטעל פון צוויי אַנדערע שפּיעלער, — ענטפערען, אַנשוויגען ווערען און ווייטער לעזען אָדער קוקען, וויא מען שפּיעלט. דיא וואָס האָבען איהם גוט ניט געקענט, פלעגען אַ מאָל פּרובען פון איהם אַ לאַך טהאָן, אָדער אַ שטיף טהאָן מיט איהם; ער פלעגט זיי אָבער אָבצאָהלען מיט אַזאַ שארפען ווערטיל, אַז זיי פלעגען אַ צעהנטען פאַרזאָגען מיט איהם זיך אָן־צו־הויבען.

וויקער האָט זיך געסטאַרעט צו זיין נייעם בעקאַנטען גאַסט־פריינדליך צו זיין, אָבער דיא צוויי שאַכמאַטיסטען האָבען איהם געצויגען צו זיך. אָפט פלעגט ער אליין ניט הערען וואָס ער רעדט און דערנאָך מוזען איבערזאָגען נאָך אַמאָל.

— וואס אַ יוניאָן איז ווייסט איהר? — האָט ער געזאגט.

— איהר ווייס דאָך מסתמא וויא דיא ארבייטער פעראייניגען זיך צו קעמפּפען פאַר בעסערע ווייזשעס און וויניגער ארבייט. דיא באָסעס ווילען ניט נאָכגעבען און עס קומט ארויס אַ סטרייק, אַ באָיקאָט. הקיצור, אַ גאַנצער פייט, אַ מלחמה; דיא ארבייטער שיקען ארויס פּיקעטען, צו זעהן אַז סקעבס זאָלען ניט גיין ארביי־טען. אַנדערע יוניאָנס העלפען דיא סטרייקערס מיט געלט. אַנדערע קאַפּיטאַליסטען וויעדער העלפען דיעזע קאַפּיטאַליסטען. ווען דיא ארבייטער האַלטען זיך שטאַרק, שיקט דיא קאַפּיטאַליסטישע רע־גיערונג ארויס אויף זיי פּאָליציי אָדער זאָגאַר סאָלדאַטען. צווישען וועמען זשע איז דיא מלחמה? צווישען דעם גאַנצען קאַפּי־

ט א ל י ס ט י ש ע ן ק ל א ס א ו ן ד ע ם ג א נ צ ע ן א ר ב י י ט ע ר ק ל א ס. דעריבער רופען מיר דאָס ק ל א ס ע ן־ק א מ פ ף, און דיעזער קלאסען־קאמפף, דיעזער קלאסען קאמפף...

וויקער האָט עטליכע מאָל אזוי איבערגעזאָגט דיא זעלבע פאָר ווערטער, ניט הערענדיג וואָס זיין מויל זאָגט: זיינע אויגען האָבען זיך פארטיפט אין אַ נייעם גאנג אויף דער שאכמאט־ברעטעל ביי דעם נעכסטען טישעל.

— ענטשולדיגט מיר! — האָט ער זיך געכאפּט, מיט זיין נארישען שמייכעל — און אום צו פארריכטען זיין פעהלער האָט ער גענומען ריידען מיט גרויס ווארימקייט — דיעזער קלאסען־קאמפף איז דיא וויכטיגסטע זאך אין דער געשיכטע פון דער גאנצער מענשהייט. ווען דער קאפּיטאליסטישער קלאסס האָט געקעמפפט געגען דעם פריצישען קלאסס איז ביסלעך־ווייז פון דעם ארויסגעקומען דאָס וואָס מען האָט אָבגעשאפט דיא אלטע מאכט פון דיא גראפען, באראָנען, און אויף זייער אָרט האָט גענומען הערשען דער פאבריקאנט, דער אייזענבאהן מיליאָנער, דער קאָהלען־מיליאָנער, און דיא אנדערע חברה קאפּיטאליסטען. און איצט קעמפפען דיא ארבייטער געגען דיעזע קאפּיטאליסטען, און דיעזער קלאסען־קאמפף וועט ברייננגען צו דער פערניכטונג פון דיא קאפּיטאליסטישע הערשאפט, און צו דער גרינדונג פון דער גרויסער סאָציאליסטישער וועלט, וואו אלע וועלען זיין אי ארבייטער אי בעלי הבתים, אלע גלייך, אלע רייך, אלע פריי, אלע ברידער. י ע ד ע ז א ך ו ו א ס ה א ט א ש י י כ ו ת צ ו ם ה י י נ ט י ג ע ן ק ל א ס ע ן ק א מ פ ף פ י ה ר ט צ ו ד ע ם ס אָ צ י א ל י ז מ י ם. דער יוניאָן־מאן מעג זיך אפילו פון דעם סאָציאליזמוס ניט וועלען וויסען; מיט דעם אָבער וואָס ער קעמפפט געגען זיין באָסס פאר א פּאָר סענט מעהר ווייזדזשעס, למשל, העלפט ער שוין מיט דעם מיט דעם סאָציאַליזמוס. פארשטייט איהר וויא אזוי?

רפאל האָט פערשטאנען. ער האָט אָבער ניט געסמייעט איבער־צו־זאָגען אזא וואזשנעם וואָרט וויא „קלאסען־קאמפף".

— ווייל ער נעמט אן אנטייל, ער קעמפפט מיט אין דעם קלאָסען־קאמפף — האָט וויקער ערקלעהרט. פארשטייט איהר

שוין, ווי וועניג זינען עס האָט ווען מען מיינט אז דעם סאָציאַליז־
מוס קען מען „מאַכען", נאָך אַן אויסגעקלעהרטען פּלאַן. איין
סטרייק פאַר העכערע וויידזשעס, למשל, איז מעהר סאָציאַליזמוס
ווי טויזענד אויסגעטראַכטע סאָציאַליסטישע פּלענער.

ביי רפאל'ען איז אין קאָפּ א יריד, א געפּילדער פון נייעסען,
א גערודער, א טומעל. צעהנדליגע פראַגען דרייען זיך דאָרטען אום.
ער ווייס ניט וועלכע פריהער צו פרעגען, ווי אזוי זיי צו פרעגען.
נאָר איין פראַגע האָט זיך ביי איהם ארויסגעכאַפּט פון זיך
אליין.

— איך האָב מורא צו פרעגען — האָט ער געזאָגט, —
טאָמער איז דאָס א נאַרישקייט; אָבער ביי מיין פּראָסטען שכל
קומט אוים, אז עס איז א גוטע קשיא. איהר זאָגט אז די מלוכה,
די גאָווערנמענט האַלט פאַר דעם קאַפּיטאַליסט. נו, דאַרף מען
מאַכען איינס, צוויי, דריי, און אַראָפּוואַרפען די קאַפּיטאַליסטישע
גאָווערנמענט אז זי זאָל גיין קלייבען איהרע הינטעשע ציין,
און מען דאַרף מאַכען א גאָווערנמענט וואָס וועט זיין טריי דעם
ארבייטער.

— הערסטו! אָט דאָס טרייעט מען דאָך טאַקע צו טהאָן!
אין יעדער לאַנד איז פאַראַן א סאָציאַליסטישע פאַרטיי, וואָס
גייט אין די וואַהלען אריין און טרייט אז מען זאָל אָפּגעבען
דעם וואָוט פאַר אמת'ע ארבייטער־פריינד, פאַר סאָציאַליסטען.
דאָס איז אויך א קלאַסען־קאַמפּף — דער פּ אָ ל י ט י ש ע ר
ק ל א ס ע ן ־ ק א מ פּ ף. (און דאָס וואָס די יוניאָנס קעמפּפען
פאַר בעסערע וויידזשעס אָדער קירצערע שטונדען, למשל, הייסט
ע ק אָ נ אָ מ י ש ע ר קלאַסען־קאַמפּף. „עקאָנאָמיש" הייסט אלץ
וואָס איז שייך צו אזעלכע זאַכען ווי פאַרדיענסטען, ביזנעס,
פאַבריקאַציע, וויידזשעס, פּראָפּיטען). די קאַפּיטאַליסטען טרייען
אז מען זאָל אויסקלייבען זייערע מענשען און די סאָציאַליסטען
טרייען אַז מען זאָל אויסקלייבען סאָציאַליסטישע פאָרשטעהער. די
סאָציאַליסטישע פּאַרטייען וואַקסען ווי אויף הייוון. וואָס א
יאָהר עלעקטעט מען אלץ מעהר סאָציאַליסטען. דערווייל זיינען
די רעגירונגען נאָך אלץ ביי די קאַפּיטאַליסטען אין די הענד.

עס וועט אָבער קומען אַ צייט, ווען מען וועט דאס ביי זיי אוועק־
נעהמען; צו מיט גוטען, צו מיט בייזען — דאס ווענדט זיך
אָן זיי אליין.

בעסער וואָלט געווען מיט גוטען — האָט רפאל בעמערקט
מיט אַן ערנסטע מינע.

— נו, געוויס, אָבער וויא טהוט מען אז דיא גנבים ווילט זיך
נים אנדערש וויא בלוט־פערגיסונג? צי מיט גוטען, צי מיט בייזען,
— דיא רעגירונג וועט מען ביי זיי צונעהמען און דאַן וועט פון
אַ וועלט פון רויבעריי און פינסטערנעס ווערען אַ וועלט פון גליק
און ליכט פאר אלעמען גלייך.

— גוואלדינקע! וויא דערלעבט מען שוין דאס?! — האָט
רפאל אויסגעשריען מיט אַ בליסצעדיגען פנים, רייבענדיג איין
האַנט אָן דיא אנדערע.

.17

א'ן עלעקטרישער פונק טרייבט פון רפאל'ן ארויס זיין לעצטען פונק אידישקייט.

רפאל האָט בעזוכט פיעלע פערזאמלונגען; אָפט פלעגט ער אריינקומען אין דער קאָפּע. ער האָט פיעלעס געהערט, וואָס איז איהם קיין מאָל גאָר אויפ'ן זינען ניט ארויף. כמעט אויף יעדע פערזאמלונג האָט ער גענומען דאס וואָרט, געשטעלט פראגען אויף דעם, וואָס ער האָט ניט פערשטאַנען אָדער וואָס איהם איז געווען קשה. גאַנצע טעג ביי דער ארבייט און ניט איין מאָל שטונדען־לאַנג ביי נאַכט אין בעט, האָט ער געקלעהרט און איבערגעקלעהרט, וואָס דיא רעדנער האָבען געזאָגט, האָט צוגעלייגט צו דעם פיעלעס פון זיין אייגענעם פערשטאַנד, האָט זיך געסטארעט זיך פאָרצו־שטעלען, וויא אזוי דיא וועלט וועט אויסזעהן, ווען דער סאָציאליז־מוס (אזוי האָט ער דאס שוין גערופען) וועט מקוים ווערען, און האָט זיך אין אלעמען געפיהלט וויא א נייע געבאָרענער.

ער האָט געלעזען דיא „ארבייטער צייטונג"; ער האָט אי־בערגעלעזען עטליכע זשארגאָנישע ביכלאך, און פון דעם, וויא אויך פון דיא מיטינגס און פון זיינע געשפרעכען מיט וויקער'ן, וועלכען ער פלעגט פראָסט פערמאַטערען מיט זיינע קשיות און ויכוחים, האָט ער ביי זיך סוף כל סוף אויך גע'פועל'ט, אז מיט דער אמונה איז אויך דאס זעלבע וויא מיט היינטיגע געשעפטען, — אז דאס איז אויך א „טשאָלענט פון יוצרות", וויא ער פלעגט זיך אויסדריקען וועגען א ליגען, וועגען א זאך וואָס האָט קיין ממשות ניט, אָדער וועגען עטוואָס וואָס פלעגט איהם ניט געפעלען.

מיט דער אמונה איז איהם אָבער געווען פיעל שווערער זיך צו זעגענען, וויא מיט זיינע קרוליצער מיינונגען וועגען דעם,

וואָס עס זיינען דאָ רייכע און אָרימע אויף דער וועלט. ווען ער האָט צום ערשטען מאָל פון אַ רעדנער דערהערט אַ וויץ וועגען משה רבינו, האָט דאָס איהם געגעבען אַ שטאָך וויא מיט שפּיל־קעס, — עפּעס אַזוי וויא מען וואָלט אָבגעלאָכט פון זיין פּאָטער. ווען ער האָט דערזעהען, אַז דיא סאָציאַליסטען זיינען אַפּיקורסים, האָט ער גאָר ביי זיך אָבגעמאַכט מעהר צו דיא „משומדים" ניט צו גיין. ער האָט זיך אָבער ניט געקענט העלפען. וועהרענד זיין האַרץ האָט געברענט מיט כעס און עפּעס אויך מיט אַ מין שרעק, ווען ער האָט געטראַכט וועגען דיא „משומדים", האָט זיין מאָרך איהם ניט געלאָזט צורוה און האָט צו איהם ניט אויפגעהערט צו טענה'ן: „גיי, רפאל, גיי אויפ'ן מיטינג! איך וויל אַז ענטפער אויף דיא קשיה, אויף יענע. וואו האָסטו אַזעלכע קלוגע מענשען, אַזעלכע פריינדליכע מענשען, וויא דיא „משומדים"?

דאָס ראַנגעלט זיך אין מיר דער „יצר הרע מיט דעם יצר טוב" — פלעגט ער זיך אין אַזעלכע מינוטען קלעהרען! — „אָבער אַזוי לאַנג פּיעכנעט ער אין געהאַקטע וואונדען, דער יצר הרע!" — פלעגט ער זיך דערביי טראַכטען, און פלעגט דאָך געהן צום מיטינג אָדער אין קאַפע, וואַרים „דיא קליפּה האָט שוין דעם מזל און כאַטש צוריים זיך".

איין מאָל האָט ער אויף אַ מיטינג, נאָך אַ רעדע, וואָס איז איהם זעהר געפעהלען געווען, געבעטען דאָס וואָרט. מען האָט איהם שוין געקענט „וויא אַ בייזען שיללינגער", וויא ער האָט אַ מאָל אויף זיך אַליין מיט אַ שמייכעל געזאָגט פון דער פּלאַטפאָרמע, און, ווען ער פלעגט אַרויפקומען ריידען, פלעגען אַלע אָנשטעלען דיא אויערען, ערוואַרטענדיג אינטערעסאַנטע און פרעהליכע עטליכע מינוטען.

— איך קום היינט גאָר מיט אַ נייע מין קשיא, — האָט ער געזאָגט—עס וועט זיך אפשר קלעפּען ווי אַן אַרבעס צום וואַנד מיט דעם רעדנער'ס לעקטשור. אָבער איך מוז מיר טאָהן דאָס מיינינג. דיא קשיא שטעהט מיר שוין לאַנג וויא אַביינדעל פון אַ העכט אין האַלז. הקצור המעשה, איך וועל אַ פולע ניט ברייען, — איך וואָלט וועלען וויסען, צו וואָס דאַרפט איהר זיין אַפּיקורסים?

א'ן עקספלאָזיאָן פון געלעכטער.

— לאכט, לאכט, אויב איך איז פּרעהליך אויף'ן הארצען. ביי מיין נארישען שכל קומט אויס, אז עס איז דאָ וואָס צו וויינען, ניט צו לאכען. אדרבא, זאָגט, צו וואָס דארפט איהר דיא אפּיקורסות? צו דען קענט איהר ניט זיין קיין סאָציאליסטען און געהן אויף אייער דרך און זיין עהרליכע אידען דערצו? עס פּאסט דאָס צום רומעל אזוי? דאכט זיך, אָט בין איך אויך א סאָציאליסט — איהר זאָגט דאָך אלע אליין — און דאוועו ב"ה, און היט אָפּ אידישקייט מיט אלע אידען צוגלייך. איך וועל אייך זאָגען דעם אמת, איך וואָלט דאָס אויף אייך גאָר ניט גלויבען, איך זאָג, איינער איז א גראָבער יונג, א צולאָזענער... איהר זייט דאָך אָבער אזעלכע איידעלע קינדער... עס קלעמט מיר פּראָסט דיא הארץ קוקענדיג. ווען צו אייער גוטסקייט וואָלט איהר געווען עהרליכע אידען, וואָלט א סך שעהנער געווען, און עס וואָלט נאָר אריין אנאנדער מזל ברכה אין אייער ארבייט אויך. כ'לעבען ווארפט אוועק דיא נארישקייטען.

ווען דער הויפּט־רעדנער האָט גענומען דאָס וואָרט צו ענט־פערן אויף דיא פראגען און איז צוגעקומען צו רפאל'ס, האָט ער איהם געזאָגט, אז וועגען דעם צו ריידען, מוז מען האָבען א בעזונ־דערן מיטינג און ניט איינעם, נור עטליכע. דער רעדנער האָט ערקלערט, אז ער וועט דעריבער רפאל'ס פראגע יעצט גאָר ניט פערענטפערן, און פון דעסטוועגען האָט ער, אליין ניט בעמערקענדיג, אויף איהר גענומען ענטפערן און האָט אָבגערעדט העכער וויא א האלבע שעה וועגען רעליגיאָן.

זיינע בעווייזע געגען אמונה האָבען אָבער רפאל'ן אזוי גיך ניט גענומען, און ווען ער איז געקומען אהיים, איז ער ביסלעכווייז פול געוואָרען מיט געגען־ראיות, וועלכע ער האָט מיט אונגעדולד זיך נעקליבען צו ברייננגען דעם רעדנער, ווען ער וועט איהם זעהן. אָבער איין בעמערקונג איז איהם אריין טיעף אין געדאנקען און האָט פון איהם ניט אָבגעטראָטען.

— דיא אמונה — האָט דער רעדנער געזאָגט — איז ביי דיא רייכע און ביי דיא הערשער איבערהויפּט א שלייער צו האלטען

דיא אויגען פון דעם ארבייטער פערמאכט — ער זאָל ניט זעהן און ניט פערשטעהן וויא מען ראבעוועט פון איהם.

ווייטער האָט דער זעלבער רעדנער געשילדערט און מיט פאקטען בעוויעזען, וויא דיא רבנים מיט דיא גלחים האלטען פאר דעם רייכען און וויא דיא רייכע צאָהלען זיי געלט דערפאר.

ווענגען דעם האָט רפאל געקלערט מעהר וויא פון אלעם. און ער איז אליין שוין געקומען אזוי ווייט, אז וועהרענד מיט'ן גאנ־צען הארצען האָט ער נאָך געפיהלט, אז דיא אמונה איז „פּאָרט אָלל־רייט", האָט איהם ערגעץ־וואו פון א פערבאָרגענעם ווינקעלע עפּעס „גערופּעט" און איהם געשושקעט אין אויער: „נארעסצע, פון וואנען ווייסטו? טאָמער איז דאס טאקע א'ן איינגערעדטע זאך?"

ער האָט קוים דערלעבט זיך צו זעהן מיט וויקער'ען. ער האָט מיט איהם גערעדט און זיך געשפּארט, און וואָס מעהר ער האָט זיך געסטארעט צו בעווייזען, אז וויקער האָט אונרעכט, האָט ער אלץ שטארקער ביי זיך געפיהלט, אז זיין, רפאל'ס, הארץ גלויבט ניט אין וואָס זיין מויל רעדט צו זיין געגנער — אז ער גלויבט אזוי גלאט, אָבער אז בעווייזען מיט א שכל קען ער ניט. און אז ער ציטערט אפילו צו פּרופען בעוויזען, אז עס הייבט איהם אָן צו פערדריסען וואָס ער איז גאָר אריינגעקראָכען אין דיא ויכוחים, אז עס וואָלט א סך בעסער געווען, ווען ער וואָלט געבליעבען ביי זיין אלטע אידישע פיהרונג, ניט טשעפּענדיג און ניט ריהרענדיג דיא אמונה אין זיין הארצען מיט קיינע קשיות.

ער איז אָבער שוין פערקראָכען צו ווייט, ער איז נעבעך גע־גאנגען אראָפּ בארג, און עס האָט איהם געטראָגען ארונטער־צו געגען זיין איינענעם ווילען. ער האָט זיך געראנגעלט, וויא א מוטער פאר א בעליעבטע קינד, וואָס מען וויל ביי איהר אוועק־נעהמען. מען האָט איהם אָבער בייגעקומען אין יעדען ויכוח, און, הגם ער האָט זיך אויף'ן אָרט ניט מודה געווען, פלעגט ער אָבער יעדעס מאָל גלייך אוועקווארפען דיא ראיה, פאר וועלכע ער האָט אקאָרשט מיט אזא עקשנות געקעמפּפט, און פלעגט זיך נעה־מען צו אן אנדערע.

אָבער ווער שטערט אייך צו זיין א פרומער איד און א

סאָציאַליסט? — האָט וויקער אַ מאָל ביי איהם געפרעגט, זעהענדיג וויא שווער רפאל'ן איז זיך צו זעגענען מיט זיין אמונה. — דער סאָציאַליזמוס אנערקענט רעליגיאָן פאר אַ פּריוואַט זאַכע, אין וועלכע דיא פּאַרטיי מישט זיך ניט. עס זיינען פּאַראַנען אמת־פרומע אַמעריקאַנער, וועלכע זיינען אמת־טרייע סאָציאַליסטען.

— שטערט דען ניט איינס צו דאָס אַנדערע?

— ווארום זאָל דאָס שטערען? אבי מען זאָל נור אַלץ מיינען מיט'ן גאַנצען הארצען, אָהן צבועצסטוואָ! אַ פרומער איד, וועלכער מיינט טאַקי דיא פרומקייט, אָהן פאַלשקייט, איז אונז, סאָציאַליסטען, יעדענפאַלס פיעל טהייערער וויא אַ'ן אפיקורוס וועלכער מאַכט זיך, אַז ער איז רעליגיעז, ווייל דאָס לוינט זיך איהם צו ביזנעס. מיין פאָטער איז געווען זעהר אַ רעליגיעזער מענש, זעהר אַ רעליגיעזער...

וויקער איז פּלוצלונג אַנשוויגען געוואָרען און האָט זיך אַזוי וויא פערטראַכט און עפּעס אַזוי וויא פערטרויערט אביסעל. רפאל האָט אויף איהם געקוקט און געוואַרט. וויקער האָט גענומען ריידען גלאַט אַזוי, אָבער זיין צוהערער האָט איהם איבערגעשלאָגען דיא רייד.

—איהר האָט דאָך עפּעס אָנגעהויבען צו זאָגען וועגען אייער פאָטער — האָט ער איהם דערמאָהנט. רפאל האָט שוין פון לאַנג געדורשט צו וויסען עטוואָס פון וויקער'ס פערזענליכע געשיכטע. ער איז צו איהם צוגעבונדען געוואָרען מיט אַ געפיהל, וועלכען ער האָט צו קיין אַנדערן קיין מאָל ניט געהאַט. אָבער ווער ער איז פון דער היים, וואָס מיט איהם איז פריהער געוועזן, האָט ער ניט געוואוסט, און זיין נייגעריגקייט וועגען דעם איז געוואַקסען.

— מיין פאָטער? גאָר נישט, איך האָב נור געוואָלט זאָגען אַז ער איז געווען אַ זעהר פרומער מענש; אָבער זיין פרומקייט איז געווען אַ'ן עהרליכע — האָט וויקער זיך אָבגערופען — מיין פאָטער איז געווען אַ זעלטענער מענש. מיר האָט ער אפילו קיין גוטעס ניט געטאָהן; ער האָט אָבער געטאָהן וויא ער האָט פערשטאַנען; קיין פאַלשקייט האָט אין איהם ניט געשטעקט אויף וואָס אַ האָר איז ווערטה. מיר ריידען דאָך אָבער נור וועגען זיין פרומקייט... פרומקייטען זיינען דאָ פערשיעדענע. ניט יעדער

איז פרום אויף דעם זעלבען אָרט. איינער איז פרום פראָסט ווייל ער האָט מורא מען זאָל איהם ניט שמייסען אויף יענער וועלט. דאָס איז טרוסליווע פרומקייט. אין איהר איז קיין פיצעל האַרץ ניטאָ. דאָס רוב פרומע מענשען זיינען אזוי פרום. א צווייטער סאָרט פרומקייט איז איינפאַך א געוואָהנהייט־זאַך. א איד דאַ־ווענט, וואשט זיך צום עסען, בענשט, פאַסט — איינפאַך ווייל זיין טאַטע האָט איהם אזוי איינגעוואָהנט פון קינדווייז אויף. דאָס איז דיא פרומקייט אויך פון א גרויסע מאַסע אידען. דאָס איז דיא פרומקייט פון מענשען, וואָס דיינקען ניט און פיהלען ניט. זיי שטעלען זיך ניט פאָר קיין גאָט מיט קיין גיהנם מיט קיין פייער — גאָר ניט. זיי האָבען אייגענטליך ניט פאַר וואָס מורא צו האָבען. זיי לעבען וויא א מאַשין, אָהן געדאַנקען און אָהן געפיהל, און זיי זיינען פרום וויא א מאַשין. וויא מען האָט זיי אָנגעסטרויעט, אזוי געהן זיי.

— קען מען זיין פרום וויא א מאַשין? וויא קען דאָס דאַכט זיך געמאָלט זיין?

רפאל האָט עפּעס געוואָלט אויסדריקען וואָס ביי איהם האָט זיך געפלאָנטערט אויפ'ן האַרצען און ער האָט ניט געוואוסט וועלכע ווערטער דערצו צו געברויכען. וויקער האָט דאָס אָבער באַלד אויס־געדריקט, און רפאל האָט זיך צוגעהערט מיט א נחת'דיגע בעגייס־טערונג, אזוי וויא זיין אייגען האַרץ וואָלט דורך זיין פריינד'ס מויל דאָס גערעדט.

— פאַר וואָס קען דאָס ניט געמאָלט זיין? — האָט וויקער זיך אָבגערופען. דער וואָס האָט ניט קיין מאַרך און קיין האַרץ, דער האָט ניט קיין מאַרך און קיין האַרץ; דאָט'ס אַלל! דיעזער קלאַס פרומע מענשען זיינען אייגענטליך פרום ניט צוליעב זיך אליין, נור צוליעב אַנדערע. איך מיין ניט דוקא אז זיי זיינען צבועקעס. ניט אַלע זיינען זיי צבועקעס. צבועצטוואָ איז אַ'ן אַנדער זאַך, גאָר א בעזונדערע זאַך. איך מיין דאָס דיעזע פרומאַ־קעס זיינען פרום הויפּטזעכליך, ווייל זיי זיינען צו שוואַך גייסטיג צו פיהרען זיך נאָך זייער אייגענעם פערשטאַנד אדער ווילען, אין זיי טהוען אַליץ ווייל אַלע ארום זיי טהוען אזוי. זיי ציטערען אזוי פאַר דער מיינונג פון דעם אַרומיגען עולם, אז זיי מאַכען

דיזוען ארומיגען עולם נאָך וויא אַ'ן אָבעזיאַנע; נו, היינט וואָס בלייבט זיי אַליין שוין איבער צו בעטראַכטען, צו בעקלעהרען? דער ארומיגער עולם בעטראַכט אַלעס פאַר זיי, בעשטימט פאַר זיי וויא צו טהאָן דאָס, וויא זיך צו פיהרען אין יענעם. דער ארו־מיגער עולם איז זייער מארך, דער ארומיגער עולם איז זייער געוויסען. איך האָב פריהער געזאָגט, אַז דיזער סאָרט פרומע מענשען זיינען אין זייער רעליגיאָן אַנגעסטרויעט וויא אַ מאַשין; דער מאַשיניסט, וועלכער סטראָיעט זיי אַן איז דער ארומיגער עולם; סמייעט אַ מאַשין צו פרעגען קשיות ביי איהר מאַשיניסט? אַזוי סמייען זיי. זיי געהן וויא מען האָט זיי אַנגעסטרויעט. פיעלע פון זיי פערשטעהן, אַז דיא גאַנצע רעליגיאָן איז אַ קינדערשע געשיכטע, אין זייערע הערצער לאַכען זיי זיך אויס פון דעם דאַוונען, פון דעם פאַסטען, מיט דיא אַלע צערעמאָניעס. זיי סמייען אָבער זיך ניט ארויס־צו־ווייזען. ציהען אויף זיך דיא אויפמערקזאַמקייט פון דיא שכנים? מאַכען אַז מען זאָל ריידען וועגען זיי? אָה, ניין! זיי וועלען בעסער פאַרטראָגען אַלעס אין דער וועלט, נור דאָס ניט! זיי וועלען אין הארצען מאַכען חוזק פון זיך אַליין, אַבי זיך פיהרען וויא אַלע מענשען, אַבי גיין וויא דער מאַשיניסט האָט זיי אַנגעצויגען!

— און קיין אמת'ע פרומע זיינען שוין ניטאָ? — האָט רפאל געפרעגט מיט אַ מין רחמנות־פּנים, וועלכער האָט וויקער'ן אַ ביסעל געריהרט. — איך מיין מענשען, וואָס זיינען טאַקע פרום מיט'ן גאַנצען הארצען, און וואָס האָבען טאַקי אַ הארץ; אַט אַזוי וויא אייער טאַטע — האָט ער צוגעלייגט מיט זיין געוועהנליכען חשק צו ריידען וועגען דעם, וואָס איז שייך צו וויקער'ס פאַמיליע, צו זיין פערזענליכען לעבען, צו זיין פערגאַנגענהייט.

— ווען איינער האָט אַן אמת'ע הארץ, אַ ווארימע הארץ, און קיין דיינקער איז ער נאָך ניט, דאַן... דאַן איז זיין רעליגיאָן אַ מין פּאָעזיע ביי איהם; אַ שיינע שטיק מוזיק איז ביי איהם זיין אמונה. ער ליעבט זיין גאָט מיט אַ ווארימע, הארצעדיגע ליעבע. דער גן עדן, דיא מלאכים מיט דעם כסא הכבוד מיט דיא אַלע נארישקייטען שטעלען זיך איהם פאַר וויא ערהאַבענע בילדער. ווען אַזאַ איד דאַוונט, זינגט זיין נשמה

אין איהם. מיין טאטע פלעגט אזוי דאוונען. זיין ליעבער בעי
גייסטערטער קול קלינגט מיר נאך איצט אין די אויערען וויא א
זיסער נגון. דענסטמאל (ווען איך בין שוין געוועזן פריי־געזאגען)
פלעג איך לאכען פון איהם, אבער פאר א צבועק איהם האלטען
—דאס האב איך קיין מאל ניט. איך האב געוואוסט, אז ער מיינט
אלץ מיט'ן גאנצען הארצען, אז ער איז בעגייסטערט, פארטיעפט,
בעצויבערט פון דעם.

ווען רפאל וואלט זיך ניט געשעהמט, וואלט ער איהם צו־
גערריקט צו זיך און געהאלזט און געקושט.

— הייסט עס, אז איך קען מיר בלייבען א איד וויא פריהער
און זיין א סאציאליסט אויך ? — האט ער געזאגט, קנאקענדיג
די פינגער פון התלהבות איבער וויקער'ס רייד און איבער ווי־
קער'ן גופא.

— פאר וואס ניט ? ! — האט וויקער געענטפערט דריקענ־
דיג דעם ווארט „ניט". — איהר וועט אבער ביי אייערע יעצטיגע
רעליגיעזע געדאנקען לאנג ניט בלייבען. אז מען הייבט אן צו דיינ־
קען, קען שוין דאס לאנג ניט אנהאלטען.

— און ביי מיר וועט זיין אנדערש.... אט וועט איהר שוין
זעהן....

— אלל־רייט — האט וויקער געענטפערט מיט א שמייכעל—
וויא איהר וועט ניט זיין, צי פרום צי ניט, רעספעקטירען וועט
מען אייך יעדענפאלס דארפען. איהר טהוט געווים אלץ פון גאנ־
צען הארצען, ראדעצקי. וואס, וואס — קיין צבועק זייט איהר אודאי
נים. הלואי וואלטען אלע געווען אזוי וויא איהר.

רפאל איז א ביסעל רויט געווארען פון פארשעמטקייט;
אבער די אויגען האבען ביי איהם געבלישצעט און די ליפען
געשמייכעלט, וויא ביי א אינגעל, ווען ער בעקומט א קאמפלימענט
פון זיין רבי'ן.

— צבועק'עס זיינען פאראנען פארשיעדענע סארטען — האט
וויקער ווייטער גערעדט, פלוצלונג פארטראכטענדיג זיך. — וועגען
דעם פאלגעם צבועק, וואס הייבט ניט אן צו גלויבען און מאכט
זיך, אז ער איז פרום, איז דאך שיין ניטא וואס צו ריידען.
א סך מענשען גלויבען אבער יע, און דאך זיינען זיי צבועקעס.

צום ביישפיעל: זיי גלויבען טאקי, אז מען דארף לאנג שטיין שמונה עשרה; פון דעסטוועגען, ווען קיינער איז ניטא דערביי, האבען זיי קיין געדולד ניט צו שטיין לאנג; נור אין שוהל, ווען אלע קוקען, נור דאן מאטערען זיי זייערע פיס און זייער געדולד, אום מען זאל זעהן וויא פרום זיי זיינען. אבער אין זייער שמונה עשרה האלטען זיי אין זינען ניט גאט, נור דעם עולם. „אט זעהען זיי וויא לאנג איך שטיי שמונה עשרה“, טראכטען זיי זיך. ניט גאט דיענען זיי, אלזא נור דעם עולם. עס זיינען פאראנען א סך אמת פרומע אידען, וואס ווילען טאקי דאוונען מיט התלהבות, און וואס פון זייער התלהבות קומט ארויס ניט מעהר וויא קאקעטסטווא. זיי קוועטשען מיט דיא אויגען, שאקלען זיך, ווארפען זיך, פאטשען מיט דיא הענט, זיפצען און קרעכצען — אלץ פאר לייטען, אלץ ניט פאר גאט. זיי זיינען פונקט וויא א קאקעטקע א פרוי, וועלכעווארפט מיט דיא אויגען, דרייט מיט דיא זייטען, פארגייט זיך אין ריידען אום צו געפעלען מענער. דיא קאקעטקע זאגט אבער ווייניגסטענס ניט, אז דאס איז פאר גאט....

רפאל האט א לאך געטאהן.

וועלל, איך האב געקענט א אידען, — ביי אונז אין שטאדט— וועלכער פלעגט וויינען מיט הייסע טרעהרען ביי'ן דאוונען; אויף'ן קול פלעגט ער וויינען, און דיא טרעהרען האבען זיך ביי איהם טאקי געגאסען אויך. אלע האבען איהם געהאלטען פאר א גרויסען ירא שמים..... אבער איך האב אימער געפיהלט, אז ער בלאפט פארט. ער איז פראסט געוועזן א גוטער אקטיאר.... ווייניג אמת'ע טרעהרען זעהען מיר אין טעאטער?.... און אזעלכע אקטיארען זיינען דא א סך. יעדער שפיעלט דיא קאמעדיע אויף זיין בעזונדערען אופן......

רפאל האט צוגעשאקעלט מיט'ן קאפ מיט גרויס אינטערעס — ריכטיג וויא געלד! — האט ער אויסגעשריען.

— יע, אבער ווייסט איהר, ראדעצקי, ווער עס איז דער גרעסטער אקטיאר, דער גרעסטער צבועק פון אלע?

— ווער?

— דער גאנצער עולם צוזאמען! אט דער מאשיניסט, וואס סטראיעט אן דיא מאשינקע.

רפאל האָט ניט פארשטאַנען וואָס וויקער מיינט דאָ, און וויקער האָט איהם אזוי ערקלעהרט:

— דער אידישער גאָט ערקלעהרט דאָך אויסדריקליך, אז „בין אדם לחברו“ איז איהם פיעל וויכטיגער וויא „בין אדם למקום“, — אז דיא זינד וואָס מען טהוט געגען מענשען זיינען פיעל גרעסערע זינד וויא דיא וואָס מען טהוט געגען איהם, גאָט, אליין. יום כפור פארגיט ער נור דיא זינד געגען איהם אליין, אָבער דיא זינד וואָס דער מענש טהוט געגען אַנדערע מענשען פארגיט ער אפילו יום כפור ניט. נו, היינט אויב דער עולם איז ווירקליך פרום, טאָ פאר וואָס איז דאָס, אז אַזוי פיעל גנבים און מערדער האלט מען פאר הייליגע מענשען דערפאר וואָס זיי היטען אָפּ צו גיין אין שוהל, און שטייען לאַנג שמונה עשרה? דער פרימסטער איד ביי אונז אין שטאָדט איז געוועזן א פּראָצענטניק. מען האָט איהם ווירקליך געהאַלטען פאר א צדיק. ווייסט איהר פאר וואָס? ווייל ער פלעגט יעדען טאָג ביז 12 אוהר זיצען אין בית המדרש אין טלית און תפילין און לערנען. דאָס אַלזאָ איז געוועזן זיין חשבון מיט גאָט; און זיין חשבון מיט לייטען? אין דיעזע חשבונות זיינע איז ער פּראָסט געוועזן א קאַלטער גזלן. דיא בלוט פלעגט ער אויסצאַפּען; קיין פיצעל רחמנות האָט ער ניט געוויזען. הונדערטע קרעמערליך האָבען זיך ביי איהם געצאַפּעלט וויא פליעגען צאַפּלען זיך ביי א שפּין אין נעץ; און גאָר ניט! דיא פליגען און דער שפּין האָבען געדאַווענט אין איין שוהל, צו איין גאָט, און דער עולם האָט דעם שפּין גערופען צדיק! און גאָט האָט אויסגעהערט ביידען׳ס תפלות, און.... דעם שפּין האָט ער געהאָלפען ווייטער זויגען דיא בלוט, און דיא פליגען האָט ער נור געגעבען אַזוי פיעל בלוט, אז דער שפּין זאָל האָבען וואָס צו זויגען.... אָבער אויף דעם האָט דאָך גאָט שוין זיין געוועהנליכען תירוץ: אויב דיא פליעגען זיינען דיא אמת׳ע צדיקים, קומען זיי דאָך טאַקי אָפּ אויף דער וועלט! און אויב דער פּראָצענטניק איז א גזלן, א רשע, באַקומט ער אַלדאָס גוטס אויף דער וועלט און אויף יענער וועלט וועט מען מיט איהם זיך שוין אָברעכענען פאר אַלעס!... ניט וועגען גאָט, נור וועגען לייטען רייד איך. זיי ווייסען דאָך, אז איין פערברעכען געגען מענשען איז נאָך דער רעליגיאָן נאָך

גופא א שווערערע זינד וויא טויזענד מאָל פארפעהלען צו דאווענען.
זיי, דער עולם פון אונזער שטאָדט, האָבען דאָך געוואוסט, אז דיעזער פּראָצענטניק איז א מערדער; זיי האָבען דאָך געוואוסט, אז זיינע הענט זיינען באַפלעקט מיט דיא בלוט און מיט טרעהרען פון הונדערטע פאמיליען; זיי האָבען געוואוסט, אז, ווען ער זיצט איינגעוויקעלט אין זיין טלית ביי דער גמרא, זיצט דאס א גנב, א גאַרגעל־שניידער איינגעוויקעלט אין זייער גאָט'ס טלית און שאָקעלט זיך ביי זייער גאָט'ס גמרא; און פון דעסטוועגען האָבען זיי איהם געהאַלטען פאר א צדיק.... נו, איז דאָס ניט קיין צבועצסטווא? יא, דאָס איז קאָללעקטיווע צבועצסטווא, די זעמטליכע צבועצסטווא פון א גאַנצען עולם אין איינעם גענומען.

— אָבער מסתמא האָט דער פּראָצענטניק דאָך געגעבען צדקה! — האָט רפאל כמעט זיך געבעטען ביי וויקער'ן.

— האַ? וואָס? צדקה? יע, יע, יע! דאָס האָט ער טאַקי געטאָהן! — האָט וויקער געענטפערט מיט א ווילדען מין שפּאָט. פאר יעדע צעהן־רובעלדיגע וואָס ער האָט אויסגעצאַפּט פלעגט ער פרייטאָג געבען אַן אָרימאַן א גראָשען. דריי רובעל פלעגט ער יעדע וואָך צובייטען אויף גראָשענס, און צו־טהיילען. ביי איהם אויפ'ן הויף פלעגט זיין א סציסק פון ארימע לייט, אז עס האָט געהאַט א שם אין אלע ארומיגע שטעדטלעך. און.... איהר וועט אפשר מיר ניט גלויבען, עס איז אָבער אן אמת: איינער פון זיינע פליעגען, פון דיא קרבנות, ביי וועלכע ער האָט אויסגעצאַפּט דיא בלוט, איז בלינד געוואָרען פון צרות און איז דערנאָך געוואָרען א בעטלער, און ער פלעגט קומען צו דעם פּראָצענטניק נאָך א גראָשען צוזאַמען מיט דיא איבעריגע.... צדקה! דיא רעליגיאָן האָט מיט דעם ווייניגסטענס געמיינט הילפע פון איין מענשען צו דעם אַנדערן; האָט מען אָבער אפילו דאָס אויך איבערגעדרייט אויף א מצוה פון מענשען צו גאָט! וואָס פאר א הילף שטעקט אין דעם גראָשען? וואָס פאר א הילף שטעקט אין דעם, וואָס מען לאָזט מענשען זיך ארומשלעפּען איבער דיא הייזער? זיי פאַרליערען דערביי אי דעם קערפּער אי דעם גייסט. זיי געוואוינען זיך צו קושען דיא האנד, צו בעטען זיך מיט טרעהרען מען זאָל אויף זיי רחמנות האָבען; ווערים

מאכט מען פון מענשען. רופט איהר דאס הילפע? ניין, ראדעצקי. דיעזער זארט צדקה איז א בלאף, אויך א צערעמאניע; אויך א „מצוה" פון מענשען צו גאט, ניט פון מענשען צו מענשען! דער זעלבער פראצענטניק פלעגט געבען געלט אין קלויז אויף נייע ספרי־תורות, אויף נייע היינג־לייכטער. דאס איז געווען צדקה צו גאט, אבער דערביי האט מען כאטש ניט געבלאפט. מען האט דאס ניט גערופען „צדקה". הילף פאר מענשען! אבער דער גראשען, וואס ער האט געגעבען פון דיא אנגעראבעוועטע צעהן־רובעלדיגע — דאס האט געהייסען „צדקה", הילף צו מענשען!... נו, פרעג איך אייך, ראדעצקי, איז דער עולם ניט קיין קאללעקטיווער־צבועק?

רפאל האט ווידער צוגעשאקעלט מיט'ן קאפ, אבער דיעזען מאל מיט א טרויעריגע מינע.

— אבער דאס אלעס איז נאך אויך ניט אלעס — האט וויקער ווייטער זיך א כאפ געטאהן ריידען. — אז מען זאל בע־טראכטען דיא פראגע פון צדקה גרונטיגער, קומט אויס, אז דאס איז גלאט ביזנעס. נעהמט דיא שטאדט ניו ־ יארק, צום ביישפיעל. דא געפינט איהר א סך מיליאנערען, וועלכע גיעבען שוין צדקה ניט גראשען ־ ווייז, נור טויזענדער ־ דאללאר ־ ווייז. זיי האלטען אויף האספיטעלער, אלערליי הילפס ־ אנשטאלטען.... אבער בע־טראכט וואס דא איז. ווען דער ארבייטער ארבייט, מוז ער האבען צום לעבען. זיין לעבען איז א צרה'דיגער, אבער דאס, צו וואס ער איז צוגעוואוינט, מוז ער האבען; אז ניט, קען ער ניט ארבייטען. מען גיט איהם אלזא וויידזשעס פונקט וויא פיעל עס איז איהם נויטיג פאר זיינע באדערפעניסען. דעם קאפיטאליסט'ס אינ־טערעס איז אלזא, אז דיעזע באדערפענעסען זאלען זיין וואס קלענער. נו, טאמער ווערט דער ארבייטער קראנק, למשל, און ער דארף א דאקטאר מיט רפואות? אלזא וואלט מען דאס אלעס מוזען אריינרעכענען אין דעם ארבייטער'ס באדערפעניסען, ניט אמת? היינט אבער, אז עס זיינען דא האספיטעלער, איז דער ארבייטער ניט קראנק אהין צו געהן! ווערט שוין דיעזע הוצאה פון דעם באדערפענעסען ־ צעטעל אויסגעמעקט; קען מען איהם שוין גע־

בען וויינינגער ווידזשעס. דער געוועהנליכער פאבריקאנט גיט אויפ'ן האספיטאל אפשר עטליכע דאללאר א יאהר, און געווינען געווינט ער דערביי אפשר הונדערט..... ניט קיין שלעכטע ביזנעס. וויא איהר זעהט ! עס פארשטייט זיך, עס זיינען פאראנען קאפיטאליס־טען, וואס גיעבען צדקה פון גאנצען הארצען, און טאקי פיעל מעהר וויא דיא נויט וואס זיי אליין האבען דערפון (הגם פיעלע פון זיי טהוען דאס אויך פון קאקעטסטווא, אום א שעהנעם נאמען צו קריעגען ; און אפשר טאקי אויך אום צו אדווערטייזען זיך און צוזאמען מיט זיך זייער געשעפט. „מיסטער בראון האט געבויט א האספיטאל" — נו, פרעגט מען: „וועלכער בראון ? אט דער וואס פאבריצירט קארסעטען"). אבער נעהמט דעם גאנצען קאפי־טאליסטישען קלאסס אין סך הכל, וועט אויסקומען, אז דיא צדקה וואס ער גיט, איז פאר איהם אליין נוצליכער וויא פאר דיא, וועלכע בענוצען זיך מיט דעם.

וויקער איז אנשוויגען געווארען. רפאל איז געזעסען און געווארט ביז ער וועט ווייטער ריידען, אבער פלוצלונג האט ער אליין ארויסגעזעצט :

— הערט נאר אבער, וויקער'ל, א געזונד אין אייך, וויא קען דאס זיין, אז אזא וועלט זאל איבער זיך קיין גאט ניט האבען ? דאכט זיך מיר זעהען, אז פון זיך אליין ווערט קיין זאך ניט גע־מאכט. אט טראגט איהר א ראק. קען ער זיך מאכען פון זיך אליין? אזא וועלט, אזעלכע וואונדערען, אזעלכע בוימער, אזא הימעל מיט שטערען, מיט, מיט, מיט....

— נו, איז וואס ? איז דאריבער מוז דער וואס האט דאס אלעס געמאכט, זיין אזא מין וועזען, וואס איז אין כעס, ווען איהר דאווענט ניט, אזא וועזען, וואס האלט שטענדיג אין באריהמען זיך מיט זיין גרויסקייט? דערמאנט זיך נור וויא דיא תורה שטעלט פאר דעם רבונו - של - עולם ? א בעל - גאוה, א באריהמער, א בייזער, וועלכער סטראשעט שטענדיג, אז אויב איהר וועט איהם ניט אבגעבען קיין כבוד, וועט ער אייך צורייבען אויף אש.... איבער־הויפט קענט איהר דאך בעמערקען, ראדעצקי — איהר זייט דאך א מענש מיט א קאפ — איבערהויפט קענט איהר באמערקען, אז דער גאט פון דער תורה ווערט פארגעשטעלט מיט דיא אלע געפיה־

לען וואס א מענש האט: ליעבע, קנאה, צופרעדענהייט, ראכע - דורשט, גאוה... נו, האט דאס א טעם? אויב דאס איז דיא קראפט, וועלכע האט אלעס און אלעמען בעשאפען, איז דאך דאס וויינינגסטענס א פיעל וויכטיגערער מין זאך ווי מיר. היינט וויא קומט דאס צו זיין פונקט וויא מיר?... איך רייד שוין ניט וועגען דעם, דאס אזא הויכען, אזא געוואלדיג מעכטיגען וועזען וואלט איינפאך ניט אנגעשטאנען זיך צו רעכנען מיט אזעלכע מילבען וויא מיר מענשען זיינען, צי מיר גיעבען איהם אב כבוד צי ניט.... נור לאמיר דאס אוועקווארפען. איך וויל מעהר ניט, אז איהר זאלט בעמערקען, וויא אונזער גאט איז א מענשליכער געווען גאט. ער האט דיא זעלבע געפיהלע וויא מיר....

— בעסער לאמיר דאס אין גאנצען אוועקווארפען — האט זיך רפאל געבעטען מיט א מינע וואס האט געוויזען, אז דער גע־שפרעך קריינקט איהם זעהר — לאמיר בעסער ריידען וועגען אן אנדער זאך.

— ענטשולדיגט מיר, ראדעצקי, איך וויים אז אייך איז ניט אנגענעהם צו הערען וואס איך זאג וועגען אייער גאט. איך האב צו אייערע געפיהלען דעם גרעסטען רעספעקט. איהר מוזט מיר אבער לאזען ענדיגען מיין געדאנק. איך בעט אייך... אז מען לעזט וועגען פערשיעדענע פעלקער פון פערשיעדענע צייטען, זעהט מען, אז יעדער פון זיי שטעלט פאר גאט אנדערש. — יעדער נאך זיין אייגענעם לעבען נאך. ביי דיא גאר - פארצייטיגע אדער היינ־טיגע ווילדע פעלקער האט גאט א מאל דיא פארמע פון א פייגל, פון א הירש, אדער פון א שעפס — עס ווענדט זיך וואס עס שפיעלט דיא וויכטיגסטע ראללע אין דעם פאלק'ס לעבען: צי פייגל, צי הירשען, צי שעפסען. עס איז פאראן אן אלטער ווערטעל: ניט גאט האט בעשאפען דעם מענשען „בצלמו", נאך זיין אייגענע געשטאלט נאך, נור פארקעהרט: דער מענש באשאפט א גאט נאך זיין מענשליכע געשטאלט, יעדער זארט מענש נאך זיין אייגענעם לעבען נאך. דאס איז א וויץ. עס איז אבער אמת ריכטיג. נעהמט אלע היינטיגע רעליגיאנען. צעהנדליגע, אייגענטליך הונדערטע, רעליגיאנען זיינען דא. יעדע רעליגיאן שטעלט זיך פאר איהר אייגע־נעם זארט גאט, פון וועלכען דיא איבעריגע לאכען אפ. אין לאנדאן

האָט א מאָל א פריידיינקענדער מאַן געהאַלטען א רעדע, האָט איהם איינער פון פובליקום מיט כעס אונטערבראָכען, האָט דער רעדנער איהם אָפּגעענטפערט:

„עס זיינען פאַראַנען, לאָמיר זאָגען, 75 רעליגיאָנען. איהר זאָגט, אז 74 פון זיי זיינען פאַלש, און נור איינע — אייערע — איז ריכטיג. נו, און איך זאָג, אז אַלע 75 זיינען לעבערליך. דער אונטערשיעד צווישען אונזביידען איז אַלזאָ בלויז וועגען איינע אין א פראַגע וועגען גאַנצע 75; הייסט לוינט זיך אין כעס צו ווערען איבער אַזאַ קליינעם אונטערשיעד צווישען מיר מיט אייך?

רפאל האָט זיך צולאַכט, ניט ווילענדיג קוועלענדיג פון דעם אנעקדאָט — אָה, איהר האָט שוין וואָס צו ענטפערען, נעוועהר מיין! — האָט ער געזאָגט — קיין ווערטער פעהלען אייך שוין ניט אויס, אויף מיר געזאָגט געוואָרען; אבער איך וועל פאָרט בלייבען ביי מיין רעליגיאָן. אָט וועט איהר שוין זעהן...

— אָלל־רייט. ווען אַלע רעליגיעזע מענשען וואָלטען געוועזען וויא איהר, וואָלט שוין ניט אויסגעמאַכט. דער אונגליק איז אָבער, אז אונטער דעם נאָמען רעליגיאָן ווערט אָבגעטאָהן אַזוי פיעל מערדעריי. און דאָס וויכטיגסטע איז, וואָס דער קאַפּיטאַ־ליסטישער קלאַסס מאַכט פון דער רעליגיאָן א וואַפע צו העלפען פערשקלאַפען דיא ארבייטער, זיי צו פאַרבלענדען, זיי צו פערטומ־לען דיא קעפּ מיט א געדאַנק, אז גאָט וויל, אז זיי זאָלען זיין אָרים און יענער רייך, אז זיי זאָלען שקלאַפען פאַר יענעם און ניט סמייען אפילו צו שטעלען זיך דאַגעגען. דיא ברויט־פראַגע איז דיא הויפּט־פראַגע אויף דער וועלט. זיא איז דער פונדאַמענט פון אַלע אַנדערע פראַגען, פּאָליטישע, רעליגיעזע — אַלערליי. דער וואָס האָט א פּאָלק'ס ברויט אין האַנד, יענער האַלט זיין רעליגיאָן... דער קאַפּיטאַליסט קויפט אָפּ דיא גלחים מיט דיא רבנים פּונקט וויא ער קויפט אָפּ דיא פּאָליטיקער, דיא רעגיערונגס־לייט. ער האַלט זייער ברויט אין האַנד, און זיי דיענען איהם טריי... מען בויט קירכען, שוהלען... מיליאָנערען גיעבען געלט אויף דעם, און מען רופט זיי דערפאַר אויך בעל־צדקות... זיי גיעבען אויך געלט צו בויען קאַזאַרמעס פאַר דיא מיליץ. זיי דאַרפען ביידע זאַכען האָבען... טאָמער וויל דער ארבייטער סטרייקען, דרשן'ט דער גלח

אין דער קירכע אָדער אין שוהל, אַז סטרייקען איז אַן עבירה, אַז מען מוז זיין רוהיג, שטיל, פאָלגען, אַלץ מקבל באהבה זיין; און טאָמער איז דער ארבייטער א יונגאטש, און סטרייקט פאָרט, שיקט מען נעגען איהם ארוים מיליץ איהם צו שיסען, און אויב ער וועט זיך שטארק צו־בונטעווען, וועט מען אויף איהם שיסען פון דיא קאזארמעס מיט הארנאַטען (ניט אומזיסט בויט מען דיא מיליץ קאזארמעס היינט פונקט וויא פעסטונגען). דיא קאזארמע און דיא קירכע זיינען אַלזאָ אַלץ איינס.ביידע זיינען נויטיג דעם קאפּיטאַליסט געגען דיא ארבייטער: איינע צו טוידטען זיין קערפּער; דיא אַנדערע צו טוידטען זיין מארך, זיין גייסט....

— און איך וועל פאָרט בלייבען ביי מיין רעליגיאָן! — האָט רפאל א געשריי געטאָהן מיט א הילפלאָזען מין להכעים.— עס לייגט זיך מיר פאָרט ניט אויף׳ן שכל וויא אזוי א וועלט קען זיין פון זיך אליין... אימיצער האָט דאָך דאָס אַלץ געמוזט מאַ־כען. וויא קען דאָס זיין, אז אַזאַ קליינינגקייט וויא אַ ראָק, א טיש, א העט מוז מען מאַכען, און אַזאַ זאַך וויא, וויא, וויא — א הימעל, למשל, אָדער דעם ים אָדער... מאַלע וואָס!.. זאָל גע־מאַכט ווערען פון זיך אליין?

וויקער האָט געזעהן דיא צוהיצטקייט, דיא פערצווייפלונג, מיט וועלכע זיין פריינד האָט דאָס אַלעס אויסגערעדט, און ער האָט אויף איהם רחמנות געהאַט. מיט א גאנץ מילדען פריינד־ליכען טאָן, אזוי וויא לאַסצענדיג זיך צו איהם, האָט ער צו איהם געזאָגט:

— שפּעטער, אַז איהר וועט זיך בעטראכטען, ראדעצקי, וועט איהר זעהן, אז אַזאַ קשיה איז קיין קשיה ניט. אייער קשיה איז: וויא באַלד אז אַזאַ אונוויכטיגע זאַך וויא א טיש מוז האָבען א בעל מלאכה, היינט א פּשיטא שוין אַזאַ אונגעהייער גרויסע און וואונדערבארע זאַך וויא דער ים דארף דאָך אודאי אויף זיך האָבען א בעל מלאכה, א שעפּפער.

רפאל האָט צוגעשאָקעלט מיט׳ן קאָפּ.

— ווען, אויב אזוי איז דאָך גאָט נאָך א פיעל מאָל גרע־

סערע, וויכטיגערע און וואונדערבארערע זאך, דארף דאך אודאי זיין אימיצער, וואס האט איהם געמאכט. היינט ווער האט בעשאפען גאט ?

— אך, וואס רעדט איהר, וויקער ? וויא קומען אזעלכע קינדערשע רייד צו אייך? — האט רפאל געשריען — אויף דערוויף איז ער דאך דער גרעסטער, דער וויכטיגסטער, דער וואונדערבארסטער, דאס ער איז ניט וויא אלץ, דאס ער קען יע זיין פון זיך אליין.

— אלל - רייט. לאמיר אננעהמען, אז ער האט זיך אליין בעשאפען. און וואס איז געווען פריהער איידער ער האט זיך בעשאפען. וואו איז ער דאן געוועזן ? וויא אזוי האט ער זיך גענומען? פון גאר ניט ? ערקלעהרט זיך דאס אלעס וויקער. נור נארט זיך ניט אליין. דער גרעסטער אפנארער פון דעם מענשען איז אפט ער אליין.... וואו־זשע האלטען מיר? אז דיא גארנישט האט בעשאפען דעם רבונו של עולם ! א שיינער רבונו של עולם איז דאס אז א גארנישט קען איהם בעשאפען !

— רעדט ניט אזוי ; וואס קומט אייך ארויס אז איהר רעדט אזוי ? — האט רפאל זיך געבעטען אזוי וויא איינער בעט זיך, אז מען זאל אויפהערען צו קריצען מיט א נאגעל איבער א שויב.

— אלל־רייט, איך וועל מעהר אזוי ניט דיידען, — האט וויקער געענטפערט, א ביסעל מיט פערשעמטקייט, א ביסעל מיט שפאס, — איך ווילל בלויז איהר זאלט דאס אלץ ווירקליך בעקלעהרען, ראדעצקי. בארעכענט : אויב עס איז מעגליך אז גאט זאל ו ו ע ר ע ן, גלאט ווערען, פון זיך אליין, און מען דארף קיין קשיות ניט פרעגען, וויא דאס קען זיין, היינט וואַרום זאל מען שוין אויך ניט זאגען, אז אלץ אויף דער וועלט ו ו ע ר ט פון זיך אליין ? פאר וואס פרעגט איהר ווענען דעם קשיות און גיט אזא משל וויא מיט דעם ראק אדער דעם טיש ?

— אבער גאט איז גאר קיין מאל ניט געווארען ; ווער זאגט דאס אז ער איז ווען עס איז געווארען ? ! — האט זיך רפאל א כאפ געטאן מיט א נייעם פלאקעריל פון זיעג אין זיינע אויגען, — גאט איז דאך אייביג. ניט ער האט ווען עס איז געהאט

אן אָנהויב, ניט ער וועט ווען עס איז האָבען א סוף. ער איז אימער געווען און וועט אימער זיין.

— און וואָס איז געווען פאר דעם „איממער"?

— וויא הייסט וואָס? איממער און איממער און איממער אָהן א שיער און אָהן אַן ערך.....

— און איהר קענט זיך דאס טאַקע פאָרשטעלען, ראדעצקי? אז איהר זאָגט שוין צוואַנציג מאָל איממער, ווילט זיך אייך ניט פרעגען: „און וואָס איז נאָך פריהער געווען"?

רפאל האָט זיך פארטראכט א ביסעל און האָט מודה געווען, אז עס איז אמת, — אז וויא פיעל מיליאָנען יאָהרען פריהער ער זאָל זיך ניט פאָרשטעלען, ווילט זיך אלץ פרעגען: „און נאָך פריהער וואס איז געווען?" אָבער גלייך דערביי האָט ער אויס־געשריען:

— אָבער וואָס מאכט דאס אויס? אז מיר מיט אונזער קליינינקע מענשעשע קעפּעלע קענען דאס זיך ניט פאָרשטעלען, דעריבער איז וואס? דעריבער איז קיין גאָט ניטאָ?

— טאָ פאר וואָס רעדט איהר ניט אַזוי ווען איהר שטעלט זיך די פראגע: ווער בעשאַפט דעם ים, די מענשע, דיא גראז? מאָלע וואָס מיט אונזער קליינע קעפּעלע קענען מיר ניט פארשטיין וויא אַזוי דאס ווערט! דעריבער דארפען מיר אין אונזער גע־דאנקען בעשאַפען א גאָט וואָס מיר קענען זיך ניט פאָרשטעלען וויא אַזוי ער איז געוואָרען? מיט וואָס ווערט אונז פון דעם גרינגער? אנשטאָדט ניט צו פארשטיין וויא אַזוי עס ווערט דיא גראָז, צום ביישפּיעל, פערשטייהען מיר ניט וויא אַזוי עס ווערט דער בעשאַפער פון דיא גראָז — גאָט; דאט'ס אָלל. אָבער וועגען דיא גראז דערגעהן מיר ביסלאכווייז וויא אַזוי דאס ווערט. דיא וויסענשאַפט איז ניט דערגאַנגען אלע סודות פון דער נאַטור, און וועט קיין מאָל ניט דערגיין אויך, אבער א סך דערגייט זיא יע, און וואָס ווייטער אלץ מעהר. מיט גאָט איז אָבער אַנדערש. וועגען איהם דערגיין טאָר מען ניט. צו פרעגען קשיות פון וואַנען ער האָט זיך גענומען, וויא אַזוי ער איז געוואָרען, איז אַן עבירה. מען מוז האַלטען מויל, אז ניט סטראשעט אייך גאָט צו ברענען און צו בראטען אין זיין גיהנום. אויב ער איז אזא מעכטיגער און אזא

איביגער, טאַ וואָס האָט ער מורא פאַר קשיות?.... נור ענטשולדיגט מיר, איך איז ווידער ניט אַנגענעהם.

— נאָך אַ זאַך, ראָדעצקי, איהר זאָגט, אַז דער טיש מוז געמאַכט ווערען. פון ווען? פון דעם סטאָלער? מאַכט דען דער סטאָלער טאַקי דעם טיש? דיא האָלץ אויך? קומען מיר דאָך צו דעם בוים. און מיט וואָס איז דאָס דעם בוים גרינגער צו ערקלערען וויא דעם הימעל מיט דעם ים? ווער זאָגט דאָס, אַז יעדע אונוויכטיגסטע זאַך מוז האָבען אַ בעל מלאכה? וואָס דאַרף מען אַ ווייניגער וויכטיגע זאַך וויא אַ גרעזעלע? האָט זיא אַ בעל מלאכה אויף זיך? און איז דיא גרעזעלע אַ קלענערער וואונדער וויא דער ים?....

— איך פאַרשטיי וואָס איהר מיינט, וויקער. איך וויים אַז איך וועל זיך מיט אייך ניט ספּראַווען. עס מאַכט אָבער ניט אויס. ביי מיין רעליגיאָן וועל איך בלייבען.

וויקער האָט אַ שמייכעל געטאָהן.

— איך פלעג אויך אַ מאָל אַזוי זאָגען... פּונקט אַזוי; עס זאָל נאָך פּעהלען אַ האָאָר... איך האָב זיך געראַנגעלט מיט זיך אַליין. דיא איינגעוואָרצעלטע רעליגיאָן איז געוועזען צו־טיעף איינגעקרעפּעוועט אין האַרצען. אַזוי פיעל יאָהר איז דאָס געוועזען אַזוי זיס, אַזוי שעהן, אַזוי טהייער; און דאָ וויל מען דאָס פּלוצלונג צוברעכען און צושטעכען. עפּעס אַזוי וויא אַ הערליכע רייכע וואַזע וואָלט מען פון העלער הויט געוואָלט אַראָבשליידערען פון איהר פונדאַמענט, צובראָזגען אויף פּיצלעך... דיא רעליגיאָן —דאָס איז דאָך אַי דיא פּאָעזיע אַי דיא וויסענשאַפט פון דיא אונענטוויקעלטע מענשען. דער ווילדער, וואָס לויפט אַרום אַ נאַ־קעטער אין וואַלד אָדער פעלד, זעהט אַ ווינט, וועלכער בלאָזט מיט אַזאַ מאַכט; פרעגט ער זיך: „וואָס איז דאָס אַזוינס?“ און זיין רויהער מאַרך ענטפערט איהם: „דאָס איז אַן איבערנאַטיר־ליכע קראַפט אַזעלכע! דאָס איז אַזאַ גייסט, וואָס הערשט איבער מיר, וואָס קען מיר פערניכטען“. ער זעהט אַ רעגען וועלכער־קען איהם טהאָן אַי גוטעס אַי שלעכטס — איז דאָס אַן אַנדער איבערנאַטירליכע קראַפט; אַן אַנדער הערשענדער גייסט; דער באַרג, וועלכער איבערראַשט דעם ווילדען מיט זיין גרויסקייט איז

ווייטער א הערשענדער גייסט אזעלכער; דער דונער, דער בליץ — ווייטער הערשענדע גייסטער. דאס זיינען דיא ערשטע געטער. יעדע נאטור־קראפט, יעדע גרויסע נאטירליכע זאך, קומט דעם אונענטוויקעלטען מענשען פאר אלס אן איבערנאטירליכער וועזען, אלס א גאט. שפעטער, ווען דער מענש ווייס שוין מעהר און פארשטעהט מעהר, זעהט ער זיך ארום אז דער ווינט, דער דונער, דער בארג — אז דאס אלץ זיינען גאנץ נאטירליכע זאכען; ער געפינט אן ערקלעהרונג וויא אזוי דאס אלץ ווערט. דיעזע ערקלעהרונג רופען מיר וויסענשאפט. וואס־זשע איז וויסענשאפט? אנטווארטען אויף פראגען: וואס איז דאס? וואס איז יענעס? פון וואנען נעהמט זיך דאס אלעס? — פראגען וועלכע דעם מענשען׳ס מח שטעלט זיך בעטראכטענדיג דיא נאטור, דאס לעבען א. ז. וו. דיא ערשטע אנטווארטען, ווען דער מענש איז נאך זעהר רויה, זיינען, אז דאס אלץ זיינען געטליכקייטען. דאס זיינען קינדערשע אנטווארטען, אבער אנטווארטען אויף יענע פראגען זיינען זיי פארט. דאס איז אלזא דעם ווילדען מענשען׳ס „וויסענשאפט“.

— „ניט־וויסענשאפט“ האט מען דאס בעדארפט רופען — האט רפאל בעמערקט מיט א שמייכעל.

— ניט וויסענשאפט — האט וויקער צוגעשטימט, אויך מיט א שמייכעל — אבער מיינט איהר, אז אלץ אין דער היינטיגער וויסענשאפט איז שוין טאקע לויטער פעסט־געשטעלטע וויסענשאפט? פיעלעס איז ניט מעהר וויא א סברא; מען רעכענט אז מסתמא איז אזוי. זעהר אפט קומט אויס אז עס איז א טעות, אז עס איז גאר קאפויר. עס פארשטעהט זיך, עס זיינען פאראן וויסענשאפטען, וואס מען איז וועגען זיי אזוי זיכער, וויא מען איז זיכער אז צוויי מאל צוויי מוז זיין פיער. נור גענוג וועגען דעם... איך האב אייך נור געוואלט ווייזען, אז דער רעליגיעזער בעגריף פון דעם ווילדען מענשען איז דיא ערשטע מדרגה פון דער וויסענשאפט. אבער א בעגריף איז א געדאנקען בלויז; וויסענשאפט איז א קאלטער, טרוקענער עסק, וועלכער בעלאנגט בלויז צום קאפ. צוזאמען מיט דיעזען בעגריף גייט אבער אויך א געפיהל. דער ווילדער איז איבערראשט פון דעם

דונער, מיט דעם ווינט, מיט דעם בארג. ער האָט מורא פאַר דעם. מורא האָבענדיג שטעלט ער זיך דאָס אַלץ פאַר אַלס איבערנאַטיר־ליכע קרעפטע; דיעזע איבערנאַטירליכע קרעפטע קען ער ניט פאַרשטעהן; זיי זיינען ניט ווי ער, ניט קיין מענשען. זיי זיינען ערווייטערט פון איהם. ער דיינקט פון זיי אַזוי אַן ערך וויא אַ מענש דענקט פון אַ חלום. אי ער האָט דאָס געזעהן, אי ער קען דערצו ניט צוקומען. זיין געדאַנקען טהוט זיך אָן פליגלען. ער פליהט ווייט ערגעץ־וואו — וואוהין וויים ער אַליין ניט; און זיין הארץ פיהלט דערביי עפּעס אַ זאָנדערבארען געפיהל — אַ געפיהל, וועלכער איז אי אַ תענוג, אי אַ ציטער. ער ווערט אויס־געטהאָן פון זיין געוועהנליכען „איך“. ער שוועבט אוועק צו אַן אנדער וועלט, צו אַ טרוים־וועלט. איז דאָס דען ניט פּאָעזיע? און דאָס איז דאָך דעם ווילדען׳ס רעליגיאָן. יע, דעם ווילדען׳ס און אויך דעם ערנסט רעליגיעזען׳ס פון היינטיגע צייטען. ביי מיין פאָטער איז דיא רעליגיאָן געווען אַן אמת׳ע פּאָעזיע...

— ביי מיר אויך, וויקערל טהייערער! ביי מיר אויך! — האָט רפאל אויסגעשריען, שלאָגענדיג זיך אין הארצען, בלאָס ווערענדיג פון אַ פלוצלינגדיגע ווילדע בעגייסטערונג.

* * *

קיין בעוויז, קיין ערקלעהרונג פון זיינע געגנער האָבען אויף רפאל׳ן אַזוי ניט געווירקט, וויא אַ לעקציאָן, וועלכע וויקער האָט איהם געגעבען וועגען דיא ערד, דיא זונן מיט דיא לבנה, וועגען טאָג און נאַכט, זומער און ווינטער, ליקוי חמה, ליקוי לבנה, אין וועגען דונער, בליץ און רעגען. וויקער האָט אַ מאָל אין רוסלאַנד געהאַט פיעל ערפאַהרונג מיט אַזעלכע סוחרים וויא רפאל, און ער האָט געוואוסט, אַז דיא מעכטיגסטע באַמבע געגען דיא רע־ליגיאָן פאַר זיי איז ניט קיינע ראיות געגען רעליגיאָן, זאָנדערן ראיות, דייטליכע ערקלעהרונגען מיט אַ שכל פאַר וואָס און וויא אַזוי עס קומען ארוים געוויסע נאַטור־זאַכען. דער אונוויסענדער מענש מיינט, אַז גאָט מאַכט דיעזע זאַכען אַזוי, און אַז מען קען דעריבער גאָר ניט פאַרשטיין ניט פאַר וואָס, ניט וויא אַזוי זיי ווערען געמאַכט — ווייזט מען איהם, אַז עס איז אַ שכל זאַך.

ער האָט געקראָגען עטליכע אינסטרומענטען און האָט מיט זיי פאַר רפאל'ן אין דיא אויגען געמאכט א „דונערל" מיט א „בליצעלע", האָט איהם געוויזען וויא עס ווערט טאָג און נאכט, ליקוי חמה און ליקוי לבנה, און האָט דאָס אזוי דייטליך ערקלעהרט, אז ביי רפאל'ן האָבען גענומען בלישצען דיא אויגלעך און קלאַפּען דאָס הארץ פאַר שמחה.

דיעזע שמחה איז געווען רפאל'ס ערשטער אונבעוואוסטער פרייהייטס־יום־טוב, דיא ערשטע פרייד פון זיין בעפרייאונג פון דיא קייטען, מיט וועלכע זיין אבערגלויבען האָט איהם געהאַלטען געשמידט. וויא ער האָט פיעל שפּעטער געזאָגט, האָט דער עלעקטרישער פונק, וואָס וויקער האָט ארויסגעבראכט פאַר איהם, אום איהם צו ווייזען וואָס א בליץ איז, פון זיין הארצען דעם לעצטען פונק אמונה ארויסגעיאָגט.

18.

רפאל טהוט אוים זיין מאַסקע.

ווען אַ מענש בעפרייט זיך פון זיין רעליגיאָן — זאָגט אונ־
געפעהר דער גרויסער רוסישער שרייבער דאָסטאָיעווסקי — פיהלט
ער זיך דיא ערשטע צייט גויא אַ יתום, און זיין האַרץ פאָדערט
עפּעס אַן אַנדער זאַך, וואָס זאָל אין איהר פאַרנעהמען דעם פּאָסט־
געבליעבענעם אָרט. אַ לעבעדיגע, וואַרימע נשמה קען אַזוי אוים־
קומען אָהן שפּייז וויא אַ לעבעדיגער גוף; און דיא, וואָס לעבען
ניט בלויז מיט זייער קערפּער, דיא, ביי וועלכע דער גייסט איז
ניט קיין פאַרגליווערטער — ווייסען גאַנץ גוט וואָס דאָס הייסט,
ווען דיא נשמה שרייט: „עסען!“ און עס איז איהר ניטאָ וואָס
צו געבען. אָט אַזאַ לעבעדיגען גייסט האָט געהאַט אונזער רפאל.
ווען ער איז געוועזען פרום, איז זיין האַרץ געוועזען פרום. דיא
רעליגיאָן איז ביי איהם ניט געוועזען בלויז אַ געוואָהנהייט זאַך.
זיא האָט געקוויקט זיין האַרץ, אָנגעפילט זיין געדאַנק, געוואַרעמט
זיין נשמה. צו כל נדרי אין שוהל, ווען דיא גרויסע געלבליכע
ליכט פלעגען פאַרגיסען מיט זייער פאַרקלעמטע שיין דיא געדיכטע
ציילען פון צונויפגעבויגענע ווייסע פיגורען און זיך אָבשלאָגען
מיט אַ פערכמאַרעטען גלאַנץ אָן דיא אָבגעבלאַקירטע בעזילבערונג
פון דיא עטרות; ווען צו דעם הויכען סופיט פלעגען זיך ציהען
מיט קבר הילכענדע טענער פון דעם חזן מיט דיא משוררים —
פלעגט אויף רפאל׳ן בעפאַלען אַן אימה; אָבער אַ זיסע און ער־
פרישענדע אימה איז דאָס געוועזען; און זיין גייסט פלעגט זיך
אויפהויבען צוזאַמען מיט דיעזע טענער און מיט זיי אין איינעם
אַוועקשווימען אין הימעל אריין. און ער פלעגט דערביי ציטערן
אי מיט שרעק, אי מיט שמחה, אי מיט ליעבע — מיט ליעבע צו
אַ גאָט אויף אַ גילדערנעם טהראָן, אַרומגערינגעלט מיט שוועבענדע

מלאכים; מיט ליעבע צו א גאָט, וועלכער איז איהם געוועזן נאָך פורכטבארער, בעגייסטערענדער און טהייערער צוליעב דעם, וואָס ער האָט זיך דייטליך ניט געקענט פאָרשטעלען ניט איהם, ניט זיין געטליכען טהראָן, ניט זיינע הימלישע מלאכים.

אָט דיעזע אונדייטליכקייט, דיעזע אונמעגליכקייט זיך פאָר־צושטעלען וואָס דאָרטען אויבען טהוט זיך, האָט רפאל גערופען „הייליגקייט“, הגם אונבעוואוסטערהייט. זיא האָט דאָס געגעבען זיין נשמה דיא פליגלען צו טראָגען זיך ארויף־צו אליין ניט ווי־סענדיג וואוהין.

ווען „דער עלעקטרישער פונק וואָלט פון רפאל'ן ארויסגע־יאָגט דעם לעצטען פונק אידישקייט“ אונטער אנדערע אומשטענדען, וואָלט ער זיך אויך געפיהלט וויא א יתום. אָדער אז ניט וואָלט ער מסתמא אנשטאָט דיא פערלאָרענע רעליגיעזע בעגייסטערונג געקראָגען א התלהבות פיר זיין בעפרייאונג גופא פון זיין רעליגיאָן. אזוי איז מיט אלע ענטהוזיאסטישע נאַטורען. ווען דיא רעליגיעזע ערקוויקונג ווערט צוגענומען ביי זיי, כאָדערן זייערע הערצער א נייעם מין שפייז, וויא דאָסטאָיעווסקי זאָגט. און ווען זיי האָבען ניט קיין הויכע אידעע, וועלכע ערנעהרט זייער ענטהוזיאזמוס, וויא זייער פאנטאזיע וועגען געטליכקייט און הייליגקייט האָט פריהער ערנעהרט — דאַן מאכען אזעלכע מענשען דאָס רוב א רעליגיאָן פון זייער אפיקורסות גופא; דאָס לייקענען אין היי־ליגטום ווערט אליין א הייליגטום ביי זיי; דיא בעפרייאונג פון געטליכקייט ווערט זייער נייע געטליכקייט; זיי ריידען געגען זייערע פריהערדיגע פארבלענדענעם מיט דיא זעלבע בלישצעדיגע אויגען און מיט דיא זעלבע זיסע ציטערנים אין הארצען, מיט וועלכע זיי פלעגען א מאל צו דיעזע פארבלענדענים זיך בוקען און דאווענען.

מיט רפאל'ן איז אָבער דאָ אנדערש געוועזן: איידער ער האָט זיך „בעפרייט פון זיין אידישקייט“, האָט ער שוין געהאט אין זיך א גאנצען פלאקער פון בעגייסטערונג פאר אנאנדער זאך — פאר דיא אידעע פון גלייכהייט, ברידערליכקייט און אמת'ע פרייהייט און גערעכטיגקייט; און ווען ער האָט זיך אין גאנצען

געזעגענט מיט זיין רעליגיאָן, האָט דיעזע אידעע זיך גלייך אַרויפגעכאַפּט אויף דעם אָבגעליידיגטען טהראָן אין זיין הארצען.

דער סאָציאַליזמוס איז געוואָרען רפאל'ס רעליגיאָן. און ער איז אין איהר געוועזן נאָך פרימער וויא ער איז אַ מאָל געוועזן אין דער אמונה, וואָס ער האָט גע'ירש'נט פון זיין טאַטען. אויב זיין פריהערדיגע רעליגיאָן האָט איהם בעצויבערט מיט איהר אונדייטליכקייט, האָט זיין נייע רעליגיאָן איהם צו זיך צוגעצויגען מיט דיא פיעל גרעסערע מאַכט פון דייטליכקייט און קלאָהרהייט. דיא גאַנצע ענערגיע, וואָס ער פלעגט אַ מאָל אַוועקגעבען צו זיין ענטהוזיאַזמוס פאַר דעם פורכטבאַרען גאָט פון הימעל, האָט יעצט, אַז ער האָט זיך בעפרייט פון דעם, אַ שטראָם געטהאָן צו דעם סאָציאַליזמוס.

פון דעם הייליגען וואָלקען איז זיין נשמה אַראָפּגעפלויגען אויף דער ערד, צו דעם גן־עדן התחתון, וועלכען זיין געדאַנקען האָט איהם געמאָהלט מיט העלע, לעבעדיגע פאַרבען.

ווירקליך, אַ רעליגיאָן האָט רפאל געפונען אין דעם סאָציאַליזמוס. דיא געדאַנקען, וועלכע ער האָט איבערגענומען אויף דיא פערזאַמלונגען, אָדער פון וויקער'ן, אָדער צו וועלכע ער איז געקומען מיט זיין אייגענעם שכל, זיינען ביי איהם געוואָרען הייליג, וויא אַ מאָל תורת משה — נאָך פיעל הייליגער. דיא רויטע פאָהן האָט איהם געבלאַנקט פאַר זיינע אויגען מיט דעם געטליכען בלישץ, וועלכען זיי פלעגען פריהער געפינען אויף דעם פרוכת. דער מיטינג איז ביי איהם געוועזן אַ הייליגע שוהל מיט אַ קהל ביים דאַווענען; און ווען ער פלעגט זעהן, אַז איינער פון דיא אַנוועזענדע לאַכט אָדער רעדט אין דער צייט פון דיא רעדע, פלעגט ער ווערען פונקט אַזוי מלא רציחה, וויא אַ מאָל פלעגט ער ווערען אויף אַ פּאָר אינגלעך, וואָס פלעגען שטיפען אָדער שושקענען זיך אין שמונה עשרה צייט אין דעם קרוליצער בית־המדרש. ניט בלויז דאָס וואָס זיי שטערען צוצוהערען זיך צו דעם רעדנער פלעגט איהם ערגערן. ער פלעגט פראָסט קוקען אויף זייער גלעלעכטער אָדער געשפּרעך וויא אויף אַ פערשוועכונג פון דער פערזאַמלונגס־הייליגקייט — וויא אויף אַ מפסיק זיין אין אַ יום־כפור'דיגע שמונה עשרה.

מעהר פון אלעס פלעגט אויף זיין נייעם רעליגיעזען געפיהל ווירקען דיא מארסעליעזע. ער האט איהר איבערגענומען צום צווייטען מאל און פלעגט איהר דיא ערשטע צייט זינגען גאנצע טעג ביי דער ארבייט און מורמלען איהר אין דער שטיל גייענדיג איבערן גאס. ער האט אליין זיך שוין געקלעהרט, אז ווען זיינע לאנדסלייט וואלטען וויסען, וואלטען זיי איהם שוין ניט גערופען „רפאל נעריצך“, נור „רפאל מארסעליעזע“.

ווען עס פלעגט זיך מאכען א גרויסער מיטינג אדער אן אר־בייטער מארש, מיט מוזיק, און דיא טרומייטען פלעגען זיך צו־לאזען מיט דיא טענער פון דעם רעוואלוציאנערען נגון, פלעגען ביי איהם דיא פיס ניט ווילענדיג צוטאנצען אין טאקט, און זיין פנים פלעגט רויט ווערען, דיא אויגלעך אנהויבען צו בלישצען און דיא הארץ צו שפרינגען אין איהם, אזוי וויא זיא וואלט זיך רייסען צו פליהען אהין, וואו דיא טרומייטען רופען.

דיא ערשטע פאר מאנאטען איז ער געוועזען אזוי פארקאכט אין זיין נייעם גייסטיגען לעבען, אז ער האט שוין ניט געוואוסט וואס צו טהאן. אויף יעדען מיטינג איז ער געוועזען א גאנצער מאכער: פלעגט העלפען אויסשטעלען דיא שטוהלען, לויפען וויא א פער׳סם׳טער, אנגרייטען א פלאש וואסער מיט א גלאז פאר׳ן רערנער; שטיין, איידער דיא רעדע פלעגט זיך אנהויבען, אויף דיא טרעפעלעך פון האל און טהיילען דיא פארבייגעהענדע הענד־בילס און זיי צורייזען זיי זאלען אריינקומען; כאפען זיך צו זיין העט צו מאכען א קאלעקשאן אויף דיא פערזאמלונג; טענה׳ן אין שאפ ביז דער באס פלעגט איהם ארויסטרייבען; שלעפען דיא רויטע פאהנעס צו דיא פאראדנע פערזאמלונגען; זיך אומ־טראגען מיט פולע קעשענעס מיט סאציאליסטישע ביכלעך און טהיילען זיי צווישען דיא בעקאנטע; העלפען זיי לעזען און פארשטיין; קלייבען אויף פערשיעדענע סובסקריפציאנס־ליסטען; אוועקגעבען דעם לעצטען סענט פון זיין אייגענע קעשענע און האבען בערג מיט צרות פון זיין שרה גיטלען דערפאר. און דאס אלץ האט ער געטהאן ניט פון ליעבע מתעסק צו זיין זיך, צו זיין

א קאַכלעפעל, נור פון אַ ריינעם געפיהל פון פרומקייט, וועלכער האָט פון איהם געפאָדערט ארבייט — נוצליכע ארבייט פאַר דעם סאָציאַליזמוס.

דאָס אַלץ אָבער האָט איהם נאָך ניט צופריעדען געשטעלט. ער וואָלט, דאַכט זיך, דיא גאַנצע קאַפּיטאַליסטישע וועלט מיט זיינע אייגענע הענט איבערגעקעהרט — אַנדערש האָט ער זיך ניט געקענט בערוהיגען; און ער האָט זיך אַלץ געזוכט ארבייט.

ער פלעגט זיך ארומטראָגען מיט אַ געפיהל פון בעגייסטערונג, עפּעס אַזוי וויא אַ פערליעבטער, וועלכער האָט ניט לאַנג געהאַט דיא ערשטע ערקלעהרונג מיט זיין געליעבטע, און בעקומען אַ גוטען אַנטוואָרט פון איהר. און מעהר וויא אַלץ האָט דיעזע בעגייסטערונג געווירקט אויף זיין מאָראַלען געפיהל. אויב ער איז אימער געווען עהרליך וויא אַן עהרליכער מענש, איז ער איצט געוואָרען עהרליך וויא אַ מלאך (אויב מלאכים זיינען נאָר עהר־ליכער וויא מענשען). זיין געוויסען האָט איהם אָנגעהויבען צו שטעלען פיעל העכערע פאָדערונגען; ער איז פיעל שטרענגער געוואָרען צו זיך אַליין. אויף טריט און שריט פלעגט ער זיך אַליין אויסווייזען פאַלש, ניט עהרליך. אַלע ווייַלע האָט ער זיך געכאַפּט ביי אַ צבועצ׳סטווע.

איין מאָל, צוגעהענדיג צום שפּיגעל און דערזעהענדיג זיין געדיכטע בערדיל וויא זיא וואַקסט זיך אויף אַ ווילדען אופן צונויף מיט זיינע האָר פון קאָפּ, איז איהם אַריינגעפאַלען אַזאַ געדאַנקען:

„דאָס איז מיין צבוע׳צקע מאַסקע. קוקענדיג אויף מיין באָרד, מיינען דאָך מיינע לאַנדסלייט, אַז איך בין נאָך דער זעלבער רפאל וואָס דאַווענט און פאַסט תעניתים. איך מוז דיא מאַסקע פון זיך אויסטהאָן". הקצור, רפאל האָט זיך בעשלאָסען אריינ־צוגעהן צו אַ באַרבער און ביי איהם צו לאָזען זיין מאַסקע מיט 15 סענט צוגאָב — וויא ער האָט זיך אויסגעדריקט פאַר אַ געגנאָסע.

און שרה גיטעל? ער האָט שוין מיט איהר ניט איין מלחמה געהאַלטען וועגען זיין עסען פאַר׳ן דאַווענען און ניט דאַווענען נאָכ׳ן עסען. אין זיין התלהבות האָט ער צוערשט זיך געטראַכט, אַז ער מוז איהר אויך מאַכען פאַר אַ מענשען. ער האָט מיט איהר אפילו געפּרופט טענה׳ן וועגען דיא קאַפּיטאַליסטען, וועגען דיא אַרבייטער,

וועגן דעם, וויא מען וויל איינפיהרען דיא וועלט אויף א בעסערען שטיינגער, וויא אלע וועלען זיין רייך. אין דיא מאָמענטען ווען זיא איז געווען שטיל וויא א קאָטינקע און זיך געלאשצעט צו איהם וויא א היהנדעלע — וויא ער פלעגט אמאָל דאָס רופען — פלעגט זיא איהם צו הערען מיט א שמייכעל, און צום סוף ענטפערען אויף זיין פראָפּאגאנדא, אז ער זאָל געהן, דער משוגענער, אז ער זאָל בעסער אָרויסוואַרפען פון קאָפּ דיא נאַרישקייטען און זעהן זיך צו צושלאָגען צו א „סעקאָן־הען־פּויניצע כטאָר, וויא פאלקע זלאטע'ס האָט געטהאָן". אין אנדערע צייטען אָבער, ווען דיא פּאַגאָדע ביי שרה גיטלען אויף'ן הארצען איז ניט געווען אזוי פיין, פלעגט רפאל לייזען אזא תוכחה, אז ער פלעגט שוין פערזאָגען א צעהנטען. אָבער נעכסטען מאָל פלעגט ער פון דעסטוועגען ווייטער מאכען א פראָבע.

וויא טהוט מען אָבער מכח דיא באָרד? עס וועט זיך דאָך אויפ־קאָכען א סדום מיט אן עמורה... אָבער גראד ווייל עס וועט זיך אָפּטהאָן מעשים, ווילט זיך אָפּגאָלען דיא באָרד. דיא ערוואַרטעטע אונאַנגענעהמליכקייטען האָבען נאָך צוגעלייגט האָלץ צו דעם פייער פון בעגייסטערונג פאר אראָפּנעהמען דיא „מאסקע".

אין זיין ארומהאָווען פאר דיא סאָציאליסטישע מיטינגען איז ער שוין צוגעוואָהנט געוואָרען צו דעם געדאַנקען, אז דאָס וואָס איז פערבונדען מיט אָפּפערונג, מיט נעפריאָטנאָסטען, מוז דער אמת'ער סאָציאליסט אויך טהאָן — ווען עס איז ניצליך פאר דער בעוועגונג. און ער פלעגט טאקע פאר אזעלכע זאכען זיך נעהמען מיט מעהר התלהבות וויא פאר לייכטערע און אנגענעהמערע ארבייט. וואָס שווערער דיא ארבייט, אלץ מעהר חשק פלעגט ער אין איהר האָ־בען — הויפּטזעכליך אין זאכען, וואָס פאָדערען כוואטסטווע, וואס שטעלען דעם מענשען אין א שטיקעל געפאהר. וואו עס פלעגט זיך מאכען א סטרייק און מען פלעגט דארפען האָבען פּיקעטען, וואָס זאָלען זיין מוכן ומזומן צו קריגען א בלאָיע אויג, און אפשר נאָך צו געהן צוגעשמידט צו א דעטעקטיוו אין סטיישאָן הויז, פלעגט רפאל זיך אויסרופען; אויף טהיילען הענד־בילס ביי דיא שוהלען שבת נאָך'ן דאווגען, ווען מען האָט אויך געקענט כאפּען א פּאָאר פּעטש. איז ניט געווען קיין גרעסערער בעלן וויא רפאל. קורץ,

שרה גיטעל האָט נעבעך אַליין ניט געוואוסט, אַז גראָד ווייל עס איז געווען זיכער, אַז זיא וועט איבערקעהרען אַ וועלט, אַז גראָד־דעריבער האָט רפאל זיך בעשלאָסען צו געהן צום באַרבער.

— וויקער, פאַר וואָס שייווט איהר זיך ניט? — האָט ער יעפרעגט, ווען דער בעשלום איז שוין ביי איהם געווען אָנגענומען.

— ווייס איך זעהר! — האָט וויקער געענטפערט, אַ מאַך טהאָנדיג מיט'ן האנד — איך פלעג זיך אַ מאָל שייווען... איך האָב געסטאפּט... עס ליעגט אין זינען ניט.

עפּעס איז וויקער געווען זעהר אומעטיג יענעם טאָג. ער האָט גערעדט מיט אַ צוטראָגענע מינע, און זיין שמייכעל האָט אויסגע־זעהן מעהר טרויעריג וויא נאַריש.

— וואָס איז? וויא קומט איהר עפּעס צו פרעגען? — האָט ער געפרעגט.

— אַזוי. איך וויל זיך אָבשייווען דיא באָרד. איך גלויב, עס איז אַ צבועצ'סטווא צו טראָגען אַ באָרד, ווען מען גלויבט ניט אין דעם... איך מיין ניט אייך. ווארום אויף אייך האָט דאָך שוין קיינער קיין טעות ניט. מען ווייס אַז איהר טראָגט ניט דיא באָרד פון פרומקייט וועגען.

וויקער האָט אַ לאַך געטהאָן און איז ווידער אומעדיג גע־וואָרען.

— אַ מאָל וועל איך אייך דערציילען, וויא עס איז געקומען דערצו אַז איך האָב געסטאפּט זיך צו שייווען, צו גיין אָנגעטהאָן וויא אַ מענש, צו זיין אַ מענש מיט מענשען צוגלייך... גראָד האָב איך היינט געהאַט אַזאַ בעגעגענעס, אַז איך האָב זיך אַליז דערמאָהנט...

— איך זעה עפּעס איהר זייט אַזאַ קאַרערבועדיגער!

— האָט רפאל אויסגעשריען. — איך זעה עפּעס איהר געהט אום וויא אַ נעבטיגער! דערצעהלט מיר, וויקער... אָה, עקסקיוז מי, וואָס איך פרעג... — האָט ער זיך פאַרכאַפּט.

— אַן אַנדערש מאָל וועל איך אייך דערצעהלען... ניט היינט — האָט וויקער געענטפערט מיט אַ ווייטען בליק אין דיא אויגען.

און דער אינטערעס אין וויקער׳ס פערגאנגענהייט האָט אין רפאל׳ן זיך צוגליהט אין א פלאם; און זיין ליעבע צו איהם אויך.

אין יענע טעג האָט רפאל ערהאלטען א בריעף פון זיין ברודער אין מיזורי.

„מע קען דאָ א גוטען לעבען מאַכען“, האָט יענער איהם גע־שריעבען. „פאָלג מיר, קום אהער און ווער א פּעדלער. וועסט בענטשען דעם טאָג וואָס דו ביסט אהער געקומען“.

רפאל האָט איהם אָבגעשריעבען, אז ער וועט בעסער שטאַר־בען פון הונגער אין ניו יאָרק איידער גיין אין גאָלד ביי פּעדלעריי אין מיזורי. „איך וואָלט דיר אַלץ אויסגעשריעבען, נור דו וועסט מיינען, אז איך בין אראָפּ פון זינען. איך קען דיר מעהר ניט זאָגען, אז איך בין א סאָציאַליסט, און בין אזוי גליקליך אז מיר האָט זיך קיין מאָל ניט גע׳חלום׳ט מען קען האָבען אזא הנאה פון לעבען. א קבצן בין איך, ברודער, ניט צו פארזינדיגען, א גרויסער. באָט איך האָב דאָס גיינצעהן איילען אין דער ערד. ווען דו וואָלסט וויסען וואָס ביי מיר טהוט זיך אינווענינג, ברודער! דאָס איז אזא מין פּאַצעצע, ברודער, אז ווען עס איז ניטאָ קיין פּענני איז אויך ליהודים. מיין אָבער ניט, אז איך בין צופריעדען מיט דעם וואָס איך און אַלע אַרבייטער זיינען קבצנים. אסור א לעק. דער קלאַסען־בעוואוסטזיין. ברודערקע, לאָזט אזעלכע נארישע זאכען אין הארצען ניט אריין. נאָר וויא קומסטו צו פערשטיין דעם טייטש פון אזא וואָרט. רוף־זשע מיר שוין אָן משוגענער און א סוף אָן עק. איך וועל דיר פון דעסטוועגען שרייבען, ליעבער ברו־דער, אז צופריעדען זיין טאָרען דיא אַרבייטער ניט. ניין! מיט א פלאַקער אין הארצען דארפען זיי זיך תמיד ארומטראָגען. אז ניט זיינען זיי ניט ווערטה וואָס זיי זיינען אַרבייטער, פאַרשטייסטע מיך...“

* * *

רפאל האָט זיך געזעצט אויף׳ן באַרבער׳ס שטוהל מיט דעם שטאָלצען געפיהל פון א מענשען וואָס קלייבט זיך צו טהאָן א כוואַטסקע זאך; ער האָט דערביי געהאַט אויך אנאנדער גע־פיהל, א געפיהל פון איינעם וואָס זעצט זיך ביי א דענטיסט אויף׳ן שטוהל.

ווען ער איז אראָפּ פון שטוהל און איז צוגעגאַנגען צום שפּי־געל, האָט ער געמיינט, אז איהם איז פרעהליך אויף'ן הארצען. ער האָט געמיינט — אבער אין אמת'ן האָט ער זיך נעבעך פאַר זיך אַליין דערשראָקען; זיין אייגענע געזיכט איז איהם אויס־געקומען ווילד־פרעמד און עפּעס אַזוי וויא זיא וואָלט אויף איהם געקוקט מיט עזות־פּנים'דיגע אויגען; און דערביי האָט זיך איהם עפּעס געביינקט נאָך דעם פריהערדיגען רפאל וויא א מוטער ביינקט נאָך א דערוואַקסענע קינד, וואָס שטאַרבט פון איהר אָפּ.

רפאל מאַכט זיך אָבער הארץ, זאָגט צו זיך אַליין גלייך־ווערטלעך און גייט אהיים מיט פעסטע טריט, וויא א מאַרטירער צום תליה.

ווען ער איז אריין אין שטוב, איז שרה גיטעל געווען פאַרטהאָן ביים אויסראַמען דיא אַש פון אויווען. זיא האָט אויף איהם א־קוק געטהאָן פון א זייט און האָט בייז געפרעגט:

— ווענען דאַרפט איהר, מיסטער? קענט איהר ניט אָנ־קלאַפּען אין טיר איידער איהר קומט אריין אין שטוב?

און אין א מינוט ארום האָט זיך אביסעל געקעהרט א וועלט!

וואָס שרה גיטעל האָט אויסגע'טענה'ט, אויסגעשאָלטען און אויסגעקלאָגט, הייזעריג ווערענדיג שרייענדיג און אפּמאַטערענדיג זיך פון ברעכען מיט דיא הענט, רייכען זיך דיא האָר פון קאָפּ, וואַרפען זיך, שליידערען זיך און פליקען אויף זיך דעם פאַרטוך — דאס אַלץ צו בעשרייבען דאַרף מען האבען א גרעסערע בריה א פעדער. איך קען בלויז בריינגען איין פסוק פון דעם רעכטען מיטען פון איהר הספד:

„אָ, ס'אר א חן'עוודיגע באָרד דאס איז געווען"! האט זיא אויסגעבליפּעט אין א טאָן פון קברים־רייסען, און איז אוועק ווייטער זיך צופּען און שליידערען.

„נו, גענוג שוין, עס איז דאָך כיי־וויא־סיי פערפאַלען — מען קען דאָך שוין צוריק ניט צוקלעפּען" — האט רפאל גע'טענה'ט, און זיין הארץ איז געווען פערקוועטשט פון רחמנות, — צי אויף שרה־גיטלען, צי אויף זיין באָרד — דאס האט ער אַליין ניט גע־וואוסט.

19.

„ניט רייכער, ניט פרימער, אבער מעהר מענש“.

עס זיינען אוועק מאָנאַטען. רפאל האט שוין לאַנג אויפגע־הערט צו ביינקען נאָך זיין באָרד. שרה גיטעל האט אפילו זיך נאָך אלץ ניט אונטערגעגעבען; און יעדעס מאָל, ווען אויפ'ן הארצען איז געווען ביטער, און זיא פלעגט נעהמען אויסרעכענען דיא אלע שאדענס, וואס זיא האט געהאַט אין אמעריקא, פלעגט זיא פאר איין גאַנג אויך מזכיר זיין נשמות איהר מאַן'ס באָרד. דאס איז אבער געווען גלאַט אזוי — בלויז כדי ער זאָל זיך ניט מיינען, אז זיא ניט זיך שוין אונטער. אין אמת'ן אבער איז זיא שוין אויך צו־געוואָהנט געוואָרען צו דיא ענדערונג; און — על פי סוד ריידענדיג — איז דער געראַזירטער רפאל איהר וואס א טאָג אלץ מעהר געפע־לען געוואָרען. עפּעס אינגער, שעהנער און מעהר מעשה פיינער יונג האָט ער איהר געגומען אויסווייזען. הקיצור, עס איז א סברא, אז ווען רפאל וואָלט פלוצלונג געקומען אהיים מיט זיין אמאָליגע באָרד, וואָלט דאס איהר געגעבען פונקט אזא שטאָך אין הארצען וויא דאַן, אין יענעם טאָג, ווען ער איז אוועק פון שטוב מיט א באָרד און איז געקומען צוריק אָהן א באָרד.

איבערהויפּט איז רפאל אין יענע עטליכע חדשים געוואָרען עפּעס גאר אנאַנדער מענש: עפּעס א ציכטיגערער, א געפּוצטערער, — גאר מעשה פראַנט אין פערגלייך מיט דעם פריהערדיגען רפאל, און גאר מעשה „פּאַניטש“ אין פערגלייך מיט דעם קרוליצער רפאל נעריצך. קיין מאָל פלעגט ער זיך ניט קימערן צו דיא היטעל איז געלעגען אָן א זייט צו אראָפּ־באַרג, — אבי ניט געגאַנגען אָהן א היטעל; און איצטער, פלעגט ער פאר'ן ארויסגעהן פון שטוב אנ־טהאָן דעם הוט ניט אנדערש וויא פאר'ן שפּיגעל און זעהן, אז עס זאָל ליעגען וויא עס בעדאַרף צו זיין. ווען פלעגט דאס רפאל זיך

קימערען צי זיין קאפּאטע איז פארשפּילעט צי ניט! ווען האָט ער דאס געוואוסט פון א בערשטעל! און איצט האט ער געהאט א בערשטעל און איהר געהיט וויא דיא אויג אין קאָפּ, און, ווען ער פלעגט דערזעהן א שפּרינקעלע אויפ'ן ארבעל, פלעגט דאס איהם רופען און ער פלעגט ניט רוהען ביז ער פלעגט דאס אויסרייבען.

„מע דארף געהן וויא א מענש" — פלעגט ער זיך טראכטען, קוקענ־דיג אויף דאס רוב יונגע לייט, וואס פלעגען זיך צוזאמענקומען מיט איהם צוגלייך אויף דיא סאָציאליסטישע מיטינגען — „זיי זיינען דאָך אלע אויך אָרימע ארבייטערס, וויא איך. פון דעסטוועגען—פון דיא זעלבע ביסעלע ארימקייט געהען זיי וויא מענשען".

און פון דיא זעלבע ביסעלע ארימקייט האט רפאל גענומען געהן וויא א מענש און האט זיך אליין גענומען האלטען פאר אלץ מעהר מענש.

אפשר האט דאָ זיין גאָלען זיך אויך געשפּיעלט א שטיקעל ראָלע; אפשר האט שוין איינס געצויגען דאס אנדערע: אז מען פיהלט זיך ביי'ן שפּיעגעל אינגער, מעשה היינט־וועלטיגער, אפשר רופעט שוין פון דעם גופא, וואס דער ארבעל איז איינגעפלעקט, אדער וואס דיא האָר איז פארפלאָנטערט, אדער וואס דיא האלז איז א נאקעטע. זאָל זיין אזוי — זאָל זיין אביסעל פון דעם און אביסעל פון דיא סאָציאליסטישע מיטינגען, (סיי וויא סיי איז רפאל'ס ראזירען זיך גופא דאָך אויך געקומען פון דיא דאָזיגע מיטינגען) —אבי רפאל איז פון דרויכען געוואָרען ניי־געבאָרען פונקט וויא פון אינעווייניג, פונקט וויא אין זיין מוח און הארצען.

און — א געלעכטער צו זאָגען — אז איהר וואָלט זיך גוט צוגעקוקט, וואָלט איהר זעהן, אז שרה גיטעל איז אויך עפּעס ניט דיא זעלבע שרה גיטעל. עפּעס ניצט זיא אויף דעם שפּיעגעל מעהר וויא פריהער, עפּעס טראָגט זיא פרישערע יאקעלעך; און דער פארוק קריכט עפּעס אלץ העכער ארויף און עס זעהט זיך אלץ מעהר איהרע אייגענע האָר. עס פערשטעהט זיך, ניט אומישנע, אומגערן, און ווען דיא פרומע שכנה ראמט איהר איין א סוד, ווערט זיא רויט.

קוקט אָבער אויף רפאל'ן! וואָס שמייכעלט ער דאָס עפּעס אזוי? וואָס וואַטשט ער איהר דאָס מיט אזא גנבה'שע מינע? וואס בליסצען אזוי זיינע אויגלאך דערביי? צו דען מיינט ער, אז זיין שרה גיטעל ווערט אויך ביסלאך־ווייז אַנאַנדער מענש? וויא דיא מעשה איז, אז מען האט א מאן א איננגערן, א שעהנערען, א געפּוצטערען, מעשה פיינער יונג, ציהט שוין ממילא אויך צו ווערען איננגער, אויך געפּוצטער, אויך שעהנער; און צי שרה גיטעל האט פון דעם כלל געוואוסט צי ניט, — אבי דעם שפּיעגעל האט זיא גענוצט מעהר וויא פריהער, און יאַקעלאך האט זיא גענומען טראָגען פרישערע, און דער פּארוק האָט זיך ביי איהר פּאַררוקט אלץ העכער...

רפאל האָט געפידלט אַ שטענדיגען דורשט, אַ ברע־גענדיגען דורשט. אויף דיא מיטינגען און פון דיא ביכלאך און בלעטער וואָס ער האָט געלעזען האָט ער זיך דערוואוסט רק פון נייע זאכען, פון נייע שכל'ען; און וואָס מעהר ער האט זיך דערוואוסט, האט ער אלץ מעהר זיך דערוואוסט וויא פיעל עס איז דאָ צו וויסען און וויא וויים ער וויים ניט. א גאַנצע וועלט האָט זיך איהם געעפענט; ער האָט זיך אָבער גע־פיהלט בלויז ביי'ן טויער פון דער דאָזיגער וועלט, און עס האט איהם געריסען און געצופּט אריינצוקומען אינוועניג. הונדערטע קשיות פלעגען איהם אריינפאַלען אין זינען; פאַרוואָס וואַקסט א בוים? פון וואַנען ווערט געבאָרען א לעבעדיגע זאך? און וואס איז דאס טאַקי וואַקסען, געבאָרען ווערען, לעבען? פון וואַנען נעהמט זיך דאס וואס מען רופט „זעהן", „הערען"? וואס ברענט דאָס, וואס איז דאס אַזוינס וואס איז קאַלט?... אלץ וואס ער האט געהערט און געלייענט האט איהם בלויז ארויפגעבראַכט אויף וויי־טערע קשיות. ער פלעגט מיט זיי זיך ארומטראָגען וויא מיט א משא אויפ'ן הארצען און קוים דערלעבען זיך צוטרעפען מיט דיא געביל־דעטערע סאָציאַליסטישע חברים, וועלכע ער פלעגט פערמאַטערען מיט זיינע פראַגען. אמאָל פלעגט מען איהם מיט אן ענטפער צו־פריעדען שטעלען, און ער פלעגט אפּלעבען און א שפּרונג טהאָן מיט נחת, פינקלען מיט דיא אויגלאך און מיט א פּאַטש מיט דיא הענד אויסשרייען: „אוי ס'אר א שכל! אוי וויי וויא סמאַט דאס איז"! עפּטער פלעגט ער ניט קלאָהר פערשטעהן, וואס מען ער־

קלערט איהם, און ער פלעגט בלייבען וויא א נעכטיגער, אדער, — נאך עפטער — פלעגט מען איהם זאגען, אז מען קען איהם אויף זיין פראגע ניט ענטפערען, ווייל דערצו דארף ער פריהער וויסען און פערשטעהן אנדערע זאכען, וועלכע ער האט ניט געלערנט; און דאן פלעגט איהם ווערען נאך שווערער אויפ'ן הארצען, און זיין דורשט איז געוואקסען און געוואקסען!

אלץ וואס אויף אידיש איז געווען צו לעזען וויסענשאפטלי־כעס, האט רפאל שוין כמעט איבערגעלעזען און איבערגעקנעלט. דאס וואס מיט א האלב יאהר צוריק האט ער אויף זשארגאן אפילו ניט פערשטאנען, האט ער שוין איצט געלייענט „וויא א מזמור“ וויא ער האט דאס גערופען. ער האט אבער געוואוסט, אז דאס איז בלויז א טראפּען פון א ים, און אז צו דעם ים קען מען ניט צוקומען וואו מען קען ניט גוט ענגליש אדער דייטש אדער אנאנדערע פון דיא היינטיגע שפראכען; זיין דורשט צו טרינקען פון דיעזען ים איז געוואקסען און געוואקסען, און — ער האט גענומען געהן אין איוור־נינג סקוהל. דיא ווייב שרייט, ארבייט מעשים; אזוי זעהט מען איהם אויך קוים אן אין דיא אויגען צוליעב זיינע מיטינגס, שמי־טינגס.... נאדיר! גאר אויף דער עלטער אין סקוהל! א סקוהל האט זיך איהם פארדרייט, „שעמען דארפסטו זיך אין דיין ווייטען האלז אריין....“

און רפאל גיט זיך אן עצה און רעדט שרה גיטלען איין, אז איהם מאכט זיך א דזשאב פאר א פארמען, און אז דיא גאנצע מניעה איז וואס ער קען ניט לעזען און שרייבען קיין ענגליש, און שרה גיטעל גלויבט האלב יע און האלב ניט, און שאקעלט צו מיט'ן קאפּ מיט א צווייפעלדיגען שמייכעל, און אזוי בלייבט דאס; רפאל געהט אין סקוהל.

ער היט אפּ ריכטיג. מעהר ניט צוליעב א וויכטיגען מיטינג היפט ער אמאל איבער אדער בעט זיך ביי דעם לעהרער אפּ אביסעל פריהער און לויפט אין האל וויא א פאר'סם'טער.

דיא קאפּ איז גוט. איין מאל געהערט, גלייך פערשטאנען נאך מעהר וויא דער לעהרער גיט צו פערשטעהן, און איין מאל פערשטאנען — געדיינקט אויף אייביג. דיא קרוליצער מויל פאלגט

אפילו ניט. מיט'ן „ש" און מיט'ן „ס" איז צרות; ביי דעם "w„ עקשן'ט זיא זיך איין נאָך שטאַרקער; און מכח דעם "th„ איז אפילו גאר ניט צו ריידען מיט איהר. אבער זאָל זיין אויפ'ן קרוליצער שטייגער גערעדט — אבי דיא ווערטער געדיינקט רפאל אויסגעציי־כענט; און דיא כללים מיט דיא דריידעלאך, וואס דער לעהרער ערקלערט, געהען אריין אין מוח וויא געשמירט. רפאל איז דעם לעהרער'ס בעסטער תלמיד, און איז ביי איהם א גאנצער תקיף, און דאָס איז גראָד א שטיקעל אונגליק אויך: וואָרים אין איין מאָנאט האט רפאל איבערגעיאָגט אלע אנדערע תלמידים און צוליעב יענע האָט מען געמוזט געהן צו לאנגזאם, און רפאל האָט שוין קיין געדולד ניט צו הערען רק דאָס זעלבע, און איהם ווילט זיך אין א העכערען קלאס, און דער לעהרער וויל איהם בשום אופן ניט ארויס־לאָזען.

נאָך ניי־יאהר גיט זיך רפאל אן עצה און פערשרייבט זיך אין אן אנדער סקוהל. עס איז אפילו צו ווייט אי פון דער היים אי פון דיא מיטינגס, אויף וועלכע מען קען נאָך'ן סקוהל נאָך עפּעס דערכאַפּען; דערפאַר היפּט רפאל אבער איבער א גאַנצען גראַד. ער לערנט אין סקוהל. ער כאַפּט שוין לייענען א צייטונג, ער הויבט שוין אָן צו זיין א מחותן מיט א ווערטער־בוך פון ענגליש אויף ענגליש, און דאָ וואו עס איז שווערליך, העלפט איהם אויס דער ענגליש־אידישער ווערטער־ביכעל, וואס ער האט שוין פון לאנג געקויפט פאר דיא לעצטע עטליכע סענט (מען האט עס איהם גע־שאָנקען, האָט ער שרה גיטלען געזאָגט); און אזוי געהט דאָס אלץ וויא געשמירט, און אין א יאהר אדער עטוואס מעהר „פויזעט" ער שוין וויא עס איז דורך א גרינגען סאָציאליסטישען ביכעל אויף ענגליש און כאַפּט זיך שוין צו שווערערע ביכלאך און אפילו ביכער.

וועגען דיא פּאָרמען־שטעלע האָט אפילו שרה גיטעל שוין פערגעסען. רפאל ארבייט אלץ וויא פריהער, האט אלץ סלעק וויא פריהער און איז א קבצן וויא געווען; אבער.... נור הערט בעסער וואס ער אליין זאָגט:

— וואָס זאָל מען מאַכען! — ענטפערט ער אויף א פראגע פון בנימין'קען, וועלכען ער האט געטראָפען נאָך דעם וויא זיי האָ־

בען זיך שוין לאנג ניט געזעהן — ניט רייכער ניט פרימער, אבער מעהר מענש בין איך.

וויא ער צורעדט זיך אזוי מיט זיין לאנדסמאן, כאפט ער זיך אריין אין דיא סאציאליסטישע דרכים מיט איהם, און וויל ניט אנדערש, אז יענער זאל אויך פארשטעהן און אויך ווערען א מענש, א סאציאליסט. בנימין'קע וואונדערט זיך און קען זיך ניט אפוואונדערן וואס רפאל נעריצך, „רפאל דיא סטאלארסקע קאפ", איז געווארען אזא בריה אויף ענגלישע ווערטלאך, אויף טיעפע געדאנקען און קלוגע גלאטע רייד.

— נו, זעהסטו שוין, וויא אין א רפאל'ן קען ווערען אן איבערקעהרענעם! — זאגט רפאל מיט א שמייכעל — היינט פאר וואס זאל אזא איבערקעהרענים ניט ווערען אין דיא גאנצע געזעלשאפט, אין דיא גאנצע מענשליכע וועלט? וועט אזא געזעלשאפטליכע איבערקעהרענים טאקי קומען, אי בעטש יו, בנימין! מעהר ניט, וואס רפאל איז ניט רייכער און דיא געזעלשאפט וועט פון דיא איבערקעהרענים יע רייכער ווערען.

און בנימין קוקט און וואונדערט זיך ביי זיך, וויא קומט רפאל'קע נעריצך צו אזעלכע ווערטער וויא „מענשליכע וועלט", אדער „געזעלשאפטליכע איבערקעהרענעם"; ער הערט איהם אוים מיט א מין געפיהל פון קנאה. אבער דערביי גיט ער זיך א קלעהר: „וואס איז ער, רפאל, נאך אלעמען! א סטאלער געווען, א סטאלער געבליעבען"! ער גיט זיך אזא קלעהר, ווייל ער, בנימין, ארבייט שוין ניט ביי קיין אנדערען. ער האט שוין אן אייגענעם סיגארשאפ; עס איז א ברעקעלע שאפקע; עס פערנעהמט בלויז א האלבע סטארקעלע, וועלכע ער טהיילט זיך מיט א שוסטער; און הארעווען הארעוועט ער נאך מעהר וויא פריהער. אי מאכען דיא סיגארען, אי ארומלויפען זוכען קאסטימער אויף זיי; אבער עס געהט ניט שלעכט; ער וועט זיך ביסלאכווייז ארויפארבייטען.

— און דיר, בנימין, וויא געהט עס? — פרעגט רפאל.

— ניט צו פערזינדיגען — ענטפערט בנימין, פיהלענדיג,

אז דאָ קומט אָן זיין טשאַנס צו זיין אויפ'ן פערד. — איך האָב אַן אייגענע שאַפּקע. מען קריגט אריין אַ פּאָאר קאָסטימער. מען מאַכט אַ לעבען.

— אַן אייגענע שאַפּקע! ארבייטסטו שוין ניט מעהר?

— דערווייילע נאָך מעהר וויא פריהער. מיט דער צייט... אז מען לעבט, האָפט מען.

— „מיט דער צייט“! מיט דער צייט וועסטו אומגעהן דיא הענט אין דיא פּאַקעטס און אַנדערע וועלען אויף דיר ארבייטען, וויא אַלע קאַפּיטאַליסטישע פּוסט־און־פּאַסניקעס, הייכט עס!

רפאל האט דאס געזאָגט מיט אַ פריינדליכען שמייכעל, אויף שפּאַס; אבער אין דעם שפּאַס איז געלעגען גענוג גיפט; דיא גיפט האט אבער בנימין'ען פערשאַפט פערגניגען. צו זיין געזירעלט אַלס קאַפּיטאַליסט איז איהם געווען אַ מחיה. פון דעסטוועגען האט ער געזאָגט:

— וויפיג האָב איך געארבייט אויף מיינע פּאָאר דאָלאר? זיי זיינען כשר'ע פערדיענטע, נעוועך מיינד!

— און אז דוא וועסט קויפען אַ צוויינגעל פאר דיינע כשר־פערדיענטע געלט, און מיט דעם צוויינגעל וועסטו ארויסציהען אַ פּאַקעט־בוך פון אַ קעשענע? וועט דער פּאַקעט־בוך אויך זיין אַ כשר־פערדיענטער? דער פּאַקעט־בוך וועט זיין אַ גע'גנב'עטער, בנימין'דעל! אַ גע'גנב'עטער, אַ גע'גנב'עטער!

— עה, זידעלסטו זיך דאָך! — האט בנימין געזאָגט.

— איך זידעל זיך גאר ניט — האט רפאל געענטפערט, אביסעל פערשעהמטערהייט — פון פערזאָנען ריידען מיר, סאָציאַליסטען, ניט. מיר מיינען דיא גאַנצע סיסטעם, דיא גאַנצע וועלט, וויא זיא פיהרט זיך. איין מענש קען דאָך דיא וועלט ניט איבער־מאַכען. דיא סיסטעם דארף מען איבערמאַכען. דאַן וועט קיין גנבות ניט זיין, וועלען קיין גנבים ניט זיין. איך זידעל זיך גאר ניט, מעהר ניט, שעהמען זיך מיט דעם וואס איך בין אַן ארבייטער — דאס

ניט! אן אַרבייטער! דאס איז דאָך דער שעהנסטער טיטעל. טוי־זענד מאָל שעהנער וויא דער טיטול גענעראַל אוד״אי... אַן אַרבייטער! יע, איך בין אַן אַרבייטער! — האט ער געזאָגט פריינדליך אבער שטאָלץ אויפהויבענדיג דיא קאָפּ. — איך בעלאַנג צו דעם קלאַס, וועלכער שאַפט אַל־דעס־גוטס אויף דער וועלט! צו דעם קלאַס, וואס וועט דיא טראַנטעוואַטע פאַדלע וועלט מאַכען פאַר אַן אנ־שטענדיגע, פאַר א שיינעדיגע, פאַר אַן עהרליכע!

אבער ניט אימער פלעגט ער אַזוי איידעל אנקוקען א ניט־סאָציאַליסט.

20

שרה גיטלע'ן פארווילט זיך צו געהן מיט רפאל'ן אויף א „פארטי".

מען איז זיך צונויפגעקומען ביי שרה גיטעל'ס א ווייטע קרובה — א שטיקעל קצינה, א סטאַרקיפערקע — עפּעס אויף א „פארטי". עס זיינען געווען א צוויי־דריי צעהנדליג געסט; יונגע לייט וואס האבען גערעדט ענגליש און עלטערע מענשען, — דיא קרובה'ס מאַן'ס לאַדזשען ברידער, קאסטימער אדער לאנדסלייט.

רפאל האט אפילו אויף דיא פארטי ניט געוואָלט געהן.

— וואס וועלען מיר דאָרטען טהאָן? — האט ער זיך גע־בעטען ביי דער ווייב, — אז אסתר'קע וויל זיך אויספיינען פאר דיר מיט איהרע פוירניטשור (רפאל פלעגט שוין אפּהיטען אן ענג־לישען וואָרט צו זאָגען ריכטיג אפילו ווען ער האָט גערעדט אידיש). און מיט דיא גוטע זאכען וואס זיא קען שטעלען אויפ'ן טיש, דארף איך דעריבער געהן אפּקומען א גאַנצע נאַכט? פארוואס רופט זיא דיר ניט צו זיך, בשעת דוא האסט ניט אויף רענט? דאמאלס קען זיא דיר אפילו ניט. איצט אַז זיא האט א פארטי און וויל זיך בעריהמען מיט דיא געלד, וואס זיא האט אנגעכאַפּט, ניט ארביי־טענדיג, איצט איז זיא פּלוצלונג געוואָרען א הייסע קרובה! זאָל זיא זיך שטיקען מיט איהר פארטי! וואו זיא איז א גאַנץ יאהר זאָל זיא זיין היינט! זיא האט דיר אַלע מאָל האָלט פון דער ווייטען, האב איהר אויך האָלט פון דער ווייטען, און אַן עק א סוף!

דאס אַלץ האט רפאל אויסגערעדט מיט אן ערנסטען טאָן און מיט שברת הלב און שרה גיטעל האָט אויף דעם אָבגעענטפערט מיט נאָך אַן ערנסטערען טאָן און מיט נאָך מעהר שברת הלב, אז רפאל פערשוואַרצט איהר דיא יאהרען, אז ווען זיא האט שוין א

„טשאַנס“ צו זיין צווישען מענשען, לאָזט ער איהר אויך ניט, — אז פון איהר איין איינציגע שטיקעל קרובה רייסט ער איהר אויך אָפּ, אז אַנדערע וואָלטען זיך געהאַלטען גרויס, וואס אַזאַ גביר׳טע רופט זיי צו זיך, און ער, — ער וויל נאָך ניט! — און אַזוי ווייטער, — וואָס ווייטער אַלץ מיט מעהר שברת הלב געערדט, מיט מעהר קריוודע אויף איהר פינסטערע מערכה, ביז עס איז דערגאַנגען צו טרעהרען, צו א יללה, צו א שטורעם און — הקצור — רפאל האט קיין ברירה ניט געהאט און האט געמוזט זיך אנטהאָן די זונטאגדיגע ביסעל ארימקייט, און קוים דערוואַרטענדיג זיך ביז שרה גיטעל איז אויך פארטיג געוואָרען, איז ער מיט איהר אוועק.

די פּאַרטי איז געווען וויא אַלע אַזעלכע פּאַרטיס. נאָך׳ן צובייסען און צוטרינקען אין עס־צימער איז מען צוריק אריין אין „פּאַלער“. מען האָט זיך אויסגעזעצט אין ענגשאַפט, און באַלד האָט זיך גענומען הערען: „גיוו אז אַ סאָנג!“ ענני, גיוו אז אַ סאָנג!“ טשאַלי, גיוו אז אַ רעסיטיישען!“ די אמעריקאַנער־געבאָרענע באָים און מיידלעך האָבען זיך ניט געלאָזט בעטען. זיי האָבען זיך גלייך אַ שטעל געטהאָן און גענומען זינגען אָדער פאַר־לעזען, מאַכענדיג „אַוואַיעס“ דערביי. די אנדערע אָבער האָבען זיך צוערשט געשעהמט און געדונגען און געלאָזט בעטען, און ענני האָט צוגעשיקט צו ראָזי, און ראָזי צו ענני, און ביידע צו טשאַלי, ביז אימיצער האָט פּאַרט עפּעס געזונגען, ווערענדיג רויט וויא אַ בוריק. און נאָך דעם האָט מען זיי שוין ניט בעדאַרפט בעטען, וואָרים יעדער אָדער יעדע וואָס האָט נור געמיינט אז ער אָדער זיא קען, האָט זיך שוין אַליין געריסען צו זינגען אָדער פּאַרצובריינגען א הומאָריסטישע ענגלישע ערצעהלונג, וויא דיא טבע איז אויף אַזעלכע פּאַרטיס. אַזוי האָט מען געזונגען און פאַרגעלעזען איינציג־ווייז, און נאָך יעדען אָדער יעדער האָט דער עולם אַפּלאָדירט, הגם אין הארצען האָט מען דעם זינגער מיט זיין קול מיט אַלעמען גע־וואונשען איך ווייס ניט וואָס; דעם אַפּלאָדיסמענט האָט מען איינענטליך געגעבען פאר דעם אויפהערען און ניט פאר׳ן זינגען אָדער פאַרבריינגען.

ווען די רייהע איז צוגעקומען צו אַן עלטערן מענשען, האָט מען פון יוצא וועגען איהם אויך געבעטען עפּעס פאַרבריינגען,

כּאַטש „עפּעס אַ ספּיטש“, און יענער פּלעגט אָבקומען מיט אַ שמיי־כעל אָדער מיט אַ גלייכוועָרטעל, און מען פלעגט לאַכען מיט אַ געמאַכטען געלעכטער אַזוי וויא ווער־ווייסט פון וואָס פאַר אַ חכמה; און מען פלעגט זיך נעהמען צו „נעקסט“.

וויא דער שטייגער איז, איז אַלעמען געוועזן גאַנץ לאַנגווייליג און עס האָט זיך געלוסט צו טהאָן אַ ברייטען, בעל־הבית׳ישען גע־נעץ. מען האָט זיך אָבער געמאַכט פרעהליך.

רפאל איז געזעסען פאַררוקט אין אַ ווינקעלע מיט אַ פער־קנייטשטען שטערען, מיט אַראָבגעלאָזענע אויגען. וויא ווייט מיר קענען איהם שוין, ווייסען מיר, אַז פון נאַטור האָט ער געהאַט אַ שאַרפען געפיהל צו באַמערקען דיא איידעלסטע שאַטירונגען פון פאַלשקייט, פון געמאַכטקייט, און האָט אַזעלכע זאַכען אימער פיינט געהאַט; און זינט ער איז געוואָרען אַ סאָציאַליסט, זינט ער האָט זיך גענומען ענטוויקלען, איז דיעזער געפיהל אין איהם פיעל שאַרפער געוואָרען, און זיין האַס צו אוננאַטירליכקייט, צו פאַר־שטעלענעס, צו אָנגעשטעלטע אוואיעס, צו פאַלשע שמייכלען, צו געצוואונגענע פרעהליכקייט אַזוי וויא „מייד טו אָרדער“, וויא ער פלעגט דאָס רופען — זיין האַס צו דעם אַלעם איז ביי איהם גע־וואָרען פיעל שטאַרקער. הקצור, דיא גאַנצע פּאַרטי האָט איהם אַזוי געקרייַנקט, אַז ער איז קוים איינגעזעסען, קוים זיך איינגע־האַלטען פון אַ בראַזג טאָן מיט׳ן טיר און אַנטלויפען.

אין גרונד נעהמענדיג, איז דאָך רפאל דאָ געוועזן אונגערעכט: עס איז געוועזן אַ פּאַרטי מיט אַלע אַזעלכע פּאַרטים צוגלייך. וואָלטען נור קיין גרעסערע פאַלשקייטען אויף דער וועלט ניט געוועזן, וויא זיך צו מאַכען פרעהליך ווען עס ווילט זיך גאָר גענעצען, אבי דעם אַנדערן צופריעדען צו שטעלען! רפאל איז אָבער טאַקע געוועזן וויא אַ ניי־געבאָרענער. זיין ערפאַהרונג אין אַזעלכע זאַכען איז געוועזן אַזוי אָרים וויא ביי אַ קינד, און אין זיין התלהבות מיט דיא געדאַנקען פון אַ וועלט פון הוילע יושר און „וואָס אויף׳ן לונג דאָס אויף׳ן צונג“ — האָבען איהם אפילו אַזעלכע קליינינקייטען גע־ערגערט.

שרה גיטעל, ווידער, איז געזעסען און זיך געפרעגעלט, מיט אַ פאַרשעהמטען שמייכעל אויף׳ן פנים, פון העלער־הויט אַלע ווילע

רויטווערענדיג און ניט וויסענדיג וויא צו האלטען דיא הענד: זאל זיא דיא פינגער צונויפשליסען? האט זיא אויף זיי קיין פינגערלעך ניט געהאט; האלטען דיא הענט וויא א בעל־הבית׳טע? — האט זיא עפעס ניט געסמייעט.

דיא רייהע איז דערגאנגען צו א דיקליכען, בייכעלדיגען פרעזידענט פון שוהלען און לאדזשעס — א מיסטער ליוויי. ער האט זיך כלומר׳שט געלאזט בעטען א ביסעל; מען האט גענומען פאטשען און שרייען: „ספיטש, ספיטש!“ מיסטער ליוויי האט געקוואלען און זיך ווייטער געלאזט בעטען, ביז ענדליך האט ער זיך געשטעלט און מיט א ברייטען „ליידעס און דזשענטעלמענס!“ און מיט א עזות־פנים׳דיגען בייג אויף ביידע זייטען האט ער אנגעהויבען זיין רעדע. ער האט גערעדט וועגען וואס איהר ווילט און וועגען וואס איהר ווילט ניט. עפעס האט ער ארייננגעטשעפעט וואס ער האט א מאל געהערט און ניט פערשטאנען און וואס ער האט עטליכע מאל שוין אליין געזאגט און זיינע צוהערער האבען ניט פערשטאנען. גערעדט האט ער אויף ענגליש מיט א ריינע קאלווארער אויסשפראכע — מיט ווייכינקע „ש“נען און האלבע „ל“דען. געגאנגען איז דאס ביי איהם וויא געשמירט, און גרייזען האבען זיך ביי איהם געשאטען וויא באב, הגם יעדער גרייז איז געוועזן גרויס וויא א קירבעס. ער האט גערעדט עפעס וועגען דיא שעהנע געזעלשאפט און איז פערקראכען אויף דיא שעהנע רעפובליק פון אמעריקא: וויא עס איז דא ניטא קיין קיסר, וויא גוט דא איז, וויא אלע זיינען גלייך, וויא יעטוועדער האט א „טשאנדזש“. דער עולם האט געהערט בלויז מיט דיא אויגען און פארשטעלט דיא גענעצען מיט דיא הענט. דעם רעדנער איז געווארען שווער אויף׳ן הארצען, און ער האט געוואלט ארויסקריכען און כאפען א שמייכעל און אן אפלויז; אבער וואס מעהר ער האט געוואלט ארויסקריכען, איז ער אלץ ווייטער ארייננגעקראכען, און זיך פארפלאנטערט. הקצור, ער איז פארקראכען אזש צו עולם הזה און עולם הבא און זאגאר צו א דרשה מכח תפלין־לייגען, און עס האט געהאלטען נאהענט פון חרסת אויף.

דער רחמנות אויף דעם רעדנער, און נאָך מעהרער אויף זיין עולם, איז געווען ניט צו זעהן. רפאל איז געזעסען און געקריצט מיט דיא ציין אויף דיא „צבוע'צסקע פלאַפלעריי".

ענדליך אָבער האָט דער בייכעלדיגער שוהל־פּרעזידענט וויא עס איז געענדיגט — א רויטער וויא אַן אויפגעשניטענער ארבוז און א פארשוויצטער וויא א רוסישער יון אין מרחץ. דאַן האָט מען איהם אפלאָדירט מיט'ן גאַנצען הארצען. מען האָט אָבגע־צוויגען דעם אָטהעם; עס איז געוואָרען פרייער, פרעהליכער.

„נעקסט" איז געווען „מיסטער ראדעצקי". דער עולם איז געווען זיכער אז ער וועט זיך אָבזאָגען, וויא דאָס האָבען געטהאָן א פּאָר עלטערע אידען. שרה גיטעל איז אָבער בלייך געוואָרען. זיא האָט געקענט איהר „שטיק צרה", וויא זיא האָט זיך געקלעהרט, און האָט מורא געהאט אז — א קשיא אויף א מעשה — ער קען נאָך דאָ זיך שטעלען מיט זיינע משוגעת'ן און איהר פארשווארצען דיא יאָהרען.

און זיא האָט נעביך קיין טעות ניט געהאט. „זיץ אויף'ן אָרט!" — האָט זיא צו איהם געשושקעט. אָבער ער האָט עס ניט געהערט און האָט זיך גלייך געשטעלט. שרה גיטעל איז רויט גע־וואָרען. אַלע איבעריגע זיינען געווען איבערראשט און האָבען גע־נומען שמייכלען און נערוועז קוקען אויף'ן פלאָר. זיי האָבען אָבער ניט געוואוסט מיט וועמען זיי האָבען דאָ צו טהאָן — אז דאָ שטייט פאר זיי א מענש מיט א געשליפענע קאָפּ און מיט א געשליפענעם צונג, וועלכע ער שארפט שוין לאַנג אויף מיטינגס.

— פריינדע! — האָט ער אָנגעהויבען — איך וועל ניט ריי־דען קיין ענגליש, נור טאקע פראָסט מאַמע לשון. איידער ריידען קראַנקע ענגליש (מיט א קוק אויף מיסטער ליוויי, וועלכער איז רויט געוואָרען), איז שוין בעסער געזונטע, לעבעדיגע אידיש.

דער עולם איז איבערראשט געוואָרען פון דעם אָנהויב און האָט זיך פאראינטערעסירט. שרה גיטעל איז געזעסען, זיך גע־קניפּען דיא קלייד און געמיינט, אז אָט לאָזט זיך אראָפּ דיא וועלט.

רפאל האָט גענומען ריידען ריין, קלאָהר, מיט א הילכענדען קול און מיט זיין אנגענעהמען שמייכעל, וועלכער האָט געוועהנליך צוגעצויגען דיא הערצער פון זיינע צוהערער. ער האָט זיך אוועק־

געלאָזען איבער דיא זעלבע זאכען, וויא מיסטער ליוויי; אָבער מיסטער ליוויי'ן האָט מען ניט פערשטאַנען און ניט געהערט, און איהם האָט מען ניט ווילענדיג געהערט, ווייל מען האָט איהם קלאָהר פערשטאַנען, און עס איז טאַקע געווען וואָס צו הערען — עפּעס נייעס, נייע, קלוגע געדאַנקען, אויסגערעדט גלאַט און פון סאַמע הארצען.

פון אָנפאַנג האָט זיין רעדע אַלעמען אויסגעוויזען וויא ניט אם פּלאַץ, וויא דיא רייד פון אַ מענשען, וואָס ווייס ניט וואָס עס פאַסט זיך און וואו עס פּאַסט זיך. אָבער ביסלעכווייז האָבען דאָס רוב פון דיא מאַנסבילען זיך אַזוי פאַראינטערעסירט, אַז מען האָט גאָר פאַרגעסען, אַז דאָס איז אַ פּאַרטי.

רפאל האָט זיך גענומען צו דיא אַמעריקאַנער פרייהייט און גלייכהייט און דיא „טשאַנדזשען" וואָס יעדער האָט דאָ, און האָט בעוויעזען, אַז אַ טשאַנדזש האָט מען בלויז ווען מען האָט געלט. „געלט איז אַ טשאַנדזש!" האָט ער אויסגעשריען. (אין עולם זיינען געווען עטליכע צרה'דיגע קרעמערלעך, וואָס האָבען זיך געמאַטערט אין געשעפט, ווייל זיי האָבען קיין קאַפּיטאַל ניט געהאַט; דיעזע האָבען מיט חשק צוגעשאָקעלט מיט דיא קעפּ, און פון דעם איז שרה גיטלען פרעהליכער געוואָרען אויף'ן הארצען). ער האָט גענומען דערצעהלען פון פעהיגע מענשען, בריות, טאַלאַנטען, וואָס ווערען פאַרפאַלען, ווייל זיי האָבען קיין געלט ניט, און פון קאַליקעס, גראָבע קעפּ, וואָס האָבען גליק אין אַלץ צו וואָס זיי נעהמען זיך, ווייל זיי האָבען קאַפּיטאַל.

— נו, איז ניט דער דאָלאַר דער טשאַנדזש? — האָט ער גע־פרעגט, און דיא צוהערער האָבען ניט ווילענדיג מיט דיא קעפּ גע־ענטפערט „יע!" און שרה גיטעל איז געווען אויף'ן זיעבטען הימעל, און דיא בעל־הבית'טע האָט זיך געוואונדערט, וויא קומט דאָס צו רפאל'קען. ער האָט גענומען שילדערן דיא איינוואָהנער פון עסעקס סטריט מיט דיא איינוואָהנער פון דיא 5טע עוועניו — זייער לע־בען, גאַנג, אויסזעהן, זייערע וואָהנונגען, און האָט אויסגעשריען: „וויא געפעלט אייך אַזאַ מין גלייכהייט, הא?"

ווען ער איז צוגעקומען צו דער אַמעריקאַנער רעפּובליק, האָט ער אַזוי געזאָגט:

— מיסטער ליוויי האָט אונז דאָ פאָרגעשטעלט וויא דאָ איז א רעפּובליק און עס איז ניטאָ קיין קיסר. אַלל רייט! לאָמיר זעהן, וואָס איז דיא נפקא מינא. א קיסר ירש'ענט זיין קרוין; קיינער קלייבט איהם ניט אויס און קיינער קען איהם ניט אָבשאַפען. אין א רעפּובליק, וויעדער, וואָוט מען, און מען קלייבט אויס דעם פּרעזידענט מיט דיא גאָווערנאָרס מיט דיא מעיאָרס, למשל, און ווען עס ענדיגט זיך זייער טערמין קען מען זיי אָבשאַפען און שטעלען אנדערע אויף זייער אָרט. א קיסר, א מלך בכבו, קען טהאָן וואָס ער וויל, מאכען וואָס פאר א לאָאָס איהם געלוסט זיך, און קיינער קען איהם קיין דעה ניט זאָגען. אין א רעפּובליק מאכען דיא לאָאָס דיא, וואָס דער עולם עלעקטעט (מען שאָקעלט מיט דיא קעפּ). גוט, נו... איצט וועל איך אייך פרעגען: ווער מאכט דיא לאָאָס אין א פאבריק וויפיעל וויידזשעס צו צאָהלען, למשל, אָדער ווען אוועקצוגעהן פון דער ארבייט? דער באָס! פרעגט ער ווערמען עס איז אָן א דעה? ניין! און ווער האָט איהם געמאכט פאר א באָס? האָט מען איהם עלעקטעט? ניין! קומט דאָך אויס, אז ער איז א קיסר!... און אין אמת'ן איז ער דאָך טאקע א קיסר. איך ארבייט אין א פאבריק, ווייס איך. קיין הויכען וואָרט סמייעט מען ניט אויסריידען ווען דער באָס קומט אריין. שטיל און שטום מוז מען שטיין, זיך בוקען אין דרייען מוז מען. אז ניט, אויב איהר ווידערשפּעניגט דעם קיסר, קומט דאָך מיתה. א געקרוינטער קיסר גיט אייך מיתה דורך'ן הייגען. אין דער פאבריק־קיסר לאָזט אייך שטארבען פון הונגער מיט דעם וואָס ער טרייבט אייך ארויס פון דעם דזשאב... נו, איז דיא פאבריק א רעפּובליק אָדער א מאָנארכיע? אין אמת'ן איז דיא גאנצע רעגיערונג דאָ אויך ניט קיין רעפּובליקאַנער, נור פאר דיא קיסרים פון דיא פינפטע עוועניו. אָבער זאָל שוין זיין אז דיא רעגיערונג איז יע רעפּובליקאניש. טאָ וואָס פאר א ווערדע האָט עס? אבי אין דער פאבריק איז א מאָנארכיע — אין דער פאבריק וואו דער מענש פארברייננגט דעם גאנצען טאָג, אין דער פאבריק וואו ער לייגט אוועק זיינע כחות; אין דער פאבריק, אָן וועלכע זיין גאנצע חיונה ווענדט זיך! א גליק האָט מיר געטראָפען, וואָס דאָ איז מען א סיטיזען

און מען וואָוט, און אין א סאמאָדערזשאווע איז מען א פּאָדאַנער און מען וואָוט ניט! אבי אין פאבריק בין איך דאָ ניט קיין סיטיזען; אבי דאָרטען האָב איך קיין וואָוט ניט; אבי דאָרטען בין איך א פּאָדאַנער ביי דעם לעדיג־גייער, דעם אָבגעפרעסענעם באָס!

רפאל איז בעגייסטערט געוואָרן; זיינע אויגען האָבען געפינקעלט, זיין קול האָט געקלונגען. עס איז געווען שטיל. אלע האָבען ניט ווילענדיג געהערט זיין יעדעם וואָרט.

— מען דאַרף טאקע האָבען א רעפּובליק! — האָט ער אויסגעשריען — אָבער אומעטום, אין אלץ — אין דיא פאבריקען, סטאָרס, מיינס, אלץ... אלץ זאָל זיין קהל'ס, און אלץ זאָל גיין וויא קהל ווערט אָבשטימען! קיינע באָסעס! קיינע פּוסט־און־פּאַסניקעס! קיינע קיסרים! אלע סיטיזענס, וואָוטערס — אין פאבריק אזוי גוט וויא אויסער'ן פאבריק. מיסטער ליוויי האָט דאָ גערעדט וועגען עולם הזה און עולם הבא. אָלל רייט! דיא אַרבייטער ווערען קליגער. זיי לאָזען זיך שוין ניט פאררײידען דיא ציין מיט א גן־עדן אויף יענער וועלט; מיט שור הבר און לויתן לאָזען זיי זיך שוין מעהר ניט קאָרמען. טאקע אַן עולם הבא אויף דער וועלט ווילען זיי. עס איז ז י י ע ר וועלט, ז י י ע ר פּראַצע. דיא עולם הבא, דיא צוקונפט פון דער אַרבייטער־וועלט ווערט זיין א ליכטיגע, א גערעכטע, א גליקליכע, א גן־עדן אויף ד ע ר וועלט ווערט זיא זיין — וויא ברידער ווערט מען לעבען, קיין שנאה, קיין קנאה, קיין פּראַצע פאַר פרעמדע שוואַרץ־יאָהרען! אלע גלייך, אלע פריי, אלע רייך, אלע גליקליך, קיינע ליידיג־גייער, קיינע צבועק'עס, קיינע אָבגעפרעסענע בייכער פון פרעמדע שווייס...

מיסטער ליוויי האָט פערשטאַנען דעם אָנצוהערעניס און האָט אויסגעשריען צו דער בעל־הבית'טע:

— וואָס איז ער, א סאָציאַליסט?

— יע, און אז א סאָציאַליסט, געפעהלט אייך ניט, וואָס? געוויס געפעהלט אייך ניט — איהר פּוסט־און־פּאַסטניקעס — אָבער מיר, אַרבייטער, אונז געפעהלט שוין גאָר...

רפאל האָט זיך אזוי צוקאָכט, אז ער איז ניט ווילענדיג איבערגעשפּרונגען דעם גרענעץ. עס איז געוואָרען א מהומה, א גערודער, און רפאל, ניט קענענדיג זיך אָבשטעלען, האָט דעם בייכעלדיגען

מיסטער ליוויי נעבעך אוועקגעגעבען א גאָב פאר דיא גאַנצע פינפטע עווענױ, מיט אזא האסט, אז מען האָט איהם ניט געקענט אָפּהאַלטען.

— יא, איך בין א סאָציאַליסט! — האט רפאל אויסגעשריען וויא אַ טיגער, און דערביי האָט ער געכאַפּט דיא הוט און איז ארויסגעלאָפען פון שטוב.

— דיר האט זיך דאָך פארוועלט א פארטי — האָט ער געזאָגט צו שרה גיטלען, וועלכע איז איהם נעבעך נאָכגעלאָפען ניט טויט, ניט לעבעדיג — אָט האָסטו דיר אַ פּארטי!

.21

וויקער'ס געשיכטע.

איין מאָל אין א נאַסע, קאַלטע ווינטער־נאַכט, ווען וויקער איז געווען פאַרבעטען אויף סאַפּער צו דיא ראַדעצקיס, האָט איהם אויף אַן אויפגעפענטען לאונדזש, און אנשטאט אנשלאָפען צו ווערן אויף אַן אויפגעפענטען לאנטש, און אַנשטאָט אַנשלאָפען צו ווערען מיט אַלעמען צוגלייך, זיינען זיי אָבגעלעגען ריידענדיג ביז עס איז שוין געווען „שטאָקעדיגער" טאָג.

ווען צוויי פריינד קומט א מאָל אויס צו שלאָפען אין איין בעט, ציהט זיי צו אינטימע געשפּרעכען. א חוץ דעם, אז מען ליעגט זיך ווארים איינגעטוליעט נאָך א נישקשה'דיגען סאַפּער, און אויף דרויסען איז א סליאַקאָטע, ווערט אויף'ן הארצען גלאַט ברייטלעך. א ביסעל דורך דעם און א ביסעל דורך א געפיהל פון רפאל'ס גאַסטפריינדליכקייט — הקיצור, וויקער איז דיעזען מאָל געווען אויפגעלייגט צו ריידען אינטימער וויא געוועהנליך, און וואָס ווייטער ער האָט גערעדט איז ער אלץ נעהענטער ארויפגעקומען אויף זיין אייגענע געשיכטע.

ביי איין פונקט, ווען זיי זיינען ביידע אויף א מינוט אַנט־שוויגען געוואָרען, האָט וויקער פּלוצלונג זיך אָפּגערופען, גאָר אָהן א פראַגע פון רפאל'ס זייט:

— איהר ווייסט ניט, אז איך בין שוין א מאָל געווען פער־הייראַטה?

רפאל האָט זיך א קעהר געטהאָן מיט'ן פנים צו איהם. זיין הארץ האָט ביי איהם אָנגעהויבען צו שלאָגען האַסטיג: ענדליך וועט ער הערען דאָס, נאָך וואָס ער דורשט אזוי לאַנג.

— וויא מען רופט דאָס אין דער היינטיגער געזעלשאַפט, בין

איך געווען א פארהייראטהער מאן — האט וויקער צוגעלייגט מיט א ביטערן טאן פון שפאט — עס איז א לאנגע געשיכטע...

רפאל האט זיך דערשראקען: ער האט געמיינט, אז מעהר וועט וויקער ניט דערצעהלען. ער האט אבער א טעות געהאט. וויקער'ן אליין האט זיך דיעזען מאל געגלוסט צו דערצעהלען וועגען זיך מיט זיין פרוי. צוערשט האט ער בלויז ארויסגעלאזען פון דיא ליפען אבגעזונדערטע באמערקונגען. ער האט אבער בלויז געווארט, אז רפאל זאל איהם שטעלען א פאר פראגען, און דאן האט ער אלץ אנגעהויבען פון אנהויב און דערצעהלט כסדר:

— מיינע עלטערן זיינען געווען דיא רייכסטע און שעהנסטע בעל־הבתים אין שטאדט, אבער טאקע דיא רייכסטע. נאטירליך, קיין קרך וויא א ווארשוי, אן אדעס, אדער אפילו א ווילנא איז דאס ניט. אין אזעלכע שטעדט זיינען דיא רייכסטע מענשען שוין היינט־וועלטיגע און פיהרען זיך אייראפעאיש. אבער אין אזא שטעדטעל וויא אונזערע איז דער הויפט בעל־הבית געוועהנליך א פארצייטיגער איד. מיין טאטע איז ניט געווען קיין גרויסער למדן, אבער קיין עם הארץ איז ער אודאי ניט געווען. ער האט געהאט א גוטע קאפ און אין דיא יונגע יאהרען האט ער א סך געלערנט. ער איז אבער גלייך נאך דער חתונה אריין אין ביזנעס, און האט א גמרא געעפענט בלויז איין מאל אין א האלב יאהר אפשר. ער האט געהערשט וויא א קיסר אין שטעדטעל. גאנץ איינפאך: פיעלע מענשען זיינען געווען אבהייננגיג אן איהם: אייניגע דירעקט, פשוט, ווייל זיי האבען ביי איהם געהאט א שטעלע, אדער דורך זיין הילפע געהאנדעלט, אנדערע אינדירעקט, ווייל זיין ווארט איז געווען וויא א געזעץ אין שטעדטעל און ער האט געקענט טהאן פיעלע טובות אדער פיעלע רעות. מיט'ן פולען זינען, אומישנע, האט ער אבער קיין רעה קיינעם ניט געטהאן. ער האט עקספלואטירט מענשען, געמאכט געלט אן זיי, אפשר געשונדען דיא הויט און געצאפט דיא בלוט; אבער דאס אלץ איז געווען ביזנעס, געשעפט, און דיעזער ווארט איז דאך אזוי וויא א מין כשוף־ווארט: ער פערטומעלט אזוי דעם מוח, אז מען זעהט קיין זאך ניט אין איהר ריכטיגער פארב. הקיצור, ווען איהר וואלט איהם געזאגט, אז ער בערויבט מענשען, וואלט ער אייך אנגעקוקט וויא א משוגענעם.

— אבער אזוי איז ער געווען א גוטער? — האט רפאל געפרעגט, און האט גלייך חרטה געהאט, וואס ער פערליינגערט וויקער'ס הקדמה; איהם האט זיך געוואלט וואס שנעלער הערען דיא געשיכטע מיט זיין פריינד'ס פרוי.

— א גוטער? א דיעמענט! א מענש אהן א גאל איז דאס געווען! און אין הארצען — דער עהרליכסטער מענש פון דער וועלט. אבער דאס האט איהם ניט געשטערט צו זיין א שטיקעל „סאַמאָדור", וויא מען רופט דאס אויף רוסיש, דאס הייסט, ער האט אלץ געמוזט אויספיהרען, אז ניט פלעגט ער אנגעבען מעשים. איהם ווידערשפרעכען איז געווען געפעהרליך. זיין מאכט האט דאס אין איהם ענטוויקעלט... וועלל, דיא שעהנסטע מיידעל ביי אונז אין שטעדטעל איז געווען דיא טאָכטער פון א מעקלעריל, א איד א שטיק צרה, א קבצן, א ניעדערגעשלאָגענער. זיא איז ווירקליך געווען שעהן וויא גאָלד. א גרויסע, זעהר שעהנע פיגור, גרויסע שווארצע אויגען, גרויסע, רעגעלמעסיגע געזיכטס־ציגע, א געזיכט ווייס וויא שניי און פול מיט חן. א זאָנדערבארער מין חן — האט וויקער צוגעלייגט מיט א פארטראַכטען טאָן, אזוי וויא, דערצעהלענדיג, וואָלט ער פון דאס נייע זיך פאראינטערעסירט אין דיא מיידעל'ס פנים און געפרופט בעקלעהרען אין וואס איהר צויבער האט גע־שטעקט — א מין נייגעריגקייט האט איהר געזיכט אויסגעדריקט, נייגעריגקייט און צו דערזעלבער צייט פוילקייט, עפּעס אזוי וויא זיא וואָלט געווען א צובאַלעוועטע טאָכטער פון א מיליאָנער אדער איינע פון דיא בעליעבטע ווייבער אין דעם הארעם פון א רייכען טערק.... יע, זיי איז געווען שעהן, מערקווירדיג שעהן....

ער איז אביסעל אנשוויגען געוואָרען. דערנאָך האט ער וויי־טער אנגעפאנגען.

— נו, און אזוי וויא מיין פאטער איז צוגעוואָהנט געווען צו האבען דאס בעסטע פון אלעם — דיא בעסטע דירה, דיא בעסטע „שטאָדט" אין שוהל, דעם שעהנסטען טלית, דעם שעהנסטען אתרוג, האט ער זיך מישב געווען, אַז ער וויל דיא קראסאַוויצע האבען פאר א שנור... מיר האט ער ליעב געהאט וויא דעם לעבען; אלזא — ער וויל ניט אנדערש אז זיין זוהן זאָל האבען דיעזע בעריהמטע שעהנהייט פאר א פרוי. ער האט נאַטירליך געמיינט מיין טובה,

אבער פאר מיר איז פון דעם ארויסגעקומען אן אונגליק. אנדערש האט נים געקענט זיין...

ער איז אנשוויגען געווארען אויף א ווײַלע, אזוי וויא ער וואלט פלוצלונג איבערראשט געווארען פון א ווייטאג, וועלכער איז א לאנגע צייט געלעגען א דערשטיקטער ביי איהם אין הארצען. דערנאך האט ער צוריק אנגעפאנגען, מיט א שטילערע שטימע וויא פריהער:

— קיין שעהנער בין איך קיין מאל ניט געווען; דאן אפשר נאך וויניגער וויא איצט. ניט קיין פיגור, ניט קיין געזיכט, ניט קיין שטאלצע מאניערען... הקיצור, דיא מיידעל האט מיר ניט געוואלט. איהר פאטער איז אבער געווען א פארצווייפעלטער מענש און ער האט איהר געשלאגען...

— געשלאגען? ! — האט רפאל איבערגעזאגט מיט א טאן פון פערוואונדערונג, וועלכער האט זיך אין אמת'ן ארויסגעריסען פון דעם טיעפען, עלעקטריזירענדען אינטערעס, וואס ער האט געהאט אין דער געשיכטע.

— אזא ארימאן, אז אביון האט דא א טשאנס צו טהאן א שדוך מיט אזא פירסט וויא מיין טאטע, וועט נאך דיא מיידעל ניט וועלען! זיי האבען זיך דאס גאר ניט געקענט פארשטעלען, ניט איהרע עלטערן, ניט מיינע. דיא מיידעל האט געקלאגט, געוויינט; איהר מוטער האט וויינגסטענס אויף איהרע טרעהרען רחמנות געהאט, און דאן פלעגט דער פאטער אנגעבען מעשים אויף איהר פאר וואס זיא גיט דיא מיידעל נאך.

— פון וואנען האט איהר געוואוסט וואס דארטען טהוט זיך ביי זיי? — האט רפאל געפרעגט.

— פון וואנען איך האב געוואוכט?

דיא שטעדטעל האט געקאכט מיט דיא סקאנדאלען וואס ביי זיי זיינען פארגעקומען יעדען טאג. א חוץ דעם: איז דען שווער צו פערשטעהן? אויף איהר געזיכט האב איך געזעהן, אז צו געהן צו דער חופה מיט מיר איז איהר וויא[illegible]ן קבר צו געהן. איך האב געזאגט מיין מוטער, אז איך וויל ניט, אבער זיא האט זיך אויסגעלאכט פון מיר: „נארעלע, א נאווינע אז א מיידעל איז קאפריזנע פאר דער חתונה"? האט זיא געזאגט, „נישקשה"...

— און אייער פאטער?

— ער האט גאר ניט געזאגט. ער איז געווען צו שטאָלץ אפילו צו ריידען וועגען דעם, דאס אזא אביון׳ס א טאָכטער זאָל סמייען ניט וועלען זיין זוהן... אבער דאס וויכטיגסטע איז דאָ פיל־לייכט געווען דאס וואס איך אליין האב פראָטעסטירט געגען דעם שדוך נור מיט א האלבע מויל. אין הארצען בין איך אויסגעגאנגען; אזוי האָב איך איהר געוואָלט. איך האָב מורא געהאַט איהר צו נעה־מען, ווייל זיא האט מיר פיינט געהאַט, איך האב אבער פיעל מעהר מורא געהאַט, טאמער ווערט אויס שדוך. א העלישער פייער פון פערליעבטקייט האט אין מיר זיך צוגליהט זינט מען האט וועגען מיר גענומען ריידען אלס איהר חתן. און וואס דייטליכער זיא האט ארויסגעוויעזען איהר פיינדשאפט צו מיר, אלץ שטארקער האט זיך אין מיר צופלאַקערט מיין ליעבע צו איהר. ליעבע? עס איז אפשר ניט ריבטיג אזא געפיהל אנצורופען מיט דיעזען נאמען. אפילו דיא ריינסטע ליעבע צווישען מענער און פרויען האט איי־גענטליך אלס איהר פונדאמענט ליידענשאפט. פון לויטער רעספעקט און גייסטיגען אינטערעס קען ארויסקומען א ווארימע גייסטיגע צוגעבונדענקייט, אבער ניט יענע ליעבע, וועלכע טרייבט צו הייר־ראטהען, ניט יענע ליעבע, וועלכע דיא נאטור האט בעשאפען אלס א מיטעל פארטצוזעטצען דעם געשלעכט, אלס א מיטעל, אז דיא וואס לעבען היינט זאלען נאך זיך איבערלאזען קינדער, וועלכע זאלען נאך זיך אויך איבערלאזען קינדער, און אזוי ווייטער, און אזוי ווייטער.... ליעבע צווישען מענער און פרויען אהן שום קער־פערליכע ליידענשאפט איז אונמעגליך; דאס איז אלזא אמת; אבער אזא ליעבע, וואס בעשטעהט פון היילע ליידענשאפט, אין וועלכע עס איז ניטאָ קיין ברעקעל רעספעקט, קיין שום גייסטיגע נאָהענטקייט פון איינעם צום אנדערן — אזא ליעבע איז אויך קיין מענשליכע ליעבע ניט. אמת׳ע ליעבע איז דיא, אין וועלכע עס עק־זיסטירען ביידע עלעמענטען, ווען מען האט א דאפעלטען אינטע־רעס: אי מען געפעהלט מיט׳ן פנים, פיגור, מאניערען, (אמאָל פער־ליעבט מען זיך בלויז אין א שטימע אדער אין א געוויסען זאָרט חן׳דעלע), אי מען געפעהלט זיך אלס א חבר. עס ציהט אי צו דעם גוף אי צו דער נשמה. עס קען אמאָל זיין, אז א מיאוסע פרוי בע־

צויבערט אייך אזוי מיט איהר כאראקטער, מיט איהרע פעהיגקיי־
טען, אז דורך דעם ווערט איהר פערליעבט אין איהר קערפער אויך.
ווארים נאך אלעמען איז ניטא אויף דער וועלט אזא פרוי וואס זאל
קערפערליך ניט האבען קיין שום צוציהונגס־קראפט אין זיך. איינע
האט רייכע האר, אן אנדערע האט א שעהנע פאכאדקע, א דריטע
האט א קלאהר־ווייסע האלז. נו, און אזוי וויא איהר כאראקטער
אדער איהר שכל פעראינטערעסירט אייך שטארק, ליעבט איהר זיך
דורך דעם איין אין דיא האר, אין דיא פאכאדקע, אין דיא האלז...

— און פערקעהרט קען דען ניט זיין? — האט רפאל גע־
פרעגט א קשיא — פארוואס ניט? מען ווערט אזוי פארקאכט א'ן
דיא מיידעל'ס גוף, אז מען זוכט שוין אין איהר אוים אלערליי
מעלות. עס דוכט זיך אוים, אז זיא איז א בריה, א מלאך, עס איז צו
איהר גאר קיין גלייכען ניטא און א סוף אן עק.

— דאס איז גאנץ ריכטיג — האט וויקער צוגעגעבען, פער־
טראכטענדיג זיך איבעסעל איבער רפאל'ס רייד — ריכטיגע ווער־
טער... און ווען מיין כלה וואלט צו מיר געוויעזען כאטש אביסעל
פריינדליכקייט, וואלט איך אפשר אין איהר געפונען זוכען גוטע
מעלות, וויא איהר זאגט: גוטע מעלות! עס ווילט זיך מיר לאכען,
ווען איך זאג דיא ווערטער: זיא איז געוועזען א ליגנערקע, א נאר,
אן עקשן אהן שום טעם, א נאשערקע, א מענש אהן א פיצעל כאראק־
טער (עקשנות הייסט דאך ניט כאראקטער) ווער, ווען זיא וואלט
מיר געלאזען איהר ליעבען, וויניגסטענס (וועגען ליעבען מיר רייד
איך שוין ניט), דאן וואלט איך שוין געזוכט מעלות... זיא האט
דאס אבער קיין מאל ניט געטהאן. זיא האט מיר קיין טשאנס ניט
געגעבען צו ווערען איהר פריינד, איהר חבר. איך בין געוועזען ניט
מעהר וויא דער קויפער און זיא דיא סחורה... ווען מען פלעגט אונז
איבערלאזען אליין אין זאל, כדי „חתן־כלה זאלען זיך דורכריידען",
פלעגט זיא זיצען א צוזאמענגעקארטשעטע, א פארוואלקענטע און
שווייגענדיג פלעגט זיא לעקען דיא איינגעמאכץ, און קייען דיא
צוקער־לעקעכלאך וואס מען האט געשטעלט אויפ'ן טיש פאר אלע
געסט. און איך האב ניט געסמייעט אפילו דיא אויגען אויפצוהויבען
אויף איהר א קוק צו טהאן. און מיין הארץ פלעגט דאמאלס קלאפען
אזוי וויא מיט א האמער פון שרעק און, איך וויים אליין ניט פון

וואס נאָך. קען דאס זיין, אז אין אזא צושראָקענעם צושטאנד האט נאָך אין מיר געצאַפּעלט זיך מיין לײדענשאַפט צו איהר? מיט מיינע אראָפּגעלאָזענע אויגען האב איך געזעהן איהר קלייד, איהרע שיך, איהר ווייסע הענט; מיט אַלע מיינע צושראָקענע גליעדער האב איך געפיהלט, אז לעבען מיר געפינט זיך איהר פיינע לייב, איהר זעלטען־שעהנע פיגור און געזיכט. איהרע רייצענדע ליפּען, באַקען, איהרע גרויסע לאנגזאַם־בלאַנקענדע אויגען... איך פלעג באַזויפען ווערען... וויא א פערגליווערטער פלעג איך זיצען... קיין איינציגען וואָרט פלעגען מיר ניט אויסריידען... און ווען עס איז פאַריבער א פערטעל שטונדע און דיא מחותנים פלעגען צוריק אריינקומען, פלעגט מען מאכען שפּאַס פון דיא שעהמעדיגע חתן־כלה, און הייסען אריינברייננגען נאָך איינגעמאַכץ, נאָך צוקער־לעקעכלעך.

ער איז וויעדער אַנשוויגען געוואָרען. רפאל האָט פּראָסט געציטערט פון אונגעדולד צו הערען וואָס ווייטער איז געוועזן. ענדליך, ניט קענענדיג שוין מעהר אויסהאַלטען, האָט ער שעמעדיג געזאָגט:

— נו?

— נו, מיר האָבען חתונה געהאַט — האָט וויקער געענט־פערט ניט ווילענדיג. ביסלעכווייז אָבער האָט ער זיך וויעדער צורעדט.

— נאָך דער חתונה איז א ביסעל אַנדערש געוועזן וויא פריהער. אַזוי וויא א פערצווייפעלטע האָט זיא אָנגעהויבען צו זוכען טרויסט, אזוי וויא אַן ארעסטאַנט וואָס איז פאַראורטהיילט צום טוידט זוכט זיך פערגניגען אין טורמע... איהר טרויסט איז בעשטאַנען אין דיא קליידער וואָס זיא האָט זיך גענייט, אין קאָמאַנדעווען איבער דיא דיענסטען און אין נאַשען. הויפּטזעכליך אין פרעסען און נאַשען. וואָס פאַר געריכטען, מאכלים זיא פלעגט זיך דאָס אויסקלעהרען! אין בעט, איידער זיא פלעגט נאָך אויפ־שטעהן, פלעגט מען איהר שוין מוזען דערלאַנגען קאָטלעטען, אָדער בלינצעס, אָדער ווייס איך וואָס. אַזוי וויא א בהמה האָט מען איהר געקאָרמעט, א בהמה, וואָס איהר גאַנצע ווערדע בע־שטעהט אין איהר לייב, אין איהר פלייש.

— צו דען האָט זיא זיך צו אייך ניט געקענט צוגעוואוינען?

— הא? צוגעוואוינען? טאַקע ניט מעהר וויא צוגעוואוינען זיך!... זיא האָט זיך צוגעוואוינט צו מיר, וויא דער ארעסטאַנט ווערט צוגעוואוינט צו זיינע קייטען... איך האָב געדורשט נאָך איהר ליעבע, און זיא האָט מיר געענטפערט מיט, מיט.... מיט איהר צוגעוואוינמקייט, דאָס'ס אַלל. זיא פלעגט שוין מעהר ניט פראָטעסטירען, זיא פלעגט שוין מעהר ניט פארוואָלקענט ווערען. אז איך פלעג איהר קושען, האַלזען, דריקען צו זיך, פלעגט זיא מיר לאָזען; זיא איז שוין „צוגעוואוינט" געוואָרען צו דעם... אָבער אימער איז אפילו דאָס אויך ניט געווען. אָפט, ווען איך פלעג וועלען איהר א קוש טהאָן, פלעגט זיא מיר פון זיך אָבשטויסען מיט אזא האס, אז דיא הארץ פלעגט ביי מיר פארגליווערט ווערען פון שאַנדע און עלענד... איך האָב געוואוסט, אז זיא איז א נאר, א גולם, א ליגנערקע, אן אונענטוויקעלטע, אז איך שטעה מיט צוואַנציג קעפּ העכער פאר איהר; און דאָך האָט זיא מיר פון זיך געשטויסען, און איך בין געווען איהר שקלאַף... יא, איך בין געווען איהר שקלאַף, אָבער אין אמת'ן האָט דאָס געהייסען, אז איך בין בלויז דער שקלאַף פון איהר לייב. אין אמת'ן איז זיא מיין שקלאַפין געווען... זיא איז געצוואונגען געווען צו לעבען מיט מיר, כאָטש זיא האָט מיר געהאסט, און איך האָב איהר נאָך אַלעמען דאָך געהאט; און זיא האָט זיך געמוזט צו מיר צוגעוואוינען, ווייל זיא האָט קיין אנדער ברירה ניט געהאט, און ווייל איך האָב איהר געקאָרמעט מיט קאָטלעטען און מיט נאַשעריי. מיין פאָטער האָט איהר געקויפט פאר מיר ביי איהר פאָטער, פונקט וויא דיא, וואָס האַנדלען מיט פרויען פאר אונאַנשטענדיגע הייזער קויפען זיי איינער פון דעם אנדערן.

רפאל האָט זיך א נערוועזען דריי געטהאָן אויף זיין געלעגער. איהם איז ניט אנגענעהם געווען צו הערען וויא וויקער גיט אזא ביישפּיעל אויף זיין פרוי; אָבער וויקער האָט זיך גלייך אָבגערופען:

— איילט זיך ניט, ראַדעצקי. ווען איהר וועט הערען ווייטער, וועט איהר זעהן, אז דער משל איז גאָר ניט אזא שרעקליכער

וויא איהר מיינט. אָבער יעדענפאַלס איז דאָס ניט קיין איבער־טריבענער ביישפּיעל: וואָס דען הייסט עס, ווען אַ פרוי האָסט אַ מאַן און איז געצוואונגען צו לעבען מיט איהם, ווייל איהר פאָ־טער איז אַן אָרימאַן און איז זיין פאָטער׳ס אונטערטעניגער? וואָס דען הייסט עס, ווען מען שטאָפּט איהר וויא אַ גאַנז מיט אַלערליי מאכלים, און דערפאַר געוואוינט זיא זיך צו צו לעבען מיט דעם וואָס זיא האַסט? איז דאָס ניט פּראָסטיטוציאָן? וואָכ איז דיא נפקה מינא? באַרעכענט גוט, וועט איהר זעהן, אַז טויזענדער פון אונזערע „אַנשטענדיגסטע“ הייראַטהען זיינען ניט מעהר און ניט ווענינגער וויא פּראָסטיטוציאָן. לאָמיר זעהן. וואָס בעדייט דיעזער וואָרט? ער גייט אויף אַ פרוי, וועלכע גיט איהר קערפּער פאַר געלט. נו, און וויא איז מיט אונזערע פאַרהייראַטהע פאַר פאָלק? זיינען זיי אַלע פאַרליעבט איינע אין דעם אַנדערן? ליידער ניט! ליידער זעהען מיר אויף טריט און שריט, אַז מען הייראַטה בלויז, ווייל עס לוינט זיך דער שדוך, ווייל זיא אָדער ער זיינען אָרים און דער אַנדערער צד האָט אַ פּאָר דאָלאַר. אַ שדוך איז געוועהנליך אַזאַ מין מסחר, אַ ביזנעס אַזעלכער. נו, הייסט דאָך דאָס וויעדער אַז מען גיט דעם קער־פּער פאַר געלט — צו ער צו זיא, דאָס מאַכט ניט אויס. אין אַזאַ שטאָדט וויא פּאַריז געפינען זיך „קאַוואַלערען“, וועלכע האַנדלען מיט זיך פונקט אויף דעם זעלבען אַרט וויא געפאַלענע פרויען האַנדלען מיט זיך... דיא אונטערשטע שורה איז, אַז אין אַזאַ וועלט וויא דיא היינטיגע, וואו אַזעלכע מאַסען מענשען זיינען פערשקלאַפּט עקאָנאָמיש, זיינען זיי אָפּט אויך פאַר־שקלאַפּט אין זייער פאַרהייראַטהען לעבען. מען האָט חתונה ניט פון ליעבע, נור פון נויט, אָדער ווייל „עס לוינט זיך“ דער שדוך... נאָך דער חתונה „געוואוינט מען זיך צו!“. אָבער דיא גאַסען־פרוי געוואוינט זיך דאָך אויך צו... אמת׳ע מאָראַל, אמת׳ע ליעבע, און אַזעלכע הייראַטהען וואָס זיינען געגרינדעט בלויז אויף אַזאַ ליעבע — דאָס אַלעס וועט מעגליך ווערען ערשט דאַן, ווען דיא וועלט וועט זיך פיהרען סאָציאַליסטיש. דאַן וועט קיינער ניט אָבהענגיג זיין עקאָנאָמיש, אַלזאָ וועט מען הייראַטהען ניט פון נויט אָדער ווייל „דער שדוך לוינט זיך“. נור ווייל ער און

זיא ווע‎לען זיך ליעבען קערפערליך און גייסטיג... דאַן וועט דער יעצטיגער האַנדעל מיט מענשליכע קערפערס ניט מעגליך זיין. דיא פּראָסטיטוציאָן וועט מען בלויז געדיינקען אַלס איינע פון דיא עקעלהאַפטע שאַנד־פלעקען, מיט וועלכע דיא היינטיגע געזעלשאַפט איז באַדעקט... און דאָס גייט אויף ביידערליי פּראָסטיטוציאָנען: דיא אָפענע און דיא, וועלכע איז צוגעדעקט מיט דעם מאַנטעל פון רעליגיאָן און געזעצליכקייט... היינט איז דער לעבען פול מיט ביידע זאָרטען... דיא געפאַלענע פרויען פון יעדער גרויסער שטאָדט זיינען מייסטענס שעהנע. דאָס הייסט, אַז אַ גרויסער פּראָצענט פון דיא שעהנסטע מיידלעך פון לאַנד ווערט אָבגעגעבען צו אַ לעבען פון שאַנד. אָבער דער פּראָצענט פון דיא שעהנע אָרימע פרויען וואָס פאַרקויפען זיך פאַר געלט און וואָס דאָס רופט מען מיט דעם שעהנעם נאָמען „חתונה געהאַט“, איז פיעל גרעסער. נאָך אַ זאַך: דיא צאָהל פון מענער וואָס פיהרען אַזאַ לעבען וויא דיא גאַסען־פרויען איז קליין; וויא גרויס איז אָבער דיא צאָהל פון מענער וואָס הייראַטהען מיט פרויען בלויז ווייל מען גיט זיי נדן? וואָס איז נדן, ווען קיין ליעבע איז ניטאָ? ניט געלט פאַר דעם חתן׳ס לייב?... וועל, ביידע זאָרטען פּראָס־טיטוציאָן, דיא „אונאַנשטענדיגע“ און דיא „אַנשטענדיגע“, שטאַ־מען פון דיא היינטיגע עקאָנאָמישע שקלאַפעריי. דער רייכער, דער וואָס האָט דעם אָרימאַן׳ס ברויט ביי זיך אין האַנט, האָט ביי זיך אין האַנט אויך דיא מאַכט פון דער רעליגיאָן. פּונקט דאָס זעלבע איז מיט דיא שעהנהייט פון פרויען און מיט דיא מאָראַל: אַלץ געהערט צו דעם רייכען. ער ברויכט אַלעם פאַר זיין נוץ, פאַר זיין פערגניגען. אפילו דיא היינטיגע מאָראַל צו־טרעט ער אויך; ער ברייננגט טויזענדער, טויזענדער אַנשטענ־דיגע פרויען צו אַ לעבען פון שאַנדע. ענטוועדער ער קויפט זיי טאַקע פאַר זיך, אַלס זיינע מעטרעסען, אָדער ער טרייבט זיי מיט דעם בייטש פון נויט אין דעם מאָראַלען זומפּ אַריין...

— צו דען מיינט איהר טאַקע אַז דיא אַלע פּאַסקודסטוועס געהען טאַקע אַראָפּ פון וועג פון נויט? — האָט רפאל געפרעגט — אסור זאָל מיר זיין אויב עס איז אַזוי! אפשר איינע פון טויזענד... עס איז ניט מעהר וויא צופאַלעניקייט, און דאַט׳ס אַלל; אַזוי

קומט אוים ביי מיין פראסטען שכל. אז יעדע אָרימע מיידעל וואלט אראפּ פון וועג, וואלט דאך קיין איין אָרענטליך קינד אויף דער וועלט ניט געוועזן. אַז אָרענטליך קינד בלייבט אַן אָרענטליך קינד, און אַ פּאַסקודסטוואָ בלייבט אַ פּאַסקודסטוואָ, טפוי!...

— איך זאָג ניט אַז יעדע געפאַלענע פרוי קומט צו איהר פאַר־זונקענהייט דירעקט דורך איהר נויט — האָט וויקער געענטפערט. — געוועהנליך פּאַסירט דאָס מסתמא אזוי: דער טאַטע איז אָרים; פון אָרימקייט שכור'ט ער, אָדער ער קריגט זיך מיט דער ווייב; אין שטוב איז אַ גיהנום. אויף'ן פאַבריק ווערט איהר מיאוס די אַרבייט, די שקלאַפערייו. עס איז ניטאָ קיין אָפּרוה; ניט קיין טאָג, ניט קיין נאַכט. דער לעבען ווערט מיאוס. אָט אין אַזאַ גייסטיגען צושטאַנד געפינען זיך טויזענדער, טויזענדער אַר־בייטער מיידלעך. דאָס גיט איהר דאָך צו?

רפאל האָט אַ שאָקעל געטהאָן מיט'ן קאָפּ און אויסגעשריען:

— איצטער פאַרשטעה איך שוין וואָס איהר מיינט! אויב אַזוי, האָט איהר שוין רעכט, אַזאַ יאָהר זאָל מיר זיין...

— ווען אַזאַ מיידעל האָט כאַראַקטער, און זיא פאַלט ניט אריין אין קיין שלעכטע קאָמפּאַניע, ליידט זיא און שטייט אַלץ אוים, און בלייבט פאָרט אַנשטענדיג. ווען זיא איז אָבער אַ לייכטזיניגע, אָדער זיא קומט זיך צונויף מיט אונאַנשטענדיגע באָים אָדער חבר'טעם, הויבט איהר אָן צו ציהען זיך צו בעפרייען פון איהר לאַסט. זיא שפּרינגט פון דער סקאָוואָראָדע אין פייער אריין, וויא די אַמעריקאַנער זאָגען, אָבער וואָס ווייטער וועט זיין טראַכט זיא ניט... אַ מאָל האָב איך נאָכגעקוקט אַזאַ סצענע: אַן אונאַנשטענדיגע מיידעל איז געשטאַנען אויף'ן גאַס מיט אַ יונגען מאַן. זיא איז געוועזן אויסגעפּוצט אין העלע, פלאַמענדע קאָלירען; אַ העט האָט זיא געטראָגען גרוים וויא אַ שיף; דער פּנים איז ביי איהר געוועזן געפאַרבט און די אויגען האָבען געקוקט מיט צולאָזענקייט און שמוץ, מיט הפקר און מיט חוצפּה. אויף'ן סיידוואָק, ביי דער טיר פון אַ הויז, איז געשטאַנען אַן אַנ־שטענדיגע אַרבייטס־מיידעל, אַ בלאַסע אין אַ צרה'דיגען אַלטען דזשעקעט, אין אַ ביליגע העט. זיא איז געשטאַנען און געקוקט אויף יענע, און... וועלל, עס קען זיין אַז איך האָב אַ טעות

געהאַט, אָבער מיר האָט זיך געדוכט, אַז זיא קוקט אויף איהר מיט קנאה. מיין גערדאַנקען האָט פאַר מיר געמאָלען, וויא זיא שטעלט זיך פאָר א וועלט פון לוסט און שפּאַס, פון א פרייען דאָלאַר אין פּאַקעט. און א לעבען פריי פון פּראַצע. פון צוואַנג. פון צרות; מיין גערדאַנקען האָט פאַר מיר געמאָלען וויא זיא פערגלייכט דיעזען לעבען מיט איהר אייגענעם, און וויא דורך איהר מוח פליהט דורך א פראַגע: „וויא וואָלט געווען אז איך וואָלט אויך?“... אַט אויף דיעזען אָרט קומען ־טויזענדער מיידלעך צו זייער אונגליק. זאָגט דעם פרומען, בכבוד'ען, שטרענג־אנשטענדיגען פּאַבריקאַנט, א ער טרייבט אָרענטליכע מיידלעך צו ווערען פּראָסטיטוטקעס, וועט ער אויף אייך אָנגעבען אין קאָורט; עס איז אָבער פּאָרט אזוי... פיעלע מיידלעך קומען צו דעם זומפּ דורך דעם, וואָס זיי מאַכען א פאַלשען שריט נאָך איידער זיי וואַרפען אָפּען אוועק זייער אַנשטענדיגקייט. פון דעם ערשטען שריט צום צווייטען איז זעהר נאָהענט; און אזוי וויא אַרום און אַרום זעהט זיא פאַר זיך וויא ־טויזענדער פרויען לעבען אין א זומפּ און בלישצען פון דאָרטען אַרויס מיט זייערע דימענטען, געפאַרבטע פּנים'ער, רייכע העמדס — ציהט דאָס איהר ביסלעכ־ווייז אויך אַריין אַהין. מיט מיין פרוי איז אזוי געווען...

רפאל האָט אין דער פינסטער אויסגעשטעלט אויף איהם דיא אויגען.

— אייער פרוי? — האָט ער געפרעגט מיט א דערשראָקע־נעם קול.

— יע, מיין פריינד, יע, מיין ליעבער געגאָסע ראַדעצקי; מיין פרוי... אַנגעפאַנגען! האָט זיך דיא טראַגעדיע אייגענטליך נאָך אין דער היים. און דיא אורזאַכע פון אַלע אורזאַכען איז געווען אונזער אונגליקליכע הייראַטה. דעם ערשטען שריט באַרג־אַראָפּ־צו, צו דעם זומפּ צו, האָט זיא געמאַכט ווען זיא איז געוואָרען מיין פרוי, דיא פרוי פון דעם, וועלכער האָט איהר געעקעלט... יע, יע, געעקעלט האָב איך איהר. פאַר וואָס זאָל איך זיך שעהמען צו זאָגען דעם אמת? וואָס איז? עס איז א שאַנדע פאַר מיר, וואָס מיין פּנים, מיין לייב איז ניט געפעלען

געוואָרען אַ ווילדער טהיר? — האָט ער פּלוצלונג גענומען ריידען מיט גיפט. — ווען זיא וואָלט געשטאַנען העכער פאַר מיר אַלס מענש, און איך וואָלט איהר דאַן ניט געפעלען מיט מיין כאַראַקטער, מיט מיין ענטוויקלונג, מיט מיין פערשטאַנד — דאָס וואָלט אפשר געווען אַ שאַנדע פאַר מיר; אַזוי אָבער... איך קוק אויף דיא געשיכטע גאַנץ קאַלט־בלוטיג, אַזוי וויא אַ נאַטור־פאָרשער קוקט אויפט דיא ווערים וועלכע ער שטודירט...

רפאל האָט באַמערקט, אַז דעם וואָרט „ווערים" האָט ער וויעדער אויסגערעדט מיט האַס און מיט גיפט. ער האָט געפיהלט, אַז זיין פריינד איז נעבעך גאָר ניט גלייכגילטיג צו דעם וואָס ער דערצעהלט, און זיין האַרץ איז אָנגעפילט געוואָרען מיט מיטלייד אויף איהם.

— וועלל, אַלץ איז צווישען אונז נאָך געווען נישקשה. זיא האָט זיך צוגעוואוינט צו מיר, און איך האָב זיך צוגעוואוינט צו איהר דערשטיקטען האַס צו מיר — אַבי זיא איז פאָרט געווען מיין ווייב. שפּעטער האָב איך זיך דערוואוסט, אַז זיא איז מיר דיא גאַנצע צייט ניט טריי געווען. אָבער דאַן האָב איך פון דעם קיין בעגריף ניט געהאַט. און אַזוי האָבען מיר געלעבט וויא טויזענדער אַזעלכע פאַמיליען לעבען, ביז... עס האָט זיך אונטערגעדרייט אַ געוויסער צופאַל. מיר זיינען געפאָהרען אויף אַ חתונה אין אַ שטעדטעל אַ מייל צוועלף פון אונז, און עס האָט זיך אַזוי געמאַכט, אַז איך בין דאַן געווען אין וועג צוליעב ביזנעס, און איך בין אויף דער חתונה געקומען פון אַן אַנדער זייט, וועהרענד זיא איז געפאָהרען צוזאַמען מיט דריי יונגע לייט, צוויי ברידער און אַ קאַזין, פון אונזער שטעדטעל. ווען איך האָב דערזעהען וויא זיא קומט צופאָהרען אין דיא זעלבע בויד מיט זיי, האָט מיר אָנגעפאַנגען צו קלאַפּען דאָס האַרץ... זיי זיינען געווען בעל־הבית'ישע קינדער, און ניט קיין גראָבע יונגען. אָבער איך האָב גאַנץ גוט געוואוסט, וואָס פאַר אַ חברה דאָס זיינען.ביידע ברידער פלעגען אַנטהייל נעהמען אין דיא זעלבע הולטייסטוואָס צוזאַמען...

רפאל האָט דעם אָטהעם פאַרכאַפּט פון עקעל.

הקיצור, ווען איך האָב זיי דערזעהן אָנקומענדיג מיט איהר

אין בויד, בין איך אזוי בלאס געוואָרען, אז איך האָב קוים גע־קענט מאכען דיא צערעמאָניע און בעגריסען זיך מיט איהר און מיט זיי. און זיי, פון זייער זייט, זיינען אויך בלאס געוואָרען, ווערענד מיין פרוי האָט אראָפּגעלאָזען דיא אויגען — אזוי ווע־ניגסטענס האָט זיך מיר געדוכט... אויף דער חתונה האָט זיא זיי אין גאַנצען אויסגעמיידט און זיי איהר; אָבער דאָס האָט מיר נאָך מעהר בעוויזען, אז מיין חשד איז ניט קיין פוסטער, הגם דאָס אַלעס פאַר זיך איז נאָך אויך נאַטירליך קיין בעווייז ניט געווען. איך האָב אָבער לאַנג מיט דעם הייל'ען חשד אָב־קומען ניט בעדאַרפט. איינע פון דיא אַנדערע געסט, אַן אַלטע אידענע, האָט דורך אַ צופאַל איהר געפונען מיט איינעם פון דיא צוויי ברידער...

ער איז ווידער אַנשוויגען געוואָרען. לאַנג איז ער אזוי געלעגען, און רפאל האָט ניט געסמייעט איהם צו פרעגען וואָס ווייטער איז געווען. ענדליך האָט ער אליין פאָרטגעזעצט:

— פאַר מיר האָט מען דיא געשיכטע געוואָלט פאַרבאַרגען. ביי וייבער זיינען אָבער קיין סודות ניטאָ. איך האָב זיך „דערוואוסט פון אַלעס — פון דיעזע דריי יונגע חברה און פון אַנדערע, מיט וועלכע זיא האָט געלעבט אַ גוטען טאָג, ווען איך פלעג אוועק־פאָהרען. וואָס איך האָב דאַן איבערגעלעבט, וואָלט איך אייך ניט געקענט שילדערן, ווען איך זאָל אפילו וועלען... מיין פאָטער האָט געקאָכט און געשריען וויא אַ בייזער לייב. און וועמען האָט ער באַשולדיגט? מיר! פאַר וואָס בין איך געווען אזאַ גולם און האָב ניט אַכטונג געגעבען!... וועלל, אָבער פונקט וויא ער האָט אונז איבער־גוואַלט חתונה געמאַכט, אזוי האָט ער אונז איצט איבער־גוואַלט געג'גט. איהר וואונדערט זיך פאַר וואָס איך זאָג „איבער־גוואַלט“? עס איז אָבער פאָרט געווען איבער־גוואַלט. זיא, מיין פרוי, האָט מיט טרעהרען זיך געבעטען ביי מיר, איך זאָל איהר מוחל זיין, און איך האָב איהר מוחל געווען. צוערשט האָט זיא אַלץ געלייקענט, געשוואָרען זיך מיט טויטע קללות, אז אַלץ איז אַ בלבול; אָבער ווען איך בין צו איהר צוגעשטאַנען מיט דיא אַלע בעווייזע, האָט זיא זיך נאָך שטאַר־

קער צו־וויינט, האָט אָנגעפאַנגען צו שילטען יענע יונגע לייט און בעטען זיך אַז איך זאָל איהר געבען אַ טשאַנס צו ווייזען וויא טריי זיא וועט מיר איצט זיין. זיא האָט מיר גענומען האַלזען און קושען — דאָס ערשטע מאָל אין אונזער פאַרהייראַטהען לעבען האָט זיא מיך געקושט פון זיך אַליין. אַזוי פלעג איך זיך קוים ביי איהר איינבעטען, זיא זאָל מיר אַ קוש טהאָן; אַ מאָל זאָגאר איהר מוזען צוזאגען עפּעס דערפאַר — ציערונג אָדער געלט, פונקט וויא מען טהוט מיט אַ גאַסען־פרוי... און אַז זיא פלעגט צולייגען איהרע געשמאַקע ליפּען צו מיין באַק, פלעגט דאָס צוברענען אַ טייוועל פון ליידענשאַפטליכע דורשט אין מיר... דורשט און ביינקעניש נאָך איהר ליעבע, נאָך איהר אויפמערק־זאמקייט צו מיר.... אַה, וויא אונגליקליך איך בין געוועזן!.... וועלל, זיא האָט מיר גענומען קושען און האַלזען און בעטען זיך ביי מיר, און איך בין אַזוי צוקראָכען געוואָרען פון דעם, אַז איך האָב איהר פערצייהעט. אָבער ווען מיין פאַטער האָט זיך דער־וואוסט, אַז איך בין ביי איהר געוועזן (זיא האָט דאַן געוואוינט ביי איהר פאָטער און האָט ביי אונז אויף׳ן שוועל זיך ניט געטאָרט ווייזען), האָט ער געמאַכט גוואַלטען און האָט צוגעאיילט דעם גט. ער האָט איהר געגעבען עטליכע הונדערט רובעל, אָבער מיט דעם תנאי, אַז זיא זאָל אוועקפאָהרען אין אמעריקאַ. און זיא האָט אַזוי געמוזט טהאָן. זיא האָט קיין ברירה ניט געהאַט. יעדענ־פאַלס האָט איהר פאָטער איהר געצוואונגען דערצו. וועלל, וואָס דאָ איז געוועזן מיט איהר דיא ערשטע צייט ווייס איך בלויז אין אַלגעמיין, אָהן איינצעלהייטען. דיא פּאָר דאָלאַר וואָס זיא האָט מיטגעבראַכט (מעהר וויא העלפט האָט איהר פאָטער ביי איהר צוגענומען, און אַ היבשע מטבעה האָט דאָך געקאָסט דיא רייזע), האָט מען דאָ ביי איהר אויסגענאַרט אויף אַ ביזנעס, און זיא האָט צוריק ניט געזעהן קיין איין סענט. הקיצור, זיא האָט געמוזט גיין אַרבייטען. וועלל, דיא לאַנדסלייט, וועלכע האָבען געוואוסט פון איהר פערגאַנגענהייט, האָבען דאָ דיא געשיכטע דערציילט, און וואו זיא האָט זיך נאָר אַ קעהר געגעבען, האָבען מענער אויף איהר געוואָרפען זשעדנע אויגען, וויא אויף אַ פרוי „מיט אַ לייכטע מאָראַל“. וואו זיא איז נאָר איינגעשטאַנען, האָבען דיא באָרדערס

אָדער דער באָס אליין געזוכט מיט איהר צו האָבען אינטימע בעקאַנטשאַפט. דאָס זעלבע איז געווען אין דיא שפּעטער. אזא שעהנהייט וואָלט זיי אַלעמען אין בעסטען פאַל אינטערעסירט; א פּשיטא שוין, ווען מען הערט אַז זיא איז אַזעלכע... אין איין שאָפּ האָט זיך צו איהר צוגעלאָזען דער באָס. ער האָט איהר געפיהרט אין קעררידזשעס, געמאַכט פּרעזענטען... וויא אַזוי פון דיעזען שטאַפּעל איז זיא אַראָפּ אויף דעם נעכסטען און פון יענעם נאָך נידעריגער, דאס ווייס איך ניט. ווען איך בין אהער געקומען (נאָך מיין פאָטער'ס טויט), האָט מען מיר געגעבען אַנצוּ־הערענים, אַז זיא געפינט זיך שוין טיעף, טיעף אין זומפּ... איך האָב יענע נאַכט, ליגענדיג אויף מיין ערשטען אמעריקאַנער לאַנדזש, געוויינט וויא א קינד. איך האָב איהר נאָך אַלץ געליעבט... מיט דיא זעלבע קערפּערליכע טהיערישע ליעבע וויא פריהער, אָבער דאָך געליעבט... פארגעסט ניט, אַז צו מיין אַלטע טהיערישע ליע־בע איז איצט צוגעגעבען געוואָרען א געפיהל פון געוויסענס־ביסע. ווען זיא וואָלט ניט חתונה געהאַט מיט א מאַן, וועלכען זיא האָט אַזוי געהאַסט, וואָלט זיא צום זומפּ ניט געקומען.

— אזא פאַסקודסטוואָ! צוברענט און צובראַנדעוועט זאָל זיא ווערען, דיא כאָלעריע! זיא סמייעט נאָך פיינט צו האָבען אַן אָנשטענדיגען מענשען! — האָט רפאל אויסגעשריהען, טריים־לענדיג זיך פון אויפגעבראַכטקייט.

— איהר רעדט וויא א קינד, ראדעצקי! זיא איז טאַקע ניט ווערטה מיין פאָרעשוועע; אָבער דיא נאַטור ווייסט ניט פון קיין אונטערשיעדען אין כאַראַקטער, פערשטאַנד, בילדונג. ביי דער נאַטור איז זיא געווען א געראָטענע נקבה, א פאַרשוין, און איך — א פּערזעהענעס, א שטיק בראָך. און וויסענדיג גאַנץ גוט וואָס פאַר א מאַכט איהר שעהנהייט קען האָבען איבער מענער, וואָס פאַר א שעהנע יונגען זיא וואָלט געקענט האָבען, האָט זיא אויף זיך געקוקט וויא אויף אַן אָפּפער; וויא זיא פלעגט א בליק טהאָן אויף מיר, און זיך דערמאָנען, אַז זיא, דיא גלענצענדע קראַסאַ־וויצע, מוז לעבען מיט אזא מיאוסקייט, פלעגט זיא, נאַטירליך, פולל ווערען מיט עקעל צו מיר און מיט פערצווייפלונג וועגען איהר שיקזאַל. אלזאָ האָט איהר געצויגען צו אַנדערע, צו שעהנערע,

צו דיא, וועלכע אידר האט געקומט פון דער נאטור און צו וועלכע מען האט איהר ניט צוגעלאזען. - דאס אלץ איז, דאכט זיך, אזוי נאטירליך.... אלזא, ווען עס האט זיך געמאכט א צופאל, איז זיא געפאלען. וואס קען זיין נאטירליכער? ווען ניט איך וואלט געווען איהר מאן, איבערגוואלט, דורך צוואנג, דורך דעם וואס מען האט איהר פראסט מיט געשלעג געגויט דערצו, ווען איהר מאן וואלט געווען אזעלכער, וועלכען זיא וואלט געליעבט, וואלט זיא צו קיין אנדערע ניט געצויגען, וואלט זיא צו דעם זומפ ניט געקומען. דאס איז וואהרשיינליך... טרעפען קען אלעס, אפילו מיט פרויען וואס ליעבען זייערע מענער; אבער דאס איז שוין ניט אזא נאטירליכע זאך, וויא דאס וואס האט געטראפען מיט מיינע אונטער אונזערע אומשטענדען....

— האט איהר איהר דא קיין מאל ניט געזעהען?

— צוואנציג מאל.... דיא ערשטע עטליכע וואכען האב איך וועגען קיין אנדער זאך ניט געקענט קלעהרען. נאכפרעגען האב איך זיך געשעהמט; האב איך שטענדיג ארומגעבלאנדזשעט איבער דיא גאסען, וואו דיעזע זארט פרויען דרייהען זיך ארום, ביז איין מאל האב איך איהר דערזעהן. איך בין צו איהר צוגעלאפען מיט א קלאפענדע הארץ. זיא האט מיר אבער געלייקענט אין דיא אויגען, אז זיא קען מיר. צוערשט האט זיא זיך א כאפ געטהאן, און איבערראשטע, א דערשראקענע; אבער גלייך האט זיא זיך אויסגעגלייכט, צו מיר געזאגט עפעס אויף ענגליש, און איז אוועק. אזוי וויא איך וואלט דא א טעות געהאט.... א צווייטען מאל האט זיא מיר אבער אליין אבגעשטעלט.... זיא האט מיט מיר גערעדט מיט זעהר צוריק־געהאלטענע ווערטער. געפרעגט וואס איך טהו דא, וועגען מיין פאטער, וועגען איהר פאטער.... און ווען איך האב, צושאקלענדיג טרויעריג מיט'ן קאפ, געפרעגט: „און דוא?“ האט זיא געמאכט א קאלטען פנים און געענטפערט, אז זיא האט א שטעלע אין א סטאר, און האט זיך באלד געזעגענט מיט מיר. א דריטען מאל האב איך איהר בעגעגענט א שיכור'ע, מיט א צו־פלאמטען פנים, מיט צו־ווארפענע האר. זיא איז געגאנגען מיט נאך צוויי אזעלכע וויא זיא, און ווען זיא האט מיר דערזעהן, האט זיא מיר געכאפט אונטער'ן ארים און אויסגעשריען צו יענע

מיט א שיכור'ען געלעכטער : „דאס איז דאך מיין מאן! קומט אלע, איך וועל שטעלען וויין! כא־כא! איך האב דאך געפונען מיין מאן, כא־כא!" זיא האט פאר מיר גענומען פארשטעלען יענע פרויען מיט דיא נעמען; איך האב זיך קוים ארויסגעריסען פון איהר. פון יעמאלט אן, אז איך דערזעה איהר, פערקערעווע איך זיך אין אן אנדער סטריט..... אבער.... איהר וועט מיר גלויבען, אין הארצען איז מיר פוסט... עס ציהט מיר אירך צו זעהען..... איך בייגק נאך איהר.... א מאל מיין איך, אז דיא נשמה וועט מיר אפשר אויסגעהן... איך טרייסט זיך, אז דאס איז בלויז מיין געוויסענסביסע, ווייל איך בין דיא אורזאכע פון איהר פאללען.... איך וויים, אפשר טאקע דאס, אדער הויפטזעכליך דאס... הלואי.... אבער וועלל, גענוג צו ריידען, כאטש אויף א פאר שטונ־דען א שלאף טאן. עס איז שוין אזוי ליכטיג....

מיט דיעזע ווערטער האט ער זיך אומגעקעהרט צום וואנט.

דיא רויהע שיין פון דעם נור־וואס געבארענעם פריה־מארגען האט בלאס בעלויכטען וויקער'ס קאפ מיט זיין דארע האלז.

רפאל איז געבליבען ליגען מיט אפענע אויגען. וועגען אנ־שלאפען ווערען איז ביי איהם קיין רייד ניט געווען. ער האט אבער געקענט זעהן, אז וויקער שלאפט אויך ניט, — אז ער וויל בלויז זיין מיט זיינע אייגענע געדאנקען.....

„אי, איך וואלט איהם דאכט זיך איצט צוקושט דיא גליעדער", האט ער זיך געקלעהרט, קוקענדיג אויף זיין פריינד'ס פלייצע מיט דעם ווינקעל פון זיין אויג, און פיהלענדיג וויא א כוואליע פון מיטלייד און ליעבע צוגיסט זיך ביי איהם אין הארצען.

ע נ ד ע.

גלאָססאַר

פון אידיש־ענגלישע ווערטער און אויסדריקע, וועלכע געפינען זיך אין דיעזען ביכעל.

אדווערטייזמענט — הודעה, אַנאָנסע, אַנצייגע, אָביאַוולעניע, רעקלאַמע.
אדווערטייזען — שטעלען הודעות, אַנצייגען, רעקלאַמירען, פאַרנאַנדער־פויקען.
אי בעט יו — (אַי בעטש יו) איך מאַך אַ וועט, איך געה מיט דיר אַ וועט.
איוונינג־סקול — אַבענד־שוהלע.
אָלל־רייט (ראַייט) — גאַנץ רעכט, גאַנץ גוט.
אָפּ־טאַון — אין דיא אויבערשטע טהייל פון שטאָדט. (דאַון־טאַון הייסט פאַרקערט: דיא אונטערשטע טהייל פון שטאָדט).
באָט — אָבער.
באָי — אַ אינגעל.
ביזנעס — געשעפט.
בייז־באָל — אַזאַ שפּיעל אין באַללען, אין וועלכע דיא אַמעריקאַנער זיינען פאַרקאָכט פון קליין ביז גרויס.
באָנטש — אַ בינטעל; דיא אינוויינינגסטע פון אַ סיגאַר.
באָס — אַ בעל־הבית.
בארבער — אַ באַרבירער, אַ שערער, אַ פּאַרוק־מאַכער.
באָרדער — אַ קעסטלינג; דער וואָס שטייט איין אויף קעסט; אַ קוואַרטיראַנט.
בלאָפען — אָפּנאַרען, שפּיעלען אַ פאַלשע ראָלע, „סטראַשען" אין קאָרטען, וויא אין אָקע, למשל; פיהרען אַ גרויסע „פוריע" אום דעם אַנדערן איבערצושרעקען.
בלאָפער — דער וואָס שפּיעלט אַ פאַלשע ראָלע, אַ שווינדלער, אַ ליגנער.
בלאָק — אַ קוואַרטאַל, אַ שטיקעל גאַס פון איין ראָג ביז דעם אַנדערן.

בריטש אָוו פּראָמיס — דאָס ברעכן פון אַ צוזאָג (געוועהנליך מיינט מען מיט דעם, ווען מען זאָגט אַ מיידעל צו איהר צו חתונה'ן, און מען וואַרפט איהר אַוועק).

גאָווערנאָר — גובערנאַטאָר.

גאָווערנמענט — רעגיערונג.

גוט אָף — (דאָס איז אַן איבערזעצונג פון דעם ענגלישען אויסדרוק „וועלל אָף“), נישקשה אין מעמד, ניט אָרים.

גיוו אַז א סאָנג — גיט אונז אַ געזאַנג, זינגט עפּעס.

גראָסערי — שפּייז־קראָם, בשמים־קראָם.

גרינער, גרין־האָרן — אַן אימיגראַנט וואָס איז ניט לאַנג אין לאַנד; ניט קיין געניטער; אַ „פריץ“.

דהאַט'ס אָלל — דאָס איז אַלעס, ווייטער גאָר ניט.

דהאַט'ס אָלל רייט — דאָס איז שוין רעכט; וועגען דעם רייד איך ניט; אַזוי זאָגסטו? ! האָסט אַ טעות, ברודער!

דזשאַב — אַרבייט, בעשעפטיגונג.

דזשאָרדזש — אַ ריכטער.

דזשולייי — דער מאָנאַט יולי; „פערטער דזשולייי — דער פערטער טאָג אין יולי, דער אַמעריקאַנער יום־טוב צום אַנדענקען פון דעם טאָג אין 1776, ווען דיא יעצטיגע פעראייניגטע שטאַאַטען האָבען זיך ערקלערט פרייַ פון ענגלאַנד.

דזשעקעט — אַ יאַקעל, אַ מאַנטעלע.

דינער־טיים — מיטאָגצייט, דיא צייט פון מיטאָג עסען.

דעטעקטיוו — פּאָליציי־שפּיאָן, סיסטשיק.

דעם פול — פערפלוכטער נאַר (אין אַ עדעלע: געשפּרעך ווערט דער וואָרט „דעם“ גערעכענט פאַר אונאַנשטענדיג).

האָלל — אַ זאַלל, וואו מען האַלט אָפּ פערזאַמלונגען, חתונות, קאָנצערטען; אַ מין קאָררידאָר אָדער פאָדערצימער.

הענד־ביללל — אַ געדרוקטע הודעה, וועלכע מען צוטהיילט אויף'ן גאַס.

הער־קאַט — אַ „האָר־שניט“, „נעהמען א הער־קאַט“, הייסט זיך אָפּשערען.

העט — אַ הוט.

העסטער סטריט — סטריט הייסט אַ גאַס; העסטער סטריט איז דער נאָמען פון אַ גאַס אין רעכטען מיטען פון דעם אידישען קוואַר־טאַל אין ניו יאָרק.

וואָוט — שטימען, אָבגעבען אַ שטימע ביי דיא וואַהלען.

ווײדזשעס — שכרות, אַרבײטס־לוין.

וועלל — גוט; אַלזאָ; הקיצור המעשה; נו, וואָס איז ווייטער געווען?

ווער־הויז — סקלאַד, אַ פּלאַץ וואו מען האַלט סחורה.

וואַטשען — היטען; אַכטונג געבען.

טייטעל דיעד — אַ פּאַפּיער, וואָס מען בעקומט ווען מען קויפט ערד אָדער אַ הויז.

טענעמענט —אַ הויז, אין וועלכע עס וואָהנען פיעלע אָרימע פאַמיליען, געוועהנליך צו פיער אָדער זעקס אויף יעדען עטאַזש.

טרייען — פּראָבירען, סטאַרעווען זיך צו טאָהן.

טרעמפּ — אַ בראָדיאַגאַ, אַן אָבגעריסענער, אָבגעשליסענער מענש וואָס שלעפּט זיך אַרום איבערן לאַנד.

טשאַנס — אַ געלעגענהייט.

טשאַרדזשען — שטעלען אַ פּרייז, רעכענען.

טשאַרטער — אַ פּאַפּיער וועלכען דיא רעגיערונג גיט אַרויס אַ חברה, אַ געזעלשאַפט, אַז זיא ווערט אַנערקענט אָפיציעל.

טשאַרלי — אַ נאָמען; פערקירצט פון טשאַרלס.

טשואינג טאַבעקאָ — טאַבאַק צום קייען.

טשערמאַן — דער פּאָרזיצענדער אויף אַ פערזאַמלונג.

יוניאָן — אַ פעראיין פון אַרבייטער וואָס בעלאַנגען צו דעם זעלבען פאַך, אַ פּראָפעסיאָנעלער פעראיין.

יוראָפּ. — אייראָפּאַ.

לאָק — דאָס געזעץ, דער זאַקאָן, זאַקאָנעס.

לאָדזש — אַ געזעלשאַפט, געוועהנליך פיר דיא געגענזייטיגע אונטער־שטיצונג פון דיא מיטגליעדער.

לאָדזשען־ברודער — דער וואָס בעלאַנגט מיט אימיצען צו איין לאָדזש.

לאָונדזש (לאָנדזש) — אַ קושעטקע, אַ קאַנאַפּקע.

לאָיער — אַדוואָקאַט.

ליידיס ענד דזשענטלמען — דאַמען און הערען.

לענדלאָרד — דער בעל־הבית פון דער דירה.

לעקטשור — אַ לעקציע, אַ פֿאָרלעזונג, אַ רעפֿעראַט.

לעקטשורער — דער וואָס לעזט פֿאָר אַ לעקציע.

מאַדזשאָריטי — מאַיאָריטעט, מעהרצאָהל, רבים.

מאַכען אַ לעבען — פֿערדיענען אויף חיונה.

מייד טו אָרדער — געמאַכט „פּאָ זאַקאַזו“, אויף אַ בעשטעלונג, ניט מאַנדעטנע.

מיסטייק — אַ טעות, אַ אירטהום, אַ פֿעהלער.

מיסטער — הערר.

מעיאָר — דער גאָלאָוואַ; בירגערמייסטער.

נעווער — קיין מאָל ניט.

נעווער מיינד (נעווער מיין) — דאגה ניט; עס מאַכט ניט אויס! זאָל שוין זיין! מען דאַרף שוין ניט!

נעקסט — דער נעכסטער.

סאַלון — אַ שיינק.

סאָסייעטי — געזעלשאַפֿט, פֿעראיין.

סאָקער— אַ שווינדלער, אַ בלוטצאַפּער; אַ שנאָרער; דער וואָס לאָזט זיך צאַפּען, אָפּנאַרען, בעשווינדלען.

סופּעראינטענדענט — פֿערוואַלטער, אופּראַווליאַיוסטשי, פּקיד.

סטאַפּען — אויפֿהערען; אויפֿהערען צו אַרבייטען; אומגעהן ליידיג אָהן אַרבייט.

סטאָר — אַ קראָם.

סטאָרקע, סטאָרקעלע — אַ קליינע קרעמיל.

סטאָרקיפּער — אַ קרעמער.

סטיישאָן־הויז — פּאָליציי; אוטשאַסטאָק.

סטעמפּ — פּאָסט־מאַרקע.

סטריט — גאַס.

סיטי — שטאָדט.

סיטי האָלל — שטאָדט־זאַאל, ראַטהויז; גאָראָדסקאַיאַ דומאַ.

סיטיזען — אַ בירגער.

סייד־וואָק — טראָטואַר.

סייווען — אָבשפּאָרען, קלייבען.

סיין — אַ שילד, אַ זנאַק.

סלעק — דיא צייט, ווען מען קען קיין אַרבייט ניט געפינען; פער־
קערט איז „ביזי“, דאָס הייסט, ווען עס איז דאָ אַ סך אַרבייט, ווען מען איז בעשעפטיגט.

סמאַרט (סמאַט) — קלוג, כיטרע, געשייט; פיין־געקליידט.

סטים — פּאַרע, דאַמפּף.

סיידוואָק — אַ טראָטואַר.

סעקאָנד הענד (סעקאָן הען) — „אַ צווייטע האַנד“, דאָס הייסט, ניט ניי, אָבגעניצט, אָבגעטראָגען.

ספּאָרט — אַלערליי מינים שפּיעלען, אָדער פּאַרוועטען־זיך, וויא צום ביישפּיעל אין באַלל, אין לויפען, אין געשלעג, אין גימנאַסטיק.

ספּיטש — אַ רעדע.

ספּיקער — אַ רעדנער.

סקוהל — אַ שוהלע; שקאָלע.

סקעב — אַ סטרייק־ברעכער, דער וואָס געהט געגען דער יוניאָן.

עוועניו — אַ גאַס (געוועהנליך, אַ גרעסערע גאַס. אין נויאָרק, למשל, הייסען דאָס רוב פון דיא גאַסען, וואָס געהן אין דער לייננ פון שטאָדט „עוועניו׳ס“, און דיא וואָס געהען אין דער ברייט פון שטאָדט, הייסען „סטריטען“.

עלעווייטעד (עלעווייטער) — אַ באַהן וואָס גֶעהט אין דער הויך.

עלעווייטאָר — אַ מאַשין זיך אויפצוהויבען אויף דיא עטאַזשען פון אַ הויכע געביידע.

עלעקטען — ערוועהלען, אויסקלייבען.

ענני — אַ נאָמען.

עססעקס סטריט — אַ גאַס אין רעכטען מיטען פון אידישען קוואַר־טאַל אין ניו יאָרק.

עקסקיוז — ענטשולדיגען.

פּאָאָן־שאַפּ — לאָמבאַרד, אַן אָרט וואו מען באָרגט געלד אויף משכנות.

פּאָליטישען — אַ פּאָליטיקער, דער וואָס בעשעפטיגט זיך מיט פּאָליטיק.

פּאַלע — (פּאַרלאָר) אַ זאַאַל.

פּאַקעט־בוך — (טייסטער).

פּאַקעט — אַ קעשענע.

פּאַרטי — אַ פּאַרטיי; אַ קאָמפּאַניע, אַן אונטערהאַלטונגס־אַבענד.

פאַרלאָר — אַ זאַאַל אין אַ פּריוואַט־וואָהנונג.

פאַרמאַרטגיידזשט — פערמשכנ'ט; עס געהט געוועהנליך אויף הייזער, ערד א. ז. וו.

פאָרמען — דער עלטסטער אין אַן אַבטהיילונג פון אַ פאַבריק.

פוירניטשור (פוניצע, פוניטשע) — מעבעל.

פול — אַ נאַר.

פיי־דיי — צאָהלונגס־טאָג, דער טאָג ווען מען צאָהלט דיא אַרבייטער (געוועהנליך זאָגען דאָס אידישע עמיגראַנטען אויף דיא געלט גופא וואָס דער אַרבייטער בעקומט).

פייט — אַ געשלעג, אַ קריעג.

פייטען — שלאָגען זיך, קריעגען זיך.

פינפטע עוועניו — דיא רייכסטע גאַס אין ניו יאָרק.

פייער עסקייפּ — אייזערנער גאַניקעל זיך צו ראַטעווען אין פאַל פון אַ שריפה.

פייפּער — פּאַפּיער; אַ צייטונג.

פיקסען — פאַרריכטען, צורעכט מאַכען.

פלאָאָר — פּאָדלאָגע; עטאַזש; ערשטער פלאָאָר — ערשטער עטאַזש; צווייטער פלאָר — צווייטער עשאַזש א. ז. וו. „דער פלאָאָר איז אָפען" — אַן אויסדרוק, וועלכער ווערט געברויכט אויף פער־זאַמלונגען, ווען דער פאָרזיצענדער וויל זאָגען, אַז ווער עס וויל, קען זיך מעלדען צום וואָרט. „בעטען דעם פלאָאָר" הייסט בעטען דאָס וואָרט.

פעדלער — ראָזנאָסטשיק, קאָראָביילניק, דער וואָס טראָגט ארום סחורה צום פאַרקויפען.

פעטענט — פּאַטענט, אַ פּאַפּיער, וועלכען מען בעקומט, ווען מען קלעהרט עפּעס אויס א נייע מאַשין אָדער עפּעס אַן אַנדער זאַך.

פעני — אַן ענגלישע מטבעה (גלייך צו פיער קאָפּיקעס). אין אַמעריקאַ רופט מען אַזוי אָפט אַ סענט, כאָטש אַ סענט איז ווערטה ניט מעהר וויא אַ האַלבע פעני.

פעקטאָרי — פאַבריק.

קאָזין — אַ קוזין, אַ שוועסטער־קינד.

קאָונטער — סטאָיקע, בופעט, דער טיש, ביי וועלכן אַ קרעמער אָדער אַ שיינקער פאַרקויפט זיין סחורה.
קאָלעקשאָן — אַ זאַמלונג; אַ זאַמלונג פון געלט צו אַ געוויסן געמיינ־שאַפליכן צוועק.
קאָנגרעסס — קאָנגרעס; דער פּאַרלאַמענט פון די פאַראייניגטע שטאַ־אַטען.
קאָסטאָמער — אַ קונד, דער וואָס קויפט אָדער באַשטעלט אַרבייט אָפּט אין דעם זעלבן פּלאַץ.
קאָרנער — אַ ווינקעל, אַ ראָג, אַן אוגאָל.
קעררי־עדזש — אַ קאַרעטע.
ראָללס — געוויקעלט.
ריענט — דירה געלט, פּראָקאָט.
רייסעס — סקאַטשקעס, אַ פאַרוועטענעס, וועלכער פערד אָדער אָטאָמאָ־ביל אָדער שיף, למשל, עס וועט גיכער לויפען.
רעסיטיישאָן — פאַרלעזונג, דעקלאַמאַציאָן.
שאַט אָפּ (שאָר אָפּ) — הער אויף!
שאָפּ — אַ וואַרשטאַט, אַ מאַסטערסקאַיאַ, אַ קליין פאַבריק.
שאַפּקע — אַ קליינער שאָפּ.
שור — געוויס, זיכער.
שיווען — גאָלען, אָבגאָלען.

עס ווערען פערפערטיגט צום דרוק און וועלען אין גיכען
ערשיינען דיא פאלגענדע אידישע ווערק

פון אב. קאהאן:

„דיא נשמה יתירה“,

„פון א וואָרט א קוואָרט“

(געקליבענע פעליעטאָנען פון דעם פראָלעטארישקען
בעל דברן).

„חמשה חומשי תורה“

(געקליעבענע דרשות אויף סדרות פון דעם פראָלעטא־
רישקען מגיד).

„סאָציאַליסטישע משלים“
פון סאָציוס.

„סאָציאַליסטישע פאַנטאַזיעס“

(געקליעבענע מאמרים פון סאָציוס).

דיא פיער הויפט־געדאַנקען פון קאַרל מאַרקס.

אללע בעשטעלונגען צו אַדרעסירען:

B. WEINSTEIN

c. o. Forward 175 E. Brodway, N. Y.

25

VELUT ARBOR ÆVO

Presented to the
LIBRARY *of the*
UNIVERSITY OF TORONTO
from
the library of
the late
Samuel Lazar Kagan